T. F. Torrance.

Commentarius in Epistolas

ad Colossenses.

ad Thessalonicenses, utramque

ad Philemonem.

ad Hebraeos.

Tractatus de Justificatione.

ad Mrum. Gulielmum [illegible] pertinens 1584.

T. F. Torrance

IN EPISTOLAM SANCTI PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES,

ROBERTI ROLLOCI SCOTI, Ministri Ecclesiæ, & Edimburgensis Academiæ Rectoris,

COMMENTARIVS.

Cui Verborum, Rerum & Obseruationum accessit Locupletissimus INDEX.

2. Corinth. 3.18.

Omnes nos retecta facie gloriam Domini, vt in Speculo intuentes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini Spiritu.

GENEVAE,
Apud Samuelem Crispinum,
M.DCII.

a[illegible]

ius maturata ante obitum authoris editio aliqua ex parte tibi accepta est ferenda:) Equidem tam fidam & firmam expertus est ab eo tempore amicitiam tuam, vt eum sæpiusculè prædicantem audierim se pluribus nominibus tibi vni quàm alijs omnibus obligatum. Quam laudem minimè vanam fuisse, verùm ex perpetuo sensu beneuolentiæ tuæ profectam, res ipsa comprobauit, vt eam tibi meritò nemo possit inuidere. Nam vt primùm ei morbum ingrauescere cognoueras, non modò posthabitis quibuscunque negotiis, assiduè ægrum inuisisti, & ope tua solatus es, sed etiam domum tuam traductum iis prosecutus es officiis, quæ quotusquisque erga fratrem, aut parentem, aut alio modo sanguine coniunctissimum æquauerit? Sincera enim pietas vbi altiùs in corde radices egerit ieiuna beneuolentiæ declaratione minimè contenta, vix potest sibi satisfacere in benefaciendo, iis præsertim quibus Deus vsus est instrumentis ad eam fouendam & augendam. Quibus tantis tuis beneficiis cùm se imparem ROLLOCVS *agnosceret (quòd solum potuit) animi gratitudinem testatus est, consecratis tibi opusculis omnibus, quæ ipse in tanta corporis ægritudine ad vmbilicum perducere, & in lucem proferre non potuit. Quibus singulis nominatim solennia hæc dedicationis verba præfigi testamento mandauit,* IN PERPETVVM TESTIMONIVM AMICITIAE NOSTRAE DEDICO CONSECROQVE, *vt quandiu hominum manibus tererentur hæc opuscula, tamdiu memoria beneficentiæ tuæ (toti etiam posteritati*

posteritati

steritati commendabilis) vigeret. Accipies igitur, nō tam à me viuo oblatum, quàm à ROLLOCO *mortuo consecratum tibi, commentarium hunc in Epistolam Apostoli Pauli ad Colossenses, munus, quamuis exiguum, non tamen ingratum tibi, qui persæpè professus es te audita hac Epistola, cùm eam populo* ROLLOCVS *publicè enarraret: summam consolationem & gaudium percepisse. Quod ad labores meos in hoc commentario, vel perficiendo, vel edendo, eos, quales quales sunt, etsi deberem tibi, qui ingenti beneuolentiæ tuæ cumulo me penè* ROLLOCO *æquasti, profiteor tamen ingenuè me defuncto præceptori meo reddere, cui viuo gratias referre nunquam potuissem. Tibi verò pro tot tantísque beneficiis, tum in* ROLLOCVM *, tum in Academiam nostram, quæ tibi vnicè curæ est, tum in me nominatim, nescio quam poßim gratiam rependere, si non illam quam Paulus benè merito de se Onesiphoro retribuit, hoc est, seriis votis expetam vt det tibi Dominus vt inuenias misericordiam apud Dominum in die illo. Vale, Edimburgi, Calendis Septembr. 1600.*

EPISTOLÆ PAVLI AD COLOSSENSES ARGVMENTVM.

Colossæ fuerunt vrbs Phrygiæ in Asia minore vicina Laodiceæ & Hierapoli, quas tres vrbes sub Neronis imperio ferunt terræ motu concidisse. Fuerunt autem Colossenses instituti in vera Christi cognitione, non quidem ab ipso Paulo, sed ab Epaphra fido Christi ministro, cuius aliquoties mentionem facit Apostolus in hac Epistola. Verùm quia subrepserunt statim nonnulli falsi doctores, qui ceremonias Iudaicas post Christi aduentum abolitas, docebant cum Christo coniungendas, & humanas traditiones, nominatim autem de cultu Angelorum, superstitiosè ingerebant, ideò Apostolus de statu Ecclesiæ Colossensium certior factus, hanc ex vinculis ad ipsos scripsit Epistolam.

Sunt autem Epistolæ huius partes *omninò septem.* Prima *est salutatio vers.1.& 2.cap.primi.* Secunda *est, Exordium gratulatorium in qua Colossensibus gratulatur fidem in Christo Iesu & charitatem erga sanctos, à vers.3. ad vers.12.cap.eiusdem.* Tertia *continet doctrinam de Christi beneficijs, nominatim vocatione & redemptione siue remißione peccatorum, vbi egreditur Apostolus in magnificam descriptionem Filij Dei, in cuius regnum per vocationem sumus translati, omnia etiam illa magnifica quæ de Filio Dei prædicat applicans ad Ecclesiam Colossensium, à vers.12.cap. primi, ad vers.23. cap. eiusdem. In* quarta *parte exhortatio est ad perseuerantiam in fide, & admonitio vt caueant sibi à falsis doctoribus, à versu 23. cap. primi ad finem vsque capitis secundi. In hac parte admonitio ita adhortationi miscetur, vt nunc admoneat, nunc rursus hortetur. Nam vers.23. cap.primi hortatur ad perseuerantiam in fide, vers 4.cap.secundi admonet vt caueant à falsis doctoribus: vers. eius cap. sextò redit ad exhortationem, vers.8. deinceps reuertitur ad admonitionem,*

ſionem, in qua reliqua hac parte perſiſtit. Eſt autem hæc pars interrupta digreſſione in ſermonem de perſona ſua, in quo immoratur à verſ.24. cap. primi ad verſum quartum cap.ſecundi. In quinta *parte continentur hortationes, quæ ſanctam vitam & Chriſtianos mores reſpiciunt à verſ.1. cap. 3. ad verſ. 7. cap.4. Sunt autem admonitiones hæ primùm generales, & omnibus indifferenter Chriſtianis communes, à verſ.1.cap.3.ad verſum 18. deinde ſpeciales, quæ ſpectant ad certas & particulares hominum conditiones vt ad vxores, maritos, liberos, parentes, ſeruo dominos, à verſ.18.cap.3.ad verſ.2.cap.4.quo loco reuertitur ad exhortationes generales, in quibus perſiſtit ad verſ. 7. cap. 4.* In ſexta *parte ſignificat ſe credidiſſe res ſuas priuatas, de quibus certiores fieri volebant Coloſſenſes, Tychico & Oneſimo coràm exponendas, à verſ.7.cap.4. ad verſ.10.eiuſdem cap.quo loco incipit epiſtolæ pars* vltima, *nempe concluſio, continens ſalutationes, quæ interiectis nonnullis ſpecialibus mandatis ſunt interruptæ, ad finem vſque capitis ſimul & Epiſtolæ huius.*

***

Salutata est Ecclesia Colossensis. *Bona* quæ salutantes personæ exoptant & comprecantur salutatæ sunt gratia & pax.

Apostolus. Descriptio quædam personæ *salutantis* prioris, nempe *Pauli*, sumpta est ab officio Apostolatus siue legationis ipsius. Apostolus siue legatus est Christi immediatè, mediatè autem ipsius Dei, per cuius voluntatem Apostolatu fungitur. Vide ad Corinthios vtramque cap. 1. vers. 1. & Gal. 1. 1. vbi dicit Apostolatum suum esse per Iesum Christum ac Deum Patrē qui suscitauit eum ex mortuis. Quamobrem Apostoli missi erant in mūdum & à Deo Patre, & à Christo Filio, immediatè & proximè à Filio Christo: Nam data est Filio omnis authoritas in cælo & in terra. Matt. 28. 18. & Christus est qui dedit dona hominibus, ipse ascendit supra omnes cælos vt impleret omnia, hoc est, donis suis cumularet Ecclesiam; ipse dedit alios Apostolos, alios verò Prophetas, alios autem Euangelistas, alios autem Pastores & Doctores, Eph. 4. 8. & deinceps. Dat quidem Pater omnia dona, sed per manum filij Christi, etiam quà homo est. Hæc Pauli descriptio eò pertinet, vt & personæ authoritas, & doctrinæ ipsius fides concilietur.

Et Timotheus frater. Persona *salutās* posterior *Timotheus*, qui titulo fratris insignitus est. *Frater* autem vocatur hoc loco Timotheus, non tam propter communem & vulgarem istam vocationem Christianam, quàm propter specialem

istam

istam qua commilito erat Apostoli in prædicatione Evangelii.

2. *Iis qui sunt.* Pro nomine Ecclesiæ Colossensis habetur eius quædam descriptio. *Primùm*, qui in ea sunt fratres dicũtur, nempe in Christo. *Deinde* sancti, sanctificati nimirùm per Spiritum Sanctum. *Tertiò*, fideles à fide Christi, quæ antecedit naturæ ordine sanctitatem: nam priùs credimus in Christum Iesum, & per fidem iustificamur, quàm eius Spiritu sanctificemur.

Gratia sit vobis. Ex *bonis* quæ optantur primũ vocatur *gratia*: quo nomine intelligo omnes Dei in Christo benedictiones, quæ tendunt ad pacem & beatitudiné nostram hæ gratiæ nomine vocantur, quia à mera dei gratia sunt. Secundum vocatur *pax*, quo nomine intelligo finem omnium Dei in Christo benedictionum, adeóq; felicitatem ipsam, quæ cernitur in pace quę est erga Deum Rom.5.1. & quę superat omnem intellectum Ph.4.7.

A Deo. Optantur hæc bona ab authoribus suis, Deo Patre & domino Iesu Christo. Author & efficiens horum bonorum ordine prior est *Pater*: posterior verò ordine est *Filius*. Nam Pater per Filium suum Iesum Christum horum bonorum largitor est: per Filium, inquam, non vt instrumentum aut ministrum, verùm per Filium vt efficientem vnà cum Patre principalem. Nam quæcunque facit Pater, hæc etiam Filius facit pariter. Iohan.5.19. Per Fi-

dem tamen in efficiendo Patre suo ordine posteriorem. Hæc de salutatione ista hactenus diximus, & quidem paucis. Plura qui velit legere de hoc salutationis Paulinæ genere videat quæ scripsimus in priorem Pauli ad Thessalonicenses Epistolam cap.1. vers.1.

3 *Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes:*

GRatias agimus. Secunda Epistolæ & cap. I pars. *præfatio.* in qua conciliat sibi Colossensium benevolentiam. *Beneuolentiæ* autem duo sunt arguméta. *Primum* à gratiarum actione pro iis : *alterum* à precibus pro iis. Duo hæc argumenta proposita quidem sunt hoc versu, deinceps verò seorsum exposita, & suo ordine.

De gratiarum actione obseruo : Dum gratias agit, congratulatur iis beatum ipsorum in Christo statum. Quo docet nos, congratulationes nostras oportere esse in Domino, & totidem actiones gratiarum & εὐχαριστίας, cùm Dei beneficiū sit quicquid felix & prosperum accidit quibusnis. Quàm longè absunt prophanorū hominum congratulationes ab hac forma, qui quod iis accidit, quibus congratulantur, id totum tribuunt ipsis hominibus, eorum sapientiæ, potentiæ, fortitudini, &c. quod nihil aliud est, quàm adulatio pariter & blasphemia.

Nunc videndum *pro quibus* gratias agat, & oret pariter: nempe pro *Colossensibus*, quo admonemur

nemur oportere alios nobis curæ esse, nominatim verò Ecclesias Dei, quarum causa & gratiæ agendæ sunt Deo,& pro quibus assiduè orandũ est. Quod si esset in nobis primùm zelus gloriæ Dei,deinde φιλανθρωπία,amor hominum,profectò pro aliis diligẽter & ageremus Deo gratias, & oraremus: sed hic neglectus aliorum arguit nos & zeli & charitatis vacuos.

Cui agit gratias? *Deo*, inquit, *& Patri Iesu Christi*,hoc est,Deo, qui est Pater Christi. Non enim aliter agnoscendus est nobis Deus, quàm vt est Pater Christi; neque aditum habemus ad Deum,nisi per agnitionem hanc ipsius in Christo:neq; enim ipse nos respicit, nisi in Filio suo. Non est nobis Pater, nisi quia Pater est Christi primùm, neque paternum amorem erga nos ostendit,nisi in amore illo filij sui.

Semper pro vobis orantes. Hæc altera pars propositionis est continens argumentum beneuolentiæ secundum: quo admonemur non satis esse gratias agere Deo pro beneficiis acceptis ab eo,nisi assiduè etiam precemur. Neque enim sic quisquam perficitur in hac vita, vt non adhuc aliquid in eo desideretur: postquam benè cœpit potest deficere. Rursus non nisi peculiari Dei gratia potest proficere & perseuerare in bono instituto:quare orandus est Deus, primùm ne deficiat:deinde vt proficiat:& orãdus est assiduè & indesinenter, quia omni temporis momento ei opus est Dei gratia.Hactenus fuit duorum ar-

gumentorum benevolentiæ propositio: sequitur expositio prioris, & actionis gratiarum.

4 *Audita fide vestra in Christo Iesu & charitate in omnes sanctos.*

5 *Propter spem sepositam vobis in cælis: quam prius audistis per sermonem veritatis:* id est, *Euangelij.*

6 *Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die vere audistis & cognouistis Dei gratiam.*

7 *Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi.*

8 *Qui & declarauit nobis vestram per Spiritum charitatem.*

4 A*Vdita fide vestra.* Hæc materia est, & causa cur agat pro iis Deo gratias, ipsorum *fides* primùm, deinde *charitas*, quam audiuit ex Epaphra, qui ipsos in doctrina Christi primus instituit. Causa ergo gratiarum actionis, est vnio cum Christo capite per fidem, & communio cum sanctis omnibus per charitatem: In his est beata hominis conditio, & sine his nulla congratulationis materia. Hæc sunt quæ non intuetur mundus, qui totus est in mundanis & carnalibus æstimandis & ponderandis.

5 *Propter spem repositam.* His verbis habetur causa fidei & charitatis, nempe speratæ illæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis: Sic spē hanc definit Apost. Eph. 1.18. Causa igitur fidei

& cha

& charitatis, eſt merces copioſiſſima & glorioſiſſima expectata, ſine cuius reſpectu, neque Chriſto per fidem, neque Eccleſiæ ipſius per charitatē, diu adhærere in tot præſertim tentationibus poſſemus. Niſi enim expectata illa tanta mercede prouocaremur, & animaremur ad perſeuerandum, profectò non perſeueraremus. *Si enim*, ait Apoſtolus, *Spes noſtra in Chriſto tantùm eſſet in hac vita, omnium mortalium eſſemus miſerrimi*. 1. Cor. 15. 19. Sublata enim ſpe alterius vitæ, nobis potiùs viuendum eſſet cum mundo. Vt autem ſine propoſita illa mercede gloriæ non perſeueraremus in fide & charitate, ita ſine fide & charitate nulla ſpes eſſe poſſet futuræ gloriæ. Ergo fides eſt cauſa ſpei, & ſpes viciſſim alit ac fouet fidem.

De qua audiuiſtis. Vnde fuerit cognitio futuræ illius gloriæ docet. Homo de ea nulla vnquam naturæ ſuggeſtione aut inſtinctu potuit cogitare. Eſt quidē inſtinctus naturæ quod moriendum ſit nobis. Ro. 1. vltimo verſu. At, quòd viuendū ſit, nullus. Ergo vnde fuit illa futuræ vitæ cognitio? Ex auditu fuit; auditus autem per verbum & ſermonem, ſermonem autem illum oportet eſſe veritatis.

Quid ſibi velit per *ſermonem veritatis*, ſubiecto Euāgelij nomine exponit. *Hoc eſt*, inquit, *Euangelij*. Sunt & alij ſermones veritatis. verbi gratia, verbum legis eſt quoque verbū veritatis: ideò, vt oſtendat de quo ſermone veritatis intelligat,

ſubiicit Euangelij nomen:quaſi dicat,loquor de Euāgelio:ei enim κατ' ἐξοχὴν propter ipſius eminentiam hoc nomen tribuit peculiariter.Sequitur commendatio quædam Euāgelij illius, quod Coloſſenſes audiuerunt.

6 *Quod peruenit ad vos.*Primum eſt argumentum,quaſi dicat, Euangelium hoc quod peruenit ad vos, idē eſt cum eo quod miniſterio meo, & aliorum Apoſtolorum propagatum eſt in totum mundum:quare non eſt quod de eo dubitetis. Nam hoc loco obſcurè præoccupare videtur illam offenſam perſonæ Epaphræ. *Obſerua* hîc notam quādam veri Euangelij; ſi ſit idem Euangelium cum eo quod ab Apoſtolis eſt propagatum in mundum, neceſſe eſt verum eſſe: Scitur autem idem eſſe cum eo,ſi comparatio fiat cum ſcriptis apoſtolicis. Idem & totum ſcripſerunt, quod ad rem ipſam & ſententias attinet, quod docuerunt viua voce: Quod ſi iam comparatione facta conſtiterit eſſe idem cumEuangelio Apoſtolorum, non adeò hærendum nobis eſt in perſonis miniſtrorū, vnde venerint ii, per quos vocati ſint,ordinariéne an extra ordinem vocati ſint:id quod hodierno die ſemper habent in ore aduerſarij,ad Euangelium interim quod prædicamus aures ſuas occludentes.

Quod fructificat. Hoc alterum eſt argumentū à pari vel ſimili fructū.Fructificat inter vos quoque, vt & in reliquo mundo hoc. Euangelium quod ex Epaphra audiuiſtis,ergo, &c.Hæc altera nota

ra nota eſt veritatis Euangelij, nempe ſi in aliquibus ſaltem eoſdē proferat fructus, quos iam inde ab Apoſtolorum diebus protulit in ſanctis quibuſcunque. Fructus intelligo ſanctificationis, humilitatis, charitatis, modeſtiæ, &c. Quod ſi eodem modo in aliquibus ſaltem efficax reperiatur, ſequitur profectò idem eſſe Euangelium: Nam Euangelium ſemper eſt ſibi ſimile & ſimiliter efficax in iis quorū mentes aperit Deus ad ipſum recipiendum.

Ex quo die. Hoc tertium eſt argumentum à continua in ipſis fructificatione Euangelij, iam inde ab eo die quo ipſum primùm audiuerunt ad præſentem vſque diem. Et hæc quoque nota quædam eſt veritatis Euangelij, nempe ſi non tantùm fructificet, ſed continuò inde à primo quo ipſum auditū eſt die, fructificet: nam Euangelium in quibus cœpit verè ac ſolidè fructificare, in iis continuò fructificat: Hi enim perſeuerant in finem, &, ſi deficere aliquando contingat, non tamen finaliter deficiunt.

Verè audiuiſtis & cognouiſtis. Duo ſunt hîc: alterum, *audiuerunt*; alterum, *cognouerunt.* Vtrumque ad hoc neceſſarium eſt vt Euangelium fructificet *verè.* Hoc verbo commendat eorum cognitionem à veritate ac ſinceritate ipſius. Vt autem his poſtremis verbis commendat iis Euangelium quod audiuerunt ex Epaphra, ita etiam ipſos commendat, tum ex eo quod quo primùm die id audiuerunt, ipſum receperunt ac

cognouerũt:tum ex eo quod inde ab eo die perseuerarunt in recepta semel veritate. Spiritus enim Sanctus cõmendat in nobis gratiam quam ipse nobis largitur.

7. *Sicut & didicistis.* Hactenus commendauit iis Euangelium ab ipsis auditum. Nunc commendat iis ministrum Euangelij Epaphram, ne ipsos offenderet persona Ministri, qui non fuit ex Apostolis vnus, quasi dicat, hoc Euangelium quod ego vobis commendo dico vos didicisse ex Epaphra. Est autem occupationis quædam species hoc loco: At *Epaphras* docuit ipsum, qui tamen non est ex Apostolorum numero? Respondet, didicistis ex Epaphra ipsam veritatem. Tum descendit in commendationem Epaphræ. Laudat autem eum *primùm* ex eo quod sit conseruus ipsius. Ratio sequitur appellationis huius, quia minister Christi est. *Tum* dilectum vocat, quia, vt sequitur, fidus fuit minister. *Posteà* pro iis dicit ministrum esse, hoc est, eorũ commodo & bono. *Postremò*, omnia bona sibi de ipsis renunciasse dicit, id quod arguit Epaphræ erga Colossenses amorem.

8. *Charitatem.* Gratiæ charitatis nunc potissimùm meminit, cùm priùs mentionem fecerit fidei, quia charitas, cùm est in quoquam, præsupponit in eodem fidem inesse: est enim effectum fidei necessarium. *Per Spiritum.* Principiũ & fontem charitatis designat Spiritum Sãctum, quo nimirùm affectus ille cordis nostri sanctificatur,

catur, & qui agit per affectum tanquam instrumentum. Nam in sanctificato omnes illi motus sancti sunt à Spiritu sancto primùm, tanquam ab agente principali. vid. Rom. 9. 1. vbi dicit cõscientiam attestari per Spiritum sanctum. *Nota*, qui fideles sunt in officio quocunque, illi commendandi sunt ac laudandi iis, quibuscum res est ipsis, idque eorum bono. Nam Satanæ minister est qui alienat animos populi ab iis, qui bona fide præsunt, siue in politia, siue in Ecclesia. In genere, non sunt distrahenda ac diuellenda membra Christi obtrectatione, vel sermone aliquo sinistro & noxio: sed omnibus modis inter se continenda sunt.

9 *Propterea & nos ex quo die* id *audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:*

10 *Vt incedatis sicut Domino dignum est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferẽtes, & crescentes in agnitionem Dei.*

11 *Omni robore corroborati, secundum gloriosam vim ipsius, ad omnem tolerantiam & animi lenitatem cum gaudio.*

12 *Gratias agentes Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam sortem sanctorum in luce:*

P*Ropterea.* Hactenus declaratum est primum argumentum benevolentiæ, nempe gratiarum actio. Nunc declarat secundum, nempe

precationem *propterea*, inquit, hoc eſt, propter charitatem veſtram in Spiritu. *Nota* igitur, quæ cauſa eſt cur agamus pro aliquo gratias Deo eadem mouere nos debet ad hoc vt ſoliciti ſimus & precemur pro eo.

Ex quo. Amplificatio petitionis ſuæ ex tempore, & citò & cõtinuò ac indeſinẽter ſum precatus: hinc ſequitur non modò opus fuiſſe iis precibus, ſed precibus primo quoque tempore concipiendis, & precibus continuis. Qua quidem re admonemur & imperfectionis ac defectus, qui in nobis eſt, etiam poſtquam gratiam recepimus, & remedij defectus, nempe precum.

Sed videamus quid precetur? *Vt impleamini* inquit, Precatur iis, vt ſic dicam, plenitudinem, ſaturitatem & impletionem, id quod arguit primùm defectu in nobis eſſe, &, vt ſic dicam, inanitatem: deinde felicitatem noſtram ſitam eſſe eo vt impleamur. Felicitas noſtra in eo cernitur vt Dei ſimiles ſimus. Deus ante plenus eſt & implet omnia. Ergo hæc eſt noſtra felicitas vt impleamur ad omnem vſque plenitudinem illam Dei. Ep. 3. 19. Hinc videas promitti nobis ſaturitatem illam, tãquam beatitatem noſtram. Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam, quoniam ipſi ſaturabuntur. Matt. 5. 4. Hinc eſt quod Paulus precetur plenitudinem, & hoc loco, & alibi, vt Eph. 3. 19.

Sed cuiuſnam rei plenitudinẽ precatur? Cognitio-

gnitionis: *Vt impleamini cognitione*, inquit. Primùm omnium oportet impleri nos cognitione & luce: hæc enim eſt beatitas noſtra, & in hoc Deo ſumus ſimiles, qui lux eſt. 1. Io. 1. 5. & habitat lucem inacceſſam. 1. Tim. 6. 16. & principium omnis gratiæ eſt à luce & mentis illuminatione, qua fit vt tenebræ iſtæ diſpellantur. Lucem ſequuntur alia, vt gaudium, pax, &c. Ideóque primùm omnium video Apoſtolum precari lucem & cognitionem, vt Epheſ. 1. 18. *Illuminatis oculis mentis veſtræ*, &c.

Sed nunquid partem tantùm aliquam cognitionis precatur? *Omni*, inquit, *cognitione*, hoc eſt, plena perfectáque cognitione: dici enim nō poteſt quātæ cognitionis ſimus capaces poſtquam ſumus renati, & quanta latitudo, longitudo, altitudo, & profunditas cognitionis ingrediatur mentem noſtram. Epheſ. 3. 18. & in hoc quoque Deo & Chriſto ſimiles ſimus. Nam in Chriſto ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis abſconditi. Coloſſ. 2. 3.

Sed cuiuſnam rei cognitionem precatur? *Voluntatis*, inquit, *eius*. Hæc eſt voluntas illa Dei reuelata iam vltimò per Filium qui eſt in ſinu Patris. Ante Chriſti aduētum fuit ſapientia in myſterio latens, occulta illa quam Deus præfinierat ante tempora ſecularia in gloriam noſtram, &c. 1. *Cor.* 2. 7. reuelauit autem nobis per Spiritum ſuum; Spiritus enim ſcrutatur omnia, etiā profunditates Dei. Quæ autem contineantur hac vo-

luntate Dei reuelata, vide Eph.1.18. *Illuminatis,* inquit, *oculis mentis vestra, vt sciatis qua sit spes illa vocationis ipsius, & qua opes gloria hareditatis ipsius in sanctis,* &c. vt dicam planè, hæc sunt ea quæ habemus in Euangelio isto: Christus, & beneficia ipsius. *Nota* quæ sit vera cognitio. Est autē ea sola vera cognitio, quæ est voluntatis Dei; sine hac cognitione omnis cognitio stultitia est; & vt hanc acquiramus cognitionem & sapientiam, oportet stulti fiamus: *Qui sibi videtur esse sapiens, stultus fiat, vt fiat sapiens.* 1. Cor.3.18.

Cum omni sapientia. Cognitionem illam quam proposuit dilatat in suas partes, nempe sapientiam, quæ est in contemplatione rerum spiritualium, & intelligentiam siue prudentiam, quæ est in praxi & actione. Vtramque spiritualem vocat, hoc est, de rebus spiritualibus & cælestibus. *Nota* ergo hoc loco cognitionem qualitate spiritualem, partibus perfectam, gradibus quoque partium absolutam; hanc quidem precatur Paulus, sed tamen non impletur tantisper dum sumus in hac vita, cùm autem Deus futurus est omnia in omnibus, tum implenda est ac perficienda.

10. *Vt incedatis.* Hic finis est plenę illius cognitionis, quam precatur, nempe vt incedant & ambulent. Lux enim datur ad hoc vt incedamus & ambulemus; lux ista diurna datur ad ambulandum: quantò magis ad id ipsum concessa est lux ista cælestis.

Sed

Sed quomodo eſt ambulãdum? *Vt incedatis*, inquit, *ſicut dignum eſt Domino.* Ad regulam & canonem eſt incedendum: qui ambulat interdiu oportet induat habitum luci conueniẽtem, & compoſitè ambulet. Rom. 13. 12. 13. ſic qui ambulat in luce illa cæleſti oportet ad regulam & canonem eum ambulare. eſt autem hæc regula, vt *ambulet ſicut dignum eſt Domino*, vt hîc loquitur Apoſt. Priore autem ad Theſſ. 2. 12. dicit ambulandum ſicut dignum eſt Deo, vocante nos ad ſuum regnum ac gloriam. Alibi dicit ambulandum ſicut dignum eſt vocatione noſtra. alibi vt dignum eſt Euangelio.

Vt per omnia placeatis ei. Quid ſit hoc quod dixit, vt incedatis ſicut dignum eſt Domino exponit, hoc eſt, vt per omnia & modis omnibus placeatis ei. Paulus. 1. Theſſal. 2. 4. vocat hoc quaſi cõpenſationem qua Dei erga nos beneuolentiam quaſi compẽſamus. *Sicut*, inquit, *placuimus Deo*, &c. Si enim nos placuimus Deo, cùm eſſemus indigniſsimi, an nõ debemus nos omni ſtudio placere ei, qui eſt digniſsimus. Vt autem placeamus Deo oportet probari corda noſtra. Nihil enim placet Deo, niſi quod ſincerè & ex animo fit.

Omni opere bono. Sequuntur partes officij noſtri in Deum, vel modi quibus ei placemus. *Primus* eſt his verbis. *Fructificantes in omni opere bono.* Metaphora videtur ſumpta ab arboribus, quæ ita demùm placent agricolæ, ſi fru

ctificent: Non autem satis est si fructificemus in bonis operibus, nisi in omni bono opere fructificemus, hoc est, non vno modo benè agamus, sed modis quibuscunque, in quo differimus ab arboribus, quæ singulæ non nisi vnum aliquod ac certum genus fructus producunt; pomus pomum, pyrus pyrum.

Secundus modus placendi Deo est his verbis. *Crescentes in agnitione.* Hic modus sequitur primum. Nam quemadmodum ex cognitione & fide, quæ hîc intelligitur cognitionis nomine, fluunt bona opera; fides enim per charitatem operatur: ita vicissim bonis operibus augescit ac fouetur fides. In quo rursus differimus ab arboribus. Nam cùm arbores fructificent non sibi, sed hominibus, non fructificamus bonis operibus, non Deo tantùm, non hominibus tantùm, sed & ipsis nobis. Nam bona opera nostra, quæ sunt tanquam filiæ, matrem suam, hoc est, fidem augent alúntque: quemadmodum mala opera augent infidelitatẽ, minuunt verò fidem. Nam nonnulli repulsa bona conscientia, quæ nimirùm est ex bonis operibus, fidei naufragiũ fecerunt. 1. Timoth. 1. 19.

11. *Omni robore.* Hic tertius modus est, quo placemus Deo; qui ex secundo illo sequitur. Nam crescentes in fide corroboramur. Vt enim arbores crescentes sic corroborantur vt possint iam sustinere calores, frigora, ventos, & tempestates: sic nos crescentes in fide, corroboramur

adversus afflictiones & persequutiones. Sed quo robore corroboramur? non nostro ipsorum, hoc est, carnis & sanguinis: sed *corroboramur* inquit, *secundum vim gloriæ Dei.* Eodem sensu, Ephes. 6. 10. Dicebat; *Corroboremini per Dominum & forte ipsius robur.* Fides enim illa in qua crescimus, dum apprehendit Deum in Christo, haurit quasi ex eo partem aliquam roboris ipsius. *Et quæ sit,* inquit, *excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus.* Eph. 1. 19. *Qui virtute Dei custodimur per fidem.* 1. Petr. 1. 5. Ecce fides est, qua ex plenitudine illa virtutis & roboris Dei nonnihil capimus, nobísque applicamus. Stephanus plenus fide & Spiritu sancto ita corroboratus est vi illa gloriæ Dei, vt gloria Dei conspecta fuerit in ipsius facie. Cùm enim staret in concilio Iudæorum, viderunt faciem ipsius quasi faciem Angeli. Act. 6. 15.

Non dicit tantùm oportere vt corroborentur robore, sed *omni robore.* Prout multiplices sunt afflictiones, ita robur oportet multiplex esse. Video hîc Apostolum non partem aliquam vel agnitionis, vel operum, vel roboris requirere, sed omnem planè cognitionem, omnia opera bona, omne robur: quo profectò significatur, si non in hac vita, certè in altera nos perfectos fore, & omnibus numeris absolutos, tum nimirum cùm Deus futurus est omnia in omnibus.

Ad omnem tolerantiam. Illud omne robur quod dixit explicat ac diducit in partes quasdã

ſuas. 1. *Patientiam* in ferendis afflictionibus. 2. *Longanimitatem* in ferendis iis ſatis diu. 3. *Gaudium* in ferendis iis ac ſubeundis alacriter & ſumma voluptate. *Nota* igitur, quis ſit dicendus robuſtus? Non is quidem qui perſequitur, qui affligit; ſed is qui patienter & cum gaudio affligitur ac perſequutionem patitur.

12. *Gratias agentes.* Hic *quartus* eſt modus placendi Deo, per quem tranſitum ſibi facit ad ſequentem Epiſtolæ partem, quæ doctrinam de Chriſto præclaram continet. Exiſtit hic modus ex proximo: nam corroborati robore Dei ad patientiam, longanimitatem, & gaudium in mediis afflictionibus, gratias agunt Deo, & gloriantur. *Gloriamur in oppreßionibus ſub ſpe gloriæ Dei.* Rom. 5.3. Cauſa gratiarum actionis ſequitur petita ex vocatione noſtra: ex quo diſcimus in vocatione noſtra, & gratia hac in qua ſtamus per fidem in Chriſtum, materiam eſſe gaudij, gloriationis, & gratiarum actionis in rebus aduerſis & calamitatibus quibuſcunque.

Nunc, vt abſoluamus hanc partem, & concludamus quæ dicta ſunt de Deo placendo: Quis demum eſt qui placet Deo? Is qui fructificat in bonis operibus, qui creſcit in fide & cognitione; qui corroboratur ad patienter & cum gaudio ferendum afflictiones; qui denique in mediis afflictionibus gloriatur, & gratias agit Deo. Hæc de præfatione hactenus.

12. *Gratias agentes Patri, qui idoneos, &c.* Sequitur

quitur *pars* Epistolæ *tertia* in doctrina posita. Ad hanc partem, vt supra dixi, transitum sibi facit per quartum illum modum, quo placemus Deo. *Doctrina* suæ initium sumit à vocatione. In Epistol. ad Ephes. altius est exorsus doctrinam suam ab ipsa electione. *Benedictus Deus & Pater*, &c. Eph. 1. 3. Hîc exorditur doctrinam suam à vocatione efficaci, quæ inter beneficia quæ in Christo conferuntur in tempore primum est. Non est quidem doctrina de vocatione simplex, sed proposita cum gratiarum actione. Vt in Epist. ad Ephes. doctrinam electionis proponit cum benedictione. Eph. 1. 3. & deinceps: quo docet nos, oportere esse commemorationem beneficiorum Dei in Christo, cum grati in Deum animi significatione, benedictione, & glorificatione nominis ipsius.

Patri Hic author est vocationis nostræ, ideo vocationis gloriam ei primùm tribuit. Filius ipse vocationis ac mediationis suæ, & omnium quæ facit vt mediator, gloriam tribuit Patri suo. Sic fideles vocationis suæ & omnis gratiæ gloriam tribuunt Patri primùm, qui omnis boni & gratiæ fons est, & author primus.

Qui nos idoneos. His verbis habemus vocationem ipsam nostram efficacem. Posita autem est non in nuda vocatione & nominatione eius rei quæ est, sed in efficaci mutatione nostri, qua ex inidoneis etiam ad cogitandum quicquam boni, 2. Corinth. 3. 5. idonei simus, ex mor-

tuis viui, ex eo (vt sic dicam) quod non est, id quod est. Nam Deus cùm vocat facit nos pariter id quod vocat. *Vocat ea quæ non sunt tanquam sint.* Rom. 4. 17. Huic Dei vocationi planè aduersatur doctrina illa de libertate arbitrij, quæ importat aliquam in nobis sufficientiam, & (vt sic dicam) idoneitatem inesse ante vocationem. *Nota* rursus, ex quonam fundamento exsurgere oporteat preces & gratiarum actionem: nempe ex conscientia omnimodæ insufficiẽtiæ nostræ, ac miseriæ. Hinc progredimur ad sensum meræ gratiæ & misericordiæ Dei. Hinc existit seria gratiarum actio. Non enim dixerim istos vnquam seriò gratias agere Deo, qui non omnia in solidum gratiæ ipsius in Christo, sed aliquid naturæ suæ ac libertati arbitrij attribuunt.

Ad participandam. Hic finis est vocationis nostræ, participatio sortis, hoc est, hæreditatis quæ sorte obtingit nobis, non acquiritur vlla nostra industria vel merito. *Nota* igitur: vocamur à Deo non frustrà, sed vocamur ad hæreditatem participandam. Quare quisquis sentit se vocatum esse à Deo interiùs & efficaciter, certò expectet hæreditatem: non enim parum refert persuasam habere vocationem: *quos enim vocauit eos iustificauit, quos iustificauit eos glorificauit.* Rom. 8. 30. *Nota* rursus: hæreditatem istam ad quam vocati sumus sortem vocat, vt indicet non vocationis aliquo merito donari nobis hæreditatem. Non enim dicitur vnum Dei beneficium

prome-

promereri alterum. Vocatio non meretur iustificationem. Iustificatio non meretur glorificationem; sed prius medium est necessarium, per quod peruenitur ad posterius. Ergo nomen sortis indicat non merito vocationis donari nobis hæreditatem, sed hæreditatem ex mera gratia esse & nobis quasi sorte obtingere.

Sanctorum. Quorum sit hæreditas docet, nempe sanctorum, hoc est, segregatorum ab inquinamentis mundi huius. Vt igitur consequamur hæreditatem hanc cælestem, oportet nos sanctis aggregari, & in illa communione sanctorum reperiri. Nam opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis sunt. Eph. 1.18.

In Luce. Vbi sita sit hæc hæreditas postremò docet, nempe in luce, hoc est, in cælis seruata est. 1. Pet. 1.4. Imò verò *vita nostra cum Christo in Deo est abscondita.* Coloss. 3.3. *Deus enim lux est.* 1. Ioh. 1.5. *Nota* igitur, hæreditas nostra, vita nostra, gaudium nostrum, non est nisi in luce, hoc est, in luce cognitionis, & in hoc seculo, & in futuro. Nam qui iacent in tenebris ignorantiæ ij mortui sunt: & qui habent cogitationem obtenebratam, hi abalienati sunt à vita Dei. Eph. 4.18.

13 *Qui*, inquam, *liberauit nos à potestate tenebrarum ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.* Immoratur in beneficio hoc vocationis nostræ clariùs explicando. Hîc enim vocationis nostræ duas partes exprimit, & termini à quo, & termi-

ni ad quem meminit, simul Christi Filij mentionem facit, ad cuius regnum in vocatione nostra efficaci transferimur. Sed verba ponderemus: *Qui liberauit nos.* Hæc *prima pars* est vocationis nostræ. Verbum liberandi siue eripiendi significat nos violenta quasi manu liberatos, & vocatos non sine vi aliqua maiori. *Nemo potest venire ad me nisi Pater qui misit me traxerit eum*, ait Dominus. Iohan.6.44. Vnde eripuit nos? *A potestate.* En causam in hoc verbo potestatis, cur erepti sumus violenta quasi manu: detenti nimirum fuimus sub potestate. Oportuit igitur potestatem cum potestate congredi in nobis eripiendis: & oportuit maiorem esse potestatem eam, per quam sumus erepti. *Nemo enim*, inquit dominus, *ingreditur domum robusti ad diripiendum vasa eius, nisi robustior aliquis qui ipsum illum robustum primùm vinciat, vt deinde vasa eius auferat.* Mar. 3. 27. Ita non eripimur à potestate nisi per vim ac potestatem maiorem, quæ Dei est potestas illa infinita.

Sed à cuius rei potestate erepti sumus. *A potestate*, inquit, *tenebrarum.* Potestas tenebrarum maxima est, & quisquis potestate tenebrarum & vinculis ignorantiæ detinetur, is omnium arctissimè constringitur. *Dua* sunt omninò spirituales *potestates*, siue duo regna spiritualia in mundo: potestas *tenebrarum*, & potestas *lucis* siue regnum Dei. Proximè secundum regnum Dei potentissimum in mundo regnum est illud tenebrarum,

brarum, ſub quo detinentur pleraque regna huius mundi terreſtria. Nihil profectò aliud eſt reipſa, quàm carcer ille Dei, in quo ligatos & concluſos ſeruat diabolos: qui tamen ipſi dicuntur rectores tenebrarum ſeculi huius, Eph. 6.12. reſeruat tamen eos in iſto quaſi carcere vnà cum reprobis ad damnationẽ in quo etiam poſt illud iudicium extremum torquendi ſunt in æternum: vide Epiſt. Iud. 6. vbi dicit Angelos qui non ſeruata ſua origine reliquerunt ſuum domiciliũ, iudicio magni illius diei vinculis æternis reſeruari.

Ac transtulit. Hactenus de *vocationis* noſtræ prima parte, ſequitur *altera*. Ereptos ac liberatos tranſtulit: non enim ſatis eſt ſi eripiamur è tenebris, niſi etiam transferamur aliquò, vbi poſſimus eſſe in tuto & ſecurè agere ne relabamur in tenebras.

Quò igitur tranſlati ſumus? *In regnum*, inquit. Oportet nos iam liberatos conſeruari in regno: neque enim defendimur à regno niſi in regno collocemur: neque quiſquam omnium eſt in terris extra regnum aliquod poſitus, vel enim in regno hæret tenebrarum, vel in regnum lucis eſt translatus.

Sed cuius eſt regnũ hoc in quod ſumus tranſlati? regnum eſt Filii & dilecti quidem Filij. In hoc quidem regno oportet nos in tuto eſſe & ſecurè agere, in quo & Filius Dei rex eſt, & tam dilectus ac tam charus Patri ſuo Filius rex eſt. Regnant enim in hoc regno & potentia & amor.

Nam ſi Filius Dei rex ſit, is profectò regnat è cuius manu nemo poteſt rapere oues ſuas; Ioh. 10.29. Si dilectus Filius regnat, is regnat in quo Pater amore complectitur omnes ſubditos regni ſui. Quamobrem in hoc regno qui agunt oportet eſſe in tuto, in quo & potentia & dilectione conſeruamur.

Nota igitur hoc verſu, vocatio noſtri efficax in quo ſit poſita. Poſita eſt in ereptione noſtri ex vno regno, & collocatione noſtri in altero: ereptione, inquá, è regno in quo captiui detinebamur (in regno enim tenebrarum nemo non captiuus eſt) in regnũ in quo viuimus vt filii: quod ſi vt filii, vt hæredes, *hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*. Rom.8.17. è regno, inquam, minùs potenti, in regnum potentius. Ex quo ſequitur eum qui ſemel efficaciter vocatus eſt, non relabi in priſtinas tenebras. *dona enim & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα* Ro.11.29. *& qui cœpit bonũ opus in nobis perficiet ad aduentum Ieſu Christi.* Phil. 1.6. Cœpit autem bonum in nobis opus in efficaci vocatione.

14. *In quo habemus redemptionem per ſanguinem ipſius*, id eſt, *remiſſionem peccatorum.*

Sequitur alterũ Dei beneficiũ in Chriſto Ieſu; nempe redemptio noſtri. Iam per efficacẽ vocationem tranſlati in regnum Filij Dei, & ipſi inſerti per fidem redimimur à peccato & morte. Sed hoc priùs notandum eſt quàm deſcendamus ad beneficium redemptionis; quòd nimirum

tranſ-

translati in regnum Filij Dei, iam non tantùm tanquam ſubditi ſub rege viuimus, ſed propiùs accedimus ad regem noſtrum, eíque inſerimur per fidem ac incorporamur. Inſerti autem & incorporati in eo, haurimus ex eo tanquam capite noſtro omnem gratiam.

Habemus redemptionem. Vocati ſemel, hoc eſt, initiati in gratia Dei, procedimus continuò à gratia in gratiam, donec gratia adimpleamur. Tranſlati in regnum Dei & per fidem Chriſto regi inſerti primùm omnium audimus ſententiam redemptionis & abſolutionis noſtræ à peccato & morte. Nam redemptio hoc loco eſt remiſsio peccatorum, interprete ipſo Apoſtolo. Remiſſio autem peccatorum poſita eſt in ſentẽtia abſolutoria, quę nihil aliud eſt reipſa, quàm iuſtificatio, quæ ſequitur continuò efficacem vocationem. *Quos vocauit, eos iuſtificauit*. Ro. 8.

Videamus nũc beneficium hoc redemptionis, & de eo verba textus ponderemus. *Redemptio* hoc loco ſignificat liberationem, quę fit per ſentẽtiam pronuntiatam à Iudice. Liberatio autem hæc & abſolutio eſt à ſeruitute illa peccati & mortis ſub qua viximus in priori illo regno tenebrarum, in quo omnes ſunt ſerui, nullus autem liber eſt. Iam ergo tranſlati in regnum lucis & Filij Dei, liberamur & abſoluimur ab illa ſeruitute peccati & mortis. Nam in regno Filij Dei nullus eſt ſeruus, ſed omnes ſunt liberi, imò filii: Quod ſi autem filii, & hæredes, hęredes quidem

Dei, cohęredes autem Christi. Rom. 8. 17.

Hactenus quid intelligatur redemptionis nomine vidimus. Nunc consideremus modum redemptionis nostri. Ipsum verbum ἀπολυτρώσεως eam liberationem quæ est persoluto redemptionis pretio significat. Non enim patitur iustitia Dei liberationem eam quę fit sine pretio: neque etiam propterea aliquid decedit de ipsius erga nos misericordia, quia illud λύτρον siue redemptionis pretium non persoluitur de nostro; sed de alieno, vt videbimus.

Per sanguinem. Hîc habes λύτρον siue pretiū redemptionis. Est autem, non aurum, aut argentū, aut quid tale caducum, sed est sanguis: nam *absq; sanguinis effusione non fit remissio.* Heb. 9. 22. Sanguis autem hic cuiusnam est? Non noster; nam sanguis peccatoris potest quidem effundi, et peccator potest mori pro peccato: verùm sāguis peccatoris non potest esse λύτρον siue pretium redemptionis. Cuius igitur sanguis est pretium redemptionis: *Per sanguinem,* inquit *ipsius.* Ergo sanguis Filij Dei, vpote pretiosus, est redemptionis pretium siue λύτρον. Nam hic sanguis non tantùm satisfacit Dei iustitię & iræ (quę est ipsius dignitas) sed etiam misericordiam eius erga nos promeretur: & id solum λύτρον est quod vtrumq; hoc pręstat, & satisfacit irę, & promeretur misericordiam.

Id est, remißionem. Quid sibi velit per hanc quā dixit redemptionem per sanguinem ipsius, ipse decla-

declarat hisce postremis verbis: nempe, redemptionem per sanguinem dicit esse gratuitam peccatorum remissionem, hoc est, gratuitam absolutionem nostri à peccato et morte. qua quidem exegesi significat redemptionem quę fit per pretium sanguinis alieni, hoc est, Filii Dei, nostri respectu esse remissionem peccatorum, ex diuite ipsius gratia, vt loquitur. *Eph.* 1.7 ne quis sit qui putet redemptionem nostri non esse gratuitam, quia non sine pretio fit. Etsi enim redemptio nostri carè Christo constiterit, & respectu ipsius non sit gratuita: tamē nostri respectu, qui nullam λύτρου partē ipsi persoluimus, planè est gratuita.

15 *Qui est imago Dei inconspicui, primogenitus omnis rei creatæ.*

16 *Nam per eum condita sunt omnia quæ in cælis sunt & quæ in terra, visibilia & invisibilia, siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia*, inquam, *per eum & eius respectu condita sunt.*

17 *Estq; ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.*

15 QVi est imago.

Quia dixit nos trāslatos in regnum Filij, redemptos per sanguinem eius, ne cui hoc leuius videretur, *digreditur* in magnificam Filij descriptionem. Primùm autem his verbis describit eum ab essentia illa deitatis, vt intelligerent Colossenses se habere pro rege Deum, &

ſanguinem eſſe Dei quo ſunt redempti, vt vocatur Act.20.28.

Hîc *primùm* videbimus quo ſenſu dicatur Deus inuiſibilis. *Deinde*, quo ſenſu dicatur Filius imago Dei inuiſibilis. Quo ad prius illud attinet, habetur hæc ſententia in ſcripturis paſſim. *Deum nemo vidit vnquam*, Ioh.1.18. *Patrem nemo nouit niſi filius*. Mat.11.27. *Habitat lucem inacceſſam*. 1.Timoth.6.16. Deus hîc intelligendus eſt perſona Patris. Deus autem non conſpicitur, vel ab homine, vel ab Angelo ἀμέσως, immediatè, in perſona primùm ſua, ſed mediatè per Filii perſonã. Solus Filius eſt qui immediatè videt Patrem, cum ſit in ſinu Patris. *Nemo vidit Patrem niſi is qui eſt à Deo, hic vidit Patrem*. Ioh.6.46.

Nunc videamus poſterius illud quod à nobis ſuprà propoſitum eſt, quoque dicitur Filius eſſe imago Dei. Ad hanc rem aliquo modo oſtendendam nulla ſimilitudo in terris aptior inuenitur quàm terreni filij ſimilitudo. Terrenus aliquis filius primùm patrẽ ſuum refert externis corporis lineamentis, & oris figura. Deinde ſubſtantia corporis humani & animæ humanæ. Tertiò ſubſtantia ſibi à patre ſuo communicata, atque hac in terris non alia magis viua imago haberi poteſt. Iam verò Filius Dei non tantùm Patrem repræſentat externa, vt ſic dicam, imagine, in eo quod ſit *character perſonæ ipſius*. Heb.cap.1. verſ.3. Perſona enim Filij licet diſtincta ſit à perſona

ſona Patris, tamen nihil eſt tam ſimile cuiquam quàm eſt perſona Filij perſonæ Patris. Non tantùm, inquam, repræſentat eum perſona planè ſimili, ſed etiam ſubſtantia diuina; neque id tantùm, ſed ſubſtantia ab ipſo communicata Filio; neque id tantùm, ſed ſubſtantia vna & tota: atque hoc gradu repræſentationis ſuperat filium terrenum, qui non repręſentat Patrem eodem numero, & tota eadem ſubſtantia: quemadmodũ diximus Filium Dei repræſentare Patrem ſuum. Atque hinc dicitur Filius Dei *ſplendor gloriæ* paternę. Hebr. 1.3. *Pater & Filius* dicuntur *vnum* eſſe. Ioh. 10.30. *Pater in Filio & Filius in Patre* dicitur eſſe. Ioh. 14.10. Hæc omnia ſignificant ſubſtantiam vnam numero cum Patris ſubſtantia, & totam Patris ſubſtãtiam in Filio eſſe. Ex eo quòd tam viua ſit Patris ſui imago, oriuntur hæ de Filio loquutiones, *Qui videt Filium videt Patrẽ.* Ioh. 14. 9. ex eo etiam quòd tam viua ſit Patris ſui imago fit vt contenti ſint fideles ſola imagine Dei, cùm nõ videant immediatè ipſummet Deũ Patrem. Nam niſi in Filio eſſet eadem & tota Patris eſſentia, & tam viua eſſet Filius Patris ſui imago, profectò ſola Patris imagine nõ eſſemus contenti. Nulla enim in nobis vita eſt niſi Patrem videamus, ipſiúſque eſſentiam intueamur aliquo modo.

Ex his verbis colligitur *primùm*, Filium eſſe imaginem inuiſibilis Dei viſibilem. Nam antitheſis hoc arguit. Si enim ſit inuiſibilis Dei

imago, oportet viſibilem eſſe imaginem. *Deinde* colligitur ex his verbis, Deum ipſum alioqui inconſpicuum, in imagine viſibili viſibilem & conſpicuum fieri. Quod ad primum illud attinet quærendum eſt quomodo viſibilis ſit Filius, qui eſt imago inuiſibilis Patris? Reſpondeo, quòd ad humanam Filij naturam nō eſt dubium, quin viſibilis ſit Filius in humana natura. De diuina eſt maior quæſtio. An igitur viſibilis eſt in diuina? Reſpondeo, oculis mentis illuminatis per Spiritum ſanctum conſpicuus eſt Filius, etiam in Deitate ſua. Nam Spiritus Dei ſcrutatur profunditates Dei. 1. Corinth. 2. 10. Vt videtur Filius Dei oculis mētis, ſic ſentitur corde. Quid enim, quæſo, eſt hæc Dei miſericordia, iuſtitia, potentia, ſapientia, cæteráque infinita quæ tanta cum ſuauitate percipimus animo; quid, quæſo, eſt aliud quàm Ieſus *Chriſtus*, qui *per fidem habitat in cordibus noſtris.* Eph. 3. 17. & ſine quo non eſt ſalutaris & ſuauis ſenſus iſtarum rerum. Obiicitur etiam quodammodo & repræſentatur ipſa Filij Deitas oculis corporeis, dum reſplendet maieſtas illa & gloria Deitatis in velo illo humanæ naturæ. *Commoratus eſt inter nos, & ſpectauimus gloriam eius, vt gloriam vnigeniti egreſsi à Patre.* Ioh. 1. 14.

Quod ad alterū illud, quod ex his verbis colligitur, nempe, ipſum quoque Deum Patrē conſpicuum fieri in imagine, illud quoque verum eſt, etiam oculis quodammodo corporeis Deum

Pa-

Patrem in imagine repræſentari. Dum enim in humana Filij natura Deitatem Filij reſplendentem intuemur, in Filij deinde Deitate & gloria Patrem contemplamur. Et cùm dabitur videre Filium in cælis aliquando, tum quidem in eo videbimus totam illam cæleſtem gloriam, quæ tota reſplendebit in velo illo humanæ in Chriſto naturæ; In Chriſto enim eſt incluſa quodammodo tota illa cæleſtis gloria, totum illud cæleſte gaudium, ſic vt ſi quis extra eum quærat aliquam cæleſtis gloriæ & gaudij partem, non ſit eam vllibi inuenturus.

Habes itaque his verbis quæ à nobis expoſita ſunt, *primum argumentum deſcriptionis* Filij Dei, cuius ſanguine ſumus redempti, ſimúlque habes primum fundamentum redemptionis noſtræ, nempe, quòd is cuius ſanguine ſumus redempti ſit eſſentialis imago Dei, ac proinde ipſe Deus: ex quo ſequitur ſanguinem eius, qui eſt pretium redemptionis, eſſe ſanguinem Dei, teſte Paulo Act. 20.28. Ex quo ſequitur rurſus redemptionē factam per eius ſanguinem, neceſſariam eſſe & firmam, ſtabilem ac immobilem conſiſtere.

Primogenitus omnis rei creatæ. Hoc *alterum* eſt argumentum deſcriptionis Filij Dei, ab æternitate ipſius, ſimulq; alterum eſt fundamentum redemptionis noſtræ. Redemptio noſtra fundata eſt in æternitate eius, cuius ſanguine ſumus redempti, ac proinde oportet ſanguinē redemptoris eſſe pretioſum. Ex quo denique

sequitur redemptionis factę per tam pretiosum sanguinem, vt pote æterni illius, necessariam esse, & firmam stabilémque consistere. Quod ad verba attinet, eiusdem planè sensus mihi videntur esse cum iis quæ sequuntur postea vers. 17. *Et ipse est ante omnia.* Dicta sunt per allusionem ad primogenitos qui fuerunt in familiis Patrum. Vt enim illi erant ante reliquos fratres & ortu illis priores, ita *primogenitus* Dei, vt vocatur Heb. 1. 6. non modò est primogenitus inter multos fratres, vt dicitur Rom. 8. 29. sed etiam est ante omnem creaturam, vt hîc significatur: neque tantùm verbum primogeniti significat eum esse ante creaturá omnem, sed etiam causam cur existat omnis creatura. Primogenitus enim in familia communicauit bona sua aliis fratribus.

Notandum quòd cùm Filium Dei ab æternitate describit, non absolutè dicat æternum, aut ab æterno esse, sed facta cum creatura comparatione, dicat *primogenitum omnis creaturæ*, hóc est, ante omnem creaturam. Ex comparatione enim creaturæ, quæ est in tempore, magis nobis innotescit creatoris æternitas, omninóque gloria Dei optimè à nobis conspicitur facta cũ creatura comparatione: vt è contra creaturæ vilitas optimè à nobis conspicitur, facta eius cũ creatore cõparatione. Ideóq; Scriptura solet & Deum nobis proponere in comparatione cũ creatura, siue mauis, antithesi, & creaturam

propo-

proponere in comparatione & antithesi cum creatore Deo, ad hoc vt ex comparatione & anthithesi magis conspiciatur & Dei excellentia, & creaturæ vilis atque abiecta conditio. Nunquam profectò vidit is Deum, qui vel se, vel creaturam vllam nimis magni facit.

16. *Nam omnia per eum sunt.* Ostendit eum primogenitum esse, hoc est, non modò ante creaturam, sed & causam esse creaturæ, ex opere creationis. Per quem omnia sunt condita, is est ante omnia. At per eum omnia sunt condita. Ergo is est ante omnia. Phrasis indicat Patrē esse fontem & originem creationis: Filium verò dispensatorem, sed æqualiter cum Patre operantem. *Quæcunque operatur Pater, eadem pariter operatur Filius.* Ioh. cap. 5. vers. 19. Et hoc quoque argumētum est descriptionis tertiū, à creationis opere, & fundamentum est redemptionis nostri *tertium*. Redemptor noster creator est, hinc oportet sanguinem redemptionis pretiosum esse, ac proinde necessariam, firmam, certámque redemptionem.

Quæ in cælis sunt & quæ. Res per eū creatas distribuit partim ex locis habitationis: quędam in cęlis sūt, quędā in terris, partim ex naturis suis: quędā visibiles sunt & corporales, quędā inuisibiles, & spirituales, vt Angeli. Inuisibiles, siue Angelos, rursus distribuit quodāmodo ex titulis & nominib⁹ honorificis, quę vulgò iis attribui solét: quasi dicat, inuisibiles creaturę per ipsū sunt

cōditæ, quocunque tandē nomine insigniantur, siue *Throni* vocentur, siue *Dominationes*, siue *Principatus*, siue *Potestates*. Non enim ex hoc loco vel ex aliis huiusmodi, vt eo qui est Rom. 8, 38. & Eph. 6. 12. & alibi, colligendi sunt certi quidam Angelorum ordines & gradus: neque etiam de iis cogitauit Apostolus. Nos itaque de illa hierarchia nihil tradimus, sed iis eam relinquimus quibus in deliciis est: tantùm hoc, in explicanda creatura per partes suas, & in ea quasi dilatanda, eadem opera amplificat & dilatat creatoris gloriam: nam ipse fecit hæc omnia creaturarum discrimina, ipse impertiuit hác gloriam Angelis.

Quamobrem tantum ab eo abesse debemus vt quoties intuemur creaturas, quantumuis gloriosas iis gloriam creatoris tribuamus, vt è contra totam earum gloriam, ipsis quodammodo ademptam, creatori deferamus, vt ipse in earū gloria glorificetur: & sic debemus ratiocinari apud animos nostros, quòd si tanta sit creaturæ gloria, quantam oportet esse gloriam creatoris benedicti in seculum? Nam id certissimum est ne millesimam quidem partem gloriæ creatoris communicatam esse creaturis quibuscūque etiam gloriosissimis.

Omnia, inquam, *per eum & eius respectu condita sunt*. Resumit, post distributionem factam, propositum argumentum de creatione: hæc autem repetitio indicat altam profundámque

gloriæ

gloriȩ redemptoris & creatoris apprehensioné. Nam ex abundantia cordis os loquitur, & cùm plenum eſt cor ſenſu Dei, plenum eſt os ſermone de Deo; &, ſi non poteſt aliis verbis ſaltem iiſdem repetitis gloriam creatoris explicat & exprimit.

Et eius reſpectu. Amplificatio proximi arguméti à creatione, ſimulq; argumentum deſcriptionis *quartum*, ex eo quod non modò per eũ, ſed etiam eius reſpectu, & ad eius gloriá omnia ſunt creata. Architectus aliquis ædificium magnificum extruit, non ſibi, ſed alteri, qui ipſo eſt honorabilior & dignior: at verò Filius Dei opificium iſtud mundi fabricauit, non alteri, ſed ſibiipſi; quia nemo eo dignior & glorioſior inuenitur. Habes itaque quartum quoddam fundamentum redemptionis noſtrî; nempe, quòd redemptor, vt principium eſt & creator omnium, ita finis eſt omnium rerum creatarum vt α eſt, ita ω eſt, vt in Apocalypſi dicitur: vnde oportet pretioſum eſſe eius ſanguinem, propter cuius gloriam omnia ſunt creata, ac proinde neceſſe eſt noſtra redemptio ſit ſolida, certa, & firma.

Sed vt redeamus ad verba, videmus ex hac deſcriptionis parte Filium Dei in creandis rebus omnibus reſpexiſſe ſe & gloriam ſuam non creaturam aut bonum creaturæ primùm, ſed ſe ac gloriam ſuam. Vnde neceſſe eſt, res creatæ quæcunque inſeruiant gloriæ ipſius. Non enim

poteſt creator fruſtrari fine propoſito,& neceſſe eſt ille circulus,qui eſt Rom.11.36. conſiſtat:*Ex eo, per eum,& in eum ſunt omnia:ipſi ſit gloria*, Amen. Quod ſi igitur ex eo ſint,profectò neceſſe eſt omnia redeant in eum.

Tantùm nobis hoc videndum, qui ſumus eius creaturæ, vt nos quoque reſpiciamus ante omnia creatoris noſtri gloriam, etiam bono, vitæ, ſaluti noſtræ eam præferamus, ſi modò inſeruiendo gloriæ ipſius ſimul cum eo velimus glorificari. Inſeruire enim gloriæ ipſius omnem creaturam, etiam cum dedecore ſuo, oportet.

Eſt deniq; quod de Chriſto hoc loco obſeruari ab omnibus velim, nẽpe, nihil vnquã factũ à Deo, non modò in tempore, ſed etiam ante tempora ſecularia, quod non ſit factum omne propter Chriſtum,non ſolùm Deum & Dei Filium,ſed etiam hominem. Prædeſtinatio noſtri ad vitam ab æterno fuit, vt is eſſet primogenitus inter multos fratres, hoc eſt, in gloriam etiam hominis Chriſti. Rom.8.29. Creatio in tẽpore fuit propter eum, & humana natura creata fuit, vt eſſet ex quo deſumi poſſet humana illa, quæ in ipſo eſt natura,lapſus hominis propter eum fuit permiſſus.Redemptio propter eũ etiam hominem.Propter nos quoq;,fateor, hæc omnia & in bonum noſtrum fuerunt,ſed & hęc omnia, & nos propter eum ac propter gloriam Chriſti etiam hominis.

Vno

Vno verbo & hæc omnia nihil ſunt aliud quã media gloriæ ipſius, à Deo ab æterno ordinata, & in tempore facta. Cauſa huius rei hæc eſt. 1. Deus ab æterno decreuit glorificari in Filio ſuo. 2. ab æterno decreuit Filium glorificandũ in aſſumpta natura humana. Vnde omnia etiam fuerunt propter humanam Christi naturam. Hæc ideò dico, vt de Deo, de Chriſto, etiam homine, magnificè omnia ſentiamus, & humanæ etiam naturæ in Chriſto gloriam, etiam ſaluti noſtræ ipſorum anteferamus.

17 *Eſtque ipſe ante omnia.* Repetit ſecundam deſcriptionis partẽ, ſimúlque ſecũdum redemptionis noſtræ fundamentum, etſi verbis non iiſdem, ſed aliis. Rurſus vide profundam redemptoris gloriæ apprehenſionem, & cor plenum Deo. Hæc nobis obſeruanda ſunt ad imitationem, vt & nos quoque ſimiliter de Deo & ſentire animo, & loqui ore diſcamus.

Et omnia per eum. Hæc eſt *quinta pars* deſcriptionis, ſimulque redemptionis noſtri fundamentum quintum. Redemptor noſter non modò creator eſt, ſed etiam conſeruator omniũ rerum creatarum. Qui ædificat domum poſtquã ædificauit eam, non ampliùs curat aut conſeruat ædificatam: qui extruit nauem poſtquam extructa eſt, non ampliùs curat aut conſeruat eam. At verò res creatæ creatori perpetuò ſunt curæ, & eius prouidentia iis inuigilat. Vides itaque hic aliud fundamentum redemptionis

nostræ, prouidentiam creatoris, quæ res creatas omnes conseruat & sustentat. Vnde oportet pretiosum esse redemptoris nostri sanguinem & firmam redemptionem. Tantùm nobis laborandum est, vt eam firmiter apprehendamus, non vt eam magis stabiliamus (nam in se abundè firma est) sed vt apprehensa ea, nos in ea firmiter consistamus.

18 *Estque caput corporis Ecclesiæ, principium & primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.*

19 *Quoniam in eo placuit* Patri *vt omnis plenitudo inhabitaret.*

20 *Et pace per sanguinem crucis eius facta per eum reconciliare omnia sibi, per eum,* inquam, *tum quæ in terra, tum quæ in cælis.*

Estque caput corporis. Hactenus fuerunt quinque partes descriptionis Christi, quę omnes sunt propriè partes descriptionis Christi vt is Filius est Dei, Deus ab ęterno cum Patre & Spiritu sancto. Sequuntur aliæ *quinque*, quæ partes sunt descriptionis Christi, non modò vt Deus est, sed etiam vt homo est, Deus & homo in vnitate personæ. Hæ quoque, vt superiores illæ, argumenta totidem sunt glorię ipsius, cuius sanguine sumus redempti. Ex his quinque posterioribus *prima* occurrit, quòd sit *caput corporis Ecclesiæ.* Est autem hęc *descripti-scriptionis pars* numero *sexta.* Verbum *capitis,*

quod

quod Domino attribuitur, significat quidem Christum Dominum esse Ecclesię, vt accipitur idem hoc verbum Colossens.cap.2.vers.10. *Qui est caput omnis imperii ac potestatis.* Id quod etiam arguit caput humanum; vnde verbum hoc translatum est. Nam caput humanum est tanquam Dominus subiecti corporis. Sed Dominum significat, qui summa necessitudine, & arctissimis vinculis sit conjunctus cum corpore, vt caput humanum arctissimè coniunctum est cum corpore, ac proinde propter hanc coniunctionem arctissimam, quicquid in ipso sit, cõmunicet cum corpore suo, quemadmodum caput humanũ vitam, sensum, ac motum communicat cum corpore suo.

Corporis Ecclesia. Ecclesia vicissim corpus dicitur propter similitudinem, quam habet cum corpore humano. Corpus humanum subiectum est capiti tanquam Domino suo, sic *Ecclesia subiecta est Christo Domino*; vt loquitur Paulus Eph.5.24. Corpus humanum arctissimè coniunctum est cum capite suo, sic Ecclesia cũ Christo capite suo. Corpus humanum capit vitam, sensum ac motum à capite suo: sic Ecclesia ex Christo haurit spiritualem illam vitam. Denique corpus humanum est complementum capitis: sic Ecclesia est complementum capitis Christi: vnde Ecclesia cum Christo coniuncta complet hominem, qui est Christus mysticus. Eph.cap.1.vers.23.&.2.15.

Quòd Christus sit caput Ecclesiæ suæ, id illi magnam affert gloriam, imò incommunicabilem, quę non possit communicari cum vlla creatura, vel homine, vel Angelo, quorum neuter dici potest caput Ecclesiæ, ne Ministeriale quidem. Nam de ministris Christi passim legimus in scriptura, sed de Ministeriali capite nihil vspiam. Sublimis quidem igitur est hic gloriæ gradus, sed difficulter (vt sic liceat loqui) Filius Dei ad eam peruenit. Humiliatus enim est ad hoc vt extolleretur ad hanc sublimitatẽ. Nam *cùm esset in forma Dei, ac non duxisset rapinam æqualem esse Deo, primùm ipse se exinaniuit assumpta serui forma*, qua nimirum opus erat ad hoc vt euaderet caput Ecclesiæ: oportuit enim caput hominum esse hominem. Deinde, *habitu compertus vt homo, obediens factus est Patri ad mortem, mortem autem* crucis. Atque hęc fuit humiliatio Filij Dei: hinc secuta est exaltatio: *Quapropter extulit eum Deus in summã sublimitatem deditque ei nomen supra omne nomen*, &c. Phil. 2. 6. 7. & deinceps. Gradus exaltationis apertiùs distincti sunt, Eph. 1. 20. 21. 22. Nam primùm *excitauit eum Pater ex mortuis, deinde collocauit eum ad dexteram suam*, hoc est, vt posteà exponit ibidem. *collocauit eum supra omne imperium ac potestatem, & constituit eum caput super omnia ipsi Ecclesiæ.* Vide, hîc postremò nominatur hic gradus gloriæ in quem postquàm humiliatus est, eum exaltauit Pater, Vt autem Christus

ſtus humiliatus eſt primū, deinde exaltatus eſt ad hunc glorię gradum: Ita & membra corporis oportet humiliari, vt exaltentur ad hunc glorię gradum, ad hoc vt membra euadant tam glorioſi capitis. Hoc quod diximus de hac parte deſcriptionis & gloriæ Chriſti, eodem ſpectat, quo iam diximus ſpectare alias partes deſcriptionis & glorię ipſius, nempe, vt videamus tam glorioſi Redemptoris tam pretioſum ſanguinem, ac proinde neceſsitatem, & ſtabilitatem redemptionis, quæ facta eſt per tantum λύτρον.

Principium & primogenitus. Hæc eſt *deſcriptionis pars ſeptima*, quę ipſa eſt Chriſti hominis, eſt *principium*, inquit: tum verbum hoc clariùs exponit dum vocat, *Primogenitum ex mortuis*, Suprà verſ.15. dictus eſt primogenitus omnis creaturæ, non tantùm quòd fuerit ante omnem creaturam, ſed etiàm quòd omnis creatura virtute quadam Filij Dei ipſi communicata cœperit eſſe. Primogenitus enim in familiis Patrum non tantùm primùm omnium genitus eſt, ſed etiam bona quę ipſius erant cum reliquis fratribus communicauit. Ita nunc dicitur *primogenitus ex mortuis*, non tantùm quia primus omnium ex mortuis reſurrexit, ſed etiam quia virtute eius mortui reſurgunt ad vitam æternam. Vtraque hac de cauſa dictus eſt *primitiæ eorum qui obdormierunt* 1.Cor.15.20. Ergo Dominus vt principium & author fuit creatio-

nis:Ita principium & author est resurrectionis, quæ nihil aliud est quàm noua quædam creatio. Nam vetus illa creatio deperdita fuit in lapsu primi hominis, & quodammodo homo redactus est in nihilum, & tandem propter peccatum resoluitur in puluerem: vnde resurrectio ipsius est quædam quasi creatio, & qui resurgit ex mortuis denuò quasi creatur. Habes itaque in hac septima parte descriptionis Christi septimum fundamentũ Redemptionis factæ per sanguinem Christi: Quòd enim redemptor noster Christus sit primogenitus ex mortuis & principium resurrectionis, id argumento est precij sanguinis, & proinde necessitatis ac stabilitatis Redemptionis nostrî.

Vt in omnibus primas teneat. Hic finis est proximæ partis descriptionis. Ideò enim primus resurrexit, vt in omnibus primas teneat. Hunc ipsum finem mortis & resurrectionis Christi habet Paulus Rom.14.9. *Mortuus est*, inquit, *& resurrexit & reuixit, vt mortuis ac viuentibus dominaretur.* Sed hæc quoque pars est descriptionis & gloriç Christi, vt etiam homo est. Significat autem ea nõ speciale dominium, quod est respectu Ecclesiç tantùm, qua ratione dictus est caput Ecclesiæ, sed generale dominium quod est respectu omnis creaturç. De hoc generali dominio locutus est Christus quum dixit, *Data est mihi omnis authoritas in cælo & in terra.* Matt.28.18. Et Paulus Eph.1.20.21. *Collo-*

cauit eum ad dextram ſuam in cœlis longè ſupra omne imperium & Eph.2.9. *Extulit eum in ſummam ſublimitatem & donauit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen* &c. Eſt autem dominium hoc Chriſti etiam hominis, quod conſequutum eſt reſurrectionem ipſius, & quòd factus fuerit primitiæ reſurgentium: æquum enim eſt, vt qui primus reſurrexit, & cuius virtute alij omnes reſurrecturi ſunt ad vitam, æquum, inquam, eſt vt inter omnes primas teneat. Sed vt ſuperiores deſcriptionis partes, ita & hæc pars arguit pretium ſanguinis Chriſti & neceſſitatem Redemptionis factæ per tam pretioſum ſanguinem.

Quoniā in eo placuit. Sequuntur duo argumenta generalis huius dominij per occupationem. Dici enim potuit, Quid excellēs habet Chriſtus, vt inter omnes primas teneat? reſpondet primum *à perſona* Chriſti, deinde *ab officio* quod ad perſonam, omnis plenitudo in ipſo inhabitat, quod ad officium mediator eſt reconciliationis noſtrî cum Deo.

De *perſona Chriſti* ac primo argumento dicamus priori loco. *Quoniam*, inquit, *placuit.* Fūdamentū excellētię, tū perſonę, tū officij, collocat in beneplacito Dei, & in decreto ipſius quod fuit inde ab æterno. Vnde diſcimus in iis quæ ad Chriſtum pertinent, ſiue humiliationem ſiue glorificationem eius reſpiciant, in Dei voluntate & decreto conquieſcendum. Nihil enim accidit ipſi ſine decreto & definito Dei con-

filio. Act. 2. 23. *Vt omnis plenitudo*. Hoc primum eſt argumentum generalis dominij, à perſona Chriſti, in qua cùm inhabitet plenitudo omnis, meritò primas obtinet. *Plenitudinem* hanc exponit poſteà, cap. 2. primùm quum dicit in ipſo eſſe abſconditos omnes theſauros cognitionis & ſapientiæ, ver. 3. deinde cùm dicit in eo inhabitare omnem plenitudinem Deitatis corporaliter, verſ. 9. Ergo *plenitudo* hæc eſt non modò, qua vt homo vnctus eſt gratia ſupra conſorſes ſuos, ſed etiã qua in homine inhabitat Deitas, & Deo plenus eſt. Et hæc quoque numeratur inter partes deſcriptionis & gloriæ Chriſti, & nona eſt numero. Ex qua & illud colligimus quàm pretioſus ſit ſanguis Redemptonis noſtræ, vtpote ſanguis eius inquo inhabitat omnis plenitudo: vt deinde ſciamus quàm neceſſaria, certa, firmáque ſit noſtri redemptio facta per tam pretioſum ſanguinem.

Et pace per ſanguinem. Hoc alterum argumentum quo docet Chriſtum tenere primas inter omnes creaturas, ſiue quo probat ipſius vniuerſale dominium: eſt autem ex officio mediationis. Vt priùs illud à perſona fuit, ita hoc ab *officio Chriſti* ſumptũ eſt. Pro mediatoris nomine habemus his verbis ipſius deſcriptioné. Mediator enim is eſt per quem viſum eſt Patri reconciliare ſibi omnia, &c. Quia autem deſcribitur Mediator ex reconciliatione, ideo de reconciliationis beneficio dicemus, & ea tantùm dice-

dicemus quæ nobis verba contextus offerunt. Primùm itaque videtur hoc beneficium reconciliationis non differre reipsa à beneficio vocationis. Nam Deus vocando nos sibi reconciliat & reconciliando vocat. Vocatio enim nihil aliud est quàm fœderis Dei renouatio, in qua nobis iustitia & vita promittuntur; si credamus in Christum. Quid autem est hoc aliud quàm reconciliatio facta percusso nouo fœdere? Nomen reconciliationis significat amicitiam contractam vel gratiam initam inter duas partes, inter quas priùs inimicitiæ fuerunt. Neque id tantùm, sed amicitiam redintegratam inter duas partes, inter quas primùm amicitia intercesſit; deinde inimicitiæ interuenerunt propter offensam aliquã ab vna parte in alterã factam. Hæc nominis est generalis significatio.

Reconciliatio igitur nostri cum Deo est redintegratio amicitiæ quę primùm intercesſit inter nos & Deum, deinde perrupta est propter offensam nostram. Eodem sensu vsurpatur nomen recollectionis. Eph. I. 10. Verbum itaque reconciliationis vel recollectionis tria in se includit. *Primò*, veterem amicitiam quæ in prima creatione intercesſit inter nos & Deum nostrum creatorem. *secundò*, inimicitas sequutas ex defectione nostra. *tertiò*, amicitiã redintegratã per Mediatorẽ. In ipso igitur recõciliationis nomine videmus inde à principio fuisse tres hominis conditiones. *Primam*, qua amicus Dei

fuit, ideoque beatus: nam beatitas noſtra poſita eſt in *κοινωνίᾳ* cum Deo. *Secundam*, qua inimicus Dei fuit, ac proinde miſer, quia miſeria hominis poſita eſt in ſeparatione à Deo & in dissidio ac diuulſione à capite. *Tertiam*, qua redit in amicitiam cum Deo, in qua cernitur renouatio beatitudinis & maioris quidem beatitudinis quàm quæ fuit in initio: Nam prima illa beatitudo mutabilis fuit, vt quæ fuerit abſque Mediatore: hæc autem beatitudo immutabilis eſt, vt quæ conſiſtat in Mediatore, qui in æternum intercedit inter nos & Patrem, ac proinde oportet æternam perpetuámque eſſe beatitudinem. Tam enim impoſſibile eſt perire hanc beatitudinem in Chriſto Mediatore renouatam, quàm impoſsibile eſt Mediatorem deſiſtere ab intercesſione illa, & finem facere pontificatus ſui, de cuius perpetua duratione vide Epiſt. ad *Heb*. De nomine reconciliationis hactenus.

Nunc de reconciliationis authore *ſecundo* loco dicendum aliquid. *Reconciliationis author* eſt Pater. Nam *placuit* (inquit) *Patri reconciliare*. Nos quidem fuimus authores inimicitiarũ, ſed pater amicitiæ redintegratæ author fuit: nos enim, cùm volumus, poſſumus nos à Deo ſeparare, at non in nobis ſitum eſt noſipſos rurſus cum Deo coniungere. Sed quis hic pater eſt? nempe pars altera aduerſaria. Rarò fit vt pars aduerſaria author ſit reconciliationis: vt hîc videas

raram

raram Dei gratiam. Sed quæ pars aduersaria? nempe ea cui illata est iniuria, non quæ prior iniuriam intulit: imò nihil iniustè potest facere. Hoc quidem multò rarius inuenitur, vt ea pars aduersaria author sit reconciliationis, quæ prior est læsa ac offensa: vt hîc videas incomparabilem misericordiam & charitatem, de qua *Paul. Rom.* 5.6.7. &c. qua Deus inimicos suos ita dilexit vt cum iis reconciliari voluerit, & vt reconciliatio fieret dedit filium suum vnigenitum, cuius morte interueniente reconciliatio est facta.

Hactenus de reconciliationis authore, nunc *tertio* loco videndum quid Patrem impulerit ad reconciliationem hanc faciendam, *Placuit*, inquit, *Patri*. Impulit eum non causa aliqua extra ipsum in nobis existens, sed ipsius *beneplacitum* solum, hoc est, decretum ipsius factum de reconciliatione ab æterno, & factum ex mera gratia, quod quidem quum venit plenum tempus, in quo datus est Mediator; executioni est mandatum. Hoc igitur verbum beneplaciti, excludit à reconciliatione meritum omne hominum in quibus fuit materia, & meritum duntaxat inimicitiarum æternarum; & πόλεμου ἀσπονδου, belli irreconciliabilis.

Nunc *quarto* loco videndum quæ visum est Patri reconciliare. *Omnia*, inquit: & in fine versus vniuersalitatem hanc per partes explicat: *Omnia*, inquit, *tum quæ in terra sunt*,

tum quæ in cælis. Vniuersalis hæc particula *omnia* non extendit se ad omnem creaturam, ne ad omnes quidem creaturas rationales, vel Angelos (nam diaboli qui stationem suam deseruerunt, non reconciliantur in æternum) vel homines (nam reprobi nunquam reconciliantur) sed patet particula vniuersi generis ad solos electos, siue Angelos, siue homines, hoc est, ad Ecclesiam Dei. De hominum electorũ recõciliatione nulla quæstio est. Nam hi inimici erãt Deo: Reconciliantur autem propriè qui inimici erant. *Cùm essemus inimici reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius.* Rom.5.10.

De beatis Angelis tota quæstio est. Quomodo enim Deo reconciliari dici possunt qui Deo nunquam erant inimici? Respondeo, Si Angeli beati in se spectentur extra Ecclesiæ totius corpus, profectò reconciliari Deo non dicuntur. Non enim erant inimici Deo, sed à principio steterunt in obedientia ipsius, & in beata illa cum ipso κοινωνίᾳ. Sin verò spectentur vt in toto sunt corpore, hoc est, in Ecclesia sunt, quæ constat ex Angelis & hominibus electis, certè cùm non anteà in toto corpore coniuncti fuerint cum capite suo Deo, aliquomodo dici possunt cum Deo reconciliari, nempe non in se, sed in corpore, hoc est, in tota Ecclesia. Dicam hoc clariùs. Duplex ab initio fuit Angelorum conditio: prima ante Christũ mediatorem & recõciliationem per ipsum factam, qua adhæserunt

qui-

quidem Deo capiti, cum eoque coniuncti sunt: sed non ita arctè & firmiter, cùm in toto corpore non fuerint coniuncti cum eo. Altera post Christum & reconciliationem, qua cœperunt in toto corpore Ecclesiæ iam firmiter per Mediatorem coniungi cum capite suo Deo. [Nam etsi per Christum Mediatorem non sint sublatæ inimicitiæ aliquæ quæ inter Deum & Angelos fuerunt; aut etiam coniunctio, quæ anteà non fuit omninò recens facta: tamen negari non potest per Christum coniunctionem eam quæ fuit, arctiorem & firmiorem factam esse, vel hac sola ratione, quod Christus in aduentu suo vniuerit eos cum capite Deo in corpore Ecclesiæ toto. Firmiùs enim cohærent membra cum capite in toto corpore quàm seorsim à reliquo corpore cohærere possint.

Nota igitur; etiam ipsi Angeli beneficium habent ex Christo Mediatore, & reconciliatione per eum facta. Nam per eum iam firmiter in corpore cum capite cohærent. Beati quidem erant ante Christum, sed in ipsius aduentu facti sunt beatiores. Quamobrem, quemadmodum veteres illi sancti Patres, Abraham, Isaac, & alij, desiderarunt videre diem Christi. Ioh. 8.56. Ita quoq; & *Angeli* etiamnũ, ait Petrus. 1. Epist. cap. 12. *desiderant introspicere in illud mysterium Christi patefactum.* Secundò, vide Dei prouidentiam erga nos, & dilectionem, qui noluit ne Angelos quidem ipsos plenam beatitatem confe-

qui ſine nobis, id quod Apoſt. ad Hebræos dixit de ſanctis illis martyribus, qui ante Chriſtum fuerunt. *Non*, inquit, *obtinuerunt promiſſum, quòd Deus quiddam melius prouiderat de nobis, ne abſque nobis conſecrarentur. Heb.* 11.39.40. Denique obſerua, quòd ſi ne Angeli quidem ipſi plenè glorificati ſint niſi in corpore Eccleſiæ, quantò minùs nos extra communionem illam ſanctorum gloriam conſequemur. Hactenus de iis qui reconciliati ſunt.

Nunc *quinto* loco de eo cui facta eſt reconciliatio dicẽdum. Ait igitur, *ſibi*, id eſt, Patri. Nulla enim beatitas eſt quibuſuis, ne Angelis quidẽ, niſi in illa κοινωνίᾳ cum capite ſuo Deo in Chriſto Ieſu. Sed vt de nobis, hoc eſt, hominibus loquar, quia Deo inimici eramus, ideò oportuit Deo reconciliari. Inimici quoque fuimus omni creaturæ, quæ ſtetit in Dei obedientia, ac proinde cum ea reconciliati ſumus, ſed ſecundo loco: Nam & inimici fuimus ei, quia Deo: & reconciliati ei, quia Deo: amicitia enim & inimicitiæ cum creatura pendẽt ab amicitia & inimicitiis cum Deo creatore & redemptore. Ideò vt quiſque amicus eſt Deo, ita amicus fit creaturæ, quæ perſiſtit ſuo quæque modo in Dei obedientia. Contrà, vt quiſque inimicus eſt creatori Deo, ita inimicus fit creaturæ, quæ perſiſtit in ipſius obedientia.

Nunc *ſexto* loco dicendum de eò per quem recõciliatio eſt facta. *Per eum*, inquit. Hæc gra-

tia

tia recõciliationis est per Mediatorem, qui primùm satisfecit Iustitiæ & Iræ, deinde gratiam ac misericordiá promeritus est. Nam duo sunt consequentia mortis Christi Mediatoris, satisfactio, & meritum. Hanc gratiam & misericordiá, quæ est per Mediatorem, ex eoque & ipsius merito quasi existit, præcessit gratia illa qua datus est pro nobis Mediator Iesus Christus. Ná *Deus eum pro nobis tradidit*. Rom. 8.32. Ecce igitur nõ vnam in reconciliandis nobis Dei gratiam. Est etiam in reconciliandis nobis Iustitia & Ira, sed Iustitia & Ira, non in nos, verùm in Mediatoré nostra causa. Nam ipsa illa ira, quæ fuit in Mediatoré, mutata est in misericordiam erga nos. Nihil igitur nisi misericordia erga nos conspicitur in hoc reconciliationis beneficio. Hactenus de Mediatore per quem reconciliati sumus Deo.

Nunc *septimo* loco sequitur, vt dicamus de modo quo sumus reconciliati. *Pace*, inquit, *per sanguinem crucis eius facta*. Quasi dicat, facta reconciliatione per sanguinem. Sed verbum *pacis* subindicat non tantùm fuisse inter Deũ & nos inimicitias, aut odium occultum, sed etiam apertum bellum. Nam pax & bellum contraria sunt. Durauit autem hoc bellum inde à lapsũ hominis primi ad aduentum vsque Christi, quo toto tempore *palam fuit è cælo ira Dei in omnem hominum impietatem & iniustitiam: & peccatum regnauit ad mortem*. Rom. 1.18. & 5.21. & *nondum*

patefacta fuit *via ad Sacrarium priori tabernaculo adhuc consistente*. Heb.8.9.

Per sanguinem. Hic modus est reconciliationis factæ, qui fuit per pretium sanguinis: non per preces tantùm, sed per pretium. *Empti estis pretio*. 1. Corint. 6. 20. Pretium autem hoc fuit, *non auri, aut argenti, aut rerum vllarum caducarũ, sed sanguinis pretiosi Agni immaculati*, vt ait Petrus. 1. Epist. 1. 18. hoc est, mortis, non quidem vulgaris alicuius, sed crucis, Philip. 2. 8. *Obediẽs factus est vsque ad mortem, mortem autem crucis*; quo significat mortem execrabilem. *Nam execrabilis quisquis pendet in ligno*. Deut. 21. 23. Galat 3. 13. Ex hac morte, & morte quidem tam execrabili, obserua primùm, quantæ fuerunt inimicitiæ, quantum odium Dei, quod non potuit pacari nisi tanta morte. Deinde quanta sit amicitia inita & contracta inter nos & Deum, quæ non redempta est nisi tanto pretio. Hæc eò spectant vt & abhorreamus inimicitias cum Deo, & amplectamur totis animis amicitiã tam charam & præclaram.

Vt de hoc postremò admoneam, decimum hîc habemus quasi fundamentum redemptionis nostrî, & decimum argumentum descriptionis Christi. Est autem mediationis illud officium omni exceptione maius. Mediatoris autem sanguinem oportet pretiosum esse, ac proinde redemptionem per eum factam necessariam firmam ac præclaram: Hactenus ergo dictum sit de

de Christo, & de eius descriptione tam magnifica, in qua & in cuius singulis partibus fundata est nostrî Redemptio.

21 *Itaque vos quondam abalienatos & hostes, mente operibus malis* intenta, *nunc sanè reconciliauit.*

22 *In corpore illo carnis suæ, per mortem: vt sisteret vos sanctos & irreprehensos & inculpatos coram se.*

21 I*Taque vos quondam abalienatos.* Omnia magnifica illa quæ prædicauit de Filio Dei, quodammodo applicauit ad Ecclesiam in genere, quum dixit per eum Patrem reconciliasse omnia sibi: nunc ea applicat ad particularem Ecclesiam, quæ fuit Colossis, dum reconciliationem illam in specie ad ipsam applicat. Gloria enim capitis est corporis, hoc est, Ecclesiæ: neque Ecclesiæ tantùm in genere, sed particularium Ecclesiarum; neque particularium tantùm Ecclesiarum, sed & singularum personarum, vt nemo sit qui Christo inuideat gloriá suam. Inuident quidem homines terrenis regibus & dominis gloriam suam, cuius non fiunt ipsi participes, sed fidelium nemo est qui cælesti illi Regi ac domino inuidet gloriam illam multò maximam, cùm nemo fidelium sit qui non potest eam gloriam sibi quodámodo vendicare vt suam; si enim Christus ipse noster est,

omnia Christi nostra sunt.

Sed videamus verba. *Itaque vos*, inquit, *nunc sanè reconciliauit*. Primū hîc nobis consideranda est *persona reconcilians*. Quum de recōciliatione Ecclesiæ in genere loquutus est, eius authorem fecit Patrem. *Visum est Patri reconciliare*, suprà v. 19. nunc verò mutat personam, vt apparet ex contextu, dum de reconciliatione Colossensium in specie loquitur, & Filium dicit reconciliasse eos in corpore carnis suæ. Nam illud αὐτοῦ legitur in omnibus ferè Græcis codicibus cum spiritu aspero, vt sit pronomen reciprocum. Personam reconciliantem ideò mutasse videtur, vt videamus Christum Filium Dei in opere hoc reconciliationis, nō modò patientem, vt suprà, sed etiam agentem, non modò sacrificium, sed etiam sacrificatorem. Quàm libenter enim Pater eum obtulit, tam libenter ipse sese obtulit pro nobis: nisi enim voluntarium fuisset sacrificium, & volens sese obtulisset, profectò nihil nobis profuisset.

Quondam abalienatos. Hoc *secundo* loco in textu considerandum venit *de conditione eorum*, quæ & quàm misera fuerit antequam essent reconciliati. Non enim videmus beneficium præsentis reconciliationis nisi in speculo quasi pristinæ miseriæ, neque ponderamus magnitudinē præsentis beneficij, nisi in eadē lance cum pristina miseria; neque sensus est in hac vita beatitudinis nostræ, nisi cum sensu miseriæ nostræ,

pec-

peccati & mortis,coniunctus. Ideóque Apostolus dum loquitur de præsenti beneficio & felicitate, simul meminit pristinæ miseriæ & infelicitatis. Sed notáda sunt paulò diligentius verba ipsa contextus quibus pristinam eorum miseriam exprimit.

Quondam,inquit,*abalienatos*. Hic primus est gradus miseriæ eorum pristinæ. Erát abalienati & *extranei à Deo*,ac proinde *à republica Israelis*, vt loquitur Apost.de Ephesiis,Eph.2.12. & consequéter *abalienati à vita Dei*, vt loquitur.Eph. 4.18.& consequenter *mortui in peccatis & offensis*, vt loquitur.Eph.2.1.Nam qui expers est vitæ Dei, etsi viuat vitam hanc naturalem quàm maximè, tamen mortuus est. Notandum quod dicat eos abalienatos, hoc est, peregrinos factos, non autem ἀλλοτρίους, sed ἀλλοτριωμένους, quo verbo significat non esse nos peregrinos per creationem, sed per nostram ipsorum defectionem. Nam peccata nostra diuiserunt inter nos & Deum nostrum.Isai.59.2.Deinde obseruandum quòd non dicat Deum abalienatum fuisse ab iis, sed abalienatos eos à Deo: Nam Deus author abalienationis non extitit, verùm nos. Quod ad Deum, vt propriè dicam, nunquam ablienat se ab electis suis,ne tum quidem cùm ipsi abalienant ab eo. Amor enim ille quo eos prosequutus est ab æterno non est mutabilis.

Hostes. Hic alter & altior quidam gradus est

miſeriæ eorum: non modò abalienati erant à Deo, ſed etiam hoſtili odio Deum ſunt proſecuti. Hic miſeriæ gradus poſterior neceſſariò adeò priorem ſequitur, vt non poſsit abalienatus quis eſſe à Deo quin ipſi ſit inimicus. Inter homines (fateor) fieri poteſt vt ſit quis abalienatus ab aliquo, neque tamen hoſtis ſit illi, ſed non poteſt quis abalienatus eſſe à Deo, niſi idem ſit hoſtis Dei. Nam *qui non eſt mecum*, inquit Chriſtus, *eſt contra me*. Mat. 12. 30. *Qui nõ congregat mecum, diſgregat*. Nullus modus eſt defectionis vbi quis ſemel cœpit à Deo ſuo deficere.

Mente. Primam ſedem abalienationis & inimicitiarum aſsignat, non corpus, non os, non manum, non oculum, &c. ſed animam, non inferiores animæ facultates, non appetitum ſenſibilem, non affectiones, ſed mentem ipſam, quam oportuit eſſe præſtantiſsimam & facultatum aliarum dominam & ducem. Inimicitiæ ortum habentes à mente peruaſerunt totum hominem, tam animam, quá corpus. Nam, ait Dominus, *Si lumen quod eſt in te, tenebræ ſunt, ipſæ tenebræ quantæ*. Mat. 6. 23. *Operibus malis intenta.* Primã ſedem & fontem abalienationis & inimicitiarũ oſtendit fuiſſe mẽtem, ex eo quod ipſa tota intenta fuerit operibus malis, occupata cogitationibus prauis: nam prima omniũ cogitat de malo, quod deinde reliquæ facultates animæ ſimúlq; organa corporis exequuntur: qui primus capit conſilium mali alicuius ad-

aduersus aliquē is primus est inimicus. At mēs prima consilium mali capit: ergo mens prima inimica & inimicitiarum caput atque fons est. Ideóque Paul. Eph.4.23. vult mentem primùm omnium renouari. *Renouari spiritu mentis vestræ.* Philosophi huius rei ignari erant. Papistæ in tanta luce Scripturarum nolunt eam videre.

22 *In corpore illo.* Sequitur modus quo Filius Dei reconciliauit eos sibi; Est autem duplex. Prior est his verbis: *In corpore illo carnis suæ.* hoc est, assumendo sibi corpus carnis. *Corpus carnis* ideò vocat, vt significet corpus à Domino assumptum, non phantasticum, non Mathematicum, non Maiestaticum, sed verum corpus humanum, constans carne, sanguine, & ossibus, & humana anima inspiratum. Posterior modus est his verbis. *Per mortem.* Id est, moriendo. Nihil enim nobis profuisset corpus carnis, nisi in sacrificium fuisset oblatum. Christus enim crucifixus est, per quem nos reconciliamur Deo & seruamur.

Nota, Pater reconciliando nos sibi, non demisit se è sede sua gloriosa, sed permanens in gloria sua opus reconciliationis nostrî peregit. Filius autem in nobis reconciliandis, vt à Patre humiliatus est, *ita sese ipse humiliauit & inaniuit, assumpta forma serui, & habitu compertus vt homo obediens factus est Patri ad mortem, mortem autem crucis.* Phil. 2.7.8. Etsi autem dissimiles fuerunt Pater & Filius in opere reconciliatio-

nis perficiendo:tamen pares fuerunt misericordia,& par gloria vtrique deferenda.

Deinde, non est hoc prætereundum, quòd iam dicat per mortem Christi reconciliatam esse hanc particularem Ecclesiam quæ fuerat Colossis,quum dixerit superiùs vniuersam Ecclesiam per ipsius sanguinem esse reconciliatã. Ex quo colligimus Christum inter moriendum rationem habuisse non tantùm Ecclesiæ vniuersalis,sed & particularium tam præsentium, quàm futurarum.Neque tantùm particularium Ecclesiarum, sed & personarum singularum, quotquot ad vitã ab æterno sunt prædestinatæ. Vnde enim est, quòd hanc in nobis singuli mortis Christi efficaciam sentiamus? Profectò nisi pro singulis distinctè sese obtulisset, singuli non sentiremus mortis eius efficaciam.

Postremò,hîc quæri potest, quomodo hoc dictum sit, Colossenses recõciliatos esse per mortem Christi, quum non nisi satis lõgo post mortem Christi tempore sint reconciliati,per ministerium nimirùm Epaphræ? *Respondeo*, Reconciliatio duplex est. *Prima* meriti, quæ tum fuit omnium electorum quum Christus est crucifixus. Nam tum fuit meritũ reconciliationis omnium & quorumcunque electorum, præsentiũ, & venturorum. Tum etiam fuit reconciliatio Colossensium ratione meriti. *Altera* est, reconciliatio efficaciæ, quæ non est nisi quo tempore electi efficaciter recõciliantur Deo. Sic Colossenses

ſenſes reconciliati ſunt efficaciæ huius ratione, aliquanto tempore poſt Chriſti crucifixionem. Loqui autem videtur Apoſtolus hoc loco de reconciliatione efficaciæ. Ait enim *reconciliauit nunc*, hoc eſt, hoc ipſo tempore, quum incepit mors Chriſti in vobis efficax eſſe per miniſterium Epaphræ.

Vt ſiſteret vos ſanctos. Finis eſt reconciliationis eorum, vt ſint ſancti, ac proinde irreprehenſibiles & inculpati. Nam reprehenſionis & culpationis materia eſt in peccato: vbi verò nullum peccatum, ibi nulla reprehenſionis vel culpationis materia. Loquitur autem hîc de ſanctitate quæ in altera vita perficienda eſt, quæ tamẽ adeò neceſſariò inchoatur in hac vita, vt niſi incipiat quis hîc ſanctus eſſe, & ſanctè viuere, nõ ſit efficaciter Deo reconciliatus. Ex hoc fine alter ſequitur, vt iam ſanctos ſiſtat coram ſe, nẽpe in aduentu ſuo.

Nota, ſancti ſunt qui ſiſtendi ſunt coram Domino, &, *Sine ſanctimonia nemo videbit Dominũ.* Heb. 12. 14. Verbum quod in Græco textu legitur ſignificat perſonalem, (vt ſic dicam) alicuius præſentationem coram aliquo. Ergo noſtræ ipſorum perſonæ aliquando ſiſtendę ſunt coram Domino & mutua futura eſt præſentia. Ipſe noſtras perſonas intuebitur, & nos eum intuebimur viciſſim: quod ſi tum ſanctificati coram eo comparebimus, vt mutua futura eſt præſentia, ita mutua futura eſt voluptas ex mutua præſen-

tia.Sistemur enim coram eo vt sponsa coram sponso suo.2.Cor.11.2.Eph.5.25,&c.Mutua autẽ sponsi & sponsæ præsentia habet mutuam voluptatem:quamobrem quũ mutua futura est præsentia Christi & nostri, futura est lætitia ineffabilis, & nos vicissim erimus alij aliis deliciæ in sempiternum.

23 *Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à spe Euangelij quod audistis,* Euangelij,*inquam,prædicati,&c.*

Hic post doctrinam de beneficiis Christi & de Christo traditam aggreditur adhortationem ad perseuerantiam in fide,quam in hac quarta Epistolæ huius parte instituit. Cum adhortatione coniungit admonitionem vt caueãt sibi à falsis doctoribus,vt videbimus posteà.Huius perseuerantiæ conditione suspendit proximum reconciliationis beneficium, quod iis applicatum est,quasi dicat: Et vos nunc reconciliauit,&c. si modò permanetis in fide. Primum itaque argumentũm exhortationis est à reconciliatione,hoc modo:Si permanetis in fide, vos nũc recõciliauit in corpore carnis suæ per mortem,vt sanctos & irreprehensibiles sistat coram se.Ergo permanete.

Nota igitur,perseuerantia in fide Mediatoris est quæ facit vt reipsa reconciliemur Deo, & stemus in gratia.Quòd si quis non perseuerauerit in fide Mediatoris, per quem reconciliatio est facta, profectò non reconciliatus est reipsa

& ef-

& efficaciter, quia nunquam vera fide apprehendit Mediatorem, per quem Pater nos sibi reconciliat. Perseuerantia arguit veritatem fidei, & fidem non simulatam, quam qui habent soli verè ac solidè sunt reconciliati Deo.

Deinde obseruandum, quòd primùm omnium requirat *perseuerantiam in fide*, non autem perseuerantiam in spe, de qua posteà eodē hoc versu; non perseuerantiam in sanctitate, de qua proximè dixit v.22. Nam quum plures sint perseuerantiæ modi, primus est perseuerantia in fide Christi, hoc est, in cognitione, simulque apprehensione Christi, in qua qui perseuerat facile perseuerat in aliis quibuscunque. Qui perseuerat in fide Christi, perseuerat in spe: Qui perseuerat in fide, perseuerat in sanctimonia vitæ. At qui non perseuerat in fide simul cum fide amittit alia quæcunque. Ergo imprimis videndum vt perstemus in fide Christi.

Fundati & firmi. Perseuerantiæ modum indicat his verbis: Ita demum permanebimus in fide, si fuerimus fundati primùm, hoc est, exstructi, vt ædificium quod exstruitur super fundamentum solidè iactum: deinde si fuerimus firmi, *ἑδραῖοι* hoc est, in sede collocati, non vagantes huc & illuc, non fluctuantes. Fundamentum autem hoc fides est, super quam tanquam fundamentum oportet cor nostrum ædificari, non autem fidē oportet super cor nostrum exstrui, & hærere quasi in superficie cordis. Nam cor

humanum fundamentum eſt fallax & mobile.
Rurſus ſedes ſiue cathedra, in qua nos firmos ſedere oportet,eſt eadem fides. Nam oportet cor noſtrum inſideat fidei, in eaque conquieſcat:non autem fides inſideat cordi noſtro. Nam cor humanum fides eſt ſiue ſella minimè fixa ac firma.

Nota igitur;Vt perſeueremus in fide, oportere nos fundamento aliquo niti & ſedere quaſi immotos:Nam domus quæ non eſt fundata ſuper petram,ſed ſuper arenam, ſtare non poteſt exoriente procella:fundata verò ſuper petram, ſtat exoriente procella & flante vento.Matth. 7.24.25.26.Et qui non ſedet in certa ſede, vagatur: qui autem ſedet, quieſcit. Quare qui vult perſeuerare & perſiſtere, quærat ſibi continuò fundamentum, quærat cordi ſuo certam ac fixam ſedem.

Nec dimoueamini à ſpe. Hæc eſt ſecunda perſeuerentiæ ſpecies, nempe, *perſeuerantia in ſpe* Euangelij,hoc eſt,in iis bonis,præſertim vita æterna,quæ offeruntur & promittuntur in Euangelio: Nam Euangelium eſt quaſi ſpeculum quoddam,teſte Paulo.1. Cor. 13.12. In hoc ſpeculo intuemur Chriſtum omniáque eius beneficia.Oculus per quem hæc intuemur eſt oculus fidei;quæ ipſa etiam manus eſt, qua apprehendimus & retinemus ſpeculum. Dum fides intuetur, ſimul & apprehendit ſpeculum. Spes expectat complementum eorum, quæ fides intuetur

tuetur quasi eminus, & in speculo apprehendit. Expectat autem dum ipse Christus veniat: veniente Christo euanescit ex oculis speculum Euangelij, vt vmbra subingrediente corpore. Euanescente Euangelio cessat fides, cessat spes: pro Euágelio est Christus præsens vita præsens: pro fide & spe est εἶδος, quod vocat Paulus, hoc est, aspectus, & præsens fruitio. 2. Cor. 5. 7.

Nota igitur sine spe non esse fidem, sine Euangelio non esse fidem & spem. Nam sine Euangelio quid est quod intueatur fides? quid est quod spes expectet? Quamobrem nunquam sinamus ex oculis nostris discedere Euangelium Christi, dum hîc viuimus, vt decedentes ex hac vita, & relinquentes Euangelium, non ampliùs fide, sed aspectu incedamus.

Quod audistis. Hoc per occupationem subiectum est. Obiici enim ab iis potuit, Quodnam intelligis Euangelium, an hoc quod audiuimus ex Epaphra, homine non Apostolo? Respondet, de hoc ipso loquor Euangelio quod audiuistis ex Epaphra, & non de alio quoquá. Tum hoc Euangelium ipsis commendat duobus argumentis. *Primum* est ab eo quod idem sit cum eo quod prædicatum erat omni creaturæ sub cælo, hoc est, omni homini, quocunque in loco, quacunque in Gente, non in Iudæa tantùm, sed etiam apud Gentes, & quidem apud gentes longè latéque: nam hactenus ætate Pauli magnum fecit in mundo progressum Christi Euangelium. *Al-*

iterum argumentum eſt ex eo quòd ſit idem Euangelium cum eo, cuius ipſe miniſter eſt factus. Significat ergo Euangelium ab Epaphra annunciatum habere approbationem, tum omnium in genere Apoſtolorum, & eorum quicunque initio prædicarunt Euangelium, tum ſuam in ſpecie.

Nota hîc *primùm*, in perſona Coloſſenſium quàm facilè & quàm leui de cauſſa impingant homines in Euangelium Chriſti, quibus quidē, vel perſona ipſa eius qui prædicat Euangelium, miniſtrat occaſionem offenſionis? Quaſi verò fidem oporteat pendere non ex Euangelio ipſo prædicato, ſed ex perſonis hominum prædicantium. *Quæ ob oculos ſunt aſpicitis*, ait Paulus Corinthiis. 2. Cor. 10. 7. hoc eſt, illa externa quę ſeſe ſenſibus ipſis offerunt in perſonis eorū qui miniſtrant Euangelium.

Deinde, Nota in perſona Pauli, vt is occurrat huic offendiculo, & conciliet Epaphræ gratiam apud eos. Quo quidē exemplo ſuo docet miniſtros Euangelij, vt ſibi inuicem gratiam populi concilient, & vt qui donis priores ſunt commēdent inferiores populo, ſi modò eandem doceant veritatem, & ſincerè doceant. Hoc faciendum Euangelij cauſa, vt remotis omnibus offendiculis pergat curſu inoffenſo ad ſalutem quam plurimorum.

Tertiò, Obſerua notas quaſdam veritatis Euangelij. *Prima* eſt, ſi Euangelium de quo quæritur

gitur habeat consensum totius veteris Ecclesiæ. Veterem Ecclisiam intelligo primitiuam illam, quæ fuit Apostolorum temporibus, cui ipsi Apostoli ministrabant Euangelium. Consensus veteris Ecclesiæ intelligitur ex scripturis Apostolicis, non autem ex traditionibus nō scriptis. Nam Apostoli & idem & vnum quo ad rem ipsam scripserūt quod ante docuerunt, & viua voce tradiderunt. Quòd si Euāgelium nostrum, quod nos prædicamus hodierno die, ætate Apostolorum prædicatum sit toti mundo, & habeat illius primitiuæ Ecclesiæ consensum, nihil moramur istorum voces, qui ex hoc loco vidētur sibi nacti validum aliquod aduersus nostrū Euangelium argumentum, colligúntque ex eo, quòd nostrum Euangelium non habeat consensum vniuersalis Ecclesiæ, & non sit idem cū eo quod publicatum est & prædicatum in toto mundo, ideò non esse verum Euangelium. Huic respondemus, Euangelium nostrum habere consensum, non nouæ huius & Antichristianæ Ecclesiæ, sed illius veteris & primitiuæ. Testem autem appellamus scripturam illam Apostolicam.

Altera nota est, Consensus etiam particularis alicuius viri pij & docti. valet enim ad confirmandam Euangelij predicati veritatem, præsertim autem Prophetæ alicuius & Apostoli, qui in veritatis doctrina tradenda errare non potuit. Vt autem valeat consensus particularis

alicuius viri, videndum an ipſe doceat idem Euangelium, quod toti Eccleſiæ prædicatum ſit. Nam Paulus teſtimonium & conſenſum ſuum non alia conditione recipiendum innuit, quum dicit, *Cuius Euangelij* (Nempe, Euangelij prædicati omni creaturæ) *factus ſum miniſter.* Secus, ſiue Paulus, ſiue Angelus, tradat aliud Euangelium, quàm quod prædicatum eſt initio toti mundo, anathema eſto. Galat. 1. 8.

24 *Qui nunc gaudeo de iis quæ patior pro vobis, & reliquias afflictionum Chriſti viciſſim expleo in carne mea, pro corpore ipſius, id eſt, Eccleſia.*

25 *Cuius* Eccleſiæ *factus ſum miniſter, ex diſpenſatione Dei quæ data eſt mihi erga vos, ad implendum Dei ſermonem.*

24 QVi *nunc gaudeo de iis.* Hoc loco digreditur in ſermonem de perſona ſua, ac primùm occurrit ſcandalo, quod accipi potuit ex Pauli afflictionibus, quas tum temporis Romæ vinctus ſuſtinebat. Qua quidem re innuit, quàm facilè offēdamur afflictionibus etiam Apoſtolorum ipſorum, quos tamen videt mundus extraordinariis donis excellere. Offendit Coloſſenſes perſona Epaphræ, non quidem afflicti, ſed non Apoſtoli: nunc videtur offendiſſe eos perſona Apoſtoli quidem, ſed afflicti. Argumentum quo remouet Apoſtolus hanc offenſionem, eſt à cauſa afflictionum ſuarum.

Pro vobis, inquit, quaſi dicat, Affligor cauſa gen-

gentium, ex quibus eſtis vos. Apoſtolus enim ſum gentium: niſi enim prædicaſſem Euangelium Gentibus ad ipſarum ſalutem, nõ fuiſſem afflictus. Miniſtri Euangelij hodierno die poſſent quidem immunes eſſe ab afflictionibus, contemptu, contumeliis, ignominia, probro, paupertate, quibus expoſitos eos cernimus, ſi tam ſecuri eſſent, etiam ſalutis iſtorum hominum, qui eos his modis aliiſque exercent, quàm ipſi ſecuri ſunt ſalutis ſuæ. Sed admirabilis eſt hæc hominum malitia, quæ eſt non tam aduerſus Euangelij miniſterium quàm aduerſus ſeipſos, qui neque ſibiipſis, neque aliis ſalutem ſuam curæ eſſe volunt, ſed alios quibus eſt curæ ipſi perſequuntur & affligunt. Admirabilis etiam eſt eorum ſtupor, qui, neque miſeriam ſuam ſine Euangelio ſentientes, neque felicitatem ſuam cum Euangelio, quum vident afflictos Euangelii miniſtros, afflictiones eorum ſecurè intuentur, ac ſi nihil ad ipſos pertinerent, & non ipſorum cauſa acciderent: vel, ſi moueantur iis quas vident afflictionibus, mouentur pudore, pudefiunt, & impingunt in Euangelium. Remedium vniuerſi huius mali eſt, ſi tandem aliquando ſenſerint homines, quàm miſeri ſint ſine gratia Euangelii, ſine miniſtris Euangelii, & rurſus quàm beati cum eis. Hoc autem afflictiones illas ſuas iis magis commendat, quòd non modò dicit ſe affligi pro iis, ſed gaude-

re ſe dum affligitur pro iis: eo enim ſignificat ſummam ſuam erga ipſos voluntatem. Niſi enim ſummè quis diligeret eum pro quo affligitur, profectò nunquã pro eo lubẽs affligeretur.

Obſeruo autem ex adiuncto hoc gaudio: Non ſatis eſſe ad martyrium vt quis bona de cauſa, cauſa (inquam) vel Dei, vel Eccleſiæ, patiatur, niſi etiam in afflictionibus pro Deo, pro Eccleſia, patiens ſit, gaudeat, & glorietur. Has conditiones Petrus. 1. Epiſtola cap. 4. 15. ad martyrium requirit. Primùm ait, *Ne affligatur quis, vt homicida, vt fur, vt maleficus*: hîc bonam cauſam commendat. Tum, *quòd ſi vt Chriſtianus, ne pudefiat*, inquit, *ſed glorificet Deum hac in parte:* Hîc gaudium, gloriationem, & glorificationem Dei commendat. Caro & ſanguis exhorreſcit quidem vel ad recordationem afflictionum, ſed quum ventum fuerit ad ipſam actionem, tum quidem ſi Dominus dederit conſtantiam, dabit quoque patientiam, & gaudium, quo facilè abſorbebitur omnis dolor tormentorum. Quare ſpe illius patientiæ & gaudii extraordinarii, potentia Dei corroboremur & armemur aduerſus terrorem afflictionum omnium.

Et reliquias. Hîc *tertium* habemus argumentum quo remouet offenſam afflictionum. *Expleo viciſſim reliquias afflictionum Chriſti in carne mea*; quaſi dicat, afflictiones meæ Chriſti ipſius ſunt afflictiones. Nã hæc videtur eſſe vis argumenti. Ergo non eſt quòd iis offendamini, niſi

nisi pariter crux Christi vobis sit scandalo.

Nota igitur: Afflictiones membrorũ sunt afflictiones capitis, & ita reputat ipsum caput Christus: *Saul, Saul, quid me persequeris*? Act.6.4.nam sic constitutum est à Deo, vt Christus non tantùm affligeretur in se, & in carne sua, sed etiam in corpore suo, adeóque in singulis corporis membris, ne vno quidem excepto, quibus Deus in æterno illo consilio suo, singulis afflictionum mensuram est modificatus.

Expleo in carne mea. Non nudè dixit afflictiones suas esse Christi capitis, sed complemẽtum vocat afflictionum eius. *Expleo*, inquit, *&c.* Vt enim Ecclesia est complementum ipsius Christi, eúmque quodammodo perfectum reddit hominem ex capite nimirum & corpore constantem, Eph.1.23..sic quoque afflictiones Ecclesiæ & membrorum ipsius, sunt complementum afflictionum Christi. Sic etiam gloria Ecclesiæ & membrorum est complementum gloriæ capitis. In quo videmus dilectionem erga nos capitis nostri Christi, qui licet ipse in se perfectus sit & impleat omnia in omnibus, vt dicit Apost.Eph.1.23. Tamen se perfectum esse non existimat, nisi coniunctum habeat corpus suum, Ecclesiam: afflictiones suas non esse perfectas, nisi coniunctas habeat afflictiones Ecclesiæ: gloriam suam nõ esse perfectam & completam, nisi coniunctam habeat gloriam Ecclesiæ & membrorum. Hæc charitas est Christi

capitis admirabilis.

Nos autem eam quanti faciamus nunc videamus. Beneficij loco reputamus quòd socij fiamus Christi, quòd etiam veniamus in societatem gloriæ ipsius: sed caro & sanguis non ducit beneficium esse, quod cum eo affligamur. Tamen illud verum est quod habet Paulus Philip. 1.29. *Datum est vobis in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi.* Et ipse Paulus pro damno & stercoribus duxit omnia huius mundi priuilegia, ad hoc vt cognosceret Christum, & vim resurrectionis eius, & communionem perpessionum eius dum conformis fieret ipsius morti. Phil. 3. 7. &c. Nota, his verbis tres partes felicitatis suæ enumerauit, coniunctioné cum ipso Christo, participationem gloriosæ resurrectionis ipsius, denique communionem perpessionis ipsius.

Vicißim expleo. ἀντιπληρῶ, hoc est, per vices expleo. Non igitur simpliciter dicit se explere, sed per vices explere. Nam afflictiones succedunt per vices. Christus ipse prima vice afflictus est, tum Apostoli eius secunda vice afflicti sunt, tum alij tertia vice, & sic deinceps. Neque enim illæ quas diximus Christi afflictiones simul ac semel perficiuntur omnes: neque omnia membra simul ac eodem tempore affliguntur, sed vicissim & per vices suas quodque, sic vt afflictiones protrahantur necesse sit ad reditum vsque Christi.

Reliquias. Non nudè vocat afflictiones, sed reliquias, ὑστερήματα, appellat afflictionum. Vbi autem sunt ὑστερήματα posteriores partes afflictionum, ibi fuerūt προτερήματα priores partes: vbi reliquiæ afflictionum, ibi præcessit afflictionum quasi cumulus. Christus ipse in carne sua sustinuit cumulum afflictionum, nos verò tantùm reliquias. Et vnda quasi illa afflictionum in caput ipsum allisa est, sic vt iam fracta, dispersa, ac debilitata defluat à capite, quod totam eius vim sustinuit, in corpus & corporis membra: Non enim sunt comparandę afflictiones quas perpetitur corpus cum afflictionibus iis quas perpessum est ipsum caput.

Pro corpore Ecclesiæ. Hæc causa fuit afflictionum ipsius capitis, hæc causa afflictionum mēbrorum, sed longè alia atque alia ratione. Nam Christus ipse afflictus est in carne sua pro redemptione corporis sui, affligitur verò in membris suis pro administratione illius Redemptionis: vt non sit quod abutantur hoc loco Pontificij ad stabiliendas indulgentias suas, hoc est, remissiones, vt sic dicam, peccatorum, per martyrum merita, quorum thesaurum se habere fingunt apud se repositum. Sed omissis his nugis ad rem transeamus. Videmus hîc nihil ad Ecclesiam peruenire sine sanguine & afflictionibus. Sanguine ipsius Domini remissio peccatorum redimitur, sanguine ministrorum remissio peccatorum administratur vsque adeò

ſeſe opponit Diabolus Eccleſiæ ſaluti. Oportet autem Deo eam chariſſimam eſſe, & in eius oculis pretioſiſſimam, cuius gratia tantùm ſanguinis, primò & poſtremò effuſum eſt, nec non quotidie effunditur.

25 *Cuius Eccleſiæ factus.* Hactenus remouit offenſam crucis, nũc authoritatem ſibi conciliat, primò ex officio ſuo, quòd ſit factus Eccleſiæ miniſter: hoc quoque in ſe cauſam aliquá continet, cur pro corpore affligatur, quòd nimirùm miniſter corporis & Eccleſiæ ſit factus. Sed expendamus verba. Dicit ſe factum, non natum, ſed factum ex non miniſtro, imò ex inidoneo, imò ex blaſphemo, perſecutore, iniurioſo. 1. Tim. 1. 13. Factum, inquam, miniſtrum dicit, nõ dominum: Non enim eſt Dominus Eccleſiæ, niſi vnus Ieſus Chriſtus ſeruator noſter. Hæc cauſa ſubiecta afflictionis ſuę pro Eccleſia ſatis arguit eum non paſſum pro redemptione Eccleſiæ, ſed pro miniſterio & adminiſtratione redemptionis partę per ſanguinem Chriſti ſolius. Nam ſolus Dominus Eccleſiæ paſſus eſt pro redemptione Eccleſiæ ſuæ, & ſolus Domini ſanguis ille pretioſus, non autem ſerui & miniſtri ſanguis valet ad redemptionem faciendam.

Rurſus, hæc ipſa cauſa ſubiecta arguit miniſtrum quemcunque Eccleſiæ obligatum, hoc ipſo quod miniſter ſit, ad afflictiones & mortem ipſam tolerandam Eccleſiæ quaſi dominæ ſuæ gratia. Dicam ampliùs, vel ſimplex iſta vo-

catio

catio Christiana obligat omnes ad afflictiones perferendas. *Vocati estis ad hoc, quoniam & Christus pro vobis passus est.* 1. Pet. 2. 21. Quod si vel simplex ista vocatio Christiana obligat ad afflictiones, quantò magis vocatio ad ministerium. Quò enim maior est honor cuiusque in Ecclesia Dei, eò maior obligatio est ad ferendum afflictiones. Quanquam quid est pro honore censendum si non afflictio, quam perpetitur quis Christi & Euangelij ipsius caussa?

12. *Ex dispensatione Dei.* Ministerij Pauli sequitur descriptio quædam, qua ipsum iis commendat. In his verbis primùm habemus ministerij ipsius speciem, est enim dispensatio. Omnis οἰκονομία est in aliqua familia. Ergo oportet esse aliquam familiam in qua sit Paulus œconomus; familia autem est Dei, cuius Dominus est Filius: Quare, cùm tam digna sit familia, oportet œconomiam hanc in tanta familia magnæ esse dignitatis. Tam habemus huius œconomiæ authorem, nempe Deum ipsum, qui dominus est familiæ, & ad quem solùm pertinet vel immediatè, vel mediatè, constituere ministros & dispensatores in familia sua. Ergo author tantus huius œconomiæ eam commendat.

Quæ data est mihi, In his verbis habemus modum quo factus sit œconomus à Deo, non ex merito, & dignitate vlla quæ in ipso fuerit,

ſed ex mera gratia & Dei dono: ſic Epheſ.cap, 3.verſ.2. *Si quidem audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei*, quæ data eſt mihi apud vos. & ibidem poſteà ver.7. dicit factum ſe miniſtrum ex dono gratiæ Dei. *Erga vos*. In his verbis habes quibus & in quorum gratiá ſit data hæc οἰκονομία, nempe in gratiam Coloſſenſium, qui ex gentibus erant. Ipſe autem fuit Apoſtolus gentiū 2. Tim, 1.11. Omnia igitur accepit à Deo, omnia fecit, omnia perpeſſus eſt cauſa gentium.

Nota, non ſibi tantùm accepit illud donum œconomiæ, ſed aliis, non vt ipſum apud ſe reconditum ſeruaret, ſed vt aliis liberaliter illud impertiretur. Atque hæc vera ratio eſt ſeruandi donum gratiæ Dei, ſi ipſum cum aliis communicetur. Paulus 2. Timoth. cap. 1.14. primùm dicit Timotheo, *Præclarum depoſitum ſerua*. Deinde ibidem 2.cap.2.dicit, *Quæ audiuiſti à me inter multos teſtes committe fidelibus hominibus*, qui ad alios quoque docendos ſint idonei. Ecce ſeruare depoſitum, eſt illud ipſum aliis committere.

Ad implendum. Sermo Dei eſt cibus, qui diſpenſatur in hac Dei familia. *Non enim ex ſolo pane viuit homo, ſed ex omni verbo quod procedit ex ore Dei*. Mat 4.4. finis autem diſpenſationis eſt impletio illius ſermonis. Dum enim diſpenſatur ille ſermo, non tantùm implentur eo domeſtici, ſed etiam ipſe ſermo impletur, augeſcitque. Quantò enim magis impenditur in

alendis

alendis hominibus, tantò magis augetur. Non enim similis est ille cibus cæleſtis terreno huic cibo, qui quò magis impenditur, eo minor fit & in nihilum tandem redigitur. Hactenus fuit deſcriptio quædam miniſterij ipſius.

26 Nempe *myſterium abſconditum à ſeculis & ætatibus, nunc autem* illud *patefactum eſt ſanctis eius,*

27 *Quibus voluit Deus notum facere quæ ſint diuitiæ glorioſi huius myſterij inter Gentes, id eſt, Chriſti inter vos;* qui *eſt ſpes illa gloriæ:*

NEmpe *myſterium illud.* Egreditur in deſcriptionem quandam ſermonis Dei, cuius proximè meminit, idque ad commendationem miniſterij ſui: ſermonē Dei myſterium vocat: myſterij nomine intelligitur res abſcondita, nominatim verò religioſa: ſic eo nomine intelligitur myſterium illud pietatis, quod vocat Apoſtolus. 1. Timoth. 3. 16. hoc eſt, veræ religionis: *& ſapientia in myſterio latens, occulta illa, quam præfinierat Deus in gloriam noſtram.* 1. *Cor.* 2. 7. Nota hoc loco, ſermo hic Euangelij adeò myſticus eſt in ſe vt de eo nemo ne cogitare quidem potuerit, antequam eſt reuelatus. Ideò Paulus vocat ſapientiam, *quam nemo principum huius ſeculi cognouit.* 1. Cor. 2. 8. Et paulò pōſt, *Prædicamus* (inquit) *quæ oculus non vidit, neque auris audiuit, neque venerunt in mentem*

hominis qua Deus praparauit iis qui ipsum diligunt. 1.Corinth. 2. 9. Quamobrem quum non sit salus nisi per hunc sermonem, infinitæ Deo agendæ sunt gratiæ, propter eius reuelationem.

Quod absconditum fuit. Cùm mysterium sit quiddam absconditum, his verbis docet quamdiu fuerit absconditum. Primùm dicit absconditum fuisse *à seculis* ἀπὸ τῶν αἰώνων, quibus verbis significat absconditum fuisse in Deo ab æterno. vide Ephes. cap. 3. v. 9. Deinde dicit *à generationibus* fuisse absconditum, hoc est, post conditum mundum per omnes hominum ætates & generationes, Quod aliis ætatibus non innotuit filiis hominum. Ephes. cap. 3. v. 5.

Nota igitur sermonem hunc Euangelij, qu prędicamus rem esse antiquissimam: non tan tùm fuisse eum inde à mundo condito, sed a ęterno. Quare si antiquitas commendet aliquic profectò sermo hic commendationem impri mis merebitur. Hoc ad Scripturam meritò ac commodatur, quum scriptura Prophetica & Apostolica hoc mysterium & hunc sermone in se contineat, vt non sit quod aduersar iactent Ecclesiam scriptura sacra antiquic rem.

Deinde nota, mundũ hunc longo tẽpore in t nebris sine luce vixisse, destitutum nimirùm h ius mysterij reuelatione. Nã quòd ad gẽtes, il quide

quidem tanto tempore nihil lucis habuerunt. Quòd verò ad Iudæos, habuerunt quidem *sermonem propheticum velut lucernam in obscuro loco splendētem vsque dum dies illucesceret.* 2. Pet. 1. 19. Ergo solem non viderunt, sed lucem duntaxat quasi candelæ vel lucernæ. Ex quo sequitur toto illo tempore mundum periisse, exceptis paucissimis. Nam vbi non est lux illa cælestis, ibi non est vita: atque hoc est quod innuit Paulus Rom. 5. 21. dum dicit ab Adamo ad Christum peccatum regnasse ad mortem.

Nunc autem. Hactenus docuit quanto tempore fuerit absconditum hoc mysterium, nunc docet quando demùm patefactum sit. *Nunc* (inquit) *patefactum* est, hoc est, postquàm venit plenum tempus, & missus est in mundum Dei Filius. Sed hoc νῦν latiùs patet quàm ad tempus illud aduentus Christi, & totum tempus quo prædicatur Euangelium Christi complectitur. Estque *dies* ille hodiernus, cuius meminit Apostolus, Heb. 3. 13. Quod appellatur *hodiernus*, ne quis ex vobis induretur fraude peccati, & 2. Cor. 6. 2. vocatur *acceptum* illud *tempus & dies salutis.*

Nota igitur. Mundum non in tenebris, sed in luce viuere, splendente hoc sole iustitiæ, qui est Christus. Ex quo sequitur oportere multos seruatos esse iam inde à prima illa Christi manifestatione: Nam vbi lux illa cælestis ibi vita. Quare Apostolus Rom. 5. 21. cum de hoc tem-

pore loquitur, ait gratiam regnare per iustitiam in vitam æternam. Quod si qui in tanta luce sunt, tamen pereant, profectò ij bis pereunt, & eorum duplex est comdemnatio.

Sanctis eius. Hîc docet quibus demùm sit reuelatum hoc mysterium, non quibuscunque, sed sanctis. Eph. 3. 5. postquàm sanctos nominauit subiecit continuò Apostolis & prophetis: Ergo sancti sunt primùm Apostoli & ministri huius mysterii, deinde sunt alij fideles. Nam & iis quoque eorum ministerio reuelatum est hoc mysterium. Quamuis igitur omnibus promiscuè prædicetur hoc Euangelium, tamen nõn nisi sanctis propriè reuelatur, hoc est, sanctificatis per Spiritum sanctum, qui solus scrutatur profunditates Dei, & aperit sanctorũ oculos ad eas videndas. vnde Apost. 1. Cor. 2. 20. ait *Spiritum reuelasse nobis hoc mysterium*, & Eph. 3. 3. ait *retectum esse sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum.* Quare videndum vt simus sancti & habeamus Spiritum illum sanctum quicunque volumus intueri hoc mysterium.

27 *Quibus voluit Deus notum.* Immoratur in hac reuelatione quæ facta est sanctis, hoc versu, ac eam explicat *primùm*, ab authore suo, Deo scilicet. *Deinde*, à causa Deũ impellente, ipsius εὐδοκίᾳ. *Tertiò*, ab ipsa re reuelata, quod est hoc ipsum mysterium. *Quartò*, ab iis inter quos reuelatum

uelatum sit hoc mysterium, nempe inter Gentes. Hæc omnia ideò exposita sunt, vt videamus quanta fuerit Dei gratia & misericordia in hac reuelatione facienda: singula enim ex his quæ numerauimus ipsius gratiam commendant.

Nam quod *primùm* dicit Deum iis reuelasse, hoc Dei gratiam commendat, qui priùs reuelauit mysterium quàm ipsi illud intueri potuerunt, aut etiam de eo cogitare.

Deinde, quod dicit voluntate & εὐδοκίᾳ sua hoc eum fecisse, & hoc quoque pertinet ad eius gratiam commendandam, qui sine merito eorum, imò verò contra meritum eorum, ex solo suo beneplacito reuelauit iis hoc salutis mysterium. nam & hæc voluntas siue εὐδοκία Dei fuit antequàm essent omnino sancti, vtpote ab æterno: & ipsi sancti fuerunt non ante reuelationem ipsis factam, sed post eam. Reuelatio enim mysterii eos sanctificauit. Ergo nihil fuit in ipsis postquam iam cœpissent esse, quod hác reuelationem promereri potuit.

Quæ sunt diuitiæ gloriosi. Sequitur id quod reuelatum est sanctis, népe *mysterium* hoc ipsum, de quo iam dictum: sed notandum quàm magnificis verbis ipsum efferat. Non tátùm mysterium vocat, sed gloriá mysterii, hoc est, mysterium, *gloriosum*: neque id tantùm, sed diuitias gloriæ mysterii dicit, hoc est, diuitem gloriam. Quare significat primùm mysterium esse gloriosum: deinde gloriam illam diuitē. Ad Eph. 1.

18.eodem modo amplificat cæleſtem illam hæreditatem. *Et quæ ſunt*(inquit)*opes gloriæ hæreditatis ipſius in ſanctis.* Hoc loquutionis genere innuit omnia, quæ in Chriſto habemus beneficia, primùm quoad ſubſtantiam, vt ſic dicam, ſuâ bona & vtilia eſſe, deinde quoad qualitatem glorioſa: Tertiò quoad quantitatem infinita. Hac rei reuelatæ amplificatione commendat nobis magnopere Dei eam reuelantis gratiam & gloriam.

Inter Gentes. Hîc habemus de iis inter quos facta ſit ſanctis hæc reuelatio, non ſunt tantùm Iudæi, ſed etiam Gentes. Non enim potuit tanta gloria & tam glorioſum myſterium concludi intra Iudææ fines: vt non poteſt Solis lux tota concludi intra priuatos parietes: Quamobrem oportuit lucem huius myſterij iam reuelati inter Gentes latè diffundi. Quantiſper lux illa latuit in myſterio, contenta fuit ſolius Iudææ finibus. At poſtquam erupit in Chriſti manifeſtatione, iam non potuit concludi, & coerceri tam anguſtis finibus. Sed hoc maximè commendat Dei miſericordiam & gratiam, quòd cùm Gentes peccatores eſſent, & luce hac indigniſſimæ, tamen dignatus eſt eas Deus hac luce ſua tanta.

Id eſt, Chriſti inter vos. Hoc eſt (vt mihi videtur) quæ opes gloriæ huius myſterij ſunt Chriſtus. Nam opes illæ gloriæ quæ tanto tempore latuerunt in myſterio, & poſteà explicatæ & in

lucem

lucem productę sunt, nihil fuerunt aliud, quàm Iesus Christus. Sapientia enim illa est de eo. Ergo non immeritò opes illas gloriosi mysterij ad Christum accommodat.

Deinde addit *inter vos*, nempe Colossenses: quibus verbis Christum rursus ad ipsos in specie applicat, ad hoc vt maior esset ex eo consolatio. Hoc enim non caruit consolationis materia, quod dixit, inter Gentes in genere: sed dum Christum ad ipsos Colossenses in specie applicat, ministrat consolationem multò maiorẽ.

Nota igitur *primùm* totam illam cælestem gloriam ad Christum applicandam, quoties de ea vel audimus, vel loquimur, vel cogitamus: Nam re vera tota cælestis gloria in eo est, in quo ipsa plenitudo Deitatis inhabitat corporaliter. Neque tum cùm in cælis erimus gloriæ cælestis partem aliquam extra ipsum conspiciemus. *Deinde* nota Christum ad vnumquemque nostrum applicandum, vt & nos quoque participes fiamus illius tantæ gloriæ. Christum enim habentes omnia habemus: sine Christo autem nihil habemus.

Qui est spes. Postquàm mentionem fecit Christi, & opes illas de ipso est interpretatus, procedit longiùs in commendationem Christi, eiusque descriptionem quandam, vt intelligamus, quàm iustè ipsi totas illas diuitias gloriæ mysterij illius accommodauerit. Ipse enim est *spes* illa *gloriæ*. Spem gloriæ vocat, id est, gloriam

quam ſperamus. Nota igitur, Chriſtum eſſe, & gloriam illam, quam nunc habemus, & gloriam quam ſumus tunc habituri. Non enim aliam nunc gloriam intuemur in ſpeculo Euangelij, aliam autem videbimus tunc quum in cælis cum eo erimus: ſed vna eadémque eſt gloria, & quæ nunc eſt, & quæ tunc erit, nempe vnicus Ieſus Chriſtus, cui ſit omnis gloria & honor. Amen.

28 *Quémque nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes omni ſapientia: vt quemuis ſiſtamus perfectum in Chriſto Ieſu.*

29 *Ad quod etiam enitor, decertans ſecundum efficacitatem ipſius agentem in me potenter.*

28 Q*Vémque nos annuntiamus.* Redit ad ſe & ad inceptum illum ſermonem de perſona ſua ſuprà verſ. 24. atque ex Chriſto Euangelij ſui materia ſiue ſubiecto conciliat doctrinæ ſuæ authoritatem. habet igitur Miniſter Euangelij ſibi concreditas illas opes gloriæ myſterij illius, qui eſt Chriſtus vt eas opes mundo quaſi diſtribuat. Epheſ. 3. 8. Atque hinc eſt tota miniſterij gloria: hinc etiam cuiuſque ex populo gloria, etiám regis, quod particeps fiat tantarum opum, ſine quibus nulla vera ac ſolida gloria.

Admonentes quemuis. Annuntiationem illam

Chriſti,

Christi, quam dixit, suis quasi partibus explicat, admonitione & eruditione. Admonemus eos qui à recta via, siue doctrinæ, siue morum, aberrant: erudimus autem eos ipsos dum veram viam doctrinæ ac morum demonstramus. Ergo Euangelij Christi hæ sunt in vniuersum partes, admonitio, & eruditio: & qui nescit primùm eos qui peccant & à vero aberrant admonere, deinde veritatem eos docere, is nescit Christum annunciare, & illas opes gloriæ dispensare. Quique rursus non patitur se admoneri & erudiri, is nunquam fiet particeps verarum opum, hoc est, Christi. Deinde obserua hinc, quis demùm sit verus admonitor, & eorum qui peccant doctor. Nempe is qui annunciat Christum: Christi enim verba sola sunt efficacia ad regenerationem & cordis reformationem, quum ea sola habeant comitem Spiritum illum sanctificationis. *Verba quæ ego loquor vobis spiritus sunt & vita sunt.* Ioh. 6. 63.

Quemuis. Admonitionem suam, simúlq; eruditioné extendit ad omnem hominé sine exceptione. Ex quo discimus *primũ*, quã latè pateat Euangelij Christi dominium, nempe, ad omnes & singulos, ne vno quidem excepto, nemo enim est qui non debeat obedientiam Euangelio. *Secundò*, quàm latè pateat ministerium Euangelij, nempe ad omnes & singulos citra exceptionem. Quàm enim latè patet dominium Euangelij, tam latè patet eius-

dem ministerium: vt nemo sit qui se eximat ab hoc ministerio, quod cernitur in admonendo & in erudiendo, nisi velit ipsum Euangelium pariter reiicere. *Tertiò* discimus, quàm latè pateat miseria & inopia, nempe, ad omnes homines & singulos sine exceptione: Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur gloria Dei. Rom. 3. 23.

Omni sapientia. Doctrinam à se traditam sapientiam nominat; & sapientiam quidem omnem, hoc est, perfectam & omnibus numeris absolutam. Ex quo discimus primò quanta sit in Christo abscondita sapientia. *In eo sunt omnes thesauri sapientiæ & cognitionis absconditi.* Colos. 2. 3. *Secundò*, quàm diuites thesauri sapientiæ sint positi in testaceis vasculis. 2. Cor. 4. 7. hoc est, verbi ministris, qui hanc tantam, támque perfectam sapientiam dispensant: quam quidem eorum dispensationem qui contemnit, non fiet vnquam particeps illorum thesaurorum sapientiæ qui in Christo sunt. *Tertiò*, discimus quanta sit eorum beatitudo, qui discipuli sunt in schola Christi: hi enim soli sunt, qui audiunt perfectam illam sapientiam, non autem ii qui in scholis philosophorum discipuli sedent.

Vt quemuis sistamus. Hic finis est admonitionis & eruditionis cuiusque in omni sapientia, *nimirùm* vt sistat quemque coram Deo, maximè in illo die aduentus Domini. Ergo omnes homines absentes erant à Domino; hoc

hoc enim necessariò præsupponitur: *Deinde*, finis huius ministerij est, vt homines à Domino absentes & abalienatos sistat coram Deo, in illo præsertim die, in quo demùm futurum est vt & videant fructum laborum suorum, se non frustrà laborasse; & recipiant mercedem suam, coronam illam gloriæ: Vnde Paulus. 1. Thes. 2. 19. *Quæ est spes nostra, aut gaudium, aut corona de qua glorier? Annon & vos in conspectu Domini nostri Iesu Christi* in eius aduentu.

Quemuis Finem hunc extendit ad omnem hominem, quia nimirùm Euangelium à se prædicatum sine discrimine ad omnem pertinebat, siue Græcum, siue Barbarum, siue sapientem, siue insipientem, &c. Quòd si enim nullum sit discrimen, quòd ad Euangelij prædicationẽ, nullum futurum est discrimen quod ad finem hunc sistendi homines coram Deo in illo die. Audiant igitur omnes sine discrimine Euangelium, ipsumque recipiant in hac vita: Sic enim futurum est vt diuites pariter & pauperes, summi pariter & infimi, sistantur gloriosi coram Deo.

Perfectum. Qua conditione sistendi sunt à se omnes homines docet: nempe in summa perfectione cognitionis, sapientiæ, gloriæ. Hoc enim postulat sapiẽtia illa, quam dixit, perfecta, vt omnes perfecti reddantur: Perfecta enim sapientia tandem necessariò perficit discipulos suos, etsi enim in hac vita ipsos non perficiat,

tamen si progressus fiat continuus in hac vita, perfectio futura est in altera. *In Christo Iesu.* Ad hanc perfectionem, κοινωνίαν illam & coniunctionem cum Christo requirit. Nam sine hac coniunctione quæ est cum Christo, nulla perfectio est. In illa autem cum eo coniunctione etiam *in hac vita* quodammodo perficimur, illius, nempe, perfectione quæ nobis in eum credentibus imputatur. In altera vita cum illo & in illa cum ipso κοινωνίᾳ duplex futura est nostra perfectio. *Primò* in nobis ipsi erimus perfecti, sine ruga, sine macula, gloriosi. Ephes. 5. 27. *Secundò*, in illo erimus perfecti, hoc est, in illius perfectione, iustitia, sanctitate, gloria, sine qua ne in altera quidem vita consistere poterimus coram Deo.

29. *Ad quod etiam enitor.* Amplificatio finis proximi à studio & labore suo in eo assequendo. Hunc suum laborem alibi testatus est Paulus. *Amplius quàm illi omnes laboraui*, inquit. 1. Corinth. cap. 15. versu 10. Ergo qui vult assequi hunc finem ministerij, qui est in sistendo omnem hominem perfectum in Christo, necesse est non segniter & negligenter agat, sed laboret. Qui autem non laborat non assequetur finem.

Decertans. Cum labore coniungit certamen, de quo certamine ad Timotheum. 2. Epist. 4. 7. *Præclarum illud certamen decertaui.* Docemur autem

tem exemplo Pauli non tantùm laborandum esse ei qui velit assequi ministerium, sed etiam decertandum & pugnandum cum Satana, mundo, carne. Salus enim humana multos habet aduersarios, quibuscum omnibus ministro est concertandum, si modò velit quenquam seruare. Ex vtroque hoc & studio & certamine videmus difficultatem illam summam, quæ est perueniendi ad vitam illam æternam, ac proinde vitam illam pretiosissimam esse & gloriosissimam colligimus. Quò enim difficilius quidque obtinetur, eò id præclarius est.

Secundum efficacitem ipsius. Hic fructus est & effectus laboris simul & certaminis, de quibus dixit, nempe efficacitas in iis pro quibus laborauit & certauit. Quo docemur, labores & certamina fidelium pastorum non omnino caritura suo aliquo fructu & effectu, saltem in aliquibus. Fieri enim non potest, vt frustrà Deus det Pastori fidelitatem, diligentiam, & cętera dona, quæ in ipso requiruntur.

Ipsius agentem in me. Hanc efficacitatem, & effectum hunc laborum ac certaminum suorum ascribit ei qui operatur potenter, hoc est, Deo, cuius solius est hæc potētia qua quis cōuertitur & seruatur. Ná solus Deus est qui excitat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquá sint: hoc est, qui vocat homines è tenebris in lucem suá admirabilem. 1. Pet. 2. 9. Notandum hoc loco,

quòd vbi quis videt fructum aliquem laborum suorum atque etiam certaminum, eius gloriam in solidum Deo tribuere debeat. Sed annon sibi aliquid tribuet? Dicat cum Paulo, Deum per ipsum, tanquam ministrum & instrumentum operis sui, hoc vel illud fecisse. *In me*, (inquit) *vel per me operatur*. Ideóque Paulus posteaquàm dedit Deo gloriam omnem eorum quæ per ipsum facta erant, *Paulus*, inquiens, *plantauit*, *Apollos rigauit*, *sed Deus est qui dat incrementum*. 1. Cor. 3. 6. posthæc subiecit. 1. Cor. 4. 1. *Sic de nobis reputet homo, vt de ministris Christi & de dispensatoribus mysteriorum Dei.* Ergo ministro Dei suus quidam honor est debitus, quem ipse sibi ex Dei voluntate potest vendicare, sine vllo præiudicio gloriæ illius quæ solius Dei propria est, hoc est, gloriæ eius, qui operatur principaliter & potenter. Cui sit omnis honor & gloria in secula seculorum Amen.

* * *

AR-

ARGVMENTVM CAP. II.

I. Hoc capite primum persistit in sermone de persona sua, in quem digressus est cap. 1. v. 24. eúmque continuat ad versum vsque quartum.

II. Vers. 4. inchoatur admonitio, vt caueant sibi à falsis doctoribus: ad vers. 6.

III. Tertiò, reuertitur ad adhortationem, vt perseuerent in fide, ad vers. 8.

IIII. Redit ad admonitionem vers. 4. inchoatam, in qua persistit ad vers. 16. quo loco eandem admonitionem specialius infert, & in ea immoratur ad finem Capitis.

CAP. II.

1 *Velim enim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis & iis qui* sunt *Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:*

2 *Vt consolationem accipiant eorum corda, ipsis charitate compactis, & omni opulentia certò persuasæ intelligentiæ, ad cognitionem mysterij Dei & Patris, & Christi:*

3 *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac cognitionis absconditi.*

V*Elim enim vos scire.* Continuat adhuc sermonem de persona sua, qui totus eò tendit, vt concilietur authoritas doctrinæ & exhortationi suæ. Hîc autẽ occupat obiectionem Colossensium. Dixit Paulus vltimo versu cap. 1. *se decertasse secundum efficaciã,* &c. Excipere potuerunt Colossenses; dicis qui-

dem te decertasse: at non pro nobis, quos nondum inuiseris. Respondet Paulus, *velim vos scire quantum certamen sustineam pro vobis*: neque id tantùm, sed etiam *pro iis qui Laodiceæ sunt* (quæ vrbs fuit in Phrygia, quemadmodum fuit Colossus) neque id tantùm, sed etiam pro iis ex gentibus, *qui nunquam viderunt faciem meam in carne.*

Primùm hîc ex persona Colossensium aliquid notandum occurrit. Existimant homines vulgò inter ignotos non esse dilectionem & mutuam sui curam: & ita quidem fit, nam vulgò inter ignotos non est dilectio mutua. At ex responso Pauli vicissim discimus seruos Dei, & membra illius corporis sibi vicissim curę esse etiamsi locorum interuallo sint dissita, seséque vicissim de facie non noscant. Nam alius quidam est iis aspectus, quàm iste carnis: & ad sę inuicem animos suos quasi transmittunt. *Vobis*, inquit, *& meo spiritu in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis*. 1. Cor. 5. 4. & posteà eodem isto capite vers. 5. *Etsi corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum.*

Deinde, nota expedire vt certiores fiamus de dilectione eorum etiam quos nunquam præsentes aspeximus, & de cura, solicitudine ac certamine, quod nostra causa in se suscipiunt. Hoc enim ad consolationem nostrî facit non mediocriter. Hinc est quòd acta Apostolorum

& li-

& libri martyrum ad posteros & nos etiam qui hodierno die viuimus sint transmissi: nimirum, vt ex iis discamus quanta sint passi Apostoli & martyres omnium ætatum, etiam nostra causa. Nam proculdubiò voluntate Dei passi sunt etiam pro posteris, & pro Ecclesia Christi, non tantùm præsente, sed etiam futura imposterùm, ad reditum vsque Christi.

Discimus *præterea* adeò interesse vt hanc curam & solicitudinem aliorum pro nobis resciscamus: vt etiam eos quibus curæ sumus, qui nos diligunt, & qui pro nobis certant, oporteat, exemplo Pauli hoc loco, hanc ipsam curam, dilectionem, certamen suum apud nos prædicare, modò id fiat ad gloriam Dei & consolationẽ nostram.

2. *Vt consolationem accipiant.* Hic finis est propositi versu superiore certaminis: nempe, vt corda ipsorum consolationem accipiant, hoc est, verè ac solidè tranquillentur. Ex hoc loco obserua *primùm*, natura omnes homines consolatione destitutos esse. Nam in natura nulla est consolationis materia, & ψυχικῷ ac animali duntaxat homini nihil est in mundo hoc, quantumuis alioqui efficax sua natura ad consolationem animorum quod veram consolationem afferre posset. Nam cùm Deus deiicit, quid est quod possit nos erigere? Deinde, vide

hunc Ministerij euangelici finem esse, vt homines, per naturam vera ac solida consolatione destituti, consolationem accipiant, atque ita beati fiant: Nam in consolatione animorum est nostra beatitas: vnde 1. Ioh. 1. 4. *Hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit plenum.* Sciendum enim dispē[n]sationem consolationis sic ministris Euangelij concreditam esse, vt qui non receperit è manu eorum consolationem istam, is veram consolationem nunquam sit reperturus.

Ipsis charitate compactis. Hic modus est consolationis ministrandæ & accipiendæ, nempe compactio & coniunctio in vnum corpus. Nam extra κοινωνίαν corporis Christi nulla consolatio. Quamobrem qui consolatur, coniungat pariter necesse est & vniat in corpore Christi eos quos consolatur: Atque hunc primùm oportet esse conatum ministri Euangelij, vt vniat & coniungat homines inter sese in illo corpore. *Quod vidimus & audiuimus id annunciamus vobis, vt & vos communionem habeatis nobiscum,* &c. 1. Ioh. 1. 3.

Charitate. Sequuntur duo coniunctionis modi, prior hîc nominatur charitas, posterior verbis sequentibus continetur, est autem fides, quæ natura charitatem præcedit, etsi hîc posteriùs nominatur. Modus ergo & vinculum huius coniunctionis est charitas, citra quam nulla est κοινωνία. Quare qui vult coniungere

iungere membra in corpore Christi, is charitatem doceat ac inculcet necesse est: vnde ministri Euangelij, qui laborant in coniungendo, ij pariter charitatem docent ac præcipiunt, vt in epistolis Apostolicis manifestò conspicimus.

Et omni opulentia. Hic secundus est modus coniunctionis, fides, & ea quidem vna, quæ charitatem natura præcedit. Nam fides est quasi neruus præcipuus, quo tum corpus cum capite Christo, tum etiam membra inter se aliquo pacto coniunguntur. Charitas verò propago quædam ex fide enascens, & corporis membra inter se connectens.

Obseruamus igitur, coniunctionis, quam diximus, præcipuum modum ac causam esse, vnam omnium fidem, sine qua non est vnio in Christi corpore. Ideò Paulus. Eph. 4. 4. 5. postquàm dixit vnum corpus, paulò pòst addidit vnam fidem. Neque est vllum vinculum tam firmum in natura, quod homines inter se continere possit, nisi sit quoque vna eademque & communis fides in Deum, vna religio. Quamobrem qui conatur homines inter sese coniungere, is vnius fidei doctrinam tradat necesse est.

Sed verba quibus in textu fides est expressa diligentiùs sunt ponderanda. *Primùm* itaque, vt à postremo initium sumamus, vocat fidē intelligentiæ nomine; Fides enim res est, nō cæca

& ignara, verùm intelligens ac cernens: oculum enim habet limpidiſsimum vera fides. *Deinde* vocat eam πληροφορίαν, plenam perſuaſionem ſiue certitudinem. Fides enim non eſt rei & veritatis quam credimus *intelligentia* aliqua incerta, aut opinio, ſed eſt veritatis & rei firma plenáque *perſuaſio*, qnam ſequitur *apprehenſio* cordis. Nam ſermo qui fidus eſt dignus eſt omnibus modis quem amplectamur. 1. Tim. 1.15.

Πληροφορίαν dicit, non tenuem aliquam, aut exilem, ſed diuitem ac opulentam. Et diuitias dicit, non aliquas, ſed omnes. Vt ſciamus fidem rem eſſe diuitem & opulentam. Superiori cap. ver. 27. Diuitias dixit gloriæ myſterij: hoc verò loco opulētam dicit πληροφορίαν. Vnde videmus Chriſtū, & omnia quæ ipſius ſunt, opulenta eſſe, adeò vt qui vult verè diues eſſe, is Chriſtum ſibi quærendum proponat, ſine quo, vt demus poſſe impleri manum, at non implebitur cor cuiuſquam, neque vnquam extinguetur ſitis iſta rerum terrenarum. Nam quò plus quis habet ſine Chriſto eò plus ſibi expetit. At vna cum Chriſto pauca ex terrenis his bonis ſufficiunt. Pietas enim paruo eſt contenta. *Quæſtus magnus eſt pietas cum animo ſua ſorte contento.* 1. Timoth. 6. 6.

Ad cognitionem myſterij. Definitio quædam eſt intelligentiæ illius, quam dixit proximè. Eam nunc vocat cognitionem myſterij, hoc

eſt,

est, Euangelij quod in mysterio fuit abscon-ditum tanto tempore. Ergo hæc intelligen-tia habet relationem ad mysterium, siue E-uangelium, quod ipsius est obiectum. Cùm igitur mysterium siue Euangelium sit tam di-ues, vt dictum est suprà capite 1.27. quis mire-tur fidem vel fidei intelligentiam tam diui-tem vocari? Obiectum enim, vel scientia, siue doctrina obiecta, quæ ipsa diues est, facit intelligentiam diuitem. Contrà autem obie-ctum, vel doctrina obiecta, quæ ipsa inops est & ieiuna, facit intelligentiam inopem ac ieiu-nam. Reuera autem omnis scientia, siue doctri-na obiecta, præter eam solam quæ de Deo est, inops est ac ieiuna, vt & omnis quoque intel-ligentia, præter eam solam quæ est illius scien-tiæ quæ est de Deo, inops est & ieiuna.

Dei. Quæ sequuntur sunt de subiecto huius quod dixit mysterij, hoc est, Euangelij, subiectũ *primùm* statuit Deum. *Deinde* Deum siue Dei essentiam vnam duabus personis distinguit. *Postremò*, personam secundam Christum Dei filium describit ex illa, quæ in ipso est, pleni-tudine, quæ omnia ad commendationem E-uangelij pertinent. Dicit igitur mysterium esse Dei, hoc est, de Deo. Aliæ scientiæ & do-ctrinæ præter Euangeliũ de rebus à Deo creatis sunt omnes, de terra, de mari, de animalibus, de plãtis, de cœlo, de astris, &c. At hæc sciẽtia Euã-gelica est de Deo ipso creatore & redẽp. Quare

ſubiectum doctrinæ Euangelicæ plurimum dignitatis & excellentiæ tribuit ipſi doctrinæ ſiue ſcientiæ.

Et Patris & Chriſti. Deum illum, cuius meminit proximè, diſtinguit in perſonas duas, Patrem, & Chriſtum Filium. Et hoc quoque ad commendationem huius myſterij, hoc eſt, Euangelij pertinet, quòd Euangelium ſit de duabus perſonis tam glorioſis, Patre, & Filio. Sed hîc *notamus* præterea, Chriſtum eſſe Deum laudandum in ſecula, Amen. Rom. 9. 5. Notamus etiam eam ſolam eſſe de Deo veram ac ſalutarem ſcientiam, quæ eum perſonis diſtinctum explicat. At hæc ſola eſt Euangelij. Ergo extra Euangelium non eſt vera ac ſalutaris ſcientia de Deo.

3. *In quo ſunt omnes.* Aperit theſauros illos multiplices, qui in Chriſto abſconditi ſunt: id quod etiam ad commendationem myſterij, ſiue Euangelij pertinet. Dicit igitur in Chriſto eſſe ſapientiam ac cognitionem. Nos hæc duo non diſtinguimus ſubtilius, niſi quis velit ſapientiam intelligere rerum in ſpecie cæleſtium: Nam harum eſt *ſapientia in myſterio latens, id eſt, occulta illa quam præfinierat Deus ante ſecula in gloriam noſtram.* 1. Cor. 2. 7. Cognitionis verò nomine intelligere ſcientiam rerum in genere quarumcunque. Rom. 11. 33. Videntur iſta diſtincta eſſe ab Apoſtolo, quum dicit, *O profundas diuitias tum ſapientiæ tum cognitionis Dei!*

Non

Non dicit hîc ſimpliciter ac nudè in Chriſto eſſe ſapientiam & cognitionem, ſed *theſauros* dicit in eo eſſe *ſapientiæ & cognitionis*: neque id tantùm, ſed *omnes* theſauros, adeò vt velit nihil eſſe ſapientiæ extra eum: ac proinde qui quærat ſapere extra Chriſtum fruſtrà id quærat, quum nulla ſit extra ipſum ſapientia: Iam ſecunda vice habemus de illa, quæ in Chriſto eſt, plenitudine. Nam ſuprà cap. 1. verſ. 19. dictum eſt, *Quoniam in eo placuit Patri vt omnis plenitudo inhabitaret.* Tertia vice habebimus hoc capite ſecundo, verſ. 9. de eadem illa, quæ in eo eſt, plenitudine, quod omnis plenitudo Deitatis in ipſo inhabitet corporaliter: adeò vt qui quærit extra Chriſtum ſapere, quærat extra Deum ſapere. Quorſum verò iſta prædicatio plenitudinis Chriſti ſpectet videbimus verſu ſequenti, nempe, vt in eo conquieſcentes, nihil extra ipſum quæramus. Nos tantùm nunc de hoc admonemus, quod glorioſum & diues pariter ſit myſterij Euangelici ſubiectum, ac proinde quod intelligentia & plerophoria fidei, quæ tantum ſubiectum reſpicit, diues ſit ac glorioſa.

Abſconditi. In Chriſto dicit theſauros hos abſconditos eo modo quo poſteà capite tertio verſ. 3. dicit *vitam noſtram abſconditam eſſe cum Chriſto in Deo*, nempe, quia etſi theſauri hi in reuelatione myſterij Chriſti, quod tamdiu abſconditum fuit, reuelati ſint: tamen

non futura est eorum plena reuelatio ante manifestationem Christi gloriosam & perfectam in secundo illo suo aduentu.

4 *Hoc autem dico, ne quis vobis imponat probabilitate sermonis.*

5 *Etsi enim corpore absum, spiritu tamen sum vobiscum, gaudens ac cernens vestrum ordinem, & soliditatem vestræ in Christum fidei.*

4 HOc autem dico. Hactenus de sua persona egit: nunc admonet vt caueant sibi à falsis doctoribus. Occasio autem sumpta est ex eo quod de Christo dixit proximè. *In eo sunt omnes thesauri sapientiæ & cognitionis absconditi:* Ergo ne sinite vos decipi πιθανολογίαις, id est, *persuasoriis humanæ sapientiæ verbis*, vt loquitur. 1. Cor.

Nota ordinem quem hîc sequitur Apostolus: Postquam aperuit & explicauit thesauros illos omnes sapientiæ & cognitionis qui in Christo absconditi sunt, continuò hortatur ne decipi se patiantur humana & fallaci sapientia. Sic Hebr. 13. 8. 9. postquàm dixit, *Iesus Christus heri, hodie, & idem in secula, continuò addidit, Variis & peregrinis doctrinis ne circumferamini.*

Quo ordine obseruato, docemur ita demum locum esse exhortationi & admonitioni ne homines sequantur falsam doctrinam, si priùs proponatur iis vera, & thesauri illi veræ sapientiæ,

pientiæ, qui in Christo sunt, iis explicentur ac euoluantur. Nisi enim meliora prius viderint, quomodo à peioribus abstinere poterunt, quum necesse sit aliquam de Deo cognitionē, vel veram, vel falsam, imbibant.

Neque tantùm primo quoque tempore ministranda est vera sapientia, sed etiam posteà quam cœperunt veram sapientiam imbibere, continuò aperiendi sunt illi qui in Christo sunt veræ sapientiæ thesauri, indesinenter prædicandum Euangelium. secus, profectò prolabantur necesse est, & deficiant à vera doctrina, ac mendacia amplectantur, id quòd nos hoc loco exemplo Colossensium discimus, qui licet cœpissent veram sapientiam per ministerium Epaphræ recipere, tamen periculum erat ne seducerentur à falsis doctoribus, qui sapientiam humanam, & humanas traditiones cum Euangelio Christi admiscebant. Ideò Paulus vt perseuerarent in vera doctrina recepta pergit illos thesauros, qui in Christo sunt, veræ sapientiæ ac cognitionis aperire. Opus igitur est nobis perpetua & assidua Euangelij Christi prædicatione, ad hoc vt perseueremus in vera doctrina semel à nobis percepta.

Sed expendamus diligentiùs verba. Hîc thesauris illis sapientiæ & cognitionis, qui in Christo absconditi sunt, opponit πιθανολογίαν, hoc est, persuasoria humanæ sapientiæ verba,

& vno verbo, quam nos vocamus vulgò Sophisticam. Quare extra Christum nulla vera de Deo sapientiá est, sed sola Sophistica. Quamobrem qui quærit extra Christum sapere non inueniet nisi Sophisticam.

Πιθανολογιῶν & persuasoriorum humanæ sapientiæ verborum effectus, est deceptio, παραλογισμὸς, quo quis capitur fallaci conclusione. Quemadmodum enim veræ, quæ in Christo est, sapientiæ finis, est recta animi informatio (deducit enim Spiritus Christi in omnem veritatem cum nos docet:) Ita humanæ sapienitiæ effectus est deceptio, & quotquot eam sequuntur, fallacibus conclusionibus tanquam laqueis irretiẽtur. Quamobrem qui quærit extra Christum sapere, vt nihil extra Christum nisi meram Sophisticam inueniet, ita necessariò sophisticis & fallacibus cõclusionibus implicabitur: quomodo implicatam miserè videmus hodierno die Papistarũ Sophistica maiorem mũdi huius partem: quæ eo miserior ac miserabilior est, quòd ipsis videantur ea vincula quibus detinentur, suauia esse ac iucunda: cùm tamen his reseruentur miseri homines tanquam totidem feræ bestiæ laqueis constrictæ, ad futurum Iudicium, quod ipsos de improuiso opprimet. Vtinam tandem miseri isti resipiscant!

5 *Etsi enim corpore absum.* Ocupatio. Tu longè abes à nobis, quos nondum vidisti. Vnde igitur ista cura ignoti erga ignotos? Vnde iste

labor

labor in iis adhortandis & admonendis? Respondet Apostolus, quòd quamuis corpore sit absens, tamen spiritu sit præsens. Hoc est, id de quo nonnihil diximus suprà, Sanctos habere mutuam sui præsentiam, eam quam mundus ignorat, nempe, spiritualem, qualis est præsentia illa capitis Christi, & corporis Ecclesiæ. Spiritus enim sanctus, & corpus cum capite per fidem, & membra inter se per charitatem & affectum animorũ mutuum coniungit. Hinc est illa cura mutua & solicitudo sanctorum. Hinc illæ admonitiones & exhortationes, quas dirigimus ad eos, quos nunquam de facie cognouimus.

Gaudens. Hoc effectum est spiritualis illius præsentiæ, nempe serium gaudium, quod arguit præsentiam, non vanam & imaginariam, sed efficacem. Tale enim gaudium non percipiunt filij huius seculi, ne ex corporali quidem præsentia eorum, quos in vita maximè charos habét. Quemadmodum enim sentitur gaudiũ, cùm per Spiritum cõiungimur cum capite nostro Christo, ídque ineffabile & gloriosum. 1. Pet. 1. 8. *Quem cùm non videritis diligitis*, &c. Ita cùm per eundem spiritum coniungimur cum corpore Ecclesia, gaudium quoddam percipitur ineffabile. Id quod arguit tum demùm futurum gaudium multò maximum & plenissimum, cùm non modò Spiritu, sed etiam corpore coniungemur in cælis cum capite

nostro Iesu Christo, & corpore ipsius Ecclesia,

Ac cernens. Hîc habemus gaudij concepti ex Spirituali præsentia, materiam. Est autem materia, *primò* ordo; *secundò* fides. Ordinis nomine intelligo vitam benè rectéque ordinatam: ordinatur autem vita benè rectéque cum dirigitur ad normam doctrinæ traditæ ac receptæ. 2. Thess. 3.6. Fidei nomine intelligo fontem & causam ordinis. Non enim viuunt ordinatè secundum doctrinam traditam nisi ii qui credunt in Christum. Non dicit fidem simpliciter, sed *soliditatem vestræ in Christum fidei*. Ordo enim & vita sancta non est nisi ex solida fide. Et qui intuetur ordinem, vitam sanctam ac benè compositam, intuetur eius fontem, non quidem fidei professionem quæ sit in ore, sed soliditatem fidei, quæ est in corde. In his igitur duobus, ordine, & solida fide, fuit materia gaudij.

Nota igitur, tum demum esse gaudium sanctorum, dum intuentur Ecclesiam aliquam, vel corpore, vel si non corpore, certè spiritu præsentes, dum vident illam pulchritudinem sponsæ Christi, quæ partim externa est in sancta ac benè composita vita, partim interna est in solida fide. In his enim est pulchritudo sponsæ Christi in hac vita. Contrà autem quoties eam intuentur & non vident simul hanc ipsius pulchritudinem externam & internam, toties materia est non gaudii, sed doloris. De-

formitas enim sponsæ Christi, ei qui amicus est sponsi, non mediocrem mouet dolorem.

6 *Sicut igitur accepistis Christum Iesum Dominum*, ita *in eo incedite:*

7 *Radicati & superstructi in eo, ac confirmati fide, sicut edocti estis, abundantes ea cum gratiarum actione.*

6. SIcut igitur. Hîc redit ad adhortationem quam aggressus est c. 1. 23. hanc autem infert ex proximis verbis in hunc modum, ac si dixisset, Vos benè cœpistis & quoad vitam ac conuersationem vestram, & quoad fidem. Ergo pergite.

Nota hîc *primùm* causam quæ nos mouere debeat ad benè perseuerandum, nempe initium siue principium bonum. Satius enim fuisset, ait Petrus. 2. Epist. 2. 21. non cognouisse viam Iustitię, quam cognita illa regredi à sancta doctrina.

Nota *deinde*, quonam modo sit perseuerandum, nempe eo modo quo cœpimus, sic vt si iam in principio receperimus Christum, per simplicem ac sinceram Euangelij doctrinã traditam, ita in eo perseueremus contenti simplici illa ac sincera Euangelij doctrina. Nam postquam recepimus eum per simplicem ac sinceram Euangelij doctrinam, si deinde non contenti illa simplicitate adiunxerimus Euangelio humanam sapientiam, humanas traditiones & commenta, tum profectò hoc

non est perseuerare in Christo, sed à Christo excidere: Vel enim sincerum sit Euangelium, vel prorsus nullum. Vel Christus discatur ex sincero Euangelio, vel non discatur omnino.

Tertiò hîc obserua, quid sit fides primũ, deinde quid sit in fide perseuerãtia. *Fides* nihil aliud est, quàm receptio Christi, idque per ministerium puri ac sinceri Euangelij. *Perseuerentia* in fide nihil aliud est, quàm progressio in eo facta per ministerium eiusdem Euangelij, nempe sinceri ac puri. Verbo incedendi significat perseuerantiam in Christo ita demum esse, non quidem si in eodem statu & gradu fidei semper perstemus, sed si perpetuum faciamus in fide progressum. Qui enim nullum facit progressum in fide, is necesse est tandem fidem penitus amittat. Heb. cap. 6. vers. 1. &c.

7. *Radicati & superstructi in eo.* Rationem in his verbis præscribit qua incedant in Christo, & in eo perseuerent. Est autem si arctè cum eo fuerint coniuncti. Coniunctionem hanc cum Christo arctam declarat verbis trãslatitiis. Primum verbum sumptum est ab arboribus quæ altius radices agunt in terra. *Radicati* (inquit) in *eo*. Secundum verbum sumptum est ab ædificiis quæ firmiter fundamentis superstruuntur. Significat enim nisi radices egerimus in Christo, & in eo fuerimus fundati, non posse nos in eo perseuerare.

Nota igitur, Ad hoc vt sit in Christo perseueran-

uerantia, requiri arctissimam cum eo coniunctionem, quam vel ex arboribus, & ædificiis nos aliquo modo possumus discere.

Ac confirmati fide. His verbis id ipsum quod proximè dixit verbis impropriis ac metaphoricis, propriè effert ac planè, dum confirmationem in fide esse interpretatur illam radicationem, quam dixit, & fundationem. Confirmamur autem fide dum magis magísque animæ nostræ, quæ instabiles sunt natura, fide, tanquam anchora in Christo iacta, stabiliuntur.

Fidei huius qua confirmentur, duas deinde ponit proprietates. *Prior* est his verbis, *Sicut edocti estis.* Hoc est, non alia fide, quàm ea quam accepistis ex doctrina Epaphræ Euangelica. *Nota* igitur: confirmandi sumus in fide, quæ ex simplici Euangelij doctrina, non admistis humanis traditionibus, percipitur: Quod si cœperimus primùm percipere fidem ex simplici Euangelio, deinde non contenti simplici Euangelio simul cum Euangelio humanas coniunxerimus traditiones, profectò inde fiet vt non solùm non cõfirmemur in fide semel percepta, sed etiam perceptam amittamus.

Altera proprietas fidei est vt abundans sit, *Abundantes ea*, inquit. Nam non confirmatur cor fide, nisi abundanti & copiosa. Quare videndum vt perpetuis gradibus augescat fides, tantisper dum totum hoc vacuũ & inane quod

in corde est adimpleatur, quoad eius fieri potest. Nam re vera non implebitur & satiabitur cor nostrum prius quàm coram aspexerimus illam faciem in qua est gaudiorum satietas.

Cùm gratiarum. Cum fide augescente & abundante coniungit gratiarum actionem. Nam vnusquisque gradus fidei postulat vnamquáque gratiarum actionem: siquid enim aliud sit ob quod gratias agere tenemur Deo nostro, fides est imprimis: & certè gratiarum actio quęque coniuncta cum fidei incremento quocunque manifestò arguit fidei incrementum: quod profectò nō alia re discitur meliùs, quàm animi ad gratias agendas promptitudine.

8 *Videte ne quis sit qui vos deprædetur per philosophiam & inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum.*

9 *Nam in eo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter.*

10 *Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis.*

8 V*Idete ne quis sit.* Post absolutam doctrinam quam tradidit cap. 1. Apostolus partim quidem adhortatur ad perseuerantiam in fide, partim verò admonet vt caueát sibi à falsis doctorib⁹. Incepit adhortationé cap. 1. v. 23. hinc cap. 2. v. 4. auspicatus est admonitionem. Posteà vers. 6. rediit ad exhortationem: hoc

hoc denique versu redit ad admonitionem. *Videte* (inquit) *ne quis sit qui vos deprædetur.* Verbum est sumptum à prædonibus, qui aggressi caulam ouium eas in prædam abigunt. Ita falsi doctores tanquam prædones sunt qui inuadunt caulam Domini, & oues domini deprædantur.

Sed quomodo? *Per philosophiam*, inquit, *& inanem deceptionem:* hoc est, non aperta vi: sed fraude ac fallacia, à qua magis est nobis metuẽdum, quàm ab aperta vi. Nam apertam vim solam nulla vnquam sequitur deprædatio, aut separatio ouiũ à caula Domini, si absit fraus & deceptio. Quicunq; enim prædæ sunt falsis doctoribus, ij sophistica eorum primùm omnium decipiuntur, ita vt volentes se patiantur abduci ad perniciem suam. *Philosophia* nomine appellat eorum falsam ac mendacem doctrinam. Sed ipse Philosophiam illam continuò definit inanem deceptionem, hoc est, vanitatem quæ decipit.

Philosophia igitur & sapientia falsorum doctorum, nihil aliud est quàm vanitas, cui nihil solidi subest. Humana sapientia (fateor) si contineat se intra limites rerum humanarum, aliquid solidi habet: sin excedat hos limites, & altiùs assurgat ad Deum, & res cælestes ac spirituales, & conetur regulas diuini cultus tradere atque præscribere, tum quidem euanescit. Quamobrem Paulus Rom. 1. 22. Sapientes

dicit, vbi cœperunt ratiocinari de Deo euanuisse ac stultos factos esse.

Effectum tamen deceptionis huic vanitati tanquam causæ tribuit, quia speciem quandam & colorem sapiẽtiæ præ se fert: vt videas quàm leui aliqua & vana re decipiatur homo: vt rursus videas quàm vana res sit cor hominis. Nisi enim ipsum esset natura vanum, nunquam profectò tam citò vana specie caperetur: sed cognatio hæc quæ est cordis humani cum mendacio & vanitate in causa est cur tam citò imbibat vanitatem & mendacium.

Secundum traditionem hominum. Rursus inanẽ illam, quam dixit, deceptionem, vel vanitatem, quæ decipit, definit, *primùm*, per traditionem humanam in genere, *deinde*, per elementa mundi in specie. Duo enim videbimus hoc capite traditionum humanarum genera, *primum*, earum quæ tantùm ab homine sunt, nunquam autem à Deo profectæ sunt: vt est *cultus Angelorum*, de quo posteà vers. 18. Cuius generis infinitæ sunt traditiones in Papismo hodierno die. *Alterum* est earum, quæ à Deo primùm fuerunt, deinde postquàm in aduentu Christi abolitæ sunt, ab homine denuò proficiscuntur, cuiusmodi sunt quæ hîc dicit *elementa mundi*, hoc est, prima illa rudimenta veteris populi, quibus tanquam pædagogo deducebatur quasi manu ad Christum. Postquam autem Christus in carne est manifestatus abolita

sunt.

ſunt,&,vt vmbræ,ſubingrediente iam ipſo corpore,euanuerunt. Quod ſi igitur doctrina à Deo ipſo ſemel tradita,poſteà à Deo non agnoſcatur pro ſua,ſed pro humana,nempe, poſtquam aduentu Chriſti abolita eſt,quantò magis doctrina ea quæ à Deo nunquam tradita eſt, à Deo non agnoſcetur.

Sed quod hîc obſeruo,hoc eſt:Poſtquàm nominauit inanem deceptionem,tum ſubiecit interpretationis loco humanam traditionem: vt facilè videas doctrinam omnium vaniſſimam, eſſe humanam doctrinam in re religionis & diuini cultus. Nam ne poëtarum quidem fabulæ tam vanæ ſunt, quã ſunt hæ,quas iſti vocãt,non ſcriptæ veritates,hoc eſt, traditiones Papiſticæ.

Et non ſecundum. Hac definitione inanis deceptionis,vt includitur humana traditio,ita excluditur Chriſtus, vt cui cum humana traditione nullo vnquam pacto poſſit conuenire. Nam humana traditio admiſta Euangelio inſtar fermenti fermentat totam maſſam, & Chriſtus in traditione, non eſt verus Chriſtus, ſed Idolum tantùm. Non enim patitur verus Chriſtus humana vlla traditione ſe attingi: vt non ſit quod Papiſtæ glorientur, vel de Chriſto ipſo, vel de Euangelio Chriſti:Neutrum enim reipſa habent.

9 *Nam in eo inhabitat.* Admonitionis argumentum vt ſuprà hoc cap. verſ.3. Eſt autem ab illa plenitudine, quæ eſt in Chriſto. In Chriſto

inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter: Ergo nemo vos deprædetur per philoſophiam & inanem deceptionem. *Nota*: Plenitudo illa, quæ eſt in Chriſto, debet facere vt auerſemur omnem iſtam inanem deceptionem. Nam ipſa oportet nos impleri, adeò vt nauſea humanarum inuentionum ducamur, quoties de iis, vel cogitamus, vel audimus. Secus, profectò illa plenitudo, quæ in Chriſto offertur adeò copioſa augebit noſtrám damnationem.

Sed expendamus verba paulò diligentiùs. Dicit itaque in eo eſſe non gratiam Dei tantùm, idque per participationem, vt in nobis: ſed Deitatem ipſam: neque eam tantùm ex parte aliqua, ſed Deitatis plenitudinem, hoc eſt, perfectam Deitatem. Quò autem perfectionem hanc & plenitudinem omnibus numeris ſuis abſolutam eſſe, eique nihil deeſſe ſignificet, addit vniuerſi generis particulam, *Omnis*, inquiens, Plenitudinem, iſtam omnem & ſummam perfectionem Deitatis, vel Deitatem perfectiſsimam, non ſimpliciter in eo ineſſe, ſed in eo inhabitare: quo verbo ſignificat inſeparabiliter in eo permanere.

Modum inhabitationis poſtremò adiungit cùm dicit, *Corporaliter*, hoc eſt, eſſentialiter, neque id tantùm, ſed perſonaliter, & ſecundum perſonam τȣ͂ λόγȣ, ſic vt λόγος caro factus ſit, &

vt

vt sic dicam, corporatus euaserit, vnaque persona ex duabus naturis diuina, & humana extiterit.

Hîc primùm obserua, vt Pauli oratio de Christo ipsiusque plenitudine incrementum capiat. Primo capite vers.19. habuit hæc verba: *In eo habitat omnis plenitudo*, Secundo autem cap.vers.3. *In quo absconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & cognitionis.* Huius autem capitis. versu hoc 9.dicit. *In quo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter.* Secundo loco pleniori locutus est ore quàm primo. Tertio verò loco plus dixit quàm secundo. Adeò vt videatur mihi Apostolus, quo magis de Christo ipsiusque plenitudine loquitur, ipsius plenitudine magis magísque impleri. *Nam ex abundantia cordis os loquitur.* Mat.12.34.

Hoc *obseruo* ideò, vt & nos non desistamus loqui de Christo & ipsius plenitudine, donec ea quoque impleamur. Nam loquendo de ea seriò ac sanctè, implemur ea. *Deinde* obseruo in Christo esse omnem cælestem illam gloriam, adeò vt neque quærendum sit à nobis aliquid cælestis glorię extra ipsum in hac vita, neque expectandum sit nos visuros aliquid cælestis gloriæ extra eum in altera vita. Nam quum in cælis erimus, non videbimus oculis, vel corporis, vel animi, aliquam gloriæ partem, præter eam quæ in Christo sese offeret videndam, idque per velum illud carnis nostræ

quod geſtat ſedens ad dextrã Patris ſui. Quãobré quoties, vel fide, vel ſpe, aſſurgimus ad cælos vt contemplemur eam, quæ ibi eſt, gloriam, feramur rectà ad Chriſtum ſedentem ad dextram illius maieſtatis, neque vagetur animus huc illuc in cælis, luſtrans alia loca cæleſtia, quàm illum in quo Chriſtus eſt. Quaſi verò præter Chriſtum & ipſius plenitudinem in cælis ſit aliquid aliud, quod nos intuẽtes poſsit delectare, & in admirationem ſui rapere.

10 *Et eſtis in eo cõpleti.* Occupatio eſt. Excipere enim potuerũt Coloſſẽſes: Eſto, Chriſtus deitatis plenus ſit, ſed quid hoc ad nos? Aliena plenitudo quomodo nos implet? Reſpondet Apoſtolus, *Et eſtis in eo completi*, quaſi dicat, *ex eius plenitudine omnes accipims, & gratiam pro gratia.* Ioh.1.16. *Nota* igitur: Plenitudo illa quę in Chriſto eſt, non tantùm implet ipſum Chriſtum, ſed implet etiam eos qui in ipſo ſunt, nempe, inſiti ei per fidem, qua attrahũt ſibi gratiam ex ipſius gratia abundantiſsima. Quòd ſi in hac vita non toti impleantur, tamen in altera Chriſtus erit omnia in omnibus. Et in hac ipſa vita fideles, etſi non ſunt pleni in ſe, hoc eſt, inhærenter, tamen quotquot credunt in eum pleni ſunt, adeo vt nihil præterea deſiderari queat. Nam qui credunt, *Chriſtum* cum tota ipſius plenitudine *induunt*, etiam in hac vita. Galat.cap.3.verſ.27. Et *Chriſtus* cum tota ipſius plenitudine *in ipſis habitat per fidem*. Eph.3.17.

Ex

Ex his videmus, quoties de Christi plenitudine audimus, toties eam ad nos applicandam esse. Nam eius plenitudo, nostra est plenitudo: eius gloria, nostra est gloria. Aliter enim se res habet in gloria Christi quàm in gloria regum terræ, quæ non communicatur cum iis qui ipsam intuentur. *At Christi gloriam tanquam in speculo contemplantes, in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini Spiritu.* 2.Corinth.cap.3.vers.18.

Qui est caput. Hoc est, Dominus, longè eminens supra omne imperium ac potestatem. vide Eph.1.21.Philipp.cap.2.9. Hæc Christi descriptio breuis quidem, sed magnifica, ideò adiecta videtur, vt amplificetur beneficium hoc impletionis, quod in ipso habemus. Gloria enim & sublimitas eius qui implet nos, beneficium impletionis non parum commendat. *Duo* enim sunt quæ exaggerant beneficia erga nos Christi: *primùm*, sublimitas illa & superexcellens maiestas Christi qui beneficium in nos confert. *Deinde* vilitas nostra, in quos ea conferuntur. Nam nemo vnquam satis miretur posse tam sublimem Dominum sese demittere ad creaturam tam vilem, tam abiectam, imò tam nullam. Huic igitur sit omnis gloria in secula. Amen.

11 *In quo etiam circumcisi estis circumcisioné qua fit sine manibus, dum corpus carnis peccato ob-*

noxiæ exuistis per circumsionem Christi:

12 *Consepulti cum eo per Baptismum, per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis.*

13 *Vosque mortuos in peccatis & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis.*

11 IN *quo etiam circumcisi estis.* Occupat rursus quod obiici potuit. At non sumus circumcisi. Nam hoc iis inculcatum fuit à falsis doctoribus, circumcisionem ad salutem fuisse necessariam, adeò vt sine ea Christus & Euangelium nihil valerent. Huic respondet, & affirmat eos etiam circumcisos esse in Christo. Ex hac eorum quæstione simul & Pauli responsione *discimus*, vt quis compleatur in Christo opus esse circumcisione aliqua, & primùm quidem omnium opus esse. Nam nisi amputetur priùs hoc cordis præputium, profectò nullus locus in corde esse potest gratiæ. *Deinde* discimus nos nulla planè re Iudæis inferiores esse, eos nihil habuisse quod nos reipsa non habeamus. Habuerunt illi quidem externa multa sacramenta, & ceremonias, quas nos non habemus in nostra Ecclesia. At illi vmbras habuerunt, nos corpus habemus. Corpus autem vmbris præstantius est.

Circumcisione quæ fit sine. De quanam circumcisio-

cisione loquatur his verbis docet. Non quidem de ea quæ fit hominum manibus, & *quæ in propatulo est*, id est, in carne, vt loquitur Apostolus Rom.2.28. sed *quæ cordis est*, hoc est, *in Spiritu non in litera*. Rom. 2.29. Ex hoc & aliis huiusmodi locis obseruo discrimen hoc inter Iudæorum & Christianorum religionem. Iudæorum religio fuit in externis & manufactis, habuerunt manufactam circumcisionem, manufactum tabernaculum, &c. At nostra religio est in Spiritu ac veritate, adeò vt mihi planè videantur isti qui externam hanc in religione pompam in Ecclesiam Christi inuexerunt, mutare Christianismum in Iudaismum, vel potiùs Paganismum: & meritò mundo huic, qui se tam miserè decipi ab istis patitur, illud Pauli Gal.3.3. in simili re obiici possit, Adeo amentes estis, cùm Spiritu inceperitis nunc carne perficimini?

Dum corpus. Circumcisionem illam, quæ fit sine manibus, describit verbis sequentibus. Cernitur autem in eo vt quis quid exuat: non autem cernitur in eo vt circumcidatur externum præputium, sed vt exuatur internum cordis quasi indumentum. Cor enim hominis natura prorsus inuolutum quasi est indumentis pestiferis, quæ nisi auferantur necesse est hominem prorsus inficiant. Sed hoc vestimentum quodnam sit habemus verbis sequentibus. Vocatur corpus, hoc est,

massa quædam quasi corporea: Non enim est hoc cordis indumentum quod exuendum est, superficiarium quid, se corporeum, constans omnibus, vt sic dicam, dimensionibus, longitudine, latitudine & profunditate. Est enim cor hominis inuolucro quasi corporeo & crasso vndequaque circumdatum.

Quæ autem sit materia ex qua conflatum est hoc corpus, habemus verbo sequenti. *Corpus* enim vocat peccatorum omnis generis: vnde plurali numero vtitur; Inuolucrum igitur hoc corporeum non est ex carne, sanguine & ossibus, ex quibus est hoc externum quod gestamus corpus, sed ex peccatis omnis generis conflatum. Cor enim hominis immersum est peccatis, & in peccatis mortuum, vt loquitur Apost. alibi. Eph. 2. 1. *Postremò*, peccatorum quæ dicit, fontem aperit, nimirum carnem. *Peccatorum* enim *carnis* dicit, hoc est, ex carne profectorum. Carnis nomine intelligo insitam hanc & innatam naturæ corruptelam. Quare radix peccatorum omnium non est extra hominem, sed penitus in homine residet, nempe caro & corrupta natura, quæ continuò, dies & noctes, nisi morti ficetur, suppullulat & emittit ex se fructus acerbissimos & mortiferos. Quamobrem hoc quod dicit de exuendo hoc corpore maximè cernitur in eruenda & exstirpanda amara ista peccati radice. Heb. 12. 15.

Per

Per circumcisionem Christi. Vno quasi verbo complectitur quæ dixit de exuendo corpore peccatorum carnis. Ac si dicat, loquor de circumcisione Christi, hoc est, de circumcisione quæ fit per Christum. Locutio enim passiuè, nõ actiuè, accipienda est. *Nota* igitur, per Christum fieri circumcisionem illam spiritualem: nam eius virtute fit, sine qua nihil operatur in nobis Spiritus sanctus. Nam Spiritus sanctus, qui operatur in nobis, ab eo fluit, & per ipsius carnem crucifixam primùm, deinde glorificatam, in nos vsque demanat.

12 *Consepulti cum eo.* Immoratur in hac, quam dixit, Christi circumcisione, & quomodo fiat ea docet. Cernitur autem in eo quòd ipsi fiamus cõformes, primùm in morte & sepultura, deinde in vita ac resurrectione: vno verbo, cernitur in regeneratione nostrî quæ consistit in mortificatione veteris hominis, & viuificatione noui hominis. Ait igitur, *Consepulti cum eo.* Sepultura præsupponit mortem. Ergo priùs mortui cum eo fuimus, deinde sepulti cum eo.

Cum eo. hoc est, illi insiti per fidem, ac proinde cum eo consepulti. Nam fides qua ipsi inserimur facit vt cum eo vel moriamur, vel viuamus, vide Rom. 6. 4. & deinceps. Quod igitur *obseruo* hoc est. *Prima* cum Christo *conformitas* est in morte & sepultura ipsius. Nemo enim viuet cum Christo, nisi qui priùs mortuus & sepultus fuerit cum eo: sepultus, inquá, in dolore

propter peccatum, in lachrymis & seria resipiscẽtia. Nam vita illa Christi, erumpit ex morte; & gaudium spirituale, ex dolore existit.

Per Baptismum. Hoc instrumentum est, per quod fit hæc sepultura, sacramentum, nẽpe Baptismi, quod successit in locum Sacramenti circumcisionis. Sacramento autem Baptismi non tantùm repræsentantur nobis Christi mors & sepultura, sed etiam in nobis crucifigitur ac sepelitur vetus homo, idque virtute mortis & sepulturæ Christi, quæ in Baptismi Sacramento ad viuum repræsentantur. Neque tantùm est hic effectus in nobis Baptismi tum quum baptizamur primùm, sed Baptismus noster semel ministratus in nobis per totum vitæ spacium efficax est, si oculos continuò ad eum retrò flexerimus, ipsúmque gratâ recordatione coluerimus.

Per quem etiam cum eo. Hæc est *secunda pars conformitatis* nostræ cum Christo, nempe cum eo resurrectio ad vitam, quæ per regenerationem inchoatur in hac vita, per resurrectionem autem corporum perficietur in altera vita. Paulus, Rom. 6.4. demonstrat hanc posteriorem conformitatis partem ex illa priori necessariò sequi, & experientia ipsa satis docet eum hominem resurgere cum Christo ad vitam, qui cum eo moritur ac sepelitur. Nam non priùs dolet quis seriò de peccato quàm sentiat lætitiam illam & vitam Christi: & cum gaudio ineffabili

effabili ac glorioſo, vt loquitur Petrus.1. Epiſt. 1.8. coniuncta ſunt ſuſpiria illa inenarrabilia, de quibus Paulus. Rom. 8. 26. & hæc quoque conformitatis cum Chriſto pars, ſiue ſecunda pars Regenerationis noſtrî, perficitur per Baptiſmum, tanquam potens inſtrumentum Spiritus ſancti. Nam in Baptiſmo non tantùm repræſentatur nobis Chriſti glorioſa reſurrectio, ſed etiam virtute illius reſurrectionis per Baptiſmum nos reſurgimus cum Chriſto ad nouam vitam. Eſtque hic effectus Baptiſmi, non tantùm eo momento, quo quis baptizatur, ſed etiam in toto vitæ ſpacio, ſi non ſiuerimus Baptiſmum ſemel adminiſtratum ex oculis noſtris diſcedere, ſed perpetuò ipſius fuerimus recordati.

Per fidem. Nequis putet Baptiſmum in nobis efficacem eſſe ex opere operato, vt loquuntur, addit per fidem in nobis efficacem eſſe eum, & ita demùm nos conſepeliri cum Chriſto, & reſurgere cum eo per Baptiſmum, ſi intereà credamus. Nam neque Sacramentum, neque verbum efficax eſt, niſi in credentibus. Vnde Rom. cap. 1. verſ. 16. Euangelium dicitur potens Dei inſtrumentum ad ſalutem, ſed cui? ei inquit, qui credit.

Dei efficaciter agentis. Fidei hoc obiectum eſt, nempe efficacitas illa Dei, vel Deus efficax. Efficacitatem hanc vocauit fortis roboris ipſius: Epheſ. cap. 1. verſ. 19. *Nota* igitur non fieri iſtam

peccati mortificationẽ & resurrectionem vulgari aliqua virtute, sed Dei efficacitate. Solus enim Deus est qui mortificare potest in nobis peccatum, & nos ad vitam excitare: Imo hæc non tam per fidem qua nos ἐνεργείαν hanc apprehendimus, quàm per ἐνεργείαν ipsam apprehensam fide in nobis perficiuntur.

Qui excitauit eum ex mortuis. Sequitur descriptio quædam Dei ex effectis suis magnifica. *Primum* effectum est in Christo ex mortuis suscitando, quod eò pertinet cum cæteris quæ sequuntur deinceps, vt declaretur illa, quam dixit ipsius ἐνέργεια & efficacia. Paulus quum vult ἐνεργείαν illam ostendere, id solet facere allato in medium illo effecto éxcitationis Christi ex mortuis, vt Eph. cap. 1. 20. postquam dixit, *secundum efficacitatem fortis roboris ipsius*, continuò addidit, *Quam exeruit in Christo, cùm eum excitauit ex mortuis.* Quòd autem huius effecti potissimùm delectum soleat facere, hæc causa videtur esse, quia in hoc effecto maximè omnium conspecta est ea ἐνέργεια: quandoquidem Christus maximè omnium mortis vinculis & doloribus fuit constrictus. Vnde in soluendis illis vinculis & doloribus mortis oportuit vim & efficacitatem esse multò maximã. Iam verò cum ἐνέργεια illa excitarit Christũ ex mortuis, facilè est ei nos ex mortuis cũ eo excitare. Vt nõ sit quod quis dubitet de regeneratione & resurrectione sua, si in Christum Iesum credat.

13 *Vósque mortuos in peccatis.* Hactenus de primo effecto efficaciæ Dei, qui est in excitando ipsoChristo ex mortuis. Sequitur his verbis *secundùm effectum* eiusdem efficaciȩ, quod est in viuificandis cum eo Colossensibus, & omnino Gentibus. Hoc effectum non est nudè propositum, sed per antithesin superioris ipsorum conditionis: id autem fit ad exaggerandum Dei tantum beneficium. Superior conditio continetur his verbis, *Vósque mortuos*, &c.

Ex hac comparatione siue antithesi discimus hanc voluntatem Dei esse, vt magni faciamus omnia quæcunque in nos per Christum confert beneficia, & de iis omni tempore seriò cogitemus, præsertim verò de illa nostri cum Christo viuificatione. Id autem obtinetur, si retrò flectamus oculos ad cōditionem illam mortis multò miserrimam, in quá hæsimus antequam viuificati essemus cum Christo, & in eo. Quamobrē nulla re nobis magis opus est, quàm sanctificata memoria. Deus autem ne fideles obliuiscantur illius mortis in qua hæserunt, facit perpetuò vt odor ipsius tam fœtidus, & tam insuauis, feriat ipsorum nares. Nam manent reliquiæ illius mortis perpetuò dum hîc viuimus. Id autem eo fine facit, vt ex his reliquiis æstiment quanta in morte iacuerint, antequàm cœperunt viuificari cum Christo & recentem ipsius retineant memoriam: vt recordati vitam illam quam recuperarunt in Christo, summo

in pretio habeant, ac plurimi eam faciant.

Sed expendamus verba: Mortuos dicit eos fuisse etiam tum cùm putabant se viuere: Nam quotquot extra Christum sunt, etiam viuentes, mortui sunt, vt Paulus loquitur de vidua quæ in luxu viuit. 1. Tim. 5. 6. *Ea* inquit, *viuens mortua est*. Sed eo miserior est mors, quòd ignorent sese mortuos esse. Neque profectò qui extra Christum est, seriò sentit se mortuum esse, priusquam incipiat esse in Christo, & degustare illam quæ ex ipso solo fluit, vitam tam suauem & iucundam, quá postquam semel degustârunt homines, non tantùm sentire incipiunt morté illam in qua iacuerũt, sed etiam ab ea totis animis abhorrét: neque vlla conditione vitá illam quam sentire incipiunt, cum ea commutarent.

In peccatis. Sequuntur causæ quæ constituunt & efficiunt hanc quam dixit mortem ac *prima mortis causa* sunt peccata actualia cuiuscunque generis, quæ hoc verbo intelliguntur. Nam hæc priuant vitam Dei, vt vocatur Eph. 4. 28. Mors autem priuatio est, neque tantùm priuant peccata vitam Dei in hoc seculo, sed inuoluunt nos reatui mortis æternæ in futuro seculo. Ergo peccata in nobis regnantia efficiunt vt & tam mortui simus, & rei simus mortis æternæ.

Sed hîc quærat quis, Annó is qui peccat agit, & qui maximè peccat vulgò habetur pro homine viuacissimo? quomodo igitur dicitur quis in peccatis esse mortuus? Respódeo, mortuũ eum affir-

affirmat Apostolus hoc loco: quia etsi viuat corporaliter, tamẽ mortu⁹ est spiritualiter (de morte autem spirituali hîc agit) & abalienatus est à vita Dei. Prætereà peccata nihil aliud sunt, quá opera mortua, vt vocãtur, Heb. 6. 1. & tanquam fœtidus odor qui exhalatur ex putido cadauere. Nemo est qui ex odore hoc fœtido qui exhalatur concludat cadauer viuere. Sic nemo ex operibus his mortuis cõcludat peccatorem viuere.

Et præputio carnis. Hæc *altera* & magis insita in nobis *mortis causa*, nempe natiua corruptio, quam vocant peccatum originale. hác natiuam corruptionẽ expressit per allusionem factam ad præputium illud gentium, quod signum erat eis manentis adhuc in iis natiuæ corruptionis: vt è contra, circumcisio Iudæis fuit signum natiuæ corruptionis abolitæ. Vide Eph. 2. 11. 12. Causa igitur mortis quam dixit, non tantùm sunt transeuntes (vt vocãtur) actiones, & peccata actualia, quæ relinquunt quidem post se reatum, atque etiá à natiua corruptione profecta, eam magis magísque adaugent; sed tamen transeunt à nobis, neque in nobis manent ac hærent: non (inquam) causæ illius mortis sunt tantùm hæ actiones transeuntes, sed etiam qualitas innata, inhærens, in nobis penitus insita, ac permanens. Quamobrem oportet mortem eam quam efficit qualitas hæc permanens mortis genus esse tenacissimum ac permanẽtissimum. Nam vt morbi illi qui habent causam ab

ipſo ortu & à naturæ defectu aliquo vel vitioſitate aliqua, permanentes ſunt, neque humana arte aliqua curari poſſunt ſic vt penitùs tollantur: ſic morbus hic noſter ſpiritualis, qui habet cauſam in natura corrupta, curari non poteſt, niſi accedat gratia, quæ naturæ contraria eſt, & naturam corruptam corrigat, tandémque eam aboleat.

Hactenus de priori ipſorum ſtatu ac conditione. Sequitur deinde viuificationis beneficium. *Viuificauit*, inquit, *cum eo.* Vita hæc morti quam dixit contraria eſt, ac proinde cùm mors fuerit ſpiritualis, vita hæc ſpiritualis eſt: quæ nõ aufertur vnà cum hac vita, ſed in ipſa morte manet. *Circumfero*, inquit Paulus, *mortificationem Domini Ieſu in corpore meo:* (De morte hac corporali loquitur.) *Et tamen* (inquit) *vita Ieſu manifeſta fit in eodem hoc meo corpore*: (de vita hac ſpirituali loquitur) 2. Corinth. cap. 4. verſ. 10. Et poſteà ibidem verſ. 16. *Externus homo corrumpitur, ſed internus quotidie renouatur.* Hæc igitur vita ſpiritualis compenſat iacturam vitæ corporalis, ſecus pluſquam miſeri ſumus.

Cum eo. Hæc verba innuunt tria: *Primum*, nos non viuificari ſolos, ſed vnà cum Chriſto viuificato. *Secundum*, nos non viuificari primo loco, ſed ſecundo loco, poſt Chriſtum iam viuificatum. Non enim dicit Chriſtum viuificari nobiſcum, ſed nos viuificari cũ Chriſto. *Tertium*, nos

non

non viuificari immediatè à Deo, ſed mediatè per Chriſtum, in quem primum infunditur omnis vita ſpiritualis, deinde nos, illi inſiti per fidem, ex ipſius plenitudine haurimus. Quamobrem qui cupit viuere vitam hanc ſpiritualem, quæ vita eſt Dei; *primò*, ne ſegreget ſe à Chriſto & Eccleſia, quæ eſt corpus ipſius. *Secundò*, ne quærat primo loco viuere, ſed ſatis habeat poſt Chriſtum & cum Chriſto viuere. *Tertiò*, ne quærat vitam quæ immediatè in ipſum influat, ſine Chriſto, ſed quærat viuere in eo & per eum, in quo eſt omnis vita, & qui omnia implet in omnibus. Eph. 1.23.

Condonatis vobis. Hîc fundamentum ſuum viuificationi ſubſternit, nempe peccatorum remiſsionem. Peccatorum enim remiſsio quá tollitur peccati omnis reatus antegreditur natura & ordine viuificationem. Peccatorum remiſsio fit per ſanguinem Chriſti, propter quem remittit nobis Deus peccata noſtra, hoc eſt, ea nobis non imputat, ſed aufert reatum eorum, & pœnam ipſis debitam, contentus ſatisfactione Chriſti, ſimúlque nos in Chriſto iuſtificat, pronunciat nos in eo iuſtos, imputata nobis perfecta ipſius iuſtitia. Viuificatio verò fit per Spiritum Chriſti, qui poſt ſublatum peccati reatum, corruptionem naturæ, quæ etiam poſt remiſsionem manet, paulatim abolet. Hoc ordine beneficiorum Dei obſeruato, nemo quærat viuere cum Chriſto per ipſius Spiritum ſanctum, niſi

posteaquam remissa fuerint ipsi peccata per ipsius sanguinem, & in ipso fuerit iustificatus: *Nam quos iustificauit, eos etiam glorificauit.* Rom. 8.30.

14 *Ac deleto quod aduersus nos* erat *rituum chirographo, quod,* inquam, *erat nobis contrarium*: ipse *verò cruci affixum è medio sustulit:*

15 Et *expoliata imperia ac potestates traduxit, palam triumphatis illis per eam.*

14 AC *deleto quod aduersus*. Hîc ἀπὸ κοινοῦ repetendum est, *viuificauit nos,* scilicet Iudæos, vna cùm Christo, deleto iam chirographo rituum, quod aduersus nos erat. Nisi enim hæc hîc intelligantur, oratio non erit plena, neque sensus perfectus. Agitur autem hoc loco de *tertio effecto* Dei, in viuificandis nimirùm Iudæis. Hîc autem viuificationis illius fundamentum substernit, quod necessariò antecedit actum viuificandi, nempe deletionem & inductionem chirographi, quod aduersus ipsos erat. Viuificationem Gentium præcessit tantùm remissio peccatorum. Nam Gentibus non est data lex illa scripta. Viuificationem verò Iudæorum præcessit, non tantùm remissio peccatorum, sed deletio chirographi ipsorum, quo permanēte, remitti iis peccata non potuerunt. Iudæi enim obligabant sese chirographo suo ad mortem æternam, & mortis æternę reatũ obli-

obſignabant chirographo ſuo. Non enim tantum rei mortis erant, ſed & reatum illum chirographo ſuo obſignabant. Id autem fecerunt toties quoties participes fuerunt rituum illorum legalium:de ratione poſteà audiemus.Gentes quidem reæ fuerunt mortis, ſed reatum ſuũ huiuſmodi chirographo non obſignarunt: non enim iis data eſt lex.

Sed expendamus verba. His primis verbis *quatuor* veniunt conſideranda. *Primùm*, quis hîc ſit qui deleuerit chirographum. *Secundò* quid ſignificet hoc deletionis verbum. *Tertiò*, quid ſit quod deletum eſt, nempe chirographum rituum. *Quartò*, quo pertinebat hoc chirographum Iudæorum, pro iiſne faciebat, an contra eos?

De *primo* vt dicamus: *Quod aduerſum nos erat*, inquit. Quæ dicuntur hoc verſu & ſequẽti, ſatis arguunt mutatam eſſe perſonam agentem ſiue efficientem iſtam, de qua ſermo eſt, viuificationem. Nam quum viuificatio ipſius Chriſti primùm, deinde Gentium attributa ſit Patri ſuprâ ver. 13. hîc viuificatio & deletio chirographi Iudæorum tribuitur Filio Chriſto, eo nimirùm fine, vt intelligatur communis operatio Patris & Filij. *Pater meus vſque adhuc operatur, & ego operor.* Iohan. cap. 5. verſ. 17. Similis mutatio perſonæ fuit ſuprà cap. 1. verſ. 19. 20. 21. 22.

De *ſecundo*: verbo delẽdi ſignificatur perfe-

cta adeò deletio, vt nullum vestigium maneat eius quod deletum est. Christus itaque cancellarius ille magnus Patris est, vt sic eum appellem, qui cancellat perfectéque delet quæ vult scripta & chirographa, quibus sese obligāt peccatores ad mortem. Quare quisquis vult chirographum suum deleri & induci, is ad eum solum confugiat.

De *tertio*: quod deletum est vocatur *Chirographum rituum*, siue chirographum decretorum, siue denique chirographum vnà cum decretis siue ritibus. Hoc verbo rituum siue decretorum accipio ritus & ceremonias legales, quæ erant Iudæis tanquam chirographum quoties iis sunt vsi.

De *quarto*: quo pertinuerit hoc chirographũ rituum verba sequentia exponunt, nempe, *aduersum Iudæos* erat, hoc est, obsignabat ipsis mortis reatum. Nam quoties exercuerunt illas legis ceremonias, toties obsignabant reatum suum. Verbi gratia, cùm circumcidebantur ex lege, tum professi sunt publicè se coinquinatos peccato originis, ac proinde reos mortis æternæ. Quoties vsi sunt lotionibus illis lege præscriptis, toties professi sunt publicè se totos sordibus contaminatos, ac proinde reos mortis. Quoties denique victima obtulerunt, toties professi sunt se peccatores & reos mortis.

Hîc quæri potest: Annon hæ legis ceremoniæ figu-

figuræ & vmbræ totidem erant Christi, & ad Christum tanquam pædagogus quasi manu eos ducebát? Quomodo igitur erant chirographum aduersum eos? Respondeo, ceremoniæ hæ acceptæ quidem cum Christo, vt ipsius venturi vmbræ & figuræ, non erant chirographum aduersum eos, nec contra eos faciebant, sed pro iis, & quotquot his vsi sunt, vt figuris Christi, & Christum venturum, hoc est, corpus ipsum in vmbris sunt intuiti oculis fidei, ij omnes per Christum seruati sunt. At verò seorsum à Christo accepti illi ritus, quasi cultus quidam Dei ex opere operato, vt loquuntur, procurantes vitam ac salutem, quo modo à plerisque Iudæorum ante Christi aduentum acceptos fuisse vel hic Pauli locus ostendit, hoc (inquam) modo accepti illi ritus, nihil aliud erant, quàm chirographum quod erat aduersum eos, obsignans ipsorum reatum. Quotquot autem sic iis sunt vsi, hoc est, non vt figuris Christi, neque in iis Christum venturum sunt intuiti oculis fidei, ij omnes perierunt. Hoc autem loco intelliguntur hi ritus sine Christo, vt cultus quidam Dei per se seorsum à Christo, vt Iudæi falsò putabant, Deo gratus atque acceptus. Atque hæc hactenus de illis quatuor quæ à nobis proposita sunt.

Tantùm hoc obseruandum adiicimus. Nemo eorum omnium est qui pereunt, qui non priùs chirographo suo reatū mortis obsignarit.

Nam etiam Gentes,quæ non acceperunt legem & ritus illos, chirographo quodam interno, conſcientiæ nimirum, reatum ſuum obſignârunt. Quare, quod omnium priùs faciendum eſt omnibus, hoc nimirum eſt, vt ſupplices ad Chriſtum confugiant: qui ſolus delet chirographa quæ ſunt nobis contraria precantes eum ex animis, vt ipſe velit noſtra chirographa delere. Nam non deletis chirographis, nulla peccatorum remiſsio: nulla peccatorum remiſsione facta,nulla ſalus.

Quod,inquam,*erat nobis contrarium*.Repetit quod dixit, & de natura chirographi Iudæorum;& de facto Chriſti, etſi verbis aliis. Nunc enim dicit chirographum illud fuiſſe Iudæis contrarium, quum priùs dixerit illud eſſe aduerſum ipſos,& nũc dicit ſublatum illud è medio,quum priùs deletum dixerit.Sed res eſt eadem vtrobique. *Repetitio* autem hæc ad maiorem rei certitudinem facta eſt, ne quis dubitet, quin ita factum ſit à Chriſto. Nam omnibus modis oportet nos perſuaſos eſſe de Chriſti erga nos beneficiis. *Prætereà*,contrarietas hæc & oppoſitio membrorum valet ad maiorem illuſtrationem & commendationem beneficij erga nos Chriſti, quòd cùm Iudæi ipſi fecerint contra ſe,& malo ſuo obſignarint reatum ſuum, Chriſtus pro iis fecerit, & ipſorum bono ſuſtulerit è medio illud chirographum.

Poſtre-

Postremò, verbum hoc quo vtitur quiddam amplius significare videtur, quàm verbum illud quo priùs est vsus. Nam plus est tollere è medio chirographum, quàm delere ipsum, aut lineas transuersas ipsi inducere. Tollere enim è medio est ipsas tabulas in quibus est scriptum prorsus destruere, non modò lineas expungere aut inducere. Vt inde discamus liberalitatem ac beneficentiam Christi perfectam esse ac plenam, non inchoatam duntaxat, qualis solet esse hominum beneficentia, qui opus beneuolentiæ inchoatum relinquunt. Perfecta igitur peccati remissio est Iustificatio.

Cruci affixum. His verbis est modus quo Christus sustulerit è medio chirographum Iudæorum, nempe per affixionem ipsius ad crucem: qui modus præsupponit ipsius Christi crucifixionem. Charè igitur constitit Christo hæc chirographi Iudæorum, adeóque nostrûm omnium, destructio. Sed ad rem; Christus non solus crucifixus est, sed multa vnà cum Christo cruci sunt affixa. Chirographum nostrum cum eo crucifixum est: Peccatum nostrum crucifixum: Mors & maledictio crucifixa. Sic enim de his loquitur Scriptura. Hæc enim omnia Christi Mediatoris humeris quasi sunt imposita. Esaias cap. 53. vers. 4. *Verumtamen morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros baiulauit.* Cùm in crucem est sublatus, cum hos

tanto onere ſibi impoſito eſt ſublatus, ſed ipſe ſolus pondus ſenſit. Cùm è cruce penderet cum hoc tanto onere pependit. Vnde 1. Petr. 2. 24. *Pertulit peccata noſtra ſuper lignum in corpore ſuo.* Non eſt autem putandum iſta quæ portauit in cruce manſiſſe illæſa, cùm ipſe eſt crucifixus, verùm & hæc quoque omnia & ſingula vnà cum eo ſunt crucifixa. Crucifixum chirographum, crucifixum peccatum, crucifixa denique mors & maledictio.

At à quo vel quibus? Non tam à Iudæis, qui Chriſtum ipſum crucifixerunt, quàm ab ipſomet Chriſto, qui crucifixus eſt. At quomodo? Per illam ipſam Chriſti crucifixionem: virtute enim crucifixionis ipſius, hæc ſunt crucifixa omnia. Vt videas nihil eſſe efficacius, quàm crucem & mortem Chriſti, & Chriſtum inter patiendum egiſſe quàm maximè.

15 *Et expoliata imperia.* Amplificatio facti proximi in affigendo cruci Iudæorum chirographum: quaſi dicat, Expoliauit imperia ac poteſtates in cruce. Vt non ſit quòd quis miretur affixum eſſe chirographum noſtrum. Fecit quod maius fuit. Ergo nemo dubitet eum feciſſe quod minus eſt. Et fecit quoque noſtra cauſa quod maius eſt. Nam duo erant Iudæis, imò omnibus hominibus, contraria. Primùm contrarium erat ipſorum chirographum. Deinde contrarij erant omnes diaboli, qui totidem erant accuſatores ipſorum, & materiam accuſandi ex

illo

illo eorum ipso chirographo sibi quærebant.

Quòd ad chirographum, Christus ipsum primùm cruci affixum sustulit è medio. Deinde se conuertit ad accusatores, eósque *primùm* expoliauit, arma iis detraxit, *posteà* de iis triumphauit. Iam verò Apostolus quodammodo hîc argumentatur à maiori ad minus, vt anteà admonuimus. Eáque re nos docet non esse dubitandum quin deletum sit nostrum chirographum, remissa sint nostra peccata, si diabolus à Christo sit superatus. Præcedit enim abolitio chirographi nostri abolitionem diaboli. Quare dum videmus non ita furere diabolum iam post Christi aduentum, vt anteà; id argumento nobis est, remissa esse hominum peccata. Nam si non essent remissa peccata, profectò non minùs nunc fureret, quàm vnquam anteà. Nam per peccatum regnat & tyrannidem suam exercet. Video hîc rursus Christum in cruce occupatissimum fuisse, nempe, quo tempore extrema omnia patiebatur, Iudæi eum sunt persequuti acerrimè: Ipse diabolos interea persequebatur, etiam virtute persequutionis & passionis suæ; vt videas morte Christi nihil esse efficacius.

Sed expendamus verba. Ait *Christum in cruce expoliasse Imperia ac potestates.* De eo loquitur vt de viro bellicoso, captiuos hostes armis suis spoliante. Res mira, Christus dum Iudæi ac

milites ſpoliant eum veſtibus ſuis, ac nudum in crucem agunt, ipſe imperiis ac poteſtatibus, hoc eſt, Iudæorum ac militum Dominis detrahit arma ſua. Sed qua virtute? Nempe virtute nuditatis ſuæ: vt rurſus videas Chriſti paſſione, & omnibus paſſionis ipſius partibus nihil fuiſſe efficacius, ſed ipſam omnium efficaciſſimam fuiſſe, & ad chirographum noſtrum delendum, & ad diabolos armis ſuis ſpoliandos.

Rurſus hîc videmus, iam poſt Chriſti aduentum ipſiúſque crucifixionem, diabolos, qui anteà furere ſolebant, & regnabant in mundo per ſummam tyrannidem, diabolos, inquam, iam armis ac poteſtate illa ſua ſpoliatos eſſe, & nobis qui nunc cum diabolis dimicamus, rem eſſe cum nudato ac ſpoliato hoſte; ſed ea lege, ſi nos non reperiamur nudi & inermes, hoc eſt, extra Chriſtum & abſque fide Chriſti. Nam ſi nos armati ſimus fide Chriſti, ipſe inermis eſt ac nudus, ac licet tentare poſſit, tamen ſuperare non poteſt. At verò ſi nos inermes ſimus, non induti Chriſto per fidem in ipſum, diabolus vt armatus hoſtis aduerſus nos prodit, manet adhuc imperium, manet poteſtas, nos autem ei prædæ ſumus.

Traduxit. Hactenus de *victoria* Chriſti in cruce. Nunc de *triumpho*. Nam his verbis alluſio facta eſt ad morem illum veterem triumphandi, qui apud Romanos fuit, apud quos captiui, poſtquàm armis fuerunt ſpoliati & vincti, ante

Imperato-

Imperatorem in curru ſuo triumphali inſidentem, & eminentem ac conſpicuum, per mediũ populum hinc inde ſpectantem ducebantur, ad gloriam Imperatoris ſummam, ipſorum verò perpetuam ignominiam. Verbum traducendi ſignificat traductionem captiuorum & vinctorum diabolorum per medium mundum hinc inde põpam illam ac triumphuũ intuentẽ. Res mira; Chriſtus, cùm ipſe traductus eſt à Iudæis & diabolis quoq; ipſis per medium mundum, qui interfuit illi ſpectaculo, & in crucem actus eſt, eo ipſo tempore traduxit diabolos per medium populum & in crucem ipſos egit.

Sed qua virtute? Nempe virtute illius ipſius traductionis ſuæ: niſi enim ipſe ſic fuiſſet traductus, profectò eos non traduxiſſet. Vt rurſus videas virtutem illá ſummam paſſionis & mortis Chrſti. Audiuimus de nuditate diaboli; nunc videmus quæ ſit ipſius ignominia, qua affectus eſt poſtquàm iam Chriſtus in mundũ venit ac crucifixus eſt; vt ſciamus rẽ nobis eſſe cum diabolo ignominioſo, & eo qui totus ſit confuſus, ſi modò ſimus nos in Chriſto glorioſi. Nam ſi nos ſimus glorioſi, ipſe ignominioſus eſt. Sin nos ignominioſi ſimus ſine Chriſto, ipſe glorioſus eſt.

Palam. Hoc verbo ſignificatur non clam traductos diabolos, ſed palá, vt in triũphis fieri ſolebat, ſpectante nimirũ toto mundo. Non enim minùs aperta fuit illa traductio, quàm fuit cru-

cifixio Christi. Sed quibusnam? Turba quidem nihil vidit nisi Christum traductum, & summa cum ignominia crucifixum: at si Christum cognouisset, vidisset in traductione illa ipsius, traductionem diabolorum, ídque etiam ille titulus scriptus à Pilato non obscurè indicauit. *Hic est Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum.* Ioh. 19. 19. Sed Angeli viderunt intereà traductos diabolos, & triumphantem Christum. Idem viderunt quotquot aderant qui spirituali oculo intuiti sunt, & agnouerunt eum Messiam esse: aliquot autem certè aderant. Paulus qui oculos fidei reflexit quasi retrò ad illam crucem, vidit illum Christi triumphum. Et nos quotquot hodierno die mortis & crucis Christi vim & efficaciam in nobis ipsi experimur, illum ipsum eius triumphum, quasi oculis retrò flexis, clarè intuemur.

Triumphatis illis. Explicat ac definit quodammodo illam, quam dixit, imperiorum ac potestatum traductionem, per triumphum Christi: hoc enim nihil aliud fuit quàm triumphare. Triumphauit ergo Christus post superatos diabolos, & hic quidem verus est triumphus. Vulgò homines triumphant post superatos homines, hoc est, carnem & sanguinem, & sæpe post iniustam victoriam. Quòd si Christo velimus esse similes, demus operam vt triumphemus potiùs post superatum illum diabolum, qui agit vnumquemque, & rapit præcipitem ad

ho-

homines opprimendos: ex hac enim victoria verus eſt ac ſolidus triumphus. Hoc igitur verbo adumbratur ſumma Chriſti gloria: Nam maior triumpho gloria in terris non eſt vlla.

Per eam. Hîc ſignificatur non tantùm Chriſtum triumphaſſe in cruce inſidentem, tanquam in curru triumphali, ſed etiam per crucem, virtute crucis, mortis, ignominiæ ipſius, quò profectò oportuit triumphum & gloriam ipſius maiorem eſſe, quàm ſi extra crucem in externa ſua gloria poſitus ac conſtitutus, de diabolis triumphaſſet. Nam hoc modo ipſos quodammodo in cruce illa, quam ipſi fixerunt, ſuſpendit: & ignominia qua ipſi eum affecerunt, ea ipſe eos ignominia affecit: &, vt dici ſolet vulgò, eos gladio ſuo iugulauit.

Sed vnde hæc tanta virtus tam ignominioſæ morti fuit? Reſpondeo, Mors Chriſti hominis viuificata quodammodo fuit per vitam Filii Dei, & mors Dei fuit. Mors autem Dei viuacior eſt vita omnium, vel hominum, vel etiam angelorum.

Poſtremò, vt hoc adnotemus quod quis fortaſſe miretur, Paulus hîc crucifixum hominem tam ſublimibus verbis, & magnificis, vt imperatorem aliquẽ, effert. Quod dum facit videtur decorũ nõ ſeruare, ſed hęc omnia potiùs hyperbolicè loqui. Reſpõdeo, Nihil hîc hyperbolicũ

esse. Nam plus fuit in re ipsa, quàm verba effe-runt. Nam magnificentior fuit triumphus ille Christi spiritualis, quàm vnquam fuit triumphus cuiusquam imperatoris externus & corporalis. Paulus autem ex abundantia cordis locutus est. Nam cor oppletum adeò virtute illa mortis Christi, os ipsius aperuit ac dilatauit ad effundendum grandia & magnifica adeò verba. Verùm ii soli qui ipsi in sese experiuntur virtutem illam ac efficaciam mortis Christi, huius rei veri sunt censores ac Iudices: aliis autem sermo crucis stultitia est.

16 *Ne quis igitur vos damnet ob cibum, vel potum, aut respectu diei festi, aut nouilunij, aut Sabbathorum.*

17 *Quæ sunt vmbra rerum futurarum, at corpus* est *Christi.*

16 NE *quis igitur vos dãnet.* Ex proximo loco deducit institutá in hac Epistolæ parte admonitionem, in hanc formam. Christus chirographum nostrum cruci affixum sustulit è medio, aboleuit legis ceremonias, imò quod amplius est diabolos ipsos superauit, ac de iis triumphauit. Ergo nemo vos damnet ob cibum, potum, &c. hoc est, propter ritus ac ceremonias, quæ iam abolitæ sunt.

Verba non tantùm speciem habent admonitionis, sed etiam legis atque inhibitionis, qua veta

vetat atque cauet ne quiſquam ex falſis docto-ribus damnet eos ob cibum ac potum, vt ſcia-mus legis tranſgreſsionem eſſe cùm quis quen-quam damnat propter ceremonias, & res ἀδιά-φορας, præſertim ex eis qui ceremoniis nunquá erant obnoxii, & quibus nunquam data eſt lex illa ceremonialis, nimirùm iis qui erant ex Gé-tibus in quibus fuerunt Coloſſenſes illo tempo-re, & in quibus etiam ſumus nos qui hodierno die viuimus. Quare Papiſta violatæ legis huius pœnam incurrit, qui damnat quenquam pro-pter ceremonias iſtas, & res in ſe adiaphoras, imponens eas hominibus cum neceſſitatis o-pinione. Sed doctrina hîc generalis eſt. Quos Deus abſoluit ne condemnet quiſquam. *quis intentabit crimina aduerſos electos Dei? Deus is eſt qui iuſtificat, Quis eſt qui condemnet? Chriſtus is eſt qui mortuus eſt*, &c. Rom. 8. 33. 34.

Ob cibum vel potum. In his eſt materia damna-tionis hîc vetitæ, nimirum in cibo, in potu, in die feſto, &c. ἢ ἐν μέρει ἑορτῆς. hoc eſt, vt Beza vertit, *reſpectu diei feſti*, niſi malis Apoſtolum in-telligere partem vel particulam aliquam diei feſti, quam violare & non obſeruare, falſis iſtis doctoribus erat religio: vt ſi dicat quis noſtra lingua *In ane bitt of ane Halie-day*. Nam hæc locutus eſt Apoſtolus per indignationem, vt ſatis apparet ex ipſis verbis. Porrò *diem fe-ſtum* intelligere videtur ſolemnem magis,

ac celebrem κατ' ἐξοχὴν: cuiuſmodi erat.Paſchatis, Pentecoſtes, Tabernaculorum. *Neomeniam* intelligit feſtum diem minus celebrem ac ſolennem, quæ celebrari ſolita eſt vnoquoque menſe. *Sabbathum* etiam diem feſtum intelligit minus celebrem ac ſolẽnem, quod celebrari conſueuit vnaquaque hebdomade.

De cibo hoc tantùm admonemus. In veteri populo erat mandatum ciborũ diſcrimen, quorum alij mundi erant, alij immundi: quo quidem diſcrimine ſignificabatur diſcrimen Iudæorum & Gentium, ne ſcilicet Iudæi communicarent cum impuritate Gentium, ſiue in doctrina, ſiue in moribus. Poſtquam in aduentu Chriſti ſublatum eſt hoc diſcrimen Iudæorum & Gentium, diruta iam illa macerie, quæ diuiſit inter eos populos, iam ciborum non amplius manet diſcrimẽ aliquod, ſed *omnia mũda mundis & immunda omnia immundis.* Tit.1.15. Adhuc itaque retinere ciborum illud diſcrimen, quid aliud eſt quàm retinere populorum diſcrimen, ac proinde negare Chriſti aduentum.

De diebus Feſtis hoc tantùm dicam, vmbras fuiſſe & figuras Chriſti venturi & benedictionum ipſius, ideóque in aduentu Chriſti abolitos eſſe, quos tamen qui retinuerunt pertinaciter, quid aliud fecerunt quàm negarunt Chriſti in carne manifeſtationem.

De cibis hîc quæri poteſt primùm, quid de iis ſen-

ſentiẽdũ ſit qui ciborũ diſcrimẽ aliquod faciũt, & à cibis abſtinent? Reſpondeo, Si ad faciant cauſa politiæ, id eſt, quia magiſtratus ſic præcipit, rectè faciunt. Nam poteſtati ſublimiori parendum propter conſcientiam. Sin rurſus id faciant eo fine vt corporalis huiuſmodi exercitatio iis proſit ad ſpiritualem exercitationem, ad reſipiſcentiam, ad preces, &c. bene quoque faciunt ſiue ſua ſponte id faciant, ſiue ſecundum conſtitutionem aliquam eccleſiaſticam. Sin in cibis, & rebus adiaphoris, religionem veram, ac ſolidam pietatem collocent idque cum opinione quadam meriti, vt faciunt in Papatu, iam malè faciunt & ſuperſtitioſi ſunt.

Deinde de diebus quęritur, quid de iis ſentiẽdum ſit, qui dies obſeruant; Reſpondeo, obſeruantur & celebratur, aut ex mandato Dei, in ſuum cultum, aut ex hominum inſtituto. Ex mandato complures fuerunt in veteri populo dies feſti præter Sabbathum. Nunc autem vnicum eſt Sabbathum, hoc eſt ſeptimus dies, de cuius celebritate & ſanctificatione exſtat lex moralis. Hunc diem qui celebrant, rectè & ex mandato Dei faciunt.

Rurſus ex inſtituto hominũ dies feſti celebrãtur varij generis: vel enim celebrãtur in cultum diuorũ & ſanctorũ, quos vocãt, vulgarium, dum accurritur ad oſſa eorũ, quæ reliquias vocant. Hos dies celebrare Idololatricũ eſt, & hi dies feſti à reformatis omnibus Eccleſiis aboliti ſũt.

Vel celebrantur in honorem Apostolorum. Ex reformatis Ecclesiis sunt quæ hos dies etiamnũ celebrant, sed quàm quæso benè? Celebratio enim horum dierum non caret specie quadam Idololatriæ. *Primùm* enim Idololatricum est celebrare diem festum vlli hominum: celebratio enim festi, & ipsa diuini cultus species est, & sub se varias alias continet. *Deinde* factum illud Dei in abscondendo Mosis corpore ne posset inueniri, & pro Idolo coli à Iudæis, nos satis admonet de hac re, quàm Idololatricum sit instituere ac celebrare sanctis mortuis dies festos. *Tertiò*, non legimus Mosi aut Aaroni à veteri populo celebratos vllos dies festos: qui tamen magnifica in populo gesserunt. *Quartò*, ne Abrahamo quidem ipsi celebratum diem aliquem festum legimus, qui tamen erat Pater credentium. *Quintò* in Actis legimus Paulum & Barnabam lacerasse vestes suas, quum conaretur Idololatricus sacerdos iis tanquam diis quibusdam sacra facere Act. 14. 14. Quid quæso nunc facerent si reuiuiscerét ac viderent in honorem suum celebrari festos dies, tam solénes, & eos quidem annuos? Ex his concludimus & horum quoque dierum celebrationem superstitiosam esse ac Idololatricam.

Reliquum iam est, vt postremò de iis dicamus qui ab hominibus instituti sunt in honorẽ Dei & Christi ipsius. De his dico paucis. Quis requisiuit ista è manu hominũ? Vt Idololatricũ est

est aliquid colere tãquam Deum, præter vnum verum Deum: Ita Idololatricum est Deum colere alio modo quàm ipse præcepit. Hæc paucis est sententia nostra de diebus festis consentiens sententiæ optimè reformatarum Ecclesiarum.

Hîc *postremò* obseruo ex hoc loco & textu, quod sit ingenium falsorum doctorum & hæreticorum: ferè sese occupant in adiaphoris, nugis & tricis, statuentes in iis necessarium aliquem Dei cultum, prętermittentes intereà eum qui necessarius est, & ea leuiora existimantes, in quibus est positus necessarius Dei cultus.

Quæ sunt vmbra. Hęc alia ratio est admonitionis, à natura & definitione ceremoniarum legalium: quæ nihil aliud sunt quàm vmbra rerum futurarũ. Nemo autem condemnandus est propter vmbram. Ergo, &c. *Nota* igitur; Censura falsorum doctorũ est de vmbris; absoluunt propter vmbras, cõdemnãt propter vmbras. Quotquot obseruant ceremonias à se præscriptas, eos in cælos subuehunt. Qui verò non obseruant, eos in inferos continuò detrudunt: alia grauiora & necessaria prætermittunt.

Sed expendenda verba. *Vmbram* vocat, non corpus, non rem, sed vmbram corporis, & rerum non præsentium, sed futurarum. Nam vmbra præcedit, corpus autem sequitur. Vt si quis oriẽte sole eat versus occidẽtem, iã vmbra pręcedit versus occidẽtẽ; corpus ponè sequitur.

Quòd si vmbra sit rerum futurarum, sequitur ergo vbi res præsentes fiunt iam cessare vmbram, & in nihilum redactam esse.

Hîc *primùm* obserua, quæ olim fuerit Iudæorum conditio. Non habuerunt corpus, quomodo ipsum nunc præsens habemus nos, sed vmbram sunt amplexi: seruati sunt tamen, quia in vmbra præsenti corpus futurum sunt simul amplexi, & sperarunt Christum venturum. Quotquot autem ex iis non sunt amplexi in vmbra corpus ipsum futurum, illi per vmbram non sunt seruati. Vel sola hæc cõparatio Iudæorũ & nostri, commendat nobis gratiã eam in qua stamus, quam nunquam satis possumus prædicare.

Deinde obserua, quàm efficax fuerit etiam vmbra Christi venturi ad consolationem & salutem iam inde à principio, ad ipsius vsque aduentum. Quod quidem sic intelligi volo, vt vmbra non fuerit à corpore eam sequente separata. Quòd si Christus in vmbra sua tam fuerit efficax, quàm efficacem eum nunc oportet esse in corpore.

Postremò obserua, istorum falsorum doctorũ stultitiam. Nam post Christi, hoc est, corporis ipsius manifestationem euanuit vmbra, neque fuit ampliùs: præsente enim corpore non est iam vmbra ibi vbi est corpus: & tamen hi commendant vmbram Colossensibus. Commendant igitur quod non fuit omnino. Quòd si vmbrã cum corpore præsente cõmẽdasse eos putas,

putas,hoc non minus fatuum. Nam non magis possunt vmbra & corpus simul consistere,quàm lux & tenebræ. Vt videas doctrinam istorum nihil esse nisi vmbram & rem vanissimam.

At corpus est. Occupatio. Quum vmbra sit rerum futurarũ,cuius demum est ipsum corpus? Respondet, Corpus est Christi, hoc est, corpus illud quod tanto tempore est adumbratum,non est alius cuiusquam rei futuræ & adumbratæ, quàm Christi,& solius quidem Christi.

Nota *primùm*: Nullum vnquam fuit religionis subiectum, nullum vnquam fundamentum fidei,nisi Christus, & is quidem, vel in vmbra, vel in corpore. In vmbra quidem ante ipsius manifestationem in carne: In corpore verò post manifestationem. *Fundamentum nemo potest aliud ponere præter id quod positum est, nempe Christus.* 1.Cor.3.11. *Iesus Christus heri & hodie idem est in secula.* Heb. 13.8. Is igitur religiosus & pius animus definiendus est solus, qui occupatur in Christo,in ipsius incarnatione, passione, glorificatione, & benedictionibus illis quæ ab ipso ad nos perueniunt. Paul.1.Timoth.3.16. postquã dixit, *Sine controuersia magnum esse pietatis mysterium*, statim subiecit mysterii illius definitionem quandam ex partibus suis: *Deus conspicuus factus est in carne, iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis,*&c. Quib⁹ quidẽ verbis voluit pietatẽ & piũ hominẽ versari & occupari circa Christũ ipsiúsq; illud mysterium iam reuelatũ,

Deinde obſerua quod corpus dicat eſſe Chriſti. Ex quo ſequitur ſoliditatem in Chriſto eſſe ſummam, corpus enim eſt ſolida ſubſtantia, omnibus dimenſionibus ſuis abſoluta, longitudine, latitudine, profunditate, altitudine. Sed hanc ſoliditatem Chriſti ſolus pius animus ſentit ac percipit, hoc eſt, is ſolus qui habet ſpiritualem ſenſum. Qui autem non habet niſi corporalem hunc & craſſum ſenſum, is non percipit illam Chriſti ſoliditatem: neque vnquam ipſe efficitur ſolido animo. Nam ſolus Chriſtus eſt cum ipſius gratiā, qui inhabitans in corde, cor in quo habitat conſolidat, ac ſtabilit: ſecus profectò non tam corporeum quid ac ſolidum eſt, quàm ſuperficiarum & leuiculum.

Poſtremò. Hîc obſerua, Religioſi & pii hominis contemplationem verſari in re omnium ſolidiſsima. Putant qui toti occupati ſunt in terreſtribus hiſce & mundanis, ſe feriò ac ſolidè eſſe ſolos occupatos. Piorum autem contemplationes & occupationes, friuolas, vanas ac ſtultas, putant. Sed res ipſa tandem declarabit eos qui cum Paulo ſpectarunt in hac vita, *non ea quæ cernuntur, ſed ea quæ non cernuntur*, 2. Cor. 4. 18. eos (inquam) ſolos feriò ac ſolidè occupatos fuiſſe, cum pereuntibus iis, quæ nunc cernuntur, æterna futura ſint ea quæ non cernuntur, ipsíque vnà cum iis futuri æterni.

18 *Nullus*

18 *Nullus voluntarius moderator de vobis statuat ex subiectione & cultu Angelorum, sese ingerens in ea quæ non vidit, & temerè turgens carnis suæ sensu.*

19 *Neque obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compages suppeditatum & compactum, augescit Dei augmento.*

18 NUllus voluntarius moderator. Pergit in admonitione. Duo erãt traditionum humanarum genera, de quibus vitandis eos admonuit. In primo genere erant ceremoniæ Iudaicæ, quæ post Christi aduentum abolitæ sunt, ac proinde renouandæ non erant: renouatæ autem euaserunt doctrina & traditiones, non Dei, sed hominum. In secundo genere erant traditiones quæ nullo vnquam tempore à Deo ordinatæ sunt ac institutæ, sed ab hominibus duntaxat inuentæ fuerunt. In quo genere est illa traditio de cultu Angelorum. *Primùm* in genere admonuit vt cauerent sibi ab vtroque genere, suprà versu 8. *Deinde* admonuit cauerent sibi à ceremoniis Iudaicis de cibo, potu, &c. suprà vers. 16.

Nunc admonet caueant sibi à secundo genere, nominatim verò ea traditione, quæ est de cultu Angelorum. Verbum quo vtitur significat moderatoris partes sibi sumere. Neque id tantùm, sed contra ipsos, in ipsorum perniciem eas partes sibi sumere: Id enim κατὰ in verbo composito καταβραβεύειν significat.

De verbo hoc primùm obſeruo. Vſus eſt Apoſtolus in exprimendis actionibus Pſeudoapoſtolorum variis appellationibus, & verbis. *Primùm* verbo deprædandi: *Secundò*, verbo condemnandi: *Tertiò*, verbo iudicandi ſiue moderandi: ſingula autem ex his actionem aliquam malam & pernicioſam ſignificant, vt ea re indicetur nullam eſſe actionem malam ac pernicioſam, quam homo in hominem exercere poteſt, quam non exerceat falſus Doctor & Sophiſta in homines.

Quid enim eſt quod homo in hominem facere poteſt corporaliter, quod non faciat falſus Doctor & hæreticus ſpiritualiter? Et qui alterũ tanquam prædam abigit: ſimiliter falſus Doctor deprædatur hominum animas. Eſt qui alterum condemnat: ſimiliter falſus Doctor conſcientiam condemnat. Eſt denique qui in alterum ſibi iudicis partes ſumit: id ipſum facit falſus Doctor. Et hæc quidem omnia facit eo maiori cum hominum malo & damno, quod faciat ea ſpiritualiter. Auſim enim affirmare nullum vnquam in terris tyrannum extitiſſe, qui plures mortalium perdiderit, quàm Papa. Imò verò non eſſe tam mala morte perditos vllos, à quoquam tyrannorum, quàm ab ipſo.

Obſeruo deinde ex hoc ipſo verbo καταβραβεύειν, hæriticum hominem & deceptorem quéque ingenio eſſe ambitioſo. Affectat enim in cunctos mortales dominatum, nõ quidem ipſorum

rum bono,ſed malo;contra ipſos, nō pro ipſis. Parum referret ſi dominatum tantùm in corpora & bona appeteret, ſed cùm in conſcientias hominum affectet dominatum, id nequaquam eſt tolerabile:eo enim pernicioſior eſt eius Dominatus,quod in hominū cōſcientias ſit.

Voluntarius. Hic modus eſt moderationis & & gubernationis falſi Doctoris. Eſt autē non ex Dei verbo & voluntate, ſed ex ipſius voluntate ac libidine. *Nota* igitur non tantū ambitioſum eſſe falſum Doctorē quemq;,ſed & tyrannū qui quærat in homines imperiū exercere,nō ex vlla lege Dei, ſed ex ſuo ipſius arbitratu, id quod propriū eſt tyráni.Tyránis autē eo pernicioſior eſt, quod in hominum conſcientias exerceatur.

Ex ſubmiſſione. Hactenus de moderatione ipſius,ac de moderationis forma,quæ arbitraria eſt.Nunc de ipſius doctrina,quam iis proponit, in quos tyrannicum ſuum imperium exercet, & quibus pro libidine dominatur. *Primū caput* doctrinæ eſt de ſubmiſſione animi, humilitate ac modeſtia. Oportet(inquit)ſubmiſſo eſſe animo. Pulchra quidem præfatio & doctrinæ caput generale, quo nullum eſt aliud verius: vt diſcas nullum eſſe qui magis pulchrè prefetur, magis verè in genere loquatur ſæpenumerò, quàm falſus Doctor & Sophiſta. Ferè autem exorditur à doctrina humilitatis, quæ maximè popularis eſt: intereà autem hypocrita ſimulat vultu,voce,veſtitu, omnibus deniq; modis,

eam animi submissionem & humilitatem, qua videatur tibi homo sanctissimus esse. *Satanas enim träsformatur in Angelum lucis*. 2. Cor. 11. 14.

Sed audi quod sequitur. *Et cultu Angelorum*. Hoc infert Sophista ex generali illo præmisso. Et quomodo? Postquam enim rem egregiam ac præclaram esse submissionem animi docuit, tum subsumit, At humilitatis est non recta ad Deum accedere (hoc enim arrogantiæ est) sed vti Angelis intercessoribus & mediatoribus, ac proinde eos colere, ad eos preces dirigere: ergo colendi Angeli. Vt hoc paucis attingam, falsum est quod subsumit, ac proinde conclusio falsa. *Nota* igitur, quò tendat illa præfatio falsi doctoris, tam pulchra scilicet ac popularis: nempe, ad conclusionem turpissimam. Et illud generale tam verũ ad speciale falsissimũ. Quare oportet eũ tũ maximè suspectũ habere, cùm in genere pulcherrimè in speciem præfatur.

Oportet tum minimè omnium credere Papistæ, quum incipit concionari in genere de virtutibus, præsertim humilitate, animique submissione. Ex generali enim doctrinâ vera inferet specialem falsam. Ex generali humilitatis doctrina inferet statim, vel Angelorum cultum, vel sanctorum inuocationem, vel deniq; dubitationem de fauore Dei & salute æterna; hoc enim præsumere est (inquiunt) nimiũ cõfidere diuinæ gratiæ, ac in Christo misericordiæ. Vt enim Dei propriũ est ex tenebris lucẽ edu-

cere,

cere, ita diaboli eſt tenebras ex luce educere.

Nota hîc rurſus hæreſin illam de cultu Angelorum antiquam eſſe, & Apoſtolis ipſis coætaneam, vt & illud hæreticæ concluſionis argumentum à ſubmiſſione & humilitate. Nam hoc eſt præcipuum Papiſtarum argumentum, quod hodierno die in ore habent, dum conantur aſtruere, vel cultum Angelorum, vel inuocationem ſanctorum; vt non immeritò commendetur Papiſtica doctrina ab antiquitate, ſi modò hæreſin commendet antiquitas.

Seſe ingerens, Hactenus de falſo iſto doctrinæ capite, quod eſt de cultu Angelorum. Nũc eius refutationẽ & ſubuerſionẽ aggreditur Apoſtolus verbis ſequentibus. Primũ refutationis argumentum eſt his verbis, ab audacia eorum pluſquam impudente: Pedem (inquit) inferunt, ſiue ingerunt ſe. Verbũ ſignificat alienę poſſeſſionis violentam inuaſionem & occupationẽ. *In ea quæ non vidit*, hoc eſt, quæ oculis, vel corporis, vel etiam animi, nunquam inſpexerunt, vt eſt illud de Angelorum actione in intercedendo pro nobis, & mediatoris partibus fungendo. Quando enim iſti, vel hoc viderunt, vel videre potuerunt? Nefas enim eſt homini in hac vita iſtud videre.

Nota igitur, hæreticum hominem & ſophiſtam impudenter audacem eſſe, dum tã confidenter loquitur de iis, quæ nũquam vidit, nunquã audiuit, nunquã legit in ſcripturis ſanctis:

Dum de cælis & inferis concionatur, non minori cum fiducia animi, quàm si cælos & inferos ipse oculis suis lustrasset: dum de Angelis cælestibus, eorum actionibus, quas ipse fingit, eorum hierarchia vniuersa: dum de sanctis spiritibus, de eorum intercessione, & inspectione in speculo, quod vocant, trinitatis; hoc est, reflexo illo Dei lumine: dum de purgatorio, de limbo Patrum, de cæteris denique inferni sedibus omnibus, non minori cum fiducia verba facit, quàm si ipse omnia hæc præsens vidisset. Hæc audacia tam impudens longè abesse debet à veris doctoribus omnibus in affirmandis iis quæ ipsi nō certò nouerunt; sicuti & curiositas in indagandis iis, quæ Deus non reuelauit in verbo suo.

Et temerè turgens. Hoc secundum est argumentum, quo damnat Idololatricam illam doctrinam de cultu Angelorum. Est autem argumentum à vana superbia. Turgētem dicit quasi vento inflatum; neque mirum: nam temerè & sine causa turgentem dicit, hoc est, superbum nulla de causa, vel elatum eius rei causa quam tamen non habet, putat autem falsò se habere. Quid autem hoc aliud est quàm vento inflari ac intumescere.

Duo enim sunt superbiæ genera. *Primum* est, quo quis superbit quum tamen nulla vera ac solida superbiæ causa ac materia subsit. *Secūdum* est, quo quis superbit aliqua de causa, habēs

nimirùm

nimirùm id cuius cauſa ſuperbit. Prioris generis exemplum eſt in illo Phariſæo, qui ſuperbiuit ob iuſtitiam eam, quam tamē non habuit. Luc.18.10,&c. Poſterius intelligit Apoſtolus dum dicit.1.Cor.4.7. *Quis te diſcernit? Quid habes quod non acceperis? quod ſi etiam accepiſti, quid gloriaris, vt qui non acceperis?* Vtrumque genus perniciosum quidem eſt ei qui hoc malo laborat: licet qui poſteriori genere laborat, aliis iiſdem illis rebus ob quas ſuperbit, prodeſſe poſsit.

Tum cauſam addit cur temerè ac ſine iuſta cauſa ſuperbiat, nempe, fallitur λογισμῷ ac diſcurſu mentis ſuæ, quæ inaniter ac friuolè concludit ipſum habere, quod non habet. Superbum enim fallit mens ſua. Sed qualis mens: nempe, carnalis. Mentem enim carnis vocat. Caro igitur mater eſt & origo omnis mali, & ex ea procedit hæretica doctrina. Caro enim gignit ratiocinationes vanas. Ratiocinationes vanæ gignunt falſas in corde opiniones; falſæ in corde opiniones inflant hominem: inflatus homo vento illo falſarum ac perniciosarum opinionum, docet ac tradit falſam doctrinam. Quare, vt non ſis hæreticus ac falſus doctor, ſtude mortificationi carnis, & corruptionis etiā illius quæ ipſam mentē hominis occupat. Ideò iubet Apoſtolus nos *renouari ſpiritu mentis noſtræ.* Epheſ.4.23. De verbis hactenus.

Nota hîc *primùm:* Falſus doctor, vt impu-

denter audax eſt, ita temerè inflatus eſt, etiamſi fingat externam neſcio quam humilitatis ſpeciem, & de humilitate animíque ſubmiſsione multa tradat. *Fit* enim *miris modis in anima*, ait Auguſtinus ad Paulinum, *vt de humilitate magis ſuperbiat quis, quàm ſi apertè ſuperbiret*. Deinde nota, falſa & hæretica doctrina cum ſuperbia coniuncta eſt perpetuò. Nam nihil aliud eſt, quàm ventus ille fœtidus quem eructat falſus doctor è ventriculo inflato falſis & exitialibus opinionibus.

Neque obtinens caput. Hoc *tertium* eſt *argumentum* quo damnat falſum illud ac perniciosum caput Doctrinæ de cultu Angelorum. Eſt autem ex eo quod non obtineat falſus Doctor caput Chriſtum, non ſit cum eo coniunctus, ac proinde non hauriat ex eo virtutem illam viuidam, & ſuccum illum vſque adeò ſuauem cæleſtis vitæ. Quòd ſi enim Chriſto eſſet inſitus, & experiretur eam quæ ex ipſo manat virtutem ac efficacitatem, profectò nunquam Angelos pro mediatoribus coleret, neque pateretur inter Chriſtum caput ſuum ac ſolum Mediatorem, & ſe tanquam membrum, Angelos tanquam Mediatores interuenire: id quod argumentum eſt ſeparationis membrorum à capite. Nota igitur, falſus doctor & hæreticus, vt eſt impudenter audax & temerè ſuperbus, ita eſt expers Chriſti. ſciat omnia, ſciat Angelos, ſciat homines, non tamen Chriſtum cognouit: nihil igitur ſcit.

Ex

Ex quo. Sequitur deſcriptio capitis Chriſti, de quo proximè, idque in eum finem, vt videant quanto bono ſe priuent, qui non obtinent illud caput. Deſcribitur autem ex relatione ad corpus ſuum myſticum, & ex ipſius effectis, quæ ab ipſo in corpus ſuum procedunt. Relatiuum hoc refert non caput: quod in Græco nomen fœmininum eſt, ſed Chriſtum, qui ſub expreſſo capitis verbo intellectus eſt. Sed ad rem, verba hæc non tãtùm ſignificant Chriſtum efficientem eſſe cauſam ſequentium effectorum in corpore ſuo, ſed eſſe promptuarium quoddá, quo omnis gratia continetur, & è quo depromitur. Vt enim caput humanũ eſt promptuarium, è quo omnis virtus depromitur & deriuatur in corpus ſibi ſubiectum: ita eſt de Chriſto capite myſtico. Nam quod promptuarium ſit omnia in ſe continens, ex præcedentibus ſatis conſpicitur. *In ipſo omnis plenitudo inhabitat,* inquit Apoſtolus, poſtquàm ipſum caput appellauit ſuprà cap.1.verſ.18.19. tum cap. 2.3. *In quo*(inquit)*ſunt omnes theſauri ſapientiæ & cognitionis abſconditi.* & poſteà verſ.9. *In quo inhabitat omnis plenitudo deitatis corporaliter. Et nos in eo completi ſumus, qui eſt caput omnis imperii ac poteſtatis.*

Totũ corpus. Non dicit in aliquá duntaxat corporis partẽ deriuari virtutẽ capitis, ſed in totũ corpus ne vno quidẽ mẽbro excepto. Vt enim virtus à capite humano deriuatur in totum

corpus ſubiectum, inque omnia ac ſingula ipſius membra: ſic ſe res habet in capite Chriſto. Vnde 1. Corinth. 12. 7. *Unicuique datur declaratio Spiritus ad vtilitatē.* Et Eph. 4. 7. *Vnicuique noſtrûm data eſt gratia pro menſura doni Chriſti.* Ecce ſingulis membris corporis gratiam dicit eſſe datam. Ex quo ſequitur caput Chriſtum non tantùm gratia plenum, ſed admirabili gratiæ & benedictionum varietate, qui tam varia variis impertitur & ex ſeſe depromit.

Per commiſſuras & compages. Quæ à capite Chriſto in totum corpus protenduntur, primùm omnium ſunt commiſſuræ quædam & compages. Quemadmodum enim à capite humano in corpus ſubiectum, quæ primùm omnium protenduntur ſunt nerui & vincula, quæ per omnia corpori membra diffundūtur: Ita à capite Chriſto ad corpus, primùm quaſi nerui quidam deducuntur & propagantur ad omnia corporis membra. Sunt autem hi nominatim, Spiritus ſanctus, qui à capite Chriſto ad corpus deſcendit: Fides, quam operatur Spiritus ſanctus in cordibus noſtris, & à nobis ad Chriſtum caput aſcendit: Charitas, quæ propago quædam eſt fidei, & porrigitur à membro in membrum, idque mutuò. Nam mutuum eſt charitatis vinculum inter membra. Spiritus autem inter caput & corpus non eſt mutuum vinculum, vt neque fidei, quæ ad caput aſcendit, non autem viciſſim à capite ad corpus deſcendit.

Quòd

Quòd autem hæc ſunt vincula, ex Scripturis patet. De Spiritu enim dicitur, quòd *Chriſtus habitet in nobis per Spiritum.* De fide, quòd *habitet in cordibus noſtris per fidem.* Epheſ.3.17. De charitate quod *vinculum* ſit *perfectionis.* Coloſſ.3. 14. Ex his vinculis vnumquodque toti corpori & omnibus membris commune eſt. Nam quæcunque demùm fuerint dona particularia & propria ſingulorum membrorum, oportet Spiritum ſanctum communem eſſe omnibus, vt etiam fidem, & charitatem quibus nullum ex membris oportet deſtitui.

Suppeditatum. Sequuntur *effecta tria*, quæ à capite ad corpus per commiſſuras illas & compages deriuantur. *Primum* eſt, quòd per has commiſſuras & compages tanquam canales caput Chriſtus ſuppeditet corpori omnem gratiam ſpritualem, quemadmodum per neruos ſuppeditat caput humanum corpori vitam, motũ ac ſenſum. Ideóque Eph. 4.16. vbi de eadem hac re ſermo eſt, vocantur commiſſuræ ἐπιχορηγίας, ſuppeditationis, hoc eſt, per quas ſuppeditatur corpori & ſingulis membris omnis gratia ſpiritualis, pręſertim gratia ſpiritualis vitæ, quam oportet ſuppeditari omnibus membris ſine diſcrimine. Ex quo videmus nullam gratiam ſuppeditari corpori ſine illis quæ diximus vinculis; Spiritu ſancto, Fide in Chriſtum, charitate in proximum.

Et compactum. Hoc *ſecundum* eſt effectũ, quod

à capite per commiſſuras & compages illas ad corpus peruenit. Vt enim per neruos compinguntur membra corporis in vnum corpus: ita per compages illas & commiſſuras ſpirituales cõpinguntur primùm membra cum capite, deinde membra inter ſeſe coaptantur. Verbum quo vtitur Apoſtolus hoc loco non ſignificat vulgarem aliquam aut leuem coniun- ctionem, ſed arctam, compoſitam, & compactam, ac proinde decoram ac ſpecioſam. Nam quod compoſitum eſt & compactum, decorum eſt ac ſpecioſum. Eph. 4. 16. congruentem illum membrorum ſitum magis expreſſit per verbum συναρμολογούμενον, quod quidem ſignificat congruenter coagmentatum. Nihil enim eſt magis ſpecioſum quàm Chriſti illud corpus. Effectum hoc naturæ ordine prius eſt illo priori: nam coagmentatio membrorum præcedit ſuppeditationem. Primùm enim coagmentantur & compinguntur inter ſe membra, deinde ſic compactis ſuppeditatur ſpiritualis gratia: vt diſcant omnes nullam ſuppeditari à Chriſto capite gratiam, iis qui non ſunt in illa ſanctorum communione, & cum Chriſto κοινωνίᾳ.

Augeſcit. Hoc *tertium* eſt effectum quod illa duo præcedentia naturæ ordine ſequitur. Poſt illam enim coagmentationem & ſuppeditationem, ſequitur incrementum corporis, tam naturalis, quàm ſpiritualis. Incrementum hoc, mẽbrorum eſt ſingulorũ primùm, deinde totius corporis.

corporis. De increméto vtriusq; & membrorū & corporis, déque eius ratione, vide Eph. 4. 16. Vbi dicit membra crescere secundum mensuram vniuscuiusque membri, hoc est, pro mensura doni certi, & gratia speciali, quæ data est vnicuique membro. Quod si enim incrementum membri vnius alicuius esset secundum omnem gratiam, tum profectò mēbrum euaderet totum corpus: Corporis enim totius incrementum hoc proprium est. Ideóque subiungit Paulus eodem loco Eph. 4.16. corpus incrementum capere quod corpori conueniens est, hoc est, incrementum secundum omnem gratiam: dum enim singula in singulis crescunt, totum corpus crescit in omnibus gratiis & donis.

Dei augmento. Incrementum siue augmentū illud quod dixit, definit incrementum Dei, hoc est, quod à Deo fit. *Deus enim est qui dat incrementum.* 1. Cor. 3. 7. Vt enim à Deo suppeditatur gratia illa quæ accretionis est materia: Ita meritò incrementum vocatur Dei. Videtur hîc oppositio quædam esse inter incrementum hoc Dei, quod est in iis qui coniuncti sunt cum capite Christo, & inflationem illam inanem, de qua paulò antè loquutus est, nempe Pseudoapostolorum, qui non obtinent caput. Vt enim ij qui non sunt coniuncti cum capite Christo non crescunt, sed inflantur ac turgescunt, sic ij qui vniuntur cum illo capite virtute capitis sui solidum capiunt incrementum. Non

dixerim equidem Papisticam illam Ecclesiam, quæ tam longè latéque patet, crescere, sed inflari ac turgescere, vt quæ non obtineat caput Christum, sed caput Antichristum, à quo in corpus ac singula membra necesse est deriuetur venenum illud quod totum corpus turgidum ac inflatum reddat.

20 *Itaque si mortui cum Christo,* liberi *estis ab elementis mundi, quid, vt viuentes in mundo, ritibus oneramini.*

21 *Ne attigeris, neque gustaris, neque contrectaris.*

20 I*Taque si mortui cũ Christo.* Hactenus digressio fuit in descriptioné quandam Christi capitis. Nunc redit ad admonitionem, simúlque ad ritus Iudaicos. Toto enim hoc loco nunc admonet vt caueant sibi à ritibus Iudaicis, qui iam post Christũ exhibtium euaserunt quasi humanæ quædam traditiones: nunc verò monet vt caueant sibi à dogmatibus quæ nunquam à Deo tradita sunt, in quibus erat illud dogma de cultu Angelorum. Monet igitur hoc loco ne onerentur dogmatibus & ritibus Iudaicis: argumentum ex præcedentibus repetitum est, quibus dictum est consepultos eos esse cum eo per baptismum, capit. 2. 12. Consepulti enim mortui sunt: Mortui estis cum Christo, &c. Ergo ne oneremini ritibus. Hanc igitur eorum con-

conditionem indicat esse, quod mortui sint.

Obserua igitur, quotquot in Christo sunt, in morte sunt. Videtur quidem hæc durior esse conditio. Sed audi genus mortis: primò mortui sunt cum Christo, ergo Christum mortis habēt socium, quo beatior est eorũ mors. Cum Christo mortuum esse significat præterea virtute mortis Christi mortuum esse, quod nihil aliud est, quàm peccatum mortuum esse. Nam mors Christi occidit, non hominem ipsum, sed veterem hominem. Rom. 6. 6. *Illud scientes veterem hominem cum eo crucifixum esse.* Quare mortem hanc bis oportet beatam esse. Sed audi ampliùs quod dicitur in mortis huius descriptione. *Ab elementis mundi mortui estis* (inquit) hoc est à crassis illis & mundanis Iudæorum elementis & quasi rudimentis. *Elementa mundi* opponit cultui spirituali & veritati, quæ in Christo est.

Hæc verba significant cum morte illa coniunctam esse libertatem, qua qui cum Christo mortui sunt liberati sunt à lege, peccato, & cõdemnatione. Ergo ter beatam oportet hanc mortem esse, quæ, vt dixi, non tam ipsius hominis est, quàm veteris hominis, & peccati à quo liberamur per Christi mortem & crucem. Vnde Rom. 7. 6. *Nunc autem liberi sumus à lege, mortuo eo in quo detinebamur, nempe peccato*, quo detinemur & constringimur tanquam vinculo aliquo, quodque legis virtus esse dicitur. 1. Cor. 15. 56.

De argumento hactenus & antecedente: cōsequens est per interrogationem cum indignatione: quo significat rem esse summè indignam, eos qui mortui sunt cum Christo, ac proinde liberati à ritibus illis Iudaicis, eos (inquam) onerari illis ritibus. *Ritus* enim hoc loco Iudaicos intelligo, & si quis prætereà sunt qui inuenti sunt ab hominibus, vt sunt homines ingeniosi ad excogitandos ritus omnis generis, & ad restringendam Christianam in rebus ἀδιαφόροις libertatem. Ratio sequelæ est his verbis, *Quid vt viuentes in mundo*, quasi dicat: Onerari ritibus postquàm iam mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid aliud est quàm eos qui iam mortui erant redire ad vitam: & quam illam quæso? nempe eam quæ in mundo viuitur, hoc est, ad mundanam, legi & peccato obnoxiam. Miseri autem sunt qui beatam mortem cum vita infelici commutant. Quod faciunt qui hodierno die ad doctrinas hominū, quibus abundat Papatus, miserè desciscunt.

21 *Ne attigeris, neque gustaris.* Certa quadam specie rituum illustrat atque declarat admonitionem proximam de ritibus. Species est, ritus & dogma de cibis. Suprà hoc cap. vers. 16, cùm de ritibus admoneret, primo loco meminit cibi & potus. *Nequis vos damnet ob cibum aut potum.* Nunc autem rursus, cùm de ritibus admonet, solam hanc speciem nominat. Quo significat materiam tentationis Satanæ esse in

cibis

cibis potissimùm, qui conatur persuadere hominibus religionem esse in vsu cibi. Quasi verò necessitas quædam sit in vsu cibi, quum tamen cibus & potus in ἀδιαφόροις sint, & in edendo, vel non edendo, simpliciter neque virtus, neque vitium sit: Peccetur autem, vel non peccetur, ratione circumstantiarum: vt si quis vel excedat modum, vel deficiat à modo in edẽdo: si quis edat cum offendiculo infirmi fratris.

Sed cur quærit sibi Satan materiam tentationis in hoc genere potissimũm? Respondeo; quia prætextus est in hoc genere maximè speciosus, nempe mortificationis carnis, vt posteà videbimus. Prætereà quotidianus est ciborum vsus, ac proinde quotidiana tentationis materia. Paulus. 1. Tim. 4. 1. & deinceps, quum prædiceret exorituros spiritus deceptores in Ecclesia qui doctrinam Dæmoniorum essent traditurí, nominauit falsæ doctrinæ tradendæ has duas species potissimùm, prohibitionem cibi, & prohibitionem matrimonij: nempe, quia in his erat futurus potissimùm prętextus mortificationis, & quotidianus est horum vsus. Tẽperãtia in cibis seruata, fateor, valet ad carnis mortificationem. Sed abstinere ab hoc vel illo genere cibi, tanquã immundo, id nũnquã efficiet mortificationem: quia hæc mortificationis ratio est, non quam sanctificauit verbo suo, sed quam verbo damnauit iam post exhibitum Christum.

Sed ad verba, per mimeſin quandam & indignationem profert falſum hoc dogma Pſeudoapoſtolorum de cibis: *Ne attigeris*, inquiunt nempe ne extremis quidem digitis. *Ne guſtaueris*, nempe, ne ſupremis quidem labiis. *Ne contrectaris*, nempe craſſiùs & pleniùs tota manu: quaſi dixiſſent, nihil cum cibis illis negotij ſit quouis modo, ſiue leuiori illo quidem, ſiue craſſiori. Mimeſis hæc cum indignatione coniuncta, admonet acerbitatem eſſe Spiritus aduerſus hypocritas & falſos doctores.

Deinde tam præciſa prohibitio falſorum doctorum admonet eos inimicos eſſe Deo, hominibus, adeoque etiam ipſi creaturæ mortuæ & mutæ, hoc eſt, ipſis cibis. Deo, *inquam*, inimici ſunt, qui bonos cibos creauit primum. 1. Tim. 4. 4. *Quicquid creauit Deus bonum eſt, nec quidquam reiiciendum eſt*, &c. Deinde in Chriſto ſanctificauit: Tertiò, dedit quibuſuis in iis libertatem. Inimici ſunt *hominibus* atque iniurij, quia auferunt iis eam, quam Deus dedit libertatem, & laqueum conſcientiis iniiciunt *Ipſis* denique *cibis* ſunt inimici & iniurij, qui eos damnant tanquā impuros, quū tamē nihil ſit per ſe impurū. Rom. 14. 14. vt nō ſit mirū ſi cibi ipſi vsū ſuū falſis iſtis doctoribus denegēt

Poſtremò obſerua quā præciſè & ſtrictè agant hypocritę in ἀδιαφόροις & iis rebus, quar vſum fecit Deus liberum hominibus. Conti verò in neceſſariis quàm laxè agant & libera

lite

liter, quarum vſum non fecit hominibus liberum. Paulus 2. Timoth.cap.3. verſ. 8. inter cæteras futuri Antichriſti notas hanc vnam aſſignauit, quod reſtiturus ſit, ſeſéque oppoſiturus veritati. Vt ſcias vbi reperitur hæc oppoſitio & contradictio, ibi ſedere Antichriſtum.

22 *Quæ omnia ipſo vſu pereunt*, præſcripta *ex mandatis & doctrinis hominum.*

23 *Quæ rationem quidem habent ſapientiæ in cultu voluntario & ſubmiſſione animi, & in eo quod corpori non parcant:* tamen *vllius ſunt pretij*, quum *ad ea* ſpectent *quibus farcitur caro.*

22 Q*Væ omnia ipſo.* Hoc verſu refellit Apoſtolus dogma hoc de cibis falſum & impium. *Argumentum primum* eſt à corruptibili eorum natura. Simile argumentum eſt Apoſtoli. 1.Cor.6.13. *Eſcæ vētri deſtinatæ ſunt, & venter eſcis, Deus autem & hunc & eas abolebit.* Corruptibilitatem hanc exaggerat & amplificat ex eo quod ipſo vſu pereant, hoc eſt, citò ac celeriter. Omnia quidem terreſtria iſta, quorum vſus eſt in hac vita pereunt & abſumuntur, ſed non ſine diſcrimine. Nam quædam ſunt quæ longiori tempore perdurant. Quòd verò ad cibũ & indumẽtũ ea ſtatim ipſo vſu cõſumuntur ac pereunt, prçſertim cibus & potus. Significat igitur Apoſt. res iſtas eſſe vaniſſimas.

Nota igitur: Religionem & pietatem non

versari circa res adiaphoras & corruptibiles, & earum vsum simpliciter; sed circa res permanentes, stabiles, ac necessarias, earúmque rerum vsum: verbi gratia, edere hunc cibum, abstinere ab illo, ad Religionem non spectat: sed religiosus & pius est, qui non habet Deum præter illum vnum verũ ac viuum, qui nõ facit sibi sculptile; & cætera quæ mãdantur à Deo in decalogo, in quo & hoc quoque præcipitur, vt circa cibum ac potum seruetur temperantia, quæ pars quædam est cultus diuini. De hac re Paul. Rom. 14. 17. *Regnum Dei*, hoc est, vera religio & pietas, *non est esca, & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum*. Aduersarij tamen totam ferè religionem suam ponũt in corruptibilium harum rerũ obseruatiũculis.

Præscripta ex mandatis. Hoc *secundum* est refutationis *argumentum*, ex eo quod hoc dogma de cibis sit doctrina & mandatum hominum. Alludit ad illa Esaiæ verba cap. 29. 13. quem citat dominus Matthæi. 15. 9. *Frustrà me colunt docentes doctrinas, quæ sunt mandata hominum*. Nota igitur, vt materia pietatis non est in corruptibilibus, sic regula pietatis non est doctrina vel mandatum humanum: neque religiosus dicendus est qui colit Deum secundum mandata hominum, verùm superstitiosus. *Nota* rursus, doctrinam hominum ac mandata ferè versari circa adiophora & corruptibilia, non autem necessaria, vt cibos, dies, vestes, & id genus

nus alia. Quia homines natura propẽdẽt ad religionẽ eã quæ in his cernitur, non autẽ in neceſſariis. Videas enim in his magis ſuperſtitioſos quàm inuenias in neceſſariis religioſos.

23 *Quæ rationem quidem.* Hactenus fuit refutatio. Nunc occupat quod obiici potuit à falſis Apoſtolis. At iſta quidem habent ſpeciem ac rationem ſapientiæ pietatis, religionis, præſertim quum hoc dogma ſit cultus voluntarij, ſubmiſſionis animi, denique caſtigationis corporis. Reſpondet Apoſtolus, primùm per conceſſionis ſpeciem, deinde per correctionem, habere quidem ſpeciem ſapientiæ, ſed tamen in ſe nullius eſſe pretij. *Obſerua* falſos doctores contentos eſſe ſpecie vel colore quodam veri, quoties ſua dogmata obtrudunt hominibus. Neque mirum; Sophiſtæ enim ſunt. Sed illud dolendum, quòd mundum capiant falſa ſpecie. Quæ quidem res arguit vanitatem hominum per naturam, qui rebus vanis & ſimulachris rerum verarum ac bonarum tam citò & facilè decipi ſe patiuntur.

Species autem hæ, ſiue colores quibus imponunt mundo, vt de iis in genere dicam aliquid priuſquam ad partes accedamus, duûm generũ ſunt. *Primò*, ſũt colores in ſe quidẽ veri ac boni, ſed malè accõmodati ſunt ad falſum dogma. *Secundò*, ſunt colores in ſe falſi ac mali.

n cultu voluntario. Hæc prima ſpecies ſiue color primus, ἐθελοθρησκεία, hoc eſt, cultus non à

Deo præſcriptus, ſed à voluntate ipſius hominis profectus. Sic autem accommodatur ad falſum dogma de abſtinentia à cibis, tanquam rebus impuris. Dogma de voluntario cultu eſt ſapientiæ & pietatis dogma. Atqui dogma de abſtinentia à cibo eſt dogma de voluntario cultu. Ergo eſt dogma ſapientiæ. Reſpondeo ad propoſitionem argumenti, & dico ſpeciem hanc, ſiue colorem hunc falſum eſſe. Neque enim placet Deo ἐθελοθρησκεία, qui tantùm accipit cultum à ſeipſo præſcriptum, voluntarium quidem illum, ſed ita voluntarium vt voluntas noſtra comes ſit voluntatis Dei, vel potiùs ſequatur præſcriptum voluntatis ipſius.

Et ſubmiſſione. Hæc ſecunda ſpecies, humilitas ſiue ſubmiſſio animi. In hunc autem modum applicatur ad falſum illud dogma de abſtinentia à cibo. Dogma humilitatis, ſiue dogma quod facit ad interiorem animi ſumiſſionem, eſt dogma ſapientiæ. At dogma iſtud de abſtinentia facit ad interiorem animi ſubmiſſionem & humiliat nos interiùs. Ergo eſt dogma ſapientiæ. Reſpondeo: Colorem quidem eſſe iſtum in ſe bonum ac verum. Ideoque concedo propoſitionem. Sed dico malè applicatum eſſe hunc colorem in ſe laudabilem ad dogma illud tam impurum, vt ſi colorem aliquem laudabilem ſtercori aut rei alicui viliſſimę ſuperinducas. Ideóq; nego aſſumptionem: Non enim ad veram humiliationem & ſubmiſ-

ſio-

ſionem animi facit quidquam, quod à Deo non ſit præſcriptum & ſanctificatum ipſius verbo.

Et in eo quod. Hæc tertia ſpecies ſiue color tertius ἀφειδία corporis, ſiue corporis caſtigatio. Vt enim ſuperior fuit animi ſubmiſſio, hoc eſt, effectum in animo: Ita videtur hoc eſſe in corpore & carne, hoc eſt, craſſiore parte noſtri, effectum. Accommodatur autem hic color in hunc modum. Dogma quod facit ad corporis caſtigationem, eſt dogma ſapientiæ. At hoc dogma facit ad corporis caſtigationem. Ergo eſt dogma ſapientiæ. Hic quidem verus eſt color in ſe & per ſe, ſed malè ac perperam applicatus eſt ad hoc ſubiectum & dogma de abſtinentia à cibis quibuſdam, tanquam impuris. Ideóque aſſumptionem nego. Non enim (vt dixi paulò antè) quidquam eſt quod facit ad mortificationem carnis, niſi id quod à Deo eſt præſcriptum, & ſanctificatum.

Ex his videmus (vt addam hoc poſtremò) non deeſſe falſis doctoribus rationes quaſdam ſatis ſpecioſas, quibus falſiſſimum ac fœdiſſimum quodque dogma ſuum conâtur probare. Quamobrem nemo falli ſe patiatur ſpecioſis argumentis, ſed examinet & exploret diligentiùs eorum rationes, quibus profectò omnibus aliquid fraudis ac falſi ſubeſt, & vel falſæ ſunt in ſe, vel falſò & fraudulenter applicatæ ſunt ad falſum dogma probandum.

Non tamen vllius. Hactenus fuit conceſſio. Se-

quitur his verbis correctio, qua respondet Paulus vno verbo, nullius esse pretij illud dogma eorum de abstinentia à cibis quibusdam. Qua quidem re innuit, nullam rationis speciem efficere, vt dogma illud quod in se est impurum ac falsum, purum verúmque euadat; Vt meritò, si cui non videatur verum esse dogma aliquod, suspectas habeat rationes quascunque, etiam speciosissimas.

Quum ad ea spectent. Ratio cur nullius sint precij à fine & vsu eorum, qui est ad farciendum carnem. Hinc sequitur nullius esse pretij in negocio religionis ac pietatis. *Nota* igitur religionem aut pietatem non esse in iis rebus, quæ ad hanc vitam alendam & fouendam pertinent, non esse in cibo, non esse in potu, non esse in indumento, non denique; in vlla re alia huiusmodi; nisi dicas rectum vsum istarum rerum, in quo nō nego esse religionem & pietatem. Nam nullum extat præceptum Dei de edendo vel non edendo hoc vel illud, de induendo vel non induendo hoc vel illud. Sed præceptum Dei est de modo ac ratione seruanda, vt in aliis omnibus, ita in his actionibus. Religio autem & pietas in iis rebus & actionibus propriè est, quæ ad alteram vitam pertinent, & spectant ad implendum animum, non autem ad farciendum carnem siue corpus. Quamobrē quisquis studet esse religiosus ac verè pius, is non terrestria ista, sed superna ac cælestia quærat & curet.

ret. Ad quod Apostolus occasione præsentis loci adhortatur capitis sequentis principio.

ARGVMENTVM CAP. III.

Hoc capite primùm sunt hortationes generales ad veram pietatem & vitæ sanctimoniam pertinentes, ad versum vsque 18.

Deinde sunt speciales exhortationes quæ spectant ad certas & particulares hominum conditiones ad finem capitis.

Cap. III.

1 *Itaque si resurrexistis cum Christo, superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei sedens.*

2 *Superna curate, non terrestria.*

I*Taque si resurrexistis.* Post traditam doctrinam, capite primo à vers. 12. ad vers. 23. exhortatio fuit ad perseuerantiam in doctrina tradita, simulque admonitio vt sibi cauerent à traditionibus humanis & falsa doctrina, partim capite primo reliquo, partim toto secundo. Nunc in quinta Epistolæ parte accedit ad hortationes quæ sanctam vitam & Christianos mores respiciunt, quæ partim generales sunt, partim speciales. Primùm autem hortatur ad verã pietatem & sanctitatem. Occasio exhortationis huius sũpta est ex proximo sermone de cibis &

rebus terrenis ac corruptibilibus, in quibus non est sita religio, non pietas: hortatur ergo ad ea in quibus verè posita est religio & pietas: nempe superna & cælestia. Hortatio itaque est ad superna.

Hortatur autem *primùm* ad quærendũ superna: *deinde* ad sapiendum superna. *Commune argumentum* habetur primis statim verbis, ex superioribus quoque repetitum, cùm dicit, *Itaque si resurrexistis, &c.* Resurrectionem ad vitam illam spiritualem intelligit. hæc resurrectio est cum Christo, & virtute Christi resurgentis. Superiori capite dixit mortuos ipsos fuisse cum Christo. Nunc resurrexisse eos *cum Christo* dicit. Quo significat mutato Christo, nos vnà cum eo mutari, moriente Christo, nos mori: reuiuiscente Christo, nos reuiuiscere.

Admirabilis est ista mutatio & qualis non reperitur in aliis rebus vllis. Quis enim homo est, qui quum ipse mutatur aut alteratur, nos simul mutat? quum moritur, trahit nos ad mortem secum? quum viuit, ad vitam excitat? Quarè oportet in Christo, ipsius morte, ipsius resurrectione, vim esse ac virtutem planè admirabilem. Oportet hominem eum esse, quia non nisi per humanam naturam deriuatur in nos ea virtus: oportet plusquam hominem esse: oportet sanctum hominem esse & immunẽ à quauis vel peccati labecula. Oportet Deum esse: nam ea virtus est Dei. Oportet in κοινωνίᾳ nobiscum esse:

esse: secus ad nos non potest ea virtus peruenire. Oportet eum maritum esse nostrum, nos autem sponsas ipsius: κοινωνίαν enim eius nobiscũ sic significat Scriptura. Oportet plusquam maritum esse: non enim moriente marito statim moritur vxor, aut viuente eo viuit vxor. Oportet caput esse nostrum. Atque ea est figura Christi aptissima: moriente enim capite intermoritur corpus: viuente capite, viuit corpus. Oportet denique plusquam vulgare caput esse: nam & arctior est κοινωνία Christi & nostrî, quàm est humani capitis & corporis, & maior virtus è Christo in nos deriuatur, quàm à capite humano in corpus sibi subiectum. Vt quæ dico concludam: Hæc Christi in nobis effecta, mortis, inquam, & vitæ communis, arguunt & singularem quandam in ipso virtutem esse, imò Dei potentiam, & ipsius nobiscum coniunctionem & cognationem maiorem quàm est alius cuiusvis creaturæ & nostri: Imò non tam affine esse nobis ipsum hoc caput nostrum corporeum, quàm sit Christus. Hæc placuit de his effectis paucis explicare.

Superna quærite. Hactenus fuit exhortationis argumentum. Sequitur exhortatio ipsa, quæ est ad superna, ac primùm quidem quærẽda. *Quærite*, inquit. Oportet vitam quamcunque actionem suam aliquam habere. Corporalis ac terrena ista vita actionem suam habet. Annon igitur oportet cælestem illam ad quam cum

Christo resurreximus actionem habere suam? & quam illam? *Quærite*, inquit. Vnaquæque vita quærit quæ ad se alendum & tolerandum pertinent. Corporalis ista quærit sedulò quæ ad se alendam inseruiunt. Annon igitur cælestis illa, ad quam cum Christo resurreximus, quæreret quæ ad se tolerandam pertinent?

Sed quæ sunt quærenda? *Superna*, inquit, hoc est, cælestia, benedictiones spirituales, quæ ἐπ' οὐρανίοις sunt, vt loquitur Eph. cap. 1. vers. 3. Nam omnes benedictiones spirituales primùm in cælestibus locis sunt in Christo, qui, quoad corporalem ipsius præsentiam, in cælis agit. Deinde è cælis ad nos defluunt, & demittuntur. Ergo cælestia & superna quærenda, vtpote cælesti vitæ competentia & congruentia. Qualis enim vita est, talia sunt quærenda ad sustinendam illam vitam. Terrenæ vitæ sustinendæ ac alendæ quærenda sunt terrena. Cælesti vitæ sustentandæ, quærēda sunt cęlestia. Christus postquam resurrexit ad cælestem illam vitam, non amplius quæsiuit sibi cibum, potum, vestimentum, & cætera id genus terrena: sed cælestia dūtaxat, & in cælos animo suo ascēdit prius quàm corpore. Quod si igitur nos cum eo ad cælestem illam vitam resurreximus, annon idem nobis aliquo certè modo faciendum? Hæc de verbis.

Ex tota argumētatione Apostoli obseruo, vel solam

ſolam hanc vitam, ad quam vnà cum Chriſto reſurreximus, debere nos ad cæleſtia quærenda prouocare, & erigere ſupra iſta terrena ad aliquem certè modum. Quòd ſi autem non erigimur vllo modo ſupra iſta terrena, profectò id planè arguit ne ſcintillam quidem eius vitæ in nobis ineſſe.

Vbi Chriſtus. Hoc *argumentum* exhortationis eſt *ſecundùm* à loco, in quo Chriſtus ſitus eſt, ſumptum. Chriſtus, quoad corporalem ſuam præſentiam, in cælis ac cæleſtibus locis degit: Ergo quærite ſuperna. Ex hoc arguméto obſeruo, vel ſolá Chriſti præſentiá debere nos incitare ad cælos & cæleſtia quærenda. Quòd ſi enim is amor eſſet illius, qui eſſe deberet præſentiæ, profectò loci in quo degit eſſet deſideriũ. Qui enim in terris nobis ſunt chari admodum, propter ipſos vel locus in quo habitant nobis charus eſt: Imò terra ipſa quàm pedibus calcant chara eſt. Eodé planè modo, ſi tam charus eſſet nobis Chriſtus ipſe, quàm charũ eum eſſe oporteret, profectò eius gratia, locus ipſius in quo habitat eſſet charus, & ad locum illum aſpiramus totis animis. Sed vtinam conſtringeret nos amor ille Chriſti, qui olim Apoſtolũ hunc conſtrinxit. 2. Cor. 5. 14. Nam vita eſt, cæli ſunt, gaudiũ eſt, pax eſt in amore Chriſti, cũ cor reſoluitur in eius amorem lõgè ſuauiſſimum. Precamur vt is qui amat nos det nobis viciſſim vt ipsũ amemus. Hæc auté alienatio métis

nostræ & cordis nostri à cælis & cælestibus, hæc mortis & resolutionis detestatio, quæ in plerisque reperitur, satis arguit nō esse illud, quod oportet, præsentiæ Domini desiderium.

Ad dextram Dei. Hoc exhortationis *argumentum* est *tertium*, à gloria ipsius ad quam in cælis agens euectus est. Hac enim metaphora significatur Christum, etiam quà homo est, elatum esse ad summam sublimitatem, & datum esse ipsi nomen supra omne nomen: *Vt ad nomen Iesu omne genu se flectat cælestium, ac terrestrium & subterraneorum.* Phil. 2.9.10. Argumentatio est. Christus in cælis agens corpore & corporali præsentia, non iā illic viuit vt seruus, instar Angelorum, sed vt Dominus omnium. Ergo hæc Christi gloriosa conditio vel sola nos excitaret ad quærendum cælos & superna, ad hoc vt tantæ gloriæ spectaculo fruamur.

Obserua igitur ex hoc argumento tertio nos vel sola Christi gloria, quam nunc in cælis obtinet, moueri oportere ad hoc vt desideremus & quæramus cælos. Hoc autem tam frigidum cælorum desiderium arguit frigere amorem gloriæ Domini. Hoc itaque argumentum, vt & superius, postulat illum amorem Domini tanquam fundamentum, secus enim, neque præsentia Christi, neque gloria ipsius nos mouebunt ad quærendum & expetendum cælos atque cælestia. Præsupponit autē Apostolus hoc amoris Domini fūdamentū, eiq; superstruit argumenta

gumenta ſua. Quamobrem ad hoc vt nos mouere poſſint argumenta Apoſtoli ad quærenda ſuperna, quæramus primùm omnium ſenſum illum amoris Domini in cordibus noſtris, quòd ipſum, vt debemus, ſeriò amemus.

2 *Superna curate.* Hæc *altera* eſt *exhortatio* ad ſuperna, ſed ad ſuperna ſapienda & cognoſcenda. Hæc neceſſariò cum ſuperiori coniungenda eſt, imò ei vt cauſa eius anteponenda. Nõ enim poſſumus quærere cæleſtia, niſi ſapiamus primùm & cognoſcamus ea. Fundata autem eſt & hæc quoque ſecũda exhortatio in illa vita ad quam cum Chriſto reſurreximus. Ergo altera vitæ cæleſtis actio ad quam hortatur, eſt ſapere, ſentire, & cognoſcere, quæ vitæ cuiuſque actio eſt vſque adeò neceſſaria, vt niſi vita quæcunque ſapiat ea aliquomodo, quæ ad ipſam tolerandam ſpectant, non poſſit ea conſiſtere. Quare neceſſe eſt hæc vita, ad quam cũ Chriſto reſurreximus ſapiat ea quę ad ſe tolerãdam pertinent. Quæ autem ſunt ea? Reſpondet Apoſtolus *ſuperna.* vt enim terrenorum ſapientia valet ad terrenam vitam tolerandam: ſic ſapientia cæleſtium ad cæleſtem: quorum profectò niſi adſit ſapientia aliqua, non poteſt cæleſtis vita conſiſtere.

Non terreſtria. Non ſatis habet perſuadere ſapientiam cæleſtium, niſi ſimul diſſuadeat ſapientiam terreſtrium: quo ſignificat alteram alteri adeò contrariam eſſe, vt ſimul cohærere

ac consistere non queant. Intelligo autem sapientiam quæ in rebus terrestribus tota est occupata. Permittit enim Paulus curá rerũ terrestrium, quæ non sit immodica, vt quis vxorem habeat, si modò sit vt non habens eam: vt quis fleat, si modò sit vt non flens: vt quis gaudeat, si modò sit vt non gaudens: vt qui emat, si modò sit vt non obtinens: vt denique quis vtatur hoc mundo, si modò sit eo non abutens. 1. Cor. 7.29. & deinceps. His enim verbis significat Paulus ista omnia Christiano homini parerga esse & obiter curanda: secus, eorum cura ac sapientia non consistit cum cura ac sapientia rerum cęlestium. Oportet enim tanquam famulam esse sapientiam istam terrestrium: at tanquam Dominam sapientiam illam cælestium, cui inseruiat sapientia terrestrium.

3 *Nam mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.*

4 *Quando Christus vita* illa *nostra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefietis gloriosi.*

3 N*Am mortui estis*. Sequuntur hoc versu duo argumenta: prius inseruit proximæ dissuasioni, posterius inseruit superiori persuasioni. De priori vt dicam? *Mortui estis*, nempe, cum Christo. Argumentum est ex superioribus repetitum. Ergo ne sapite terrestria. Vt enim mortuus corporaliter non ampliùs sapit aut curat terrestria & corporalia.

lia: Ita mortuus spiritualiter mundo & terrenis istis, non amplius debet sapere aut curare mūdana & terrena. Sed mors illa animæ spiritualis debet claudere oculum mentis ne nimis sit affixus hisce inferioribus, quemadmodum vita illa spiritualis animæ aperit oculum mentis ad hoc vt intentus sit rebus spiritualibus & cælestibus.

Et vita vestra. Hoc argumentum est superiori persuasioni & exhortationi inseruiens, sumptum à vita quæ in cælis nobis seruatur abscondita. In supernis est vita vestra: ergo sapite superna. Si conferas in vnum omnia quæ hactenus tractata sunt ab initio huius capitis argumenta, inuenies multa esse quæ nos inuitent ad superna quærenda & sapienda. Hîc in terris sunt mors & vita spiritualis, quæ nos sursum versus propellunt. In cælis sunt Christus, Christi gloria & maiestas: denique ipsa consummata & perfecta gloria, quæ nos ad se sursum versus trahunt quantis possunt viribus, adeò vt si quis tamen demergatur in terrenis ac inferioribus istis, ipsius pertinaciæ & indurationi aduersus tam multiplicem gratiam hoc sit imputandum. Ea tamen est plurimorum, qui etiam in hac Euangelii luce viuunt, cōtumacia quam dixi.

Sed verba singula expendamus. Vitam intelligit consummatam illam, quam gloriam sequenti versu vocat. Hanc vitam absconditam

dicit, quia nondum plenè patefacta est, & *licet Filij Dei sumus, tamen nondum patefactum est quid erimus*. 1. Ioh. cap. 3. vers. 2. *Abscondita*, inquam, *est vita*; primùm mundo. Nam sapientiam quam Deus præfinierat ante secula in gloriam nostram; nemo principum huius sæculi cognouit, &c. 1. Corinht. cap. 2. vers. 7. *Deinde* abscondita est ipsis Dei filiis magna ex parte. Per fidem enim viuimus, non per aspectum. 2. Corint. cap. 5. vers. 7. Absconditam dicit vitá cũ *Christo*, hoc est, ibi vbi est Christus, nempe absconditus. Nam absconditum hîc intelligi Christũ apparet ex versu sequenti, vbi dicit patefaciendum esse eum. Vbi autem abscondita sit vita, simul & Christus, docet, cùm addit *in Deo*, qui cùm ipse absconditus sit, & habitet lucem inaccessam. 1. Timoth. cap. 6. vers. 16. necesse est vita simul & Christus abscondantur.

Nota igitur, vitam nostram, Christum Deum adhuc abscondi. In Christi primo aduentu horum quidem reuelatio facta est, atque etiamnũ in Euangelio hæc reuelantur: sed tenuis est, & in speculo duntaxat, ista reuelatio, si cum futura illa multò clarissima comparetur. Vide 1. Cor. 12. 12. & 2. Cor. 3. 18. adeò tamen necessarius est hic ipse intuitus in speculo in hac mortali vita, vt nisi Christum, vitam, Deum, in speculo intueamur, quantisper hîc sumus & ex illo intuitu capiamus voluptatem, necesse sit

in æter-

in æternum priuemur futuro illo aſpectu longè iucundiſſimo ac ſuauiſſimo.

4 *Quando Chriſtus.* Occupatio eſt. Obiici enim potuit à Coloſſenſibus: Dicis vitam noſtram abſconditam eſſe. Quando demùm futurum eſt vt patefiat? Reſpondet, *quando Chriſtus vita noſtra*, &c. Ex hac occupatione obſerua *primùm*: in iis qui vitam illam ſemel deguſtarunt deſiderium eſſe patefactionis illius vitæ plenæ ac perfectæ, & quum audiunt abſconditam eſſe, anxiè quærere eos de tempore reuelationis ipſius futuræ. Atque hoc eſt quod habet Paulus Rom. cap. 8. verſ. 23. *Nos qui primitias Spiritus habemus ſuſpiramus apud noſipſos expectantes adoptionem noſtram, redemptionem corporis noſtri.* & 2. Cor. 5. 4. *Onerati ſuſpiramus in quo non cupimus exui, ſed ſuperindui, vt mortalitas abſorbeatur à vita.* Qui nihil quærunt vel cogitant de vita illa perfectè reuelanda, ii vitam illam nunquam ne primis quidem labiis deguſtarunt.

Deinde obſerua, non priùs nos de vita conſummanda quærere, aut etiam de ea cogitare, quàm reſponſum reportemus aliquod ſaltem vitæ patefaciendæ & certam aliquam vitæ & gloriæ promiſſionem audiamus, quæ ipſa ſi fide recipiatur, facit vt exultemus gaudio ineffabili ac glorioſo. Ne quis ſit qui putet Dei promiſſiones verba eſſe duntaxat otioſa & inefficacia.

Sed ad ipsam promissionem veniamus. *Vos*, inquit, *aliquando cum eo patefietis gloriosi.* Tempus notatur & definitur ex patefactione Christi & gloriæ ipsius. *Quando Christus vita illa nostra, &c.* Ex hac temporis definitione obseruo vitam illam nostram sic pendere à Christo, & inde à mundo condito sic pependisse, vt ante Christi manifestationem in carne, vita nostra toto illo tempore manifestata non fuerit: post Christi verò manifestationem in carne, nostra quoque vita cœperit cum illo apparere. Denique, quo tempore Christus in tota sua gloria conspiciendus est, in secundo nimirùm suo aduentu, & vita nostra cum eo sit conspicienda. Quod cùm ita sit, nobis perpetuò totis animis pendendum est à Christo Domino, & expectanda postrema illa ipsius patefactio. Non enim aliis promittit Paulus coronam Iustitiæ, quàm iis qui expectant illustrem illum ipsius aduentum. 2. Tim. 4. 8.

Rursus *obserua*: Primus locus hîc datur Christo ipsiusque patefactioni ac gloriæ, secundus verò patefactioni vitæ nostræ. Dicit enim vitam ac gloriam nostram cum eo patefaciendam: non autem illum patefaciendum cum vita nostra. Et verum quidem est Christum in aduentu suo rationē primo loco habiturum suæ ipsius gloriæ, secūdo verò loco nostræ vitæ. Ideò Paul. 2. Thes. 1. 10. dicit; *Cū venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in fidelibus*

omnibus

omnibus. Ergo sancti glorificantur, vt ipse in iis glorificetur: & glorificabuntur fideles omnes, vt ipse in iis fiat admirandus. Quare ratio quidem vitæ nostræ futuræ sic habenda, vt tamen etiam vitæ præferamus illam Domini nostri gloriam, ipsiusque reuelationem imprimis expetamus. Quod si prætulerimus gloriam Christi nostræ ipsorum vitæ & gloriæ, profectò æquis animis feremus gloriam nostram tantisper celari dum ipsius gloria, cuius longè maior ratio esse debet, manifestetur.

Vita illa nostra. Hac descriptiuncula Christi hîc incerta continetur causa cur eo demùm tempore patefacienda sit vita & gloria nostra, quum Christus patefiet: nam Christus est vita nostra. Quare necesse est, neque priùs, neq; posteriùs patefiat vita nostra, quàm patefiet Christus, qui est vita nostra. Manifestatio enim gloriæ Christi & manifestatio vitæ nostræ, duæ res sunt sic coniūctæ, vt manifestata Christi gloria, necesse sit pariter manifestari vitam nostram.

Notandum, quòd non dicit vitam nostram esse ex Christo, vel per Christum, sed Christū esse vitam nostram: qua loquutione innuit nos non tam viuere vitam, quæ quidem sit ex Christo & scaturiat ex fonte illo vitæ, qui in ipso est diuersa tamē reipsa sit ab ipsa illa Christi vita; quàm viuere ipsammet illā Christi vitā, ipsiusque vitam & nostram vnam eandemque re & numero esse: quemadmodum non est alia

atque alia reipsa ac numero vita corporis atque capitis, sed vna eademque re & numero vtriusque vita, propter summam illam & arctissimam coniunctionem capitis & corporis. Maior autem est & arctior coniunctio capitis Christi & nostri: Quare maior ratio cur vna eadémque sit re ac numero vita nostra spiritualis & Christi.

Atque hinc est quòd Paulus Galat. cap. 2. vers. 20. non dicat quidem se per Christum viuere, sed dicat Christum viuere in se. Quòd si Christus viuit in Paulo, quæ quæso est Pauli vita nisi ipsa illa Christi vita? Ideóque idem Apostolus 2. Corinth. cap. 4. vers. 10. dicit *Christi vitam in se manifestam esse*: & hoc eodem capite posteà vers. 11. dicit *Christum esse omnia, & in omnibus.* Quòd si omnia sit, vita est: quòd si sit in omnibus viuit in omnibus. Vno verbo, vita nostra spiritualis nihil aliud est quàm Christi vita nos irradians.

Tum & vos cum eo. Notãdum quòd non dicat vitam nostram cum ipso patefaciendam, sed nosipsos patefaciendos in gloria. Ex quo notamus *primùm* tum demùm vitam nostram patefieri, quum nos ea viuificamur ac glorificamur. *Deinde* Filios Dei abscondi, dum vita eorum absconditur: patefieri rursus, quum vita eorum patefit. Non enim cognoscuntur Filij Dei, nisi per statum gloriæ. Sunt quidem in statu gratiæ in hac vita, sed per eum non cognoscuntur.

At

At in aduentu Christi, quo tépore futuri sunt in statu gloriæ, per gloriam illam summè conspicuam facilè dignoscétur. Reuelatio autem gloriæ ipsorum pendet ex manifestatione gloriæ fratris primogeniti Iesu Christi. Quamobrem Filij Dei perpetuò id precantur. *Adueniat regnum tuum*, hoc est, patefiat Christus frater primogenitus, vt nos cum eo patefiamus gloriosi.

5 *Mortificate igitur membra terrestria, scortationem, impuritatem, molliciem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ est idololatria.*

6 *Ob quæ venit ira Dei in filios contumaces.*

7 *Quibus in* vitiis *& vos versabamini quondam quum in ijs viueretis.*

5 MOrtificate igitur membra. Ex proxima promissione vitæ futuræ deducit ac colligit *exhortationem tertiam*; quæ est ad mortificationem carnis: quasi dicat, vos aliquando patefietis in gloria. Quare mortificate, quantisper hîc viuitis, membra vestra terrestria. *Nota*: vita illa futura postulat mortem peccati, & carnis mortificationem, ad quam promissiones vitæ nos debent incitare ac promouere. Nota *rursus*: Præparatio ad illam vitam, est carnis mortificatio. Impossibile enim est nos simul in cælos asportare nobiscum membra ista. Qua in re falluntur multi: Scortator enim putat

ſibi licere vſque ad extremum halitum ampleсti ſcortationem; Auarus auaritiam; & ita cæteri. ſed falluntur, hęc enim membra priùs ſunt mortificanda, & quaſi immolanda, quàm ad cælum pateat aditus.

Sed expendenda verba. *Mortificate*, inquit, Paulò ante dixit eos iam mortuos: nunc iubet eos mortificare ſe. Ex quo apparet non ſignificaſſe Apoſtolum eos planè mortuos eſſe peccato. *Nota* igitur, ita quidem mortui ſumus peccato in hac vita, vt tamen quotidie nobis ſit moriendum quantiſper hîc viuimus. Non enim expirat peccatum, niſi tum cùm nos efflamus animam, & ne tum quidem totum expirat. Nam etſi anima in morte liberetur à peccato, & glorificetur, tamen originis peccatum comitatur corpus ad ſepulchrum vſque, & in ſepulchro per mortem efficax eſt ad corporis reſolutionem in puluerem. Poſt reſolutum autem corpus in puluerem latitat penitus in ipſo puluere tantiſper dum Chriſtus veniat, qui in aduentu ſuo prorſus aboleuit peccatum ſimul & mortem. Cùm igitur non ſimul ac ſemel mortificetur peccatum in hac vita, mortificationis nullum oportet finem eſſe quoad viuimus: quoties enim intermittitur mortificatio, toties reuiuiſcit peccatum, reuiuiſcente autem peccato, nos morimur. Rom. 7. 8. 9. *Mandati autem illius aduentu peccatum reuixit: At ego mortuus ſum.*

Mortifica

Mortificatio autem ex parte nostra in eo cernitur, vt mortificationis veras causas, hoc est, mortem Christi & Spiritum ipsius recipiamus primùm, deinde conseruemus receptas semel. Recipiuntur & conseruantur mors Christi & Spiritus sanctus, per fidem, preces, auditioné Euangelij, sanctam denique vitam ac conuersationem. Atque hæc ipsa quoq; receptio & conseruatio causarum, donum Dei est per Iesum Christum: Vt vniuersa actio mortificationis sit ex gratia Dei sola ac mera. Iubemur tamen nos mortificare carnem, non quòd in nobis hoc sit positum, sed simul cum verbo ac præcepto Deus confert gratiam faciendi id quod iubet. Notum enim est illud, Fac quod iubes, & iube quod vis.

Membra vestra. Membrorum nomine intelligit ipsa corporis membra, sed quatenus affectiones peccatorum per legem existentes in iis vigent, vt loquitur Rom. 7. 5. seu, quod idem est, hoc nomine intelligit affectiones prauas, quæ sese in membris exerunt, per metonymiam subiecti. Nam affectiones cordis prauæ ingerunt se in oculum, eúmq; implent superbia, adulterio, insania denique. Eædem ingerunt se in os, illúdque implent corrupto, putri & blasphemo sermone. Eædem rursus ingerunt se in manum, ipsámque implent & armant crudelitate. Denique ingerunt se in omnes sensus, in omnia corporis membra. Iubet

itaque Apostolus eruere oculum, hoc est, prauam affectionē in oculo: exscindere linguā, hoc est, prauā affectioni in lingua: amputare manū, hoc est, prauam in manu affectionem, & sic de cæteris. *Nam melius est* (inquit Christus) *ingredi in regnum cælorum mutilatum membris, quàm membris omnibus absolutum conijci in gehennam ignis*. Matth. 18. 8. & deinceps.

Obserua igitur, vt grassetur peccatum per totum hominem, initium faciens à corde, indéque se diffundens per totum corpus, pérque membra omnia: vt necesse sit tam latè patere mortificationem, & initio facto à corde & radice sese porrigere ad singula corporis membra, vel minutissima.

Terrestria. Hoc membrorum est epitheton, quo significat terrena & crassa membra, terrenas & crassas membrorum affectiones, imò ex fæce terræ constantes. Nam sunt affectiones etiam terrenæ, naturales, & humanæ, quæ per se licitæ sunt, &, si lauacro regenerationis lauentur ac purgentur, bonæ sanctæque sunt, vt edendi, bibendi, dormiendi, & cæteræ denique huiusmodi, quæ multæ in homine sunt. At quod ad affectionem scortandi & cæteras huiusmodi, in se illicitæ sunt & malæ, neq; quærendum vt vllo modo sanctificentur, vt illæ aliæ: sed vt primo quoque tempore amputentur ac abscindantur.

Scortationem. Sequuntur membrorū aliquot species: quarum prima scortatio. Suo more in recen-

recenſendis vitiis gẽtium initium ſumit à ſcortatione. Nam idem facit Rom. 1.24. &c. 1. Cor. 5. 1. 1. Cor. 6. 9. Eph. 5. 3. & alibi. Priori autem ad Cor. 6. 13. & deinceps pluribus argumentis condemnat hoc malum ſcortationis, in eóque immoratur diutiùs, quàm ſolet in quouis alio vitio refutando & condemnando. In cauſa eſt, quia hoc vitium commune adeò fuit ac vſitatum inter gentes, vt pro vitio non haberetur. Ideo Apoſtolus ſæpiùs ipſum condemnat, & primo loco inter alia nominat principémque locum ei aſcribit. Et reuera quidem ſcortatio ſic hominem profanat, vt nihil ſit ferè mali, quod ſcortator non ſit auſurus. Heb. cap. 12. ver. 16. ſcriptum eſt: *Ne quis ſit ſcortator, aut profanus, velut Eſau.* &c. quibus verbis ſignificat ſcortatorem ex numero profanorum hominum eſſe. Nam eo loco Apoſtolus poſtquàm ſpeciem nominauit ad ipſum genus progreſſus eſt.

Scortationis autem nomine hoc loco ſignificat, non tam actum ipſum, quàm affectionem ſcortandi, quæ viget in membris. Nam affectio eſt quæ mortificatur. Nos autem (vt verbo dicam) ex ordine & ſitu horum membrorum notamus, vt quodque vitium in aliquo populo ac gente maximè frequens & commune eſt, ita ipſum eſſe primo loco nominandum ac condemnandum: & quantò magis ipſum eleuant homines, tantò magis exaggerandum eſſe.

Impuritatem. A ſpecie ad genus, & à membro

ſpecialiori & tenuiori ad generalius & craſſius procedit, nempe ad impuritatem in genere, quę vt genus ſe habet ad ſcortationem, continétque ſub ſe alias omnes impuritatis ſpecies, vt ebrietatem, voracitatem, omnem denique intemperantiam. Nam natura noſtra infinitis modis impura eſt ac immunda; proindéque non oportet contentos nos eſſe mortificatione vnius alicuius membri, ſed extendenda mortificatio eſt ad omnia membra. Etſi fingas mortificata eſſe omnia membra impuritatis, tamen ſi ſuperſit vel vnum non mortificatum, illud vnum accerſet homini perniciem. Nam vel vnus aliquis morbus ex multis ſatis eſt ad perdendum hominem, ſi non curetur tempeſtiuè.

Molliciem. Hoc membrum eſt tertium. Nomine πάθȣς ſignificatur quæcunque affectio in genere. Nomen enim generale eſt & latè patens, ſed hîc κατ' ἐξοχὴν ſignificat paſsionis genus vehementiſsimum & ardentiſſimum, à qua dicuntur homines vri. *Melius eſt matrimonium contrahere, quàm vri.* 1. Corinth. cap. 7. ver. 9. In natura enim eſt ignis libidinis, qui nulla ferè ratione extingui poteſt in nonnullis, ne illa quidem à Deo ordinata, nempe matrimonio. Hinc tot paſſim occurrũt adulteri. Imò ne tum quidẽ in nonnullis extinguitur cũ in corpore libidinis omnis materia conſumpta eſt, vt in ſenibus, vel iis qui libidinẽ immo-

derate

deratè profuderunt: & quibus ſuccus omnis corporis iam exhauſtus eſt per intemperātiam. Quòd autē Apoſtolus poſt nominatum ipſum genus, huius ſpeciei potiſsimùm meminerit, id admonet peculiariter habendam eſſe rationem iſtius affectionis mortificandæ, vt quæ nullum modum faciat libidinis.

Cupiditatem malam. Ab hoc ſpeciali membro omninóque ab impuritate, ſiue impura ac immunda affectione, procedit ad affectionem ſiue concupiſcentiam quācunque malam. Nam præter immundas illas quæ hominem contaminant, ſunt in natura infinitæ aliæ malæ, peruerſæque, quarum vnaquæque ſatis eſt ad hominem perdendum: vt nunquam ſatis latè patere poſſit mortificatio.

Et auaritiam. Quemadmodum poſtquam nominauit impuritatem in genere, continuò ſubiecit πάθος, hoc eſt, inordinatam affectionem tanquam ſpeciem, quia ex omnibus impuritatis ſpeciebus hæc peſſima eſt: eodem modo poſtquàm nominauit malam cōcupiſcentiam, quæ vt genus ſe habet ad omnes ſpeciales concupiſcentias, ſpeciem ſubiungit auaritiam, vt pote in genere malarum concupiſcentiarum peſſimam: Nam vt πάθος eſt ignis libidinis in corde inextinguibilis: ita auaritia eſt hiatus in corde inſatiabilis, in quem ſi vniuerſum hunc mundū deuoluas, tamē non ſatiabitur. Neque

mirum, nam mundus finitus est, sicut omnia quæ in eo sunt: at desiderium cordis humani est infinitum, neque, vt verè dicam, vlla re satiari potest, nisi ipso Deo qui infinitus est. Et vt quidam dixit, allusione facta ad figuram mundi, simúlque cordis humani; Mundus circularis est, cor verò humanum quadratum. Quadratum verò circulus implere non potest. Quare, vt verbo dicam, Auaritia non expletur tantisper dũ ipsum auarũ absorbeat atque demergat.

Atque hoc illud est quod dicit Apostolus. 1. Tim. 6.9. *eos qui volunt ditescere, sese demergere in exitium & interitum.* Apostolus hæc duo nominauit, πάθος (inquam) & auaritiam, tanquam duo mala pessima. Tamen si velis inter se ea comparare, videbis auaritiam malum peius & magis incurabile. Nam πάθος & ignis ille libidinis paulatim extinguitur & cum senectute consenescit. At verò auaritia augescit continuò, & cum senectute iuuenescit. Nam vulgatum illud verum est; Omnia vitia cum senectute senescunt, at auaritia cum senectute iuuenescit. est enim morbus senũ ferè proprius. Quamobrem, si quod aliud malum eget mortificatione, & hoc malum maximè, quod nullo quæstu satiatur, nisi quæstu veræ pietatis. Magnus enim quæstus est pietas, & hominem præsentibus contentum reddit. 1. Tim. 6.6.

Quæ est idololatria. Subiungit definitionem Auaritiæ, eam quidem breuem, sed quæ auaritiæ

malum

malum valdè exaggerat. Eſt enim Idololatria, hoc eſt, Idololatriæ & cultui idolorum valdè affinis. Non hoc tantùm loco Idololatriam auaritiæ addicit, ſed Epheſ. 5. 5. auarum Idololatram vocat. Et Chriſtus ipſe ante eum. Luc. 16. 13. dixit neminem poſſe ſeruire Deo ſimul & mammonæ: quo ſignificat auarum ſic addictum eſſe diuitiis, vt eas pro Deo habeat, verò Deo quaſi abiurato.

Hîc quæri poteſt, Ecquis tam ſtupidus ac demens inueniatur, qui ſeſe abiiciat ad pedes diuitiarum ſuarum, eáſque tanquam Deum aliquem colat? Reſpondeo, Vt de externo cultu nihil dicam, etſi illud negari non poſſit nullum vnquam extitiſſe Idolorum cultorem, qui maiori cũ voluptate ſculptile aliquod inſpexerit, quàm auarus ſolet inſpicere imaginem illam quamcunque monetæ ſuæ impreſſam atque inſculptam: ſed, vt de externo hoc cultu nihil dicam, illud certum eſt neminem ex Idololatris extitiſſe vnquam, qui maiorem de Deo vero diffidentiam, in Idolo autem ſuo fiduciá habuerit, quam auarus habet de Deo diffidentiam, in pecunia verò ſua fiduciam. Quantam enim fiduciam innuit vox diuitis illius apud Lucam, 12. 19. qui dicit animæ ſuæ; *Requieſce, comede, bibe, oblectare*, &c. Paulus 1. Tim. 1. 17. ratione habita huius fiduciæ auari hominis, iubet Timotheum denunciare auaro, ne ſpem ponat in incertis diuitiis, ſed in Deo viuo.

Et Dauid Pſal.62.11. *Opulentia*, inquit, *ſi abundet, ne apponatis animum.* In quo autem eſt poſitus cultus, vel Dei veri, vel Idoli, ſi non in fiducia animi & confidentia ea, qua quis in eo acquieſcit?

Hîc rurſus quæri poteſt, Annon ſunt alia vitia non pauca quibus imbuti homines fiduciam collocant in rebus his terrenis? Annon ambitioſus confidit mundano honori eúmque pro Deo habet? Guloſus nonne ventrem pro Deo habet? Alii in ſe, alij in aliis, num fiduciam ſuam ponunt? Annon omnes iſti pariter Idololatræ ſunt dicendi? Cur igitur ſolus auarus vocatur Idololatra? Reſpondeo verum quidem eſſe iſtos omnes poſſe deſignari hoc nomine: tamen auaritiæ ſpecialis quædam eſt ratio cur ipſa ſic vocetur. Nam vt hoc malum auaritiæ commune eſt maximè, atque ideò minimè omnium pro malo æſtimatur: ſic maior videtur fiducia in auaritia, quàm in alio quouis malo: difficiliùs enim diuellitur auari animus à diuitiis iſtis terrenis, quàm etiá Idololatræ alicuius animus ab Idolo ſuo: vt de aliis vitiis nihil dicam. Quare vt de hoc rurſus admoneam, malum auaritiæ maximè omnium indiget mortificatione.

Poſtremò de his corruptis & vitioſis affectionibus hęc in genere obſeruo. *Primùm* verſantur iſtæ affectiones prauæ circa duo genera obiectorum. Primũ eſt voluptas corporis, alterũ eſt diuitiæ & quæſtus. Hęc quidem duo hominibus ſatis

satis liberaliter & quantū satis est largitur Dominus, voluptatem, inquam, & commodū, iucundum & vtile. Quare eo magis damnandi sumus, quòd superando modum, & peccemus, & tanquam ingrati liberalitate Domini abutamur. Bis igitur peccatur, & duplex proinde est damnatio. *Secundum* est quod obseruandum occurrit. Sunt quidem istæ affectiones omnes in excessu, vt & aliæ quas alibi damnat Apostolus ferè omnes sunt in excessu: vt satis videas corruptionem affectuum humanorum vergere in excessum magis quàm defectum, ac proinde magis opus esse mortificante Spiritu ad refrænandos affectus & ad mediocritatem reducendos, quàm ad instigandos & ad mediocritatem promouendos.

6 *Ob quæ venit ira Dei.* Argumentum huius hortationis secundum. Vt enim *primum* fuit à vita illa cælesti cum Christo in Deo abscondita: ita *secundum* istud est à vitæ contraria morte & ira Dei. Mortificationem enim carnis inclusit inter vitam & mortem æternam: vt quos vita proposita non mouet, eos mors obiecta terrefaciat & impellat. Quæ enim est naturæ nostræ obstinatio & contumacia, opus est, vel optimo cuique, terroribus inferorum, quibus impellatur ad officium faciendum. Etiam ipsi Paulo iis opus fuit, qui dixit, *Scientes igitur terrorem illum Domini homines ad fidem adducimus.* 2. Cor. 5. 11.

Nota deinde causā iræ in his omnibus & sin-

gulis inesse vitiis. Nam vnumquodque ex his efficax est ad iram & mortem æternam ex sese. Ita tamen vt si interueniant fides& resipiscentia, ex his nullum mortem afferat. Quod si interueniant fides & resipiscentia, sed homines sint pertinaces in suprà dictis malis ac vitiis, iam vnumquodque ex his efficax est ad mortem æternam:adeò vt meritò,non tam aliquod ex his censeatur causa mortis & iræ,quàm contumacia, & cor quod nescit resipiscere, quod quidem peccatum omnium maximè propriè ad mortem est. Nam ipsum in Spiritum sanctũ peccatum ad mortem dicitur esse. 1. Ioh. 5. 16.eo ipso quòd impœnitentia sit cum ipso coniuncta. Nam peccatum illud in Spiritum sanctum specialiter impœnitentia punitur.

Nota tertiò,quos statuat Dominus exempla iræ suæ æternæ:non electos suos, sed reprobos. Nam electos mauult in aliis spectaculum iræ suæ intueri, quàm iram illam in sese experiri, quæ est eius erga suos benignitas.Quæret quis, Annon etiam electos, etiam renatos, non raro statuat spectacula iræ suæ aduersus huiusmodi peccata? Exemplum in Dauide & aliis, quos visibilibus Iudiciis propter huiusmodi peccata exercuit. Respondeo, id quidem verum,Dominus suos etiam seuerè tẽporaliter castigat ob huiusmodi peccata,etiã postquàm resipuerunt. Exemplũ est Dauidis.Sed hîc loquitur de ęterna ira quę cõtumacib⁹ & infidelib⁹ propria est.

Quærat

Quærat quis rurſus, Quis vnquam vidit ſpe-ctaculum illud iræ æternæ, aut quenquam vidit in tormentis inferorum hærentem? Reſpondeo, ſatis eſt ſi hoc ſcriptum habeatur. Nam verba hæc Apoſtoli hoc loco, & Eph.c.5.6. nobis debent eſſe inſtar ſpectaculi: quod ſi quis nolit his credere, metuendum eſt ne ipſe in ſeſe inferos & iram æternam experiatur.

Quibus in vitijs. Hoc *tertium* eſt *argumentum* à priſtina ipſorum conuerſatione. Vos, inquit, verſabamini quondam in his vitiis ſuprà enumeratis: Ergo (vt ſequitur verſu ſequenti) nunc ea deponite. Ex quo *obſeruamus*: In priſtina conuerſatione mala & miſera materiam eſſe mortificationis & reſipiſcentiæ. Reuera autem, vt alia omnia, ſic etiam peccata antè commiſſa diligentibus Dominum conferunt ad bonum. Rom.8.28. Nam ipſa præteritorum peccatorum recordatio vulnerat mentes ſenſu doloris: dolor autem qui eſt ſecundum Deum efficit reſipiſcentiam. 2.Cor.7.10. Iam præſens, gratia vulnus illud ita ſanat, vt cum dolore coniunctum ſit gaudium ineffabile ac glorioſum.

Sed in verbis tria ſunt quæ obſeruamus ac diſtinguimus. *Primum*, cōuerſatio eorum in his vitiis enumeratis. *Secundum*, modus conuerſationis. *Tertium*, tempus conuerſationis. Quod ad *primum*: Verbum eſt ambulandi, quo ſignificatur peccatorē, in quo nimirū peccatum regnat, non conquieſcere, nō otiosè deſidere, ſed

N. iij.

moueri continuo motu, procedere, in itinere esse: via autem est via peccatorum, hoc est, lata illa via quæ ducit ad interitum. Nam, vt verè dicam, omnes vltrò tendunt ad interitum. Perditio tua ex te est Israel. Imò decurrentes in lata illa via, & quasi stadio, certatim perpetrant omnem impuritatẽ, vt loquar cum Apostolo. Eph. cap. 4. vers. 19. hoc est, quantis possunt viribus nituntur ad inferos.

Quod ad *secundum*: Particula (καὶ, &) notat eodem modo ambulasse eos in his vitiis, quo ambulant infideles & contumaces: Vt videas ante efficacem & internam Dei vocationem, nullum esse omnino discrimen inter electos & reprobos, siue mentem internam, & internos affectus, siue motus externos respicias, nisi in Dei cõsilio ac proposito, quod posteà suo tẽpore sese exerit in efficaci vocatione: Vt omnis boni nostri gloria in solidum Deo in Christo Iesu tribuatur.

Quod ad *tertium*, Tempus notatur particula. *Quondã*, quæ deinde definitur verbis sequentibus. *Quũ in iis, &c.* Quibus verbis significatur vitam internam causam fuisse conuersationis externæ: nam vt vita interna naturalis causa est & fons omnium motionum, & actionum externarum: ita vita interna peccati intus & in animo regnantis, est causa omnium malorum motuum, malarum actionũ corporis. Et reuera aliquis scortator est animo priùs, quàm corpore,

Homi-

Homicida animo, priùs quàm corpore. Sed hæc vita reuera mors eſt, & qui ſic viuunt, mortui ſunt. Vnde ſuprà eodem ſenſu dictum eſt eos mortuos fuiſſe in peccatis, quo nunc dicitur eos vixiſſe in peccatis: Nam vita peccati eſt mors ipſius hominis.

Quandoquidem hęc ita ſe habent, ſtudendum vt imprimis mortificatio incipiat à vita illa interna peccati. Hypocritę eſt ſimulare externam in membris corporis mortificationem, vt in oculo, in manu, in pede, &c. Sed qui præditus eſt illo Spiritu ſinceritatis, mortificationem ſtatim inchoat ab interna illa peccati vita, qua paulatim mortificata & eneruata, rami illi quos diffundit per totum corpus ſenſim langueſcunt atque areſcunt. Quòd ſi non ſtatim mortificetur interna illa peccati vita, fieri quidem poteſt, vt quis ad tempus non erumpat in manifeſta flagitia, ſed illa vita intus latens, neceſſe eſt tandem aliquando ſeſe prodat. Addo ſi fingas quenquam ita conſtrictum teneri externa aliqua vi vt neque adulterium, neque homicidium, neque flagitium aliquod aliud manifeſtum committere poſſit, ne in tota quidem vita ſua, tamen is, ſi intereà nō mortificetur illa vita peccati, quæ intus latet, vel propter eam ſolam, mortem illam æternam morietur. Quamobrem danda eſt opera ante omnia, vt mortificetur vetus ille homo qui intus & in corde penitus deliteſcit.

8 *At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandeſcentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore veſtro.*

9 *Ne mentimini alius aduerſus alium, quū exueritis veterem illum hominem cum factis ipſius.*

10 *Et indueritis nouum illum, qui renouatur in agnitionem congruentem imagini eius qui ipſum condidit.*

11 *Vbi non eſt Græcus & Iudæus, Circumciſio & Præputium, Barbarus, Scytha, ſeruus, liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.*

8 AT *nūc deponite.* Redit ad exhortationē, eámq; ex pręcedentibus argumentis concludit. Nam deponere hęc membra omnia nihil aliud eſt reipſa, quàm mortificare ea. Videnda ſunt hîc quatuor. *Primum*, quid ſignificet hoc verbum deponendi. *Secundum*, quę ſint deponenda. *Tertium*, quomodo. *Quartum*, quo tempore.

Quod ad *primum*: Verbum deponendi idem ſignificat reipſa, quod verbum præcedens mortificandi. Vtrumque mutuatitium eſt. Mortificandi verbum ſumptum eſt ab animantibus, quę vitam & ſenſum habent, ac proinde mortificari poſſunt. Verbū autē deponendi ſumptū eſt à veſtibus, quæ exuuntur & amouentur. Peccatum enim, vt eſt vetus homo qui interficiatur ac mortificetur: Ita quoque eſt veſtimentū planè peſtiferum, quod exuatur & deponatur.

Verbum

Verbum deponendi ἀποθέσθαι, non ſignificat tantùm exuere ſed ita exuere, vt nunquam poſteà induas veſtimentum ſemel exutum, verũ longè à te ipſum amoueas atque abiicias. Non enim quemadmodum tunica veſperi deponitur, rurſus mane aſſumitur, atque induitur; ita peccatum nunc exuendum, paulò verò poſt induendum eſt: pręſtaret enim non exuiſſe. Nam rurſus indutum firmiùs adhæret & euadit natiuum, adeò vt ipſamet cutis noſtra nõ arctiùs ferè adhęreat carni, quàm peccatũ. quod ſi tanquam canis reuerſus fueris ad vomitũ, vide ne nõ detur tibi rurſus illud euomere, quod poſtquàm euomuiſti, tanquam canis lingendo rurſus deuoraſti.

Quod ad *ſecundum*: *Deponite*, inquit, *omnia*, non aliqua. Non fornicationem tantùm, ſed auaritiam; non auaritiam tantùm, ſed iram; denique omnia. *Nam qui offendit in vno, omnibus tenetur.* Iacob.2.10. Et reuera in quo regnat vnum aliquod peccatum, nulla eſt in eo homine peccati cuiuſquam mortificatio. Mortificatio enim eſt omnium peccatorum pariter; quod ſi non ſit alicuius in vllo gradu, profectò nullius eſt peccati mortificatio. Prætereà, quemadmodum vnus aliquis moritur multis cõfectus morbis, ita alter vnò tantùm confectus & abſumptus morbo, interit. *Notandum*, quòd dũ pręcipit deponenda omnia, id pręcipiat omnibus & ſingulis ſine diſcrimine. In vnoquoque enim

per naturam ſunt omnia vitia,& ſemen eſt omnium malorum: licet non erumpat ſtatim quiuis in omnia.

Quod ad *tertium*, addit, *Deponite vos etiam*, vel ſimiliter; nẽpe, quemadmodum alij ex fidelibus hæc deponũt omnia, ita vos idẽ facite, ſi velitis in numero fideliũ eſſe. Quondá ambulaſtis cũ infidelibus in his vitiis omnibus: nũc viciſſim ambulate cum fidelibus, deponite hæc omnia. Oportet enim cõpenſationẽ eſſe. Nũquá enim ego eum hominẽ habuero pro Chriſtiano qui non ſimul cum nomine vitá mutârit, & priſtinam vitam malam ac peruerſam impoſterùm ſancta & honeſta compenſarit. Sed *notandum* hoc loco: quemadmodũ Deus verbo ſuo mortificat nos, ita exemplo ſanctorum & mortificatorum, quod nonnunquam adeò efficax eſt ad mortificationem, vt qui non ſunt mortificati & conuerſi per ſermonem, ſine ſermone, vt habetur. 1. Pet. 3. 1. lucrifiant inſpecta ſanctorum ac piorum conuerſatione. Sunt tamen qui tantùm ab eo abſunt, vt commoueantur exemplo ſanctorum ac piorum hominum, vt quos vident ſanctè viuere ſeſéque ſeparare ab inquinamẽtis huius mundi, pro ludibrio eos habeant. De his Pet. 1. Epiſt. 4. 4. *Quamobrem illi*, inquit, *non concurrentibus vobis ad eandem luxus profuſionem videntur ſibi peregrinari blaſphemantes. Qui reddituri ſunt rationem ei qui paratus eſt ad iudicandum viuos & mortuos.*

Quo

Quod ad *quartum*, ſubiicit, *Deponite, nunc* hoc eſt, dum dies eſt, ac ſplendet Chriſtus in Euangelio. Tunc enim olim dum nox erat ambulaſtis in his vitiis omnibus. Nunc igitur pari ratione dum dies eſt deponite hæc omnia. Non enim parùm facit tempus ad viuendi rationem, aliúdque atque aliud tempus ad alias actiones eſt efficax. Nox prouocat ad ſomnum, ad ebrietatem, ad ſcortationem, & cætera opera tenebrarum. *Qui dormiunt*, ait Apoſtolus, *noctu dormiunt: & qui inebriantur noctu ebrij ſunt.* 1. Theſſ. 5.7. Rurſus dies prouocat ad vigilandũ, ad ambulandum compoſitè: vt *interdiu*, inquit, *compoſitè ambulemus.* Rom. 13,13. Similiter nox ſpiritualis, hoc eſt, ignorãtia Dei, qui in Chriſto Ieſu ſpiritualis illa lux eſt, prouocat ad opera quæcunque tenebrarum. Viciſſim lux ſiue dies ſpiritualis, hoc eſt, cognitio Dei in Chriſto Ieſu, excitat ad opera lucis. *Nox proceſſit, dies autem propinquat: Abiiciamus igitur opera tenebrarum.* Rom 13.12. quo loco eſt idem hoc verbum quòd hîc legitur ἀπόθεσθε. Hæc quidem eſt efficacia per ſe lucis huius ſpiritualis: ſed in multis non eſt efficax ad ſanctam vitam ac conuerſationem. Sunt enim quos excæcat & indurat, quibuſque oculos perſtringit, non culpa quidem ipſius, ſed vitio peſsimorum ac contumaciſsimorum hominum interitui deſtinatorum. Quod ſi enim tectum eſt Euangelium, tectum eſt iis qui pereunt, &c. 2. Cor. 3.4.

Iram, excandeſcentiam. Hactenus fuit concluſio exhortationis generalis. Nunc rurſus explicatur inductione certorum quorundam aliorum vitiorum. Priora quatuor quæ numerantur continentur ſub generali malo, quod vocamus iniuriam, ſiue iniuſtitiam in proximum. Gradatim aſcendunt ab imo ad ſummum, per media. In imo gradu eſt *ira* quam vocat: in ſecundo eſt, *θυμὸς, excãdeſcẽtia*: in tertio gradu, eſt *malitia*: in quarto & vltimo, eſt *blaſphemia* ſiue *maledicẽtia*.

Iram (vt ab ea ordiamur) intelligit primam illam commotionem & eam quidem corruptá, cordis humani aduerſus proximum ad ſumendam de ipſo vindictam. Voco commotionem corruptam: nam alioqui eſt ira quædam ſancta: nempe tum ſancta eſt ira quum non tam homo ipſe, qui totus eſt corruptus natura, quàm Spiritus ſanctus Dei in homine & per hominem iraſcitur, hoc eſt, tum affectus iræ ita regitur ac gubernatur per Spiritum ſanctum, vt non peccet in vllis circumſtantiis, quoad eius fieri poteſt, non in cauſa vel materia iræ, non in perſona, non in tempore, non in loco, non in modo ac menſura. Quum peccatur, vel in aliqua harum circumſtantiarum, vel etiam in omnibus, iam non tam Spiritus ſanctus, quàm ipſe homo iraſcitur, & commotio iræ corrupta eſt ac vitioſa. Quòd ad Spiritum illum ſanctum, non tum iraſcitur nobiſcum, quin potiùs iraſcitur aduerſus nos. Paulus enim, Epheſ. cap. 4. verſ. 30. dicit

dicit iram, amaritudinem, & cætera huiusmodi, tristitia afficere Spiritum sanctum. Fateor equidem difficillimum esse in ira non peccare. Est enim affectus cordis adeò præceps ac subitus, vt citiùs ferè erumpat, quàm detur vllus rationi locus, rationem autem perturbet. Quamobrem Apostolus ait, *Irascimini, & ne peccate.* Ephes. cap. 4. vers. 26. quo significat iram ferè non esse sine peccato. Quare quoties materia vel causa iræ aliqua sese offert, toties inuocanda est præsentia Spiritus sancti, qui eam mortificet, & ita regat, vt quantum fieri potest, non peccet; Nisi enim in optimo quoque regatur per Spiritum sanctum, profectò quum iustissima etiá iræ causa oblata est, vltra modum prouehetur, ac peccabit. De ira hactenus.

Secundus Iniuriæ gradus est θυμὸς, excandescentia: Est autem ira vehementior, vt origò vocis indicat, accensa in corde ira. Nam ἀπὸ τοῦ θύεσθαι vox descendit. Est autem cùm calidus sanguis circa cor sic æstuat, vt cor accendatur & incendium quasi corripiat, & flamma ac scintilla ignis conspiciatur, in oculis micantibus, in lingua, in manu, adeò vt si à maleficio aliquo cohibeatur manus, id adscribendùm sit Dei misericordiæ, qui tempestiuæ insanũm illum affectum animi reprimit atque coercet. Quamobrem, nisi tempestiuè deponatur & mortificetur affectus iste tam furiosus, necesse est armetur ea manus ad vindictam iniustam, quæ ipsi fu-

riofo perniciem certam afferat. Exempla huius rei paſſim occurrunt. De excandeſcentia hactenus.

Tertius iniuriæ gradus eſt *malitia* quæ ipſa iræ quædam ſpecies eſt. Eſt enim ira permanens, & altius cordi inſidens, coniuncta cum propoſito ac conſilio mentis ad vltionem ſumendam; quamprimum ſeſe occaſio offeret. *Ne occidat Sol ſuper iracundiam veſtram, neque date locum diabolo.* Epheſ. 4.26.27. Quibus verbis ſignificat Apoſtolus iram cùm pernoctat nobiſcum euadere in malitiam, coniuncto vlciſcendi propoſito, idque ex ſuggeſtione Satanæ. Quamobrem vel multò maximè eget hic affectus animi noſtri mortificatione: ſecus enim certum ac manifeſtum flagitium inſequetur. Nam malitia vlciſcendi omnes occaſiones quærit atque arripit. Eſt enim non ſubitus aliquis motus, qui citò accedit, rurſus citò diſcedit ac euaneſcit, qualis eſt θυμὸς: ſed eſt conſtans ira cum propoſito maleficiendi & lædendi proximum: De malitia hactenus.

Sequitur quartus iniuriæ vel iniuſtitiæ gradus, quem *blaſphemiam* nominat. Eſt autem actio externa qua læditur fama proximi, proficiſcens ab interna animi, vel ira, vel excandeſcentia, vel malitia. Horum enim affectuum vitioſorum primus affectus eſt in lingua ad blaſphemandum ac maledicendum, ſecun-

cundus verò in manu, ad percutiendum. Mortificãdus est ſtatim primus, ne ſi regnet blaſphemia in ore, tandem aliquando manus percutiat. Sed non eſt hoc prætereundum, quod hunc ſecundum effectum Apoſtolus non nominet, neque ad blaſphemiam adiungat cædem, vt homicidium. Fortaſſe homicidium tam abominandum ac deteſtandum duxit, vt noluerit ipſum vel à ſe, vel aliis nominari. Alibi enim deteſtanda iſta vel nominari prohibet. Eph. 5. 3. Vel certè malum hoc homicidii, non ita frequens tum olim fuit, ne inter Gentes quidem. Quòd ſi Apoſtolus ad Scotos hodierno die ſcriberet epiſtolam, (inter quos homicidium tam vſitatum ac frequens eſt, vt iam ne pro vitio quidem, quin potiùs pro virtute paſſim haberi incipiat) Quòd ſi, inquam, ſcriberet ad noſtros, perſuaſum habeo, plures paginas conſumeret in condemnando hoc vnico vitio. Nam vt ſcortatio præcipuum videtur fuiſſe Gentium vitium, & hoc ipſo die ebrietas Germanorum: ita Scotorum præcipuum malum ac vitium, eſt illud homicidii longè deterrimum, ac abominandum omnibus modis.

Hactenus de partibus ac gradibus iniuriæ in proximum. Hæc itaque veſtis, vt ſic dicam, iniuriæ, quam deponendam monet Apoſtolus, craſſa eſt admodùm, ac, ſi quæ alia ſit, multiplex eſt. Nam multis, imò propè infinitis, modis læditur proximus. Sic autem tota deponen-

da est, & abiicienda iniuriæ vestis, vt ne vna aliqua eius, vt sic loquar, plicatio sit retinenda, ne prima quidem illa & simplicissima, quam iram diximus, quæ ipsa si retineatur, & non mortificetur, euadet tandem in eam crassitiem, vt nihil ad consummationem iniuriæ in proximum possit desiderari.

Verborum turpitudinem. Hoc *quintum* est ex iis vitiis, quæ hîc enumerantur, quam αἰσχρολογίαν vocat, *sermonis turpitudinem.* Postquàm enim de peccatis quæ versantur circa linguam & sermonem cœpit agere, in iis immoratur, & maledicentiæ subiicit sermonis turpitudinem: sermonis autem turpitudini subiicit mendacium versu sequenti. Varium enim ac multiplex est linguæ malum, nisi ipsa sanctificetur. Etsi enim pusillum sit & minutum in corpore membrum, ait Iacob. cap. 3. vers. 5. & 6. tamen magna iactat, flamma est, ac mundus iniquitatis. Ex his malis pauca aliquot hîc enumerat, nempe tria, maledicentiam, verborum turpitudiné, mendacium. Quam hîc vocat *verborum turpitudinem,* Eph. 4. 29. σαπρὸν, *putrem sermonem* appellat. Turpis autem siue putris sermo dicitur, quia instituitur de rebus obscœnis & putribus: quæ ne nominandæ quidem sunt. Nam vt res ipsæ tactu suo corrumpunt ac putrefaciunt, quæ iis apponuntur & admouentur, sic sermo de his rebus corrumpit ac putrefacit aurem simul atq; animum hominum. Neq; enim existiman-

mandum eſt verbum quod procedit ab ore cuiuſquam tam inefficax ac euanidum quiddam eſſe. Vt enim ſermo ſanctus, & ad ædificationem comparatus, confert gratiam auditori: ita ſermo malus ac impurus impurat ac corrumpit hominem. vnde Apoſt. 1. Cor. 15. 38. iis occurrens qui leue adeò momentum in ſermone putabant eſſe, *Ne errate*, inquit, quaſi dicat, erratis, putantes peruerſum ſermonem, vel de religione, vel de moribus, tam parui eſſe momenti: tum continuò ſubiicit, *Mores bonos commercia corrumpunt mala.*

Huc accedit animi humani pronitas ad recipiendam quamcunque infectionem & contagionem, idque ex obiectis rebus quantumuis leuibus & euanidis: Imò ex rerum vmbris & imaginibus oblatis, vel oculis, vel auribus, vel cuiquam aliorum ſenſuum; quibus ſeſe contaminat intus, priuſquam foris rebus ipſis malis ac turpibus corpus contaminetur ac polluatur. Quare attendendum his ſenſibus exterioribus, præſertim oculis & auribus, ac nominatim auribus, per quas vt animo potiſſimùm ſubminiſtratur gratia, ita per eaſdem animo miniſtratur contagio: ſenſibus, inquam, attendendum, qui non ſunt accommodandi temerè ad quaſcunque res obiectas, ſed ad eas tantùm quæ commodæ ſunt ad ædificationem, & gratiam conferunt.

Ab ore veſtro: Turpitudo verborum eſt oris:

Quare ab ore deponenda. Est enim mortificatio quædam oris, quemadmodum & animi. Et eadem ratio est aliorum membrorum corporis, quæ singula suo modo mortificanda sunt, quemadmodum singula sunt vitiata. Mortificatio autem primùm omnium incipere debet ab animo, & amouenda ab animo turpis ac obscœna cogitatio quæque: deinde ad os veniendum. *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Matth. 12. 34. Rursus turpis sermo postquàm ex ore est egressus, reflexu quodam suo polluit interiorem animum, adeoque totum hominem. *Lingua*, inquit Iacobus, *maculat totum corpus.* Iacob. 3.6. Quamobrem videndum ne fœda aliqua cogitatio in linguam prorumpat, sic enim bis peccatur. Et ea quoque ratione certum est mortificari interiorem fœdam & impuram affectionem ac cogitationem, si illi locus non detur in lingua, vel ore: sed quamprimùm commouet sese interiùs, eam auersetur quis animo atque detestetur, denegans ei, tam linguæ sermonem, quàm cordis assensum.

9 *Ne mentimini alius.* Hoc tertium vitium est linguæ; nempe, *mendacium.* Mentiri vulgò dicunt esse contra mentem ire, quum aliud lingua proferimus, aliud mente intelligimus. Oritur autem hæc pugna inter mentem & linguam ex interiori quadam discrepantia.

pugnantia quæ est inter mentem & voluntatem: mente quidem veritatem ostendente, voluntate autem renitente, & negante assensum suum. Lingua autem, vt & alia corporis membra, nutum peruersæ voluntatis maximè sequitur, & prout eã cum affectibus ac concupiscentiis suis sese inclinat, ita ipsa inclinatur. Mentiri, etsi ex eo nullum aliud sequatur malum aut detrimentum, etsi neminem lædat, tamen per se malum est ac peccatum, & Christiano homine ac Christo Domino, qui ipsamet veritas est, maximè indignum.

Sed scopus atque respectus quem is qui mentitur ante oculos habet, facit vt in mentiendo sit maius malum & peccatum grauius. Quisquis enim mentitur proximo, id, animo fallendi eum, facit perpetuò, sæpè etiam animo lædendi eum, vel corpore, vel bonis. Vnde Apostolus hoc loco dicit, *Ne mentimini alius aduersus alium, vt alij alios lædatis.* Sed vt demus eum qui mentitur non lædere proximum, vel corpore, vel bonis, imò verò ei prodesse, quemadmodum medicus dum ægroto dicit medicinam eam quæ in se amara est, suauem esse, vt eam ægrotus absorbeat, ac inde conualescat: tamen qui persuadet proximo quod falsum est, is eum, etsi non alia ratione, tamen animo lædit. Nam omnis informatio & opinio falsa, posi-

eaquàm animo percepta eſt, ipſum vitiat aliquo pacto.

Verùm vt illud demus nullo pacto per mendacium lędi proximum, neque corpore, neque animo, neque bonis: tamen is qui mentitur, ipſe ſemper læditur. Vtut aliis proſit, ſibi ipſe obeſt perpetuò. Mentiendo enim ſæpè, ſibi habitum acquirit mendacij, quo fit vt nihil vnquam queat verè ac ſincerè proferre, vel, ſi verum dicat, illud mẽdaciis permiſceat. Prætereà amittit fidẽ apud alios, quoties loquitur. Nemo ei credit, etiam tum quum vera loquitur. Nam ſemel malus ſemper præſumitur eſſe malus in eo mali genere. Poſtremò prouocat ad iram Deum, cui mendax lingua eſt abominationi. Prou. 6. 16. 17.

Ex his ſequitur mentiri eſſe peccatum, & mendacem perpetuò peccatorem eſſe, quocunque modo, & quocunque demùm fine ac reſpectu mẽtiatur. Ne quis allata mendacij diſtinctione conetur effugere. Nam cùm triplex vulgò circumferatur *mendacium*, primum *pernicioſum*, quod tendit ad perniciem & detrimentum proximi: Secundum *officioſum*, quod reſpicit bonum & commodum, vel noſtrum ipſorum, vel proximi: Tertium *Jocoſum*, quod pro fine habet delectationem & voluptatem proximi. Quum, inquam, triplex ſit mẽdacium, affirmo nullum ex his abſque peccato eſſe, etſi non ſit idem & par omniũ peccati gradus. Nam qui mentitur officioſè,

officiosè, peccat ille quidem. Qui mentitur iocosè, magis peccat. Qui denique perniciosè maximè, & grauissimè.

Omnis tamē mēdax quocunq; demū modo mētiatur, hoc ipso, quod mētitur peccat. *Primū* enim mādato illo Dei, quod vetat falsum testimonium, omne genus mendacij prohibetur, vt quiddā in sese malū. Nā quidquid vetatur lege Dei, illud per se malum est. *Secundò*, Paul. Rom. 3.8. dicit, Non est faciendum malum vt bonum veniat: quo significat quod in se malum est ac vetitū lege Dei, illud nullius circūstantiæ ratione posse bonū fieri, ne quidē si ex eo bonum & cōmodū, vel nostrū, vel aliorū, succedat. Quæ enim in se mala sunt ac vitia, nullis circumstātiis adiectis possunt virtutes euadere. Secus se res habet in iis quæ in se sunt ἀδιάφορα, hoc est, neq; bona simpliciter, neq; mala; hęc enim ratione circumstantiarum, vel bona vel mala fieri possunt: vt sunt affectiones animi, quæ ratione circūstantiarum, vel bonæ, vel malæ fieri possunt: quū in se neque bonæ, neque malæ, dicantur. Hæc traduntur ab ipsis Philosophis. *Tertiò*, Quod si non esset aliud quod argueres mēdaciū quodcunque & cuiuscunque generis vitiū esse, profectò vel conscientia hoc doceret, quę postquā quis mentitus est quouis modo, si nō planè consopita sit: vellicat ipsi aurem, & peccati admonet.

Videmus pueros, si quando mēdacij arguun-

tur, erubeſcere. Quid cauſæ eſt? Conſcientia admonet métiri eſſe peccare. Videmus denique omnes nullam ferre contumeliam grauiùs, quã hanc qua exprobratur iis mendacium. Hinc continuò iræ, pugnæ, cædes. Quid autem cauſæ eſt? Conſcientia, quæque reliqua eſt in natura lucis ſcintilla, admonet métiri eſſe peccare, & abhorret ea à mendacio, tanquá ipſa hominis natura indigno, quum hic creatus ſit ad imaginem Dei, qui eſt ipſamet veritas. Hæc & alia quæ afferri poſſunt multa, ſatis oſtendunt nullum mendacij genus eſſe abſque peccato.

Non me latet fuiſſe qui aliquod mendaciũ defenderint tanquam bonũ, vt illud officioſum maximè, pro quo exẽpla ex Scripturis deprompſerunt. *Primò*, illud obſtetricum Ægyptiacarum, quæ mendacio conſeruarunt in vita mares Iſraelitarum modò natos. Exod. cap. 1. verſ. 19. *Secundò*, illud Rachab meretricis quæ exploratores Hebræorum mendacio conſeruauit. Ioſu. cap. 2. verſ. 5. *Tertiò*, illud Dauidis, qui ſeſe mendacij habitu & ſimulatione inſaniæ conſeruauit apud Regem Philiſtæorum. 1. Sam. cap. 21. verſ. 14. & ſi quæ ſunt alia huiuſmodi. Sed ad hæc facilè eſt reſpondere, & iam reſponſum eſt ab Auguſtino in libris ad Conſentium de Mendacio conſcriptis. Vt igitur concedatur mulieres iſtas mentitas eſſe, (de quo tamen ambigunt viri docti) ſed vt concedatur, inquam, mentitas eſſe eas, certum

eſt feciſſe iſtas malum, vt bonum eueniret: quod tamen faciendum vetat Apoſtolus. Ac proinde certum eſt iſtas, atque etiam Dauidem peccaſſe in mentiendo, hoc eſt, in modo & ratione, qua fecerunt bonum. Quod enim fecerunt id bonum erat, ſed alia ratione alióque modo oportuit facere. Quare neceſſe fuit mendacium, & faciendi modum ipſis condonatum fuiſſe ex Dei miſericordia, etiam tum cùm compenſauit quod fecerunt bonum. Atque hæc paucis eſt noſtra ſententia conſentiens veritati, conſentiens etiam Auguſtini, & piorum ac doctorum quorumcunque noſtri ſæculi hominum ſententiæ de mendacio, déque mendacij ſpeciebus omnibus, quod nempe nullum mendacium ſit abſque peccato aliquo. Vt ne quouis modo peccandi licentiam ſibi ſumant homines: quaſi verò aliquid boni ſit in aliqua mendacij ſpecie.

Cùm exueritis. Hoc aliud eſt *argumentum* exhortationis concluſioni ſubiectum numero *quartum*. Sumptum autem eſt à regeneratione iam inchoata. Cuius hîc partes ponuntur duæ. *Prima*, veterem hominem exuere. *Secunda*, nouum hominem induere. Argumentatio in hanc formam ſtrui poteſt: Regenerati eſtis exuto iam vetere homine, & induto nouo homine: Ergo mortificate membra, affectiones & actiones veteris hominis. Argumentum eſt à qualitate ad motus, affectiones & actio-

nes inde promanantes. Ex quo *obserua*, Qui exuit veterem hominem,hoc eſt, qualitatem ipſam malam, ſimul exuat & mortificet oportet omnes vitioſos motus veteris hominis: & qui ſemel exuit veterem hominem, oportet quoque eum deponere, ſiue mauis abiicere illum hominem, ſic vt nunquam eum induat impoſterum.Plus enim eſt in verbo,ἀποθέσθαι,hoc eſt, abiiciendi,quàm in verbo exuendi. Argumentum autem hoc loco ex eo quod exuerint illum hominem concludit ipſum deponendum ſiue prorſus abiiciendum.

Sed expendenda ſunt ſingula verba. *Quum exueritis*, inquit. Verbum ſumptum eſt à veſtibus quæ induuntur & exuuntur. Quare vetus homo indumenti quoddam genus eſt. Oportet igitur ipſum nobis eſſe admodum coniunctum & vnum quodam modo nobiſcum fieri. Imò arctiùs coniunctum nobiſcum, quàm indumentum aliquod quàm maximè nobis intimum, præſertim quum nobiſcum conceptus ſit,ſimul & natus: id quod in nullum cadit corporeum indumentum. Veſtimentum tamen quoddam eſt: Quare non ex ſubſtantia, vel corporis, vel animi noſtri: ſed aduentitia quædam qualitas, quæ tamen ſic adhæret tam corpori, quàm animæ, vt auelli ab iis nequeat vlla vi, niſi ſola illa omnipotentis Dei per Chriſtum Ieſum.Manu hominis poſſumus exui iſta veſte, imò ipſa cutis nobis poteſt detrahi per manum homi-

hominis. At ſolus Deus exuit nos ſpirituali illa veſte originalis peccati, quam veterem hominem hîc & alibi nominat.

Veterem hominem. Nomine veteris hominis intelligo (vt verbo dicam) corruptionem illam naturæ, quam hauſimus, non tantùm ex matris vtero, ſed etiam ex lumbis ipſius Adami, prorſus corruptis & putridis, idque per naturalem propagationem. Non igitur immeritò vetus appellatur, cùm originem ſuam ad veterem illum Adamum vſque referat. Neque mirum eſt, ſi vetus iſte homo plenus ſit deformitatis, rugarum, macularum illarum, quarum meminit Apoſt. Eph.5.27. cùm & tam vetus ſit, & nunquam, ne in pueritia quidem ſua, formoſus extiterit. Et certum quidem eſt, nihil eſſe quod terrorem & horrorem magis incutiat nobis, quàm facies illa veteris hominis, ſi ea ſemel à conſcientia oculis animi oſtentetur. Habet enim comitem iratam illam Dei faciem. Sed ludunt homines cum peccato, & naturæ ſuæ fœditate, quantiſper eam eiuſque horribilem deformitatem, conſopitis adhuc eorum conſcientiis, non aſpiciunt.

Cum factis ipſius. Quantumuis vetus ſit, & quaſi ſenio confectus iſte homo, tamen πρακτικὸς & in agendo aſsiduus eſt. Homines cùm ad ſenectutem vergunt ceſſant ab agendo, & membra ipſis debilitantur paulatim. At iſte homo quò magis ſeneſcit eò magis vireſcit

ac vegetus eſt. In hac enim vltima mundi ſenectа maximè viget. Et originis illud peccatum magis viget in vno aliquo qui nunc viuit homine non renato, quàm viguit in ipſo Adamo primo homine, quo primùm tempore lapſus eſt ac defecit à Deo. Sed nota actiones veteris hominis cum ipſo veteri homine exuendas eſſe adeò neceſſariò, vt ſi non exuantur actiones, neceſſe eſt maneat vetus homo. Nequis ſit qui in mediis homicidiis ſuis, adulteriis, furtis, rapinis, blaſphemiis & cæteris huiuſmodi, iactitet Chriſtum ac nouum hominem, Fidem, Iuſtificationem, Sanctificationem, & Regenerationem. Vbi enim regnant actiones veteris hominis foris, illic intus regnet vetus ipſe homo neceſſe eſt.

10 *Et indueritis nouum*. His verbis habemus alteram Regenerationis partem. Ac primùm verbum induendi ſignificat nouum hominem eſſe quoddam indumenti genus, perinde vt exuendi illud verbum indicabat veterem hominem indumentum quoddam eſſe. Quare oportet & nouum quoque arctè nobiſcum coniunctum eſſe, ſed tamen vt veſtimentum, hoc eſt, quoddam non ex noſtra natura, ſed aduentitium naturæ & ſubſtantiæ, ſanctam nimirùm qualitatem, quæ tamen adeò firmiter arctéque naturæ, tam corporis, quàm animæ, adhæret, vt nunquam ab ea diuellatur, Dei manu in æternum eam ſuſtentante. Vetus homo auellitur

à na-

à natura Dei manu, vt suprà admonuimus. At nouus homo Dei manu ita sustentatur in perpetuum vt nulla alia manu, vel Angeli, vel hominis, diuelli à nobis queat vllo tépore: Dona enim & vocatio Dei sunt ἀμεταμέλητα. Ro. 11.29.

Nouum illũ. Vt vetus homo fuit corruptio naturæ, quá hausimus ex putrido illo stipite Adamo, idque per naturalé propagationé, sic nouus homo est incorruptio, naturæque sanctitas, quam haurimus ex Christo secundo Adamo, tanquam viridi arbore, non quidem per naturalem propagationem, sed per gratiæ insitionem, quæ fit per Spiritum ac fidem. Sed quæ sequuntur clariùs exprimunt ac depingunt nobis hunc nouum hominem, quàm vt opus sit definitione vlla nostra. In verbis sequentibus tria notanda sunt. *Primum*, est hominis noui creatio. *Secundum*, est ipsius natura quæ sit ea. *Tertium*, est Imago siue ἀρχέτυπος ad quem conditus sit nouus homo.

Quòd ad primum, *Qui renouatur*, inquit. Non dicit, qui creatur, sed *qui renouatur*, hoc est, qui denuò creatur. Hinc sequitur iam olim creatum fuisse & conditum hunc hominem, quòd ad ipsius substantiam, in prima mundi & hominis creatione. Deinde amissum planéque deperditum fuisse in lapsu primi hominis. Tertiò, denuò creatum ac cõditum in Christo Iesu. In quo apparet admirabilis Dei misericordia, quã Paulus, Eph, 2.4.5. dũ meminit viuificatio-

nis noſtrî quæ eſt cum Chriſto, quæ nihil aliud eſt quàm hæc quæ hîc dicitur renouatio) ſic prædicat: *Deus*, inquit, *qui diues eſt miſericordiâ, ſecundum multam charitatem ſuam qua dilexit nos, etiam cùm eſſemus mortui in offenſis noſtris, viuificauit vnà cum Chriſto.* Et Tit. 3. 4. 5. dum meminit lauacri illius regenerationis, & renouationis per Spiritum ſanctum, extollit mirificè benignitatem, miſericordiam, & φιλανθρωπίαν Dei.

In agnitionem. Hoc *ſecundum* eſt in his verbis quo exprimitur noui hominis natura & eſſentia: ea autem poſita eſt in agnitione. Agnitionem hanc magnificè deſcripſit Apoſtolus, Eph. 1. 18. 19. vbi poſtquàm meminit agnitionis ipſius, continuò ſubiecit, *Vt illuminatis oculis mentis veſtræ ſciatis quæ ſit illa ſpes vocationis ipſius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipſius in ſanctis; Et quæ ſit excellens illa magnitudo potentiæ ipſius in nobis qui credimus, ſecundum efficacitatem fortis roboris ipſius*, &c. Eſt igitur agnitio hæc (vt verbo dicam) nihil aliud quàm illuminatio oculorum mentis, qua fit vt videant gloriam illam, quæ in nobis inchoata eſt in hac vita, perficietur autem in altera. Quæ ipſa illuminatio rurſus, quid aliud eſt quàm fides Chriſti? Paulus Eph. 4. 24. ponit nouum iſtum hominem in Iuſtitia & ſanctitate vera. Quæ duo ſi coniungantur cum hac, cuius hîc meminit, agnitione, nouum hominem omnibus ſuis partibus abſolutum

lutum reddent: vt ſit nouus homo, in mente agnitio, in corde ſanctitas vera ac ſincera, denique in manu & externis actionibus iuſtitia: vt nihil ſit in homine, neque internum, neque externum quod, non veſtiatur & operiatur indumento hoc noui hominis.

Iam ſupereſt *tertium* quod conſiderandum propoſuimus, nempe ἀρχέτυπος & Imago, ſecundum quam conditur & renouatur nouus iſte homo. Eſt autem his verbis, *Congruentem imagini, &c.* Imago igitur eſt ipſius Dei, nam is conditor eſt. Ex ἀρχετύπῳ & imagine ſecundum quam conditur nouus homo, accedit homini inſignis gloria, & prærogatiuam habet ſupra reliquas omnes creaturas, quas legimus à Deo in principio creatas eſſe, Geneſ.1. De nulla enim alia creatura illic dictum legimus, Faciamus hanc vel illam creaturam ad imaginẽ noſtram. Sed cùm ad creationem hominis ventum eſt, dicitur, *Faciamus hominem ad imaginem noſtram.*

Ad hanc autem gloriam accedit inſignis miſericordia, quòd poſt hominis lapſum denuò eum imagine ſua honorauerit, cùm meritò redigendus fuiſſet in numerum belluarum, vel viliſſimarum. Sed hæc Dei miſericordia nunquã ſatis prædicari poteſt, quòd nõ modò renouauerit imaginẽ ſuã in homine ſemel deperditam, verùm etiam infinitis partibus maiorem eam reddiderit, quàm quæ fuit in prima creatione. Multò enim plus recuperauimus in Chri-

ſto Ieſu quàm quod in Adamo amiſimus.

Poſtremo loco de ſecunda hac Regenerationis noſtrî parte obſeruo, non ſatis eſſe ad hoc vt ſiſtamur coram Deo, ſi exuti fuerimus veteri homine, niſi etiam nouo fuerimus induti, non enim nudos nos oportet cõparare coram Deo. Vnde ſuprà cap. 1. verſ. 22. dictum eſt Chriſtum ſtiturum nos ſanctos & irreprehenſos coram Deo, & Heb. 12. 14. Sine ſanctimonia neminem viſurum Dominum.

11. *Vbi non eſt Græcus.* Hæc eſt proprietas quædam noui hominis, quòd non ſit προσωπολήπτης, neque reſpectum habeat perſonarum, hoc eſt, rerum externarum, carnalium, & veterum, vt vocantur 2. Cor. 5. 7. quarum hoc verſu certæ aliquot ſunt enumeratæ. Ex his *prima* eſt natio, qua fit vt vnus ſit Iudæus, alter Græcus. At verò nouus homo nullá habet rationem nationis cuiuſque, vel Iudaicæ, vel Græcæ, ſed ex æquo ad Iudæum & Græcum ſeſe extendit. *Secundam* ex rebus externis & carnalibus faciunt notæ illæ. Verbi gratia, Circuncifio nota & ſacramentum Iudæi, qua diſtinguebatur Iudæus à Græco ſiue Gentili; Præputium, nota Græci ſiue Gentilis, quæ ipſum diſtinguebat à Iudæo. At verò nouus homo nullum habet reſpectum harum notarum externarum, ſed ex æquo circumciſus & præputiatus eius fiunt participes, & regenerantur. *Tertiam* ex rebus externis faciunt linguę, nempe polita vna, Barbara altera, qua Græci & Barbari,

bari, vt Scythæ, distinguebantur inter se. At verò nouus homo iuxtà habet Græcos & Barbaros, & vtrosque pariter renouat. *Quarta* ex rebus his externis & carnalibus sita est in conditione politica & ciuili, qua vnus liber est, alter seruus. At verò nouus homo pariter pertinet ad vtrumque, neque hunc respicit magis quàm illum in regenerationis opere. Apostol. Gal.3.28. in his numerat sexum, quo vir à fœmina differt. At verò nouus homo sexus non habet rationem, sed ex æquo vtrumque renouat. Eadem ratio est rerum quarumcunque externarum & carnalium, vt diuitiarum, paupertatis, gloriæ, infamiæ, sapientiæ, insipientiæ, &c. quas omnes res nouus iste homo iuxtà æstimat.

Nota igitur: In negocio salutis humanæ per Christum Iesum nulla est prosopolepsia: hoc est, in negocio vocationis, Iustificationis, glorificationis, nullus est personarum respectus. *Quos enim vocauit nimirùm nos non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus*. Rom. 9.24. *Iustitia Dei per fidem Iesu Christi manifestata est in omnes & super omnes credentes. Non enim est distinctio*. Rom. 3. 22. Et hoc loco. Vbi est nouus homo, hoc est, Regeneratio, ibi non est Iudæus, non Græcus, &c. Dico, in negocio salutis humanæ. Nam in politia & ciuilibus ratio habenda est personarum, vt regum, subditorum, liberorum,

seruorum, tantúmque abest Euangelium ab eo vt in politia tollat omnem ordinem & distinctionem personarum, regum, subditorum, dominorum, seruorum, vt è contrà hæc ipsa stabiliat & sanctificet. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est in ea maneat. Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ.* 1. Corinth. 7. 20. 21. Et quum Onesimus fugitiuus seruus venisset Romam ad Paulum, Christianus ab eo factus est, relegatus tamen est ad Dominum suum, vt ipsi seruiret, commendatúsque à Paulo Philemoni, vt frater quidem in Domino, sed vt seruus in carne.

Deinde obserua: Cùm in negotio salutis nulla sit personarum exceptio apud Deum, profectò apud nos similiter nulla esse debet. Posthac neminem agnoscam secundum carnem, hoc est, externa & carnalia ista (nempe in Christo & in negocio salutis) 2. Cor. 5. 16. *Græcis & Barbaris sapientibus & insipientibus debitor sum.* Rom. 1. 14. Quare in re Iustificationis, & Regenerationis non magis agnoscendus est princeps, quàm populus, Dominus quàm seruus, hoc est, non est ascribenda Iustificatio regi, quia rex est, & nô est neganda populo, quia populus, & quia conditione inferior est. In politia quidem suus honos cuique tribuendus est pro modo ac ratione sortis suæ: neque enim in Politia sunt omnia paria & æqualia, Rex honorandus præ populo, Dominus præ seruo: Quoties tamen noua creatura venit in comparationem cum veteribus

istis

istis, omnibus præferenda est noua creatura. Imò lucra huius mundi pro damnis; imò pro stercoribus reputanda sunt respectu habito Christi, & nouæ in ipso creaturæ. Philipp.cap. 3.vers. 8.

Nota *postremò*, in aduentu Christi insignem omnium rerum totiusque vniuersi mutationem esse factam. Hanc paucis verbis complexus est Apostolus.2.Corinth.cap.5.vers.17. *Quisquis in Christo est noua creatura est: Vetera præterierunt: Ecce noua facta sunt omnia.* Ecce, inquit, quia res est magnoperè aduertenda. At dices, manent tamen adhuc vetera illa, vt gens, progenies, diuitiæ, honores, forma, &c. Respondeo, manent quidem, quia in Christi primo aduentu non est facta innouatio rerum omnium, quæ fiet in secundo ipsius aduentu. Nam tum cessabunt ista omnia. Deinde manent ista, sed innouata, vel certè ita vt innouari debeant omnia, nouus rex debet esse, nouus populus, nouus Dominus, nouus seruus, &c.

Sed omnia & in omnibus Christus. Nunc docet quid habeat nouus homo loco omnium illarum rerum externarum & veterum: Nempe Christum, & eum quidem solum habet. Vetus & externus homo multa & propemodum infinita habet. At nouus & internus vno pro omnibus est contentus, & reipsa ille vnus Christus supplet vicē omniū, adeò vt vbi ipse est nihil desideretur, non genus, nō forma, non

gloria, non diuitiæ, non ſapientia, nihil denique. Atque ſic nobis ſeriò exiſtimandum eſt Chriſtum nobis eſſe vice ac loco omnium iſtarum rerum. Chriſtus, cùm ei dictum eſt, *Mater tua & fratres tui quærunt te*, reſpondet, *quæ mater mea? qui fratres? Quiſquis facit voluntatem Patris mei qui in cælis eſt, is eſt meus frater, & ſoror & mater.* Mat. 12. 48. 50. Quod ſi igitur Chriſto nos ſimus frater, mater, ſoror, denique omnia, annon vel multò magis Chriſtus nobis eſſe debet frater, mater, ſoror, denique omnia?

Omnia. In hoc verbo eſt cauſa cur vnus Chriſtus ſit nouo homini vice omnium illarum rerum externarum, nempe quia ipſe eſt omnia, hoc eſt, *in ipſo habitat omnis plenitudo.* Coloſ. 1. 19. *In ipſo ſunt theſauri omnis ſapientiæ & cognitionis abſconditi.* Coloſſ. 2. 3. *In ipſo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.* Col. 2. 9. *Ipſe factus eſt à Deo ſapientia, iuſtitia, ſanctificatio, redemptio.* 1. Cor. 1. 30.

At auarus deſiderat in eo diuitiarum copiam, ambitioſus honorum, libidinoſus voluptatum, & mundanus quiſque præſentem hunc mundum? Reſpondeo, *primùm*, hîc agitur non de veteri homine, ſed de nouo, qui contentus eſt ſpiritualibus, & in Chriſto quærit imprimis ſpiritualia. *Deinde* addo, quòd ſi in Chriſto deſideremus aliquid ex his carnalibus, id habemus compenſatum benedictione multis partibus meliore. *Qui vocatus eſt ſeruus hominis,*

nis, libertus est Domini. 1. Corinth. 7. 22. *Postremò*, dico ne ista quidem mundana desiderari in Christo. Nam *Domini est terra & plenitudo eius.* 1.Corinth. 10. 26. Et quærentibus primùm regnum Dei ac iustitiam eius promittit Christus se adiecturúm cætera omnia. Mat. 6.33.

In omnibus. Ne fortè diceretur, Quid ad nos, quòd Christus sit omnia? Respondet, omnibus est omnia: hoc est quod suprà dixit cap.2.10. Postquàm de eo prædicauit omnem Deitatis plenitudinem, continuò subiecit: *Et in eo estis completi.* Notandum quòd dicat *omnibus*, non quibusdam, vt Græcis tantùm, Iudæis tantùm. Nota enim generalis significat benedictionum Christi vniuersalitatem, vt nemo possit queri se in Christo destitui gratia.

Notandũ rursusquod non dicat omnibus, sed id quod maius est, *In omnibus*: quo significat primùm ipsum Christum esse in omnibus, & vnoquoque inhabitantem, nimirùm in cordibus per fidem. Eph. 3. 17. Deinde illam eius plenitudinem in omnibus esse & singulis. Vbi enim est ipse Christus ibi est eius plenitudo: Atque hoc est discrimen inter nouum & veterem hominem, etiam regem. Vetus homo quisque, si quam habet sufficientiã rerum, eam habet extra se, honores extra se, diuitias extra se, alimẽtum extra se, & sic de cæteris; ac proinde illa sufficientia ipsius non est constans ac firma,

vtpote in aliorum arbitrio posita. At verò nouus homo sufficientiam hanc habet in se, quum Christum ac plenitudinem ipsius in se habeat, non autem aliunde mutuetur. Ac quod Philosophus de se falsò prædicauit, *Omnia mea mecũ porto*: id nouus homo de se verè potest prædicare, quum is Christum habeat in se, qui ab ipso nullo pacto separari potest.

Quæstio est: Videtur hoc nimium, quòd hîc fidelibus in hac vita tributum est, népe Christum esse omnia in omnibus, cùm Paulus. 1. Corinth. ca. 15. vers. 18. non dicat, nisi in gloriosa demùm resurrectione futurum vt *Deus sit omnia in omnibus*? Responsio facilis est, Christus in fidelibus in hac vita est omnia in omnibus, inchoatè tantùm. At in beatis post resurrectioné Christus siue Deus futurus est omnia in omnibus perfectè. Rem hanc apertiùs explicabo. Vt sit Christus omnia in omnibus duo requiruntur. *Primùm*, perfectio benedictionum Christi omnium. *Secundò*, vt nihil sit præter Christum ipsiusque benedictiones in omnibus & singulis. Iam verò etsi in fidelibus omnia Christi beneficia sint, tamen non sunt in perfectis gradibus. Deinde multa sunt in fidelibus præter Christum vt peccati reliquiæ Christo & gratiæ contrariæ: At in beatis post resurrectionem beneficia Christi futura sunt omnia in perfectis gradibus; atque ita vnumquemque & omnes impletura, vt reliquiis istis peccati,

cati, quæ nunc ſunt in nobis, nullus futurus ſit locus.

Atque hæc hactenus de poſtremis his verbis. Ex quibus & alterum ſequitur neceſſariò, nempe id quod legitur Galat. 3. 28. vbi eadem res tractatur, nempe omneseſſe vnum in Chriſto Ieſu. Quòd ſi enim Chriſtus ſit in omnibus, & Chriſtus ſit vnus, ſequitur omnes eſſe vnum in eo. Rurſus, quòd ſi illa plenitudo Chriſti quę eſt in omnibus vna ſit, ſequitur ergo omnes eſſe vnum. Atque hic finis eſt quem reſpiciunt Chriſtus & nouus homo, dum omnia illa vetera & externa, quæ homines ab hominibus diſcernebant, tollunt è medio, nempe, vt ex omnibus hominibus vnum hominem faciant in Chriſto Ieſu capite ſuo. Eſtque hæc beatitas noſtra, quæ eſt in hac κοινωνίᾳ & communione cum Chriſto & Eccleſia ipſius poſita. Vt enim Dei ipſius & Trinitatis glorioſæ beatitas eſt in vnitate, quòd vnum ſint, & vnus Deus natura & eſſentia glorioſa. Ita beatitas noſtra eſt in ſimilitudine Dei, in vnione cum Deo, & Eccleſia ipſius, qua fit vt vnus quaſi homo exiſtat ex Chriſto & Deo, ſimul & Eccleſia; Creatore beato, & creatura.

12 *Induimini igitur, vt electi Dei, ſancti & dilecti, viſceribus miſerationum, benignitate, modeſtia, manſuetudine, lenitate.*

13 *Tolerantes alij alios, & condonantes*

vobis mutuò, siquis aduersus aliquem habuerit querelam, sicut & Christus condonauit vobis, ita & vos.

14 *Ad hæc autem omnia* induimini *charitate, quæ est vinculum perfectionis.*

15 *Et pax Dei imperet in cordibus vestris ad quam etiam vocati estis in vnum corpus, & gratiosi estote.*

12 I*Nduimini igitur vt electi.* Hactenus exhortatus est ad mortificandum & deponendum membra, affectiones, vitiosos motus quoscunque veteris hominis. Nunc vicissim exhortatur ad viuificandum & induendum membra, affectiones, & sanctos motus noui hominis, hoc est, sanctæ qualitatis, quam deposita impura illa & vitiosa qualitate & corruptela naturæ induerunt. *Igitur*, inquit; ac si dicat, quũ indueritis nouum hominem & sanctam qualitatem, simul induite eius motus omnes ac virtutes quas ex ipso proficisci oportet. Est igitur argumentum à qualitate, quæ nouus homo est, ad actiones, & motus inde proficiscentes. Qualis enim est qualitas, quæ causa est, tales debent esse motus inde promanantes. Et noua creatura postulat nouam vitam ac virtutes omnis generis. Secus noua creatura dici nõ potest quæ non producit nisi actiones veteres.

Induimini. Verbũ est sumptũ à vestibus quæ induuntur, vt anteà obseruaui, vt enim homo

induit

induit se vestibus, sic nouum hominem oportet se induere virtutibus omnis generis tanquá vestibus. Oportet autem sic eas induere, vt nunquam imposterùm exuat. *Nota*, virtutes & actiones sanctæ & Christianæ, eæque non vnius generis, sed variæ ac multiplices, sunt noui hominis indumentum, idque non vnius, vt sic dicam, coloris, sed varij. Oportet enim indumétum noui hominis sit instar tunicæ Iosephi, quę versicolor fuit. Vita enim enim noui hominis est in societate hominum, societas autem hominum postulat virtutum ac morum diuersitatem. Nam qui miseri sunt postulant misericordiam, qui egeni sunt postulant bonitatem ac munificentiam, &c.

Ut electi Dei. Ante virtutes, quas posteà numerat, inserit argumenta aliquot quibus eos moueat ad induendum eas. *Primum* argumentum est ab electione eorum. Electio hîc est euocatio eorum ex tenebris in lucem Dei admirabilem, vt loquitur Petrus 1. Epist. 2 9. Nam quemadmodum est electio ante tempora sæcularia; ita est electio in tempore quam vocationem dicimus, nihilque aliud est quàm executio decreti electionis quæ fuit ab ęterno. *Nota* igitur, vocatio hæc nostra Christiana postulat indumentum gloriosum. Lux enim hæc Dei in quam sumus vocati postulat gloriosum vestitú planéque regium, cælestem tamen ac spiritualem spiritualium virtutum ac gratiarum.

Sancti. Argumentum ſecundum, ſanctitate eorum, hoc eſt, ſancta qualitate, quæ nihil aliud eſt reipſa quàm nouus homo. Eſt autem electionis ſiue vocationis efficacis effectum: tranſlati enim in lucem illam Dei admirabilem attrahunt quaſi colorem ex luce illa. Quemadmodum qui multum diúque in Sole hoc ambulant, inficiuntur à Sole & colorem ab eo recipiunt: ita qui in luce illa admirabili verſantur neceſſe eſt mutentur aliquo modo à luce longè efficaciſſima. Eſtque hic color quo inficiuntur nihil aliud quàm ſanctitas, tam animi, quàm corporis. *Obſerua* igitur: Oportet ſanctos Dei honorificè veſtitos eſſe, vt qui prodeunt in conſpectum regis ſui, qui non poteſt ſuſtinere aliquid quod immundum ſit.

Et dilecti. Argumentum eſt *tertium* ab amore Dei quo ipſos eſt proſecutus. Primùm enim nos Deus dilexit quo tempore inimici fuimus ipſi, & dilectionem eius non ſenſimus, & dilectionem illam in Chriſti Filii ſui morte declarauit. Rom. 5. 10. deinde amorem illum ſuum effudit in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis Rom. 5. 5. tum nimirùm cùm fidem Chriſti dedit. Ab hoc amore Dei dilecti appellamur. *Nota* igitur, oportet dilectos Dei honorificè indui ac inueſtiri ad hoc vt dilectionem illam Dei in Chriſto tanquam mariti ſui foueant ac retineant. Omnes enim volumus amatoribus noſtris ſpecioſi apparere, & vultu, &

cultu,

cultu,& modis omnibus. Annon igitur ſtudendum eſt vt omnibus modis placeamus amatori noſtro Deo? Cultus autem qui imprimis elegás eſt ac ſpecioſus in oculis amatoris noſtri Dei eſt amor proximi, vt apparet de iis, quæ deinceps enumerantur, virtutibus.

Viſceribus miſerationum. Inter virtutes quę indumenta ſunt noui hominis, *primùm* numerat miſericordiam, qua fit vt cùm patitur vnum membrum ſimul doleant omnia membra: ſic enim eam nobis circumſcripſit Apoſt. 1. Cor. 12.26. *Notandum* quòd non miſericordiam ſingulariter, ſed miſericordias ſiue *miſerationes* pluraliter appellet, quo ſignificat oportere miſericordiam multiplicem eſſe, vt multiplex eſt miſeria hominum quorum miſeremur. *Deinde* notandum, quòd non commiſerationes ſimpliciter dicat, ſed *viſcera commiſerationum*, quo ſignificat oportere virtutem hanc miſericordiæ internam eſſe, in ipſis viſceribus ac cordis profundo inſidere, indéque promanare. Eſt itaque indumentum ac ornamentú, nó tam oris, quàm cordis ac viſcerum ipſorum. *Nota* igitur noui hominis ornamentum primùm omniū eſt cordis atque viſcerum, atque inde extendédum ac dilatandum ad reliquum hominem cæteráque membra. Neceſſitatem huius virtutis edocent atque oſtendunt miſeriæ quæ paſſim occupant membra Eccleſiæ in hac præſenti vita. Eſt enim hæc virtus miſericordiæ accommodata ad

miſerias quibus quodammodo medetur.

Benignitate. Hæc *ſecunda* eſt pars indumenti illius quod præſcribit nouo homini. Eſt autem benignitas, qua vtiles ſumus proximo noſtro, ſtudemúſque ipſius bono ac cõmodo. Vt miſericordia cordis fuit indumentũ, ſic benignitas manus eſt quodámodo, quę pro facultate cuiuſque extenditur ad benefaciendum iis quorum cor miſeretur. Quàm neceſſaria ſit ad Eccleſiam & hominum ſocietatẽ hæc virtus, defectus hic tantus rerum bonarum, tam ſpiritualium, quàm corporaliũ, qui paſſim conſpicitur, ſatis admonet. Eſt autẽ benignitas virtus quæ ſupplet quátum poteſt fieri illos defectus rerum bonarum.

Modeſtia. Hæc *tertia* pars eſt indumenti noui hominis. ſic autem hanc virtutem ex Paulo (Philipp. 2. 3.) deſcribimus, vt ſit ea ex *qua alium quiſque præſtantiorem ſe exiſtimat.* Ergo in hac virtute duo ſunt. *Primum* eſt tenuis & vilis æſtimatio ſui: *ſecundum,* magna æſtimatio aliorum: Ornamentum eſt totius hominis, tam cordis, quàm oris & omnium vitæ actionum. Neceſsitatem huius virtutis arguunt, tum vilitas naturæ propriæ cuiuſque, quæ adhuc reliqua eſt, tum gratia Dei in aliis, quæ profectò magni facienda eſt in quocunque.

Manſuetudine. Hæc *quarta* pars eſt indumẽti noui hominis. Cernitur autem manſuetudo in ſuauitate quadam, tum ſermonis, tum morum omnium, qua fit vt aliis ſimus amabiles,

comes,

comes,affabiles. ornamentum eſt totius hominis,cordis,oris,actionum omnium. Neceſſariũ hoc ornamentum eſſe arguit natura communis omnium hominum, quæ, ſi aſperiùs ac duriùs tractetur,fit deterior. Quamobrem Paulus iubet *epiſcopum placidum eſſe erga omnes.* 2. Tim.2.24. & alibi manſuetudinem etiam in coarguẽdo & reprehendẽdo cõmendat.Gal.6.1. *Lenitate.* Hæc *quinta* pars eſt indumenti noui hominis,ſiue quinta virtus qua induendus eſt nouus homo. hac virtute plus quiddam continetur, quàm præcedente. Nam longanimitas eſt manſuetudo quædam etiam erga eos qui nobis iniurii ſunt,& nos offendunt. Ornamentum eſt totius hominis.Neceſſitatem huius virtutis arguunt iniuriæ,quæ tot paſſim ab omnibus inferuntur,quæ niſi tolerentur ab aliquibus profectò neceſſe eſt omnes ſeſe mutuò tandem conſumant.

13 *Tolerantes alij alios.* Hæc eſt deſcriptio quædam proximæ virtutis, cernitur enim ea in tolerandis mutuò offenſis & iniuriis. *Et condonantes.*Hæc eſt amplificatio quædam proximæ virtutis, & noua quædam virtus quæ cernitur in condonandis mutuò offenſis & iniuriis. In remiſſione ac cõdonatione offenſarũ plus quiddam eſt quàm in lenitate. Nã fieri poteſt lenitas ſiue longanimitas ſine remiſſione offẽſę,vt cùm quis non poteſt vlciſci iniuriam illatã ſibi, vel cùm non dicit expediens eſſe, vel denique non

vlciſcitur iniuriam aliqua de cauſa, cuius ipſe conſcius eſt, intereà animo ac memoria eam retinet, ac cupiditatem vindictæ non prorſus deponit. Remiſſio autem accedens ad longanimitatem planè obliuiſcitur iniuriæ, & eam gratis condonat, vel, ſi iniuriam illatam perſequitur, id facit legitimè coram Magiſtratu ac legitimo iudice. Intereà autem dum perſequitur iniuriam, deponit ex animo omnem acerbitatem & vlciſcendi cupiditatem, tantùm Iuſtitiæ cauſa, & in bonum etiam proximi, hoc eſt, in ipſius ædificationem iniuriam perſequitur. Nam nonnunquam magis proſumus proximo noſtro, ſi ei non parcamus, quàm ſi ei indulgeamus. Non enim eſt ei indulgendum niſi in bonum, id eſt, ad eius ędificationē. Rom. 15. 2.

Sicut & Chriſtus. Ab exemplo Chriſti hortatur ad condonationem offenſæ. Exemplum hoc Chriſti ſubiectum arguit, tum difficultatem huius virtutis, & quàm ægrè homines remittant offenſas & iniurias ſibi illatas, qui id non faciant niſi adducti exemplo tam efficaci & omni exceptione maiori; tum neceſſitatem arguit huius virtutis, quæ vſqueadeò neceſſaria eſt, vt ſine ea non ſit quis futurus particeps Chriſti & remiſſionis peccatorum per ipſum, præſertim ipſo dicente Matth. 6. 15. *Si non remiſeritis hominibus offenſas ipſorum, nec Pater veſter cæleſtis remittet vobis offenſas veſtras.* Admonet præterea nullam eſſe virtutum omnium, qua

magis

magis repræſentatur in nobis Deus & Chriſtus, quàm hac gratuita offenſarum remiſsione, adeò vt ſi velimus Chriſto eſſe ſimiles, miſericordes eſſe oporteat & faciles ad condonandum.

Vt ſit in nobis efficax hoc Chriſti exemplum, requiritur *primùm* omnium vt credamus in Chriſtum, quòd remiſerit nobis peccata noſtra, idque interueniente ipſius morte. Hinc fit vt Chriſtus in nobis ſit efficax ad imitationem ſui. *Deinde*, obſerua remiſſionem peccatorum eſſe penes Chriſtum. Epheſ. 4.32. dicitur Deus in Chriſto peccata remittere, vt Chriſtus ſit tam Deus ille qui remittit peccata, vtpote Dei Filius, quàm λύτρον ſiue pretium remiſſionis ac redemptionis noſtræ. Ex his *tertiùm* ſequitur, beneficium illud remiſſionis peccatorum charè Chriſto conſtitiſſe. Remittendo enim offenſas ſatisfecit pro offenſis & mortuus eſt. Quo differt remiſſio noſtra, qua nos remittimus offenſas noſtras, à Chriſti remiſſione: Chriſtus, vt dixi, conferendo beneficium remiſſionis pro eo mortuus eſt, id quod poſtulauit diuina Iuſtitia. At nos quum remittimus fratri noſtro peccata ſua nihil patimur pro fratre, ſed tantùm verbo conferimus beneficium. Vt nemo non videat quantus ſit amor Chriſti in nos, dum remittit peccata noſtra: *Primùm* enim ex ineffabili amore eſt quod remittat offenſas. *Deinde* quantus eſt ille amor quo moritur pro nobis, ad hoc vt ſit remiſſioni peccatorum noſtrorum locus.

Poſtremò *nota*, hîc Chriſtum proponi nobis ad imitationem. Sed quibus in rebus? non in operibus miraculoſis, quæ fecit vt Deus: non in opere redemptionis & ſatisfactionis pro peccatis, quod Mediatoris proprium fuit: ſed in operibus moralibus. Nam vt prætermittam teſtimonia Scripturæ, quæ paſſim loquuntur Chriſti exemplum ſequendum in moralibus, in patientia, in miſericordia, in condonatione offenſarum, in māſuetudine, in humilitate, &c. vt, inquam, hæc prętermittam, Spiritus Chriſti non ad alia opera nos reformat ac renouat quā ad hæc moralia, id quod in ſe ſentit quiſque qui primitias accepit Spiritus ſancti.

Ad hæc autem. Hæc *ſeptima* pars eſt indumenti quod ſuadet, ſiue virtus ſeptima quam induendam hortatur. Eſt autem *charitas*. Induite, inquit, charitatem: cùm autem veſtis omnis ſuperinduatur, ſuper quid induenda charitas? *Induite* (inquit) *charitatem ſuper hæc omnia*, id eſt, ſuper præcedentes omnes virtutes, vt charitas ſit veſtis extima. Scimus autem vulgò ſolere extimam veſtem, quam ſuperinduimus aliis veſtibus interioribus honeſtioré ſimul & precioſiorem eſſe. Quare cùm charitas ſit quaſi extima veſtis, & ſuper alia veſtimenta ſuperinduatur, oportet omnium, tum honeſtiſſima, tum pretioſiſſima ſit, & quaſi forma quædam informans alias virtutes adeò, vt aliæ ſine charitate informes ſint & virtutum duntaxat quædam ſimulachra,

clira. Inde est quod Apostolus. 1. Corinth. cap. 13. ver. 1. 2. &c. dicat donum linguarum, donum prophetiæ, donum scientiæ, donum eleemosynæ conferendæ, donum martyrij nihil nobis prodesse sine charitate.

Nota igitur: In omni bona actione duo sunt. Primum est ipsa actio: secundũ actionis forma, modus, & quasi habitus. Actio ipsa manus est; forma modúsque cordis. Quod si cor malè affectum sit & expers charitatis, tum actio, alioqui in se bona, Deo tamen ingrata est, & nihil prodest, saltem agenti. Vnde Apostolus loco suprà citato: *Nihil mihi prodest*, inquit, &c. Quod si verò cor benè sit affectum & imbutum charitate, tum quidem actio Deo accepta euadit. & prodest non tantùm ei in cuius gratiam agimus; sed etiam ipsi agenti, redítque beneficium collatum in sinum quasi conferentis ipsum. Quamobrem induẽdæ sunt omnes actiones bonæ, sed ita vt super eas omnes induas charitatem, quæ reddit eas speciosas, formosas, Deo acceptas, & nobis ipsis vtiles.

Quæ est vinculum. Subiecta quadam definitione commendat charitatem. Primùm vinculum appellat, ab effecto in vinciendo. Aliæ virtutes suprà enumeratæ vincula quoque sunt, quibus membra corporis inter se mutuò continentur: sed sine charitate superficiaria sunt duntaxat & hypocritica. Charitas autem vinculũ est internũ & efficax, quo vinciũtur inter se hominũ corda, sic vt vnanimes euadant. Verbũ

σωύδεσμος notádum est diligentius, quo significatur, non vinculum simpliciter, sed vinculum mutuum, quasi dicas, conuinculum, quum vinculum cum vinculo coniungitur; sic vt amore prodeūte ex corde meo, amor viciſſim prodeat ex corde tuo, & nexus quidam fiat ex mutuo amore. Secus enim amor, si vnius partis sit, non vincit inter ſeſe homines.

Perfectionis, hoc eſt, quod perfecit atque conſummat membra corporis inter ſe vnita. Nam quæ vnum aliquod membrum deſiderat, cætera ſupplent. Vt enim in corpore humano propter coniunctionem ſingula membra perficiuntur, conferentibus inter ſe mutuam operam ſingulis membris: ſic in corpore Christi quæ ſunt dona, ea ſunt non tantùm totius corporis, ſed ſingulorum membrorum, propter vnionem illam. Nam licet vnumquodque mébrum non ſit per ſe præditum omnibus donis, tamen cùm in illa ſit coniunctione cum aliis, nullum eſt donum in aliis quod non cum eo aliquo modo communicetur. Vide 1. Cor. 12. 24. Deus ſimul temperauit corpus, ei cui deerat copioſore tributo honore, &c.

Obſerua igitur quomodo obtinebimus hanc perfectionem donorum & gratiæ quam omnes expetimus, nimirùm ſi coaleſcamus in vno corpore cum membris aliis. Ita enim fiet vt ab aliis ſuppleatur defectus quicunque qui in vno aliquo eſt membro. Vnde ſequitur, eum qui

ſegregat

ſegregat ſe à reliquo corpore (ſe ac ſuis ſcilicet contentus) nunquam perfectum iri, neque in hoc ſeculo, neque in futuro.

15 *Et pax Dei imperet.* Hactenus de charitate. Nunc de pace & concordia, quæ *octaua* eſt virtus numero. Pacis nomine intelligo quietem & tranquillitatem cordis & affectuum omniũ. Opponitur autem inquietudini cordis & affectuum. Pacem hanc ſuppeditat non natura, ſed Deus ex gratia ſua in Chriſto: vnde pax Dei vocatur. Eſt autem *pax Dei* duplex. *Primùm*, pax erga Deum ipſum, ſiue cum Deo. *Secundò*, pax erga homines, ſiue cum hominibus. *Pax erga Deum* eſt pacatus animus erga Deum, ſic vt non iam commoueant ſeſe affectus in Deum: proficiſcitur autem ex fide reconciliationis cum Deo, & Iuſtificationis per Chriſtum Ieſum. *Iuſtificati per fidem pacem habemus erga Deũ.* Rom. 5.1. *Pax erga hominem* eſt pacatus & tranquillatus animus erga hominem, ſic vt non amplius commoueat ſeſe affectus in hominem: proficiſcitur autem à pace quæ eſt erga Deum. Tranquillato enim & pacato animo erga Deum, ſimul tranquillatur & pacatur erga hominem: hîc verò ſermo eſt de pace quæ eſt erga hominem. Monet autem vt hæc pax imperet, hoc eſt, regat, gubernet, & in ordinem cogat inordinatos affectus. Sumpta videtur metaphora ab Agonothetis.

Vbi autem exercere debet hoc imperium? *In*

cordibus vestris, inquit, hoc est, ibi vbi habitant affectus sua natura turbulenti, inquieti, hominem ad iram & inimicitias prouocantes. *Nota*, postquàm enumerauit affectiones, & officia aliquot bona & honesta, tandem pacem commendauit tanquam affectuum gubernatricem ac moderatricem. Vt discamus non esse locum bonis affectionibus & actionibus: nisi compescantur priùs, & in ordinem cogantur inordinati cordis affectus. Quare qui velit prodesse aliquo modo proximo suo, eius misereri, ei benefacere, &c. primùm omnium cogitet de pacandis tranquillandisque affectibus. Quomodo enim locus esse potest amicitiæ nisi priùs deletæ fuerint inimicitiæ.

Ad quam, Quæ sequuntur verba continent exhortationis huius arguméta duo. *Primum* est, vocati estis ad pacem. Ergo sit ea gubernatrix in cordibus vestris. Argumentum est à vocatione hac nostra Christiana. Finis eius est vt in regno Dei, siue in Ecclesia, viuamus in pace. Vt enim vocantur homines in politia ad pacem colendam cum hominibus, Sic in regno Dei vocantur vt in pace viuant. *Nam regnum Dei est Iustitia, pax & gaudium per Spiritum sanctum*. Rom. 14.17. Ergo qui non viuit in pace non est dignus vocatione ista. Imò verò arguit se nunquã seriò vocatum esse.

Alterum argumentum est his verbis. *In vnũ corpus*

corpus, quasi dicat, Estis vnum corpus. Ergo pacem colite. Argumentum hoc expressè ac distinctè habetur Eph. 4. 4. vbi hortatur ad vnitatem animorum & pacem. *Obserua* igitur, Hęc ipsa coniunctio longè arctissima, quæ est in vno corpore Christi mystico, hortatur ad pacem & concordiam. Quid enim magis monstrosum est, quàm membra vnius corporis sic à se inuicem diffidere, vt alia aliorum perniciem moliantur. Quamobrem qui non colunt pacem ij arguunt se, vel indignos esse corpore Christi, vel non esse omnino corporis illius mēbra.

Et gratiosi estote. Hæc *nona* est virtus quam commendat. Est autem *gratitudo.* Superiores virtutes versabantur in beneficiis in proximum conferendis, hæc autem virtus versatur in acceptis beneficiis compensandis. Quare si cum superioribus comparetur omnium est minima. Minus enim est beneficium acceptum compensare, quàm beneficium gratis conferre. Quamobrem qui hac virtute & gratia destituitur, quid est boni quod habere potest? Vnde vulgò dici solet, *Si ingratum dixeris, omnia dixeris.* Malus itaque est & expers gratiæ qui beneficium acceptum non compensat beneficio aliquo mutuo, saltem, si alia ratione non potest grato animo. At multò deterior est qui beneficium in se collatum maleficio compensat. Longè autem optimus est qui maleficium beneficio compensat. Sed de gratitudine

pro ratione præſentis inſtituti dictum ſit ſatis.

16 *Sermo Chriſti inhabitet in vobis copioſè, cum omni ſapientia, docendo & commonefaciendo vos mutuò pſalmis, hymnis, & cantionibus ſpiritualibus, cum gratia canentes in corde veſtro Domino.*

17 *Et quidquid egeritis ſermone aut facto, in nomine Domini Ieſu* facite, *gratias agentes Deo & Patri per eum.*

16 S*Ermo Chriſti inhabitet.* Hactenus varias virtutes & officia Coloſſenſibus commendauit, quæ totidem ſunt partes indumenti noui hominis. Nunc commendat inſtrumentum illud Spiritus ſancti quo ipſe in cordibus, & prædictas virtutes atque gratias, & alias omnes, ingignit primùm, deinde ingenitas auget & conſeruat. Eſt autem *ſermo Chriſti.* Vt igitur ſingula verba ponderemus. Primùm hæc efficacia tribuitur ſermoni. Nam oratio quæ procedit ex ore non parum virium habet in animo auditoris, tam in bonam, quàm in malá partem. Sermo, ſi corruptus ſit & putris, corrumpit animum eius qui audit: ſin purus & ſanus, ſanat, purgat, & ſanctificat animum auditoris. Vnde Apoſt. 1. Cor. 15. 33. poſtquá meminit ſermonis illius qui creber eſt in ore Epicureorum & libertinorum. *Edamus, bibamus, cras enim morimur*, continuò ſubiecit; *Ne errate*, inquiens, *Corrumpunt bonos mores colloquia praua.*

Et

Et Eph.4.29. De fermone fic præcipit, *Nullus fermo corruptus egreditor ex ore veftro, fed fi quis commodus eft ad ædificationem, vt gratiam afferat auditoribus.* Quare ratio habenda eft fermonis, cùm non fit in eo parũ momẽti ad animũ afficiendũ aliquo modo,& ad mores, vel corrigẽdos vel corrumpendos. Sed de fermone in genere hactenus.

Nunc videndum cuiufnã fermo efficax fit ad gratiam omnem ingignendam animis. Num cuiufuis? Minimè. Nam expreffè nominat Apoftolus fermonẽ Chrifti. Sermonẽ eũ qui efficax fit ad gratiã oportet fpiritualẽ effe. Chrifti autẽ verba *Spiritus funt, & vita funt.* Ioh. 6.36. & poft ibidẽ ver.68. Petrus ait, *verba habes vitæ æternæ.* In caufa eft, quia *Dominus eft Spiritus* 2.Cor.3. 17. cùm igitur Dominus fit fpiritus, & fermo eius fpiritualis, fequitur eius fermonem efficacem effe in animis hominũ, ad fpiritũ, vitã, gratiam deniq; omnẽ iis ingignendã. Eft autẽ hic *fermo Chrifti* tã efficax, nihil aliud quã Euãgeliũ quod eft *potentia Dei ad falutem cuiuis credenti.* Rom.1.16. Euangelij autem primus præco & minifter fuit Filius Dei qui eft in finu Patris. Eph.1.18. vnde λόγος appellatur. *Amen, Amen dico vobis*, inquit, *tempus veniet & nunc eft, quum mortui audient vocem Filij Dei, & qui audierint viuent.* Ioh.5.25.

Inhabitet in vobis. Hîc habemus *primùm*, vbi debeat habere locum fermo ille Chrifti, népe

non in auribus duntaxat hominum, sed intus in animis. *In vobis*, inquit, id est, in animis vestris. Non enim satis est si Scripturæ, quæ continent hũc sermonẽ, legãtur, prædicẽtur, audiãtur, nisi animis recipiantur, & de iis sit meditatio, sine qua virtutes & gratiæ, de quibus diximus, ingigni animis nõ possunt. *Deinde* habemus in his verbis tẽpus mãsionis verbi Christi in iis quasi definitũ. Oportet locũ habeat & maneat in iis, nõ ad breue aliquod tẽporis spaciũ, quo exacto emigret & aliò abeat, instar hospitis alicuius & ignoti: sed oportet habitet in iis continuò, instar domestici & familiaris, hoc est, de eo oportet sit meditatio assidua dies & noctes. Secus enim virtutes & gratiæ, de quibus suprà dictum est, conseruari in animis nostris nõ possunt, sed vnà cum verbo Christi migrãte ę nobis necesse est & ipsæ emigrent. Nam sine pręsentia Spiritus sancti & verbi assidua non potest quis perseuerare in gratia.

Copiosè. Hoc verbo habes mensuram & quãtitatẽ quasi sermonis inhabitãtis definitã. Sermonẽ enĩ inhabitãtẽ in iis nõ oportet esse parcum, mutilum, mancum, vt partem vnam aliquam sermonis Christi; sed oportet esse locupletem & diuitem. Danda enim est opera vt nihil contineatur in Scripturis sanctis quod non inhabitet quoque in nobis. Nisi enim quis abundet sermone Christi, non potest abundare gratia. Et thesaurus ille gratiæ, quem

suprà

ſuprà commendauit, nequit eſſe ſine theſauro ſermonis Chriſti.

Vnde *reprehendendi* ſunt *Papiſtæ*, qui ſubtrahunt Scripturarum lectionem & perfectam eorum cognitionem vulgo hominum, quos laïcos vocant. Paulus enim non ad miniſtros tantùm verbi, qui Coloſſis erant, hoc eſt (vt cum iis loquar) ad clerum, ſed ad vniuerſam Eccleſiam, imò vulgus hominum qui Coloſſis agebant, hunc ſuum ſermonem dirigit. *Reprehendendi* etiam ſunt ex his verbis *prophani* iſti qui, cùm nihil ſermonis Chriſti teneant, prædicare ſolent ſe contentos ſola oratione dominica & Symbolo fidei, ſibi ſatis eſſe illa principia Chriſtianæ Religionis ad ſalutem: Scripturas autem ipſas & earum perſcrutationem aiunt ſe lubenter remittere ad Miniſtros verbi, quibus hoc ex officio incumbit totos dies & noctes in iis voluendis & renouendis conſumere. Annon intelligunt iſti Apoſtolum admonere, vt, *omiſſo illo qui in Chriſto rudes inchoat ſermone, ad perfectionem feramur: ſecus enim, fieri non poteſt, inquit, vt qui ſemel illuſtrati ſunt guſtauerintque donum cæleſte, &c. ſi prolabantur, vt denuò renouentur per reſipiſcentiam*, &c. Heb. 6.1.2.3. &c. Id vulgò ſcimus quod ſi ignis ſemel excitatus non augeatur continuò, & nouo fomite admoto nutriatur, neceſſe ſit eum decreſcere, & in mortuos cineres recidere. Ita ſe res habet in igne illo ac luce verbi Dei ſemel incor-

dibus nostris excitata, quam necesse est vel minui, vel augeri, vel euanescere, vel crescere.

Cum omni sapientia. Verbis quæ sequuntur in versu reliquo habemus effectum sermonis Dei copiosè habitantis in iis. Est autem duplex. Partim effectum est in ipsis in quibus habitat ille sermo, partim in aliis qui ipsos eum proferentes audiunt. *In ipsis effectum* est, vt ex verbo illo Christi sapiant. Id enim postulat sermo Christi & Scriptura, quæ potest sapientem reddere. 2. Timoth. cap. 3. vers. 19. Imò excellant in omni genere sapientiæ spiritualis ac cælestis. Id enim postulat sermo Christi copiosè in iis inhabitans. Ex hac sapientia & cognitione rursus existunt omnes illæ virtutes & gratiæ in corde. Hinc damnantur isti qui de Scripturis sacris loqui solent psittacorum more, non intelligentes, nihil inde fructus percipientes, & dantes quasi sine mente sonum.

Docendo. Sequitur *effectum in aliis.* Nam nisi copia illa sermonis Christi, & ex ea sapientia plena, quæ in nobis ipsis est, in alios redundet, & alii ea meliores fiant, non habet suum vsum. Sapientia enim abscondita, est quasi thesaurus absconditus. Neque verò metuendum est ne erogando continuò aliis nos ipsi pauperiores reddamur, & ditandò alios nos ipsi depauperemur: cùm hoc ipso augescant diuitiæ hæ nostræ spirituales, quòd aliis eas impertiamus. Ideò Paulus. 2. Timoth. postquàm præcipit Ti-

mo-

motheo, cap.1.14.vt depoſitum illud præclarum conſeruaret, non multò pòſt ſubiecit hæc verba. *Ea quæ audiuiſti ex me inter multos teſtes hæc committe fidelibus hominibus, qui ſunt idonei ad alios quoque docendos*, &c.quibus verbis ſignificat ita demùm conſeruari,adeoque augeri, depoſitum illud præclarum, ſi eum quam plurimis communicetur.

Sed redeamus ad effectũ hoc in aliis. Eſt autem duplex. *Primũ* eſt reſpectu mẽtis proximi. *Secũdũ* eſt reſpectu cordis & affectuũ.Doctrina enim reſpicit mentẽ & intelligentiã, quæ inſtituitur in doctrina veritatis. Cõmonefactio verò reſpicit affectus qui aliquo modo cõmouentur & afficiuntur. *Nota* igitur ſermonis Chriſti, &ſcripturarum multiplicem vſum, qui plenius explicatur.2. Tim.3.16. *Nota* ruſus non ſatis eſſe ſi quis ad mentem, vt ſic dicam, auditoris loquatur, hoc eſt, ad eã informandam doctrinã veritatis,niſi etiam ad affectus loquatur,hoc eſt, ad eos reformãdos, ad affectũ plus ſatis exaltatum humiliandũ: ad affectũ plus ſatis deiectum erigendũ,deniq; ad applicãdũ doctrinã affectui quocũq; modo,ſiue admonẽdo,ſiue adhortãdo, ſiue reprehẽdendo,ſiue cõſolãdo.Fateor iſtud ęgrè ferre homines: Loquere,inquiunt,mẽti,ſed abſtine ab affectu. Sine eo ipſe fruar pro arbitratu meo. Verùm hoc eſt in anguſtias redigere ſermonẽ Chriſti, & eum quaſi altera ſui parte truncare,vt de aliis incommodis nihil dicam.

Psalmis. Hîc commonefactionis modũ præscribit. Est autem in genere in cantionibus. His enim erigitur affectus, & animus fractus & deiectus. Cantionis in genere aliquot species hîc numerantur, vt etiam in Epistola ad Eph. 5. 19. vbi ista iisdem verbis tractantur. Discrimen inter hæc tria vulgatum retineo, vt *Psalmi* sint cantiones sacræ varij argumenti: *hymni* verò cantiones quæ laudes contineant: *Cantica* siue odæ, cantiones sic propriè dictæ, particulares magis cantiones sint, quæ & ipse laudes continebant, sed augustiore magis forma compositæ. *Nota* igitur in aliis commonefactionis speciebus sacras cantiones numerari, & vocis modulationem ad commonefaciendum & erigendum animos hominum pertinere, & à Deo datam esse homini ad ædificandum corpus Ecclesiæ. *Si quis canticum habeat,* &c. *omnia ad ædificationem fiant.* 1. Corinth. 14. 26. Quare damnantur qui modulatione vocis, siue naturali illa, siue artificiosa abutuntur ad corrumpendos hominum animos, & aures deliniendas.

Spiritualibus. Sequitur descriptio quædam sacrarum cantionum, quæ enumeratæ sunt. Describuntur *primùm* à materia, *deinde* à forma, *tertiò* ab organo siue instrumento, *quartò* ab eo cui & in cuius gratiam cani debeant. *Primùm* itaque, quòd ad materiam, oportet eas esse spirituales, hoc est, ex materia spirituali, vtpote

pote profectа ex illis diuitiis ſermonis Christi & Scripturarum, quæ penitus in corde ſunt. Damnantur igitur omnes iſtæ cantiones, quæ fiunt ex materia prophana & impia, eáque non vnius generis, ſed varia & multiplici, quæ non ad commonefaciendum & ædificandum, ſed ad deſtruendum & corrumpendum auditoris animum pertinent.

Cum gratia. Hoc verbo habemus *formam*, quo ſignificatur ea forma in canendo & modulando quæ gratioſa ſit, & gratiam adferat auditori. Hîc damnantur formæ cantionum leues, vanæ, laſciuæ, illæ denique quæ & verba & ſententias obſcurant, cuiuſmodi ſunt quæ in Eccleſiis Papiſticis paſſim audiuntur. Nam quum maxima pars publici cultus Papiſtici ſit in cantionibus (iiſque ignota ac peregrina lingua vtpote Latina) decantatis, verba ſic in canendo corrumpuntur & franguntur vt neque verba integra & plena audiantur, neque ſententiæ intelligantur.

In corde veſtro. Hîc habes *inſtrumentum* quo ſit canendum maximè. Eſt autem non guttur, non lingua tantùm, ſed cor imprimis & affectus animi, quod organon eſt ſuauiſſimum omnium, & Dei auribus gratiſſimum. Multi tamen ſunt qui gútture magis quàm corde cantillent.

Domino. Hîc poſtremo loco habes *eum cui & in cuius gratiam maximè ſit canendum.* Is eſt

Dominus noster Iesus Christus: huic qui canit corde,& affectu canit. Et qui canit auribus Domini quasi deliniendis, is canit sumul animis hominum ædificandis. Sunt tamen qui non Domino,sed hominibus, canant,ad demulcendum hominum aures.Hi inutiliter canunt,certè sibiipsis,si non aliis.

17 *Et quidquid egeritis.* Occasione proximorum verborum, quibus dixit canendum esse Domino, prescribit omnium, tum factorum, tum dictorum,regulam generalem, nempe vt omnia fiant Domino, eius nomine & auspiciis, per eum,& in eum,atque eius gloriam. Similis regula est. 1. Cor. 10. 31. Siue editis, siue bibitis,siue quid agitis, omnia facite in gloriam Dei. *In nomine*,inquit,*Domini,&c.* hoc est,inuocato primùm eius nomine, & ipso quasi actionum omnium præside & moderatore.

Tum subiicit certam quandam actionum speciem, nempe gratiarum actionem, quæ fit Deo Patri: ne ea quidem sine Christo fieri debet, sed per eum tanquam mediatorem gratiæ sunt agendæ Deo Patri. Disce itaque nihil agendum esse, neque in gratiam hominum, neque in gratiam Dei, sine Christo, & sine respectu honoris & gloriæ ipsius, vel hoc solo nomine quod sit ipse Dominus. Quare in omnib⁹ vt Dominus est agnoscẽdus. Dominiũ autẽ hoc sibi acquisiuit per mortem & resurrectionem suam. *Ideò mortuus est & resurrexit & reuixit, vt & mortuis*

tuis & viuentibus dominetur. Rom 14.9.& 2. Cor. 5.15. *Mortuus est & resurrexit pro nobis, vt qui viuunt posthàc non viuant sibi, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.* Quid multis? Nihil absque eo vel benè vel vtiliter fit, saltem in ipsius vsum qui illud facit. Nam dum ipse prodest aliis, non habita in agendo Christi ratione, nihil sibiipsi prodest, sed operam suam planè deperdit. Hæc de regula ista hactenus.

18 *Vxores, subiectæ estote propriis viris, vt conuenit in Domino.*

19 *Viri diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.*

18 VXores, *subiectæ estote.* Hactenus exhortatus est in genere ad mortificationē carnis & nouam vitā. Nunc sequūtur speciales exhortationes ad certas & particulares hominum conditiones pertinentes: nominatim maritos & vxores, parentes & liberos, dominos & seruos. Nam isti tres hominum status, siue ordines, inde à principio fuerunt principales. Ideóque scriptura in tradendis præceptionibus & præscribendis officiis, horum ordinum præcipuam habet rationem. Cùm autem in his ordinibus quidam sint superiores, quidam inferiores, ad inferiores primo loco exhortationem dirigit, nempe vxores, liberos, seruos. Ratio videtur esse quia inferiorum conditio durior est & diffi-

cilior. Ideoque primùm admonendi sunt, ne stationem suam deserant, & informandi vt quod tenentur facere ex ordinatione diuina, & quadam necessitate, id sponte, non autem coactè, velint subire. Nam spontaneos diligit Dominus. Sed accedamus ad verba textus.

Vxores(inquit)*subiectæ estote.* Hortatur primùm vxores & maritos, quia hic ordo inter homines primus erat. Adamus enim ante procreatos liberos vxorem Euam habuit. Officium quod vxoribus præcipitur est subiectionis, qua comprehenditur primùm obedientia; quæ facti est. 1. Pet. 3.5. 6. dicuntur *sanctæ illæ mulieres, sperantes in Deo, subiectæ maritis suis.* Tum verbis sequentibus docet in quo sita sit hæc subiectio: *Sicut Sara*(inquit)*obediuit Abrahæ.* Ecce posita est primùm in *obedientia* qua paret viro mandanti & imperanti vxor. Quod autem ibidem sequitur proximè ostendit præterea subiectione ista comprehendi *honorem* qui verbo defertur marito, *Dominum*, inquit, *eum appellans.* Eph. 5.33. Apostolus præcipit vxori vt timeat siue reuereatur maritum suum. *Timor* siue reuerentia est cordis. Ad subiectionem igitur istam tria concurrunt. *Primò* obedientia, quæ facti est: *deinde* honor, qui in verbo est, honorifica nimirùm compellatio: *tertiò* timor siue reuerentia, quæ cordis est.

De subiectione hactenus. Nunc sequitur in textu,

textu, *Propriis viris.* Hîc habes eos quibus exhibendum est officium istud subiectionis, nimirùm, non quibusuis, sed propriis maritis. Nam licet in genere sexus virilis dignior sit sexu muliebri, eique præferatur, primùm creationis iure, *Nam Adam primus creatus est, posteà Eua.* 1. Tim. 2. 13. Deinde transgressionis causa: Nam *mulier seducta primùm, seduxit virum.* 1. Tim. 2. 14. Primus autem in defectione, postremus est in honore: licet, inquam, teste Apostolo in genere sit viri prærogatiua, tamen hoc loco officium hoc subiectionis non aliis, quàm maritis suis præstandum præscribitur vxoribus. subestque hoc loco occultè argumenti quædam species, à proprietate, siue, vt sic dicam, proprietatis iure, hoc modo: mariti sunt in propriis ac peculiaribus bonis vxorum: Imò nihil est tam proprium vxori, quàm est maritus suus. Quare si quod proprium est ac suum, eius gratia quisque lubenter faciat ac sustineat omnia, profectò vxores deesse esse officio suo, quod viris suis ac propriis debent, non oportet.

Vt conuenit in Domino. Hoc loco modus præscribitur quo subiici debeant: est autem *In Domino*, quibus verbis duo sunt comprehensa. *Primum*, vt vxores subiiciant se primùm Domino, ipsi obediant, ipsum honorent, ipsum reuereantur, ipsi credant ex præscripto primæ legis Tabulæ. *Secundum*, vt propter Dominum & eius causa maritis suis subiiciantur, sic vt Dominus

ſic cauſa impellens ad hanc ſubiectionem, & ſit ſubiectionis huius finis. Quòd ſi cauſa Domini ſubiiciantur maritis, multa ſequentur commoda. *Primùm* ſubiicientur in licitis tantùm & honeſtis, hoc eſt, in iis quæ conſentiunt ipſius voluntati. Non enim tenētur vxores ſubiici maritis in illicitis, & cum Domini voluntate pugnantibus. *Melius enim eſt parere Deo quàm homini.* Act. cap. 4. verſ. 19. *Deinde* hoc ipſo quod ſubiiciuntur maritis, ſubiicientur Domino; adeóque magis ſubiicientur Domino quàm maritis ipſis. Nam quod Domini cauſa fit id Dominus æſtimat ſibi fieri, & pro cultu ſuo habet; licet ſecundariò & mediatè, nempe per homines medios. Vide de hac re. Eph. 6. 6. 7. vbi de ſeruis agitur. *Tertiò*, habentes Dominum ante oculos & eius cauſa agentes, quicquid agent ſincero & ſimplici corde agent. *Poſtremò*, cùm ipſis res ſit, non tam cum hominibus, quàm cum Domino, mercedem ſuam non tam ab hominibus, quàm à domino reportabunt, id quod de ſeruis dicitur. Eph. 6. 8. Nam miſeri ſunt, qui nō alia ſpe omnia faciunt, quàm ſpe mercedis ab hominibus reportandæ.) Atque hæc hactenus de ſubiectionis modo.

Sequitur *quarto* loco argumentum. Eſt autem ſumptum ab eo quod iuſtum ac æquum eſt. Æquitas autem iſta eſt fundata partim in ordinatione diuina, quę lapſum hominis, & anteceſſit, & ſequuta eſt: partim in lege naturæ, quæ ſimiliter

liter & præceſsit & ſequuta eſt lapſum hominis: Partim denique in conſcientia quam ipſæ vxores ſentiunt infirmitatis ſuæ. Hæc tria efficiunt in muliere viri appetitum, qui ipſi præſit, & cui ipſa ſubiiciatur. Et illa verba Domini quæ habentur Gen. 3. 16. *Appetitus tuus erit erga eum & ipſe tibi præeſto*: illa (inquam) verba præſupponunt hæc tria: quaſi dicat, Ex ordinatione mea, lege naturæ, conſcientia infirmitatis tuæ, tu appetes virum, qui tibi præſit. Quare quæ non ſubiicitur viro ſuo, non vno modo peccat, peccat in Deum, peccat in naturam, peccat in conſcienentiam ipſius. Quamobrem etiam oportet graue iudicium manere rebellem ac contumacem.

Viri, diligite. Hactenus de vxoribus: nunc de viris præcipit. Primùm eſt hîc quod iubet, nempe dilectio, deinde eſt quod vetat, nempe amarulentia. *Diligite*, inquit. Subiectio vxoris poſtulat vt compenſetur viri dilectione ac cura, in rebus, non ſolùm huius vitæ, ſed etiam alterius. Hoc latiùs patet ad omnes, quorum alij præſunt, alii ſubiiciuntur. Vt enim ſubiectio & obedientia eſt inferiorum; ſic dilectio & cura eſt ſuperiorum. Non enim vult Deus vt inferiores obligentur ad officiũ, ſuperiores autẽ ſint ab omni officio immunes. Imò verò qui maior eſt honos, eò grauius impoſitum eſt iis onus.

Sed vt ad maritos redeamus, Dilectionis huius maritalis nomine intelligitur quodcunque

officium quod à marito vxori debetur; Ita tamen vt omnis officij initium ab internó cordís affectu ſumatur. Vnde vocabulo dilectionis hîc expreſſũ eſt: quo ſignificatur affectus ſingularis non auté vulgaris, & caſtus atq; ſanctus (vtpote qui fertur, non in ſcortum, ſed in coniugem) & deniq; qui in vna vxore cõquieſcat, nõ auté vagetur, & cũ aliis cómunicetur: nimirũ talis ſignificatur affectus, qualis eſt Chriſti erga Eccleſiá ſuá, cuius exéplũ eſt allatũ Eph. 6. 25. vbi eadé hæc dilectio viris pręcipitur. Chriſtus auté & multum, & tantùm, & caſtè ſanctéq; diligit Eccleſiam ſuam.

Vxores nẽpe proprias, vt ſuperiori verſu: nã mutua eſt hoc loco proprietas. Vir vxoris propriũ quaſi bonũ, vxor viri, viciſſim proprium quaſi bonũ; Id quod nõ habet locum in aliis rebus, quæ ad nos pertinẽt, & noſtri ſũt iuris. Subſtãtia enim noſtra ad nos propriè pertinet, eáq; poſſumus nobis propriá vindicare. Sic hęreditas noſtra nobis propria eſt, & propriá eſſe poſſumus prædicare: at nõ viciſſim poteſt ſubſtantia, vel hęreditas noſtra, nos táquã propriũ ſibi bonũ vindicare, niſi nos ipſi vẽdiderim⁹ ſub ius & dominiũ earũ rerum quas oportuit nobis inſeruire, vt auari quiq; faciũt. Cũ itaq; hîc mutua ſit proprietas, oportet cóiunctioné inter virum & vxoré eſſe arctiſſimam: qualis nulla alia eſſe poteſt niſi fortè excipias eã quæ eſt inter caput hominis cuiuſq; & ſuũ corpus, & eá, quę omni

omni exceptione maior eſt, quæ eſt inter Chriſtum & Eccleſiam.

Tres enim omnino ſunt magnæ & præſtantes coniunctiones. *Prima* omnium Chriſti & Eccleſiæ ac pij cuiuſque, *Secũda* capitis & corporis cuiuſque, *Tertia*, viri & vxoris. Hîc quoque obſcurè ſubeſt argumentum à proprietate, vt ſuprà obſeruauimus. Diligimus enim omnes ea quę ad nos propriè & peculiariter pertinẽt: Cùm itaque vxor ſit in bonis viri propriis ſequitur diligendam eſſe à viro. *Et ne ſitis aduerſus.* Hoc eſt quod vetatur, nempe amarulentia. Natura omnes affectant dominatum & imperium in alios. At naturâ nemo poteſt ferre eam conditionem, quin abutitur natura quiſque imperio, etiam quod habet in belluas, nedum in homines, & ſtatim in tyrannum degenerat. In cauſa eſt, quia quò altius quis euehitur ſupra alios, eò altiùs affectus ipſius euehitur ſuprà ipſum: ipſumque ſibi tanquam viliſſimum ſeruum ſubiicit. Quare vt præſit quis quærẽda eſt affectus ſãctificatio. Vt ſit maritus, quęrendũ vt ſanctificetur affectus: vt ſit parens quęrendũ vt ſanctificetur affectus; vt deniq; ſit dominus, quęrendum vt ſanctificetur affectus, ſine qua ſanctificatione nihil moderatè geri poteſt ab eo qui ſuperiori aliquo loco eſt conſtitutus.

Sed ad rẽ, *amarulentia* hæc, vel eſt cordis, vel eſt externi geſtus, vt ſermonis, vt actionis, quòd ſi ſit cordis, tum exulat amor, & monſtrum

existit. Id quod planè significat Apostolus Eph. 5.29. dum dicit: *Nemo odit suam carnem, id quod fieri non potest sine monstro.* Quòd si sit gestus exterioris, vel sermonis est, vel actionis, quorum vtrumque non raro contingit. Nam sæpè viri diligunt quidem corde vxores, interim tamen verbo & facto in eas sunt amarulenti. Amarulentiæ huius materiá sæpè est in infirmitatibus illis quæ sunt in sexu illo, tanquam in vase natura infirmiori, sed tamen non vacant culpa viri quos oportet esse scientes, vt loquitur Petrus 1. Epist. 3.7. hoc est, ex prudentia & sapientia tolerare infirmitates illas, vt Christus tolerat Ecclesiæ suæ infirmitates. Quod quidem ita intelligo, vt interea eas corrigant & emendent, quemadmodum Christus corrigit Ecclesiam suam. Atque hic est honor ille quem vxoribus à viris deferendum præcipit Petrus ibidem: honorare enim vxores, tanquá vasa inferiora, nihil aliud est quàm infirmitates earum ex prudentia sapientiáque tolerare, easque corrigere. Quod vt assequantur viri, ante oculos perpetuò ponendum est Christi & Ecclesiæ ipsius exemplum, quod efficax est ad nos ex natura ista peruersa transformandos, & ipsi Christo Domino conformandos. Cui sit omnis gloria, Amen.

20 *Liberi, auscultate parentibus in omnibus: hoc enim gratum est Domino.*

21 *Patres, ne irritate liberos vestros: ne despondeant animum.*

20 L*iberi, auscultate parẽtibus.* Nunc de secũdo ordine, qui est parentũ ac liberorum, præcipit, ac primùm quidem sermonem ad liberos dirigit, vt quorum conditio sit durior, ideòque opus habeant vt imprimis instituantur & informentur ad id obeundum sua sponte quod ex Dei voluntate, ac necessitate quadam, ipsis faciendum incumbit. Nomen hoc liberorum commune est vtrique sexui & virili, & muliebri. *Liberi* enim sunt, tam fœminæ, quàm masculi. Quamobrem prçceptum hoc ad vtrũque sexum pariter dirigitur.Ettereà, nomen significat natos vel genitos. Quare præceptum hoc *primùm* ac præcipuè ad eos pertinet qui ex aliis nati, vel geniti sunt. *Secundo* tamen loco pertinet ad eos quicunque Filiorum, vel Filiarum nomen sortiuntur, vt sunt priuignus, priuigna, gener, nurus, &c. Ruth agnouit hoc præceptum ad se pertinere, quæ omnem obedientiam & pollicita est, & præstitit socrui suæ Nahomi.

Auscultate. Hoc est officium quod prçcipitur, nẽpe *obedientia.* Est autẽ totius hominis, tã animi, quã corporis. In animo est reuerẽtia erga parẽtes, vt qui in superiori loco à Deo sunt constituti. *Reuerentia* autem nihil est aliud quã agnitio superioritatis, vel superioris potestatis,

à Deo ordinatæ. In animo deinde est *amor* erga parentes vt qui naturâ vsque adeò nobis sunt coniuncti. In animo denique est *gratitudo* erga eos, vt qui tot bona in nos contulerunt, priores, à quibus habemus essentiam, vitam, motum, & omnia proximè secundum Deum. In corpore autem obedientia est, quum liberi externa corporis actione, hoc est, sermone, facto, totóque corporis gestu, testificantur atque declarant interna illa, de quibus dictum est. Paulus. 1. Tim. capit. 5. vers. 4. compensationis meminit. *Discant*, inquit, *liberi & nepotes exercere pietatem in propriam familiam, & vicem rependere parentibus. Hoc enim honestum est & acceptum coram Deo.* Et paulò post, vers. 8. *Quòd si quis suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & infideli est deterior.*

Insigne exemplū compensationis habemus in Iosepho. Gen. 47. qui sustentauit Patrem suum, & fratres suos, & vniuersam familiam Patris sui, cibum quasi inferens in os paruulorum. Hactenus de obedientia ista liberorum, cuius præceptum, quod hoc loco & alibi passim habetur, satis arguit liberos, (quæ nunc est eorum corrupta natura) in rebellionem propendere, adeò vt necesse sit eos contineri in officio diuinis admonitionibus, præceptionibus, comminationibus, & modis omnibus.

Parentibus. Hoc verbo habemus quibusnā sit obediendum. Non quibusuis sine discrimine, sed

ſed *parentibus*, hoc eſt, iis qui ipſos genuerunt, aluerunt & à quibus poſt Deum omnia acceperunt. Subeſt ergo in hoc verbo argumentum quoddam à natura ipſa, quæ efficax eſt etiam in Barbaris gentibus. De pietate enim liberorũ in parentes leges multa apud prophanos authores. Efficax eſt etiam in ipſis belluis, in Elephanto, in Ciconia, &c. Quòd ſi ea debeat eſſe naturæ efficacia, quantam oportet eſſe gratiæ & fidei, quæ non abolet naturam hanc, ſed eá corrigit & ſanctificat.

In omnibus. Hîc habes in quibus ſita ſit hæc obedientia, & quàm latè patere debeat, nẽpe ad omnia. Requiritur enim in hac obedientia primùm *perfectio* (vt ſic dicam) *partium*, hoc eſt, vt nulla ſit actio à parentibus mandata quá nõ obeant liberi, modò non pugnet cũ voluntate cæleſtis Parentis. Hoc enim hîc ſupponitur, vt & parentes imperent in Domino, & liberi pareant in Domino. Ergo excipiuntur hoc loco actiones pugnantes cum lege ac voluntate Dei. Reliquæ ſunt primùm actiones quæ à Deo mandantur expreſſè, quæ obeundæ ſunt ſi parentes iubeant. Deinde actiones mediæ & indifferentes quæ non expreſſè mandantur à Domino. Hę quoque obeundæ ſunt ex voluntate parentum, etiamſi ſæpè graues ac moleſtæ fuerint. Nam non eſt pertinaciter reſiſtendum parenti, niſi cùm imperat quæ cæleſtis ille Pater prohibet in verbo ſuo.

Requiritur deinde in obedientia liberorum *perfectio graduum* (idque etiam his verbis innuitur) vt nimirum vnaquæque actio tota sit & perfecta, hoc est, & animo, & corpore obeatur, non autem cum obmurmuratione, disceptatione, & contradictione, hoc est, coacta & imperfecta, qualis non raro solet esse liberorum obedientia erga parentes suos.

Hoc enim gratum. His verbis habes argumentum quo mouet liberos ad hanc obedientiam. Est autem ab eo quod gratum sit Domino. Gratum autem est quia iustum. Id quod habes pro argumento Ephes. 6. 1. Vbi obedientia liberis præcipitur. Iustum autem est, quia secundum legem fit. Lex autem est ab ipso Deo lata: *Honora Patrem tuum & Matrem tuam*, &c. Sed vex Græca εὐάρεστον non gratum modò significat, sed pergratum Domino, & imprimis acceptum. Id autem declarauit ac significauit ipse Dominus, primùm eo quod mandatum de honorandis parentibus proximè post mandata quæ erant de ipsius cultu proprio subiecit. Deinde, quòd specialem quandam promissionem huic mandato addidit, vt sis, inquit, longæuus super terram quam Dominus Deus tuus dedit tibi. Vt facile videas proximè post cultum Dei proprium ac immediatum hoc officium liberorum in parentes suos Deo esse gratissimum.

Vt

Vt autem Deo gratiſſimum eſt ſi obediant liberi parentibus ſuis, ſic Deo ingratiſſimum eſt, ſi parentibus rebelles fuerint. Idcirco rebellionem hanc omnibus ætatibus ſeueriſſimè eſt vltus. Id multa exempla Iudiciorum Dei oſtendunt, vt Iudicium Chami, Iudicium Abſolonis, Iudicium Abimelechi, qui interfectis fratribus omnibus ſummo dedecore Patrem ſuum Ierubaal affecit. Hanc ipſam Dei iram conuincunt illę cõminationes, quę in Scripturis extant in rebelles parentibus. Vt exod. 21.15.17. *Qui percutit Patrem ſuum, aut Matrem ſuam*, Item *qui maledicit Patri ſuo aut Matri ſuæ, omnino morte plectitor.* Deut. 27.16. *Maledictus qui vilipendit Patrem ſuum aut Matrem ſuam.* Prouerb. cap. 30. *Oculum qui irridet Patrem aut ſpernit obedientiam Matris corui torrentis effodient.*

21 *Patres ne irritate.* Hactenus præcepit liberis. Nunc viciſſim parentibus præcipit: nominatim autem Patribus. Nam hi ſunt ferè qui irritant liberos ſuos, & in eos ſeueriores ſunt. Quod enim ad matres attinet, amor earum tenerior eſt, & peccant ferè in contrariam partem, liberis nimiùm indulgendo. Patribus autem præcipit ne irritent, vel prouocent ad iram liberos ſuos. Vt enim liberi peccant in parentes, ſic viciſſim peccare poſſunt parentes in liberos ſuos: ſi natura propenſiores ſint parentes in liberos. Tamen, vt nunc poſt lapſum corrupta eſt natura, & vitiata, amor naturalis

non tarò vertitur in odium, & clementia in seueritatem.

Ne irritate. Hoc est, ne ad iram prouocate, vt loquitur in eundem sensum Apostolus. Eph. 6. 14. Quasi dicat Apostolus, liberi vestri adeò propendent ad iram, atque vos ipsi, nam genuistis eos ad imaginem vestram, secundum omnes affectus, & eos quidem corruptos. Quare non mirum est, cùm vos excedetis modum in ira aduersus eos, si illi vicissim prouocentur ad iram. Porrò irritantur liberi pluribus modis, vel quum imperant parẽtes quòd pugnat cum voluntate Dei, vel quum contumeliis eos afficiunt, & conuitiis lacessunt, vel denique cùm seueriùs verberant. Omnium istorum modorum habes insigne exemplum. 1. Sam. 20. 30. & deinceps. Vbi Saul accumbens mensæ vnàcum Ionathane filio, & conuitiando, & quod impium fuit imperando, & hastam in eum torquendo, sic filium ad iram prouocauit vt ipse se subduxerit è conspectu patris.

Liberos vestros. Quasi dicat eos quos genuistis, adeoque etiam vestra ipsorum viscera. Latet enim in verbo argumentum ab ipsa natura quæ abhorret ab illa agendi ratione: quod si natura abhorreat quantò magis gratia.

Ne despondeant animum. Argumentũ est prohibitionis, nõ quidem à malo aliquo quo vicissim affecturi sunt liberi parentes suos. Nam illud

illud ne nominandum quidem putauit Apostolus: quod tamen hac postrema & pessima mundi ætate tam freques est & vsitatum. Argumentum est igitur, non à malo quo liberi patres suos sunt compensaturi, sed à malo & detrimento ipsorum liberorum, qui prouocati ad iram à patribus, & seueriùs agitati ab iis, solent animum despondere; & supra modum dolere. Quò enim nobis coniunctior est qui nos iniuria afficit, eò grauiùs id ferre solemus. Parentibus autem quos Deus dedit liberis, tanquam asylum quoddam & perfugium, quò se recipiant quoties ab aliis iniuria afficiuntur, quis est liberis coniunctior? Quamobrem quum parentes liberos afficiunt iniuria, necesse est id iis sit molestissimum, & adigat eos nonnunquam ad desperationem.

In summa, nemo est omnium tam efficax ad liberos, vel seruandos, vel perdendos, quàm sunt ipsi parentes. Perdunt autem eos duobus modis. Primò quum in eos seueriores sunt. Secundò, cùm iis nimium indulgent. *Nam qui parcit virgæ odit filium*, Prou.13.24. Seruant autem eos vno modo, nempe quem Apostolus. Eph.6.4. præscripsit, quum dixit, *Enutrite eos in doctrina & monitis Domini*: quibus verbis significat educationem liberalem & sanctam.

22 *Serui auscultate per omnia iis qui domini sunt secundum carnem, non obsequiis ad oculum*

exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

23 *Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.*

24 *Scientes vos à Domino recepturos mercedem hæreditatis. Nam Domino Christo seruitis.*

25 *Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.*

22 S*Erui, auscultate per omnia.* Postremò ad Dominos & seruos descendit, præscribitque iis quæ ipsis ex officio facienda sunt: ac primo loco seruos alloquitur. Seruorum nomine hoc loco intelligit propriè, non mercenarios, qui sunt hodierno die, sed eos qui, vel in bello erant capti & seruati, qui mancipia dicebantur, vel precio empti, in quos potestas vitæ & necis dominis erat permissa legibus ipsis. Deinde eos seruorum nominatim alloquitur qui initio conuersi erant ad Christum & facti Christiani. Postremò qui seruiuerunt dominis prophanis ac infidelibus, ac proinde duris ac morosis. Ex his non pauci audita illa Christiana libertate sinistrè eam sunt interpretati, & gratiam in lasciuiam transtulerunt, ac si Christus aduentu suo aboleuisset politiam omnem qua continentur Respublicę. Ideò reiecto & excusso seruitutis iugo sese ipsi in libertatem conati sunt vendicare,

quo

quo factum est vt Euangelium malè audiret initio. Ad hos itaque imprimis & propriè sermonem suum dirigit Apostolus: secundo autem loco ad seruos cuiuscunque sortis & cõditionis, siue ij sint serui propriè dicti, siue mercenarij.

Auscultate. Hoc est officium quod ipsis præcipit, nempe obedientia. Officium in genere subditorum erga superiores potestates vocatur honor. *Honora*, inquit, *Patrem tuum & matrem tuam.* Honor autem constat duabus potissimùm partibus: *Reuerentia*, quæ in verbis & toto gestu cernitur. *Obedientia*, quæ in factis. Vtraque verò oportet ex animo proficiscatur: Ex his Apostolus toto hoc loco potissimùm commendat obedientiam, *Liberi*, inquit, *obedite*, Et nunc, *serui*, inquit, *obedite*. Causa est quia pars est illius honoris difficilior ac molestior. Reuereri enim verbo & gestu facile est, at mandatis, quæ sæpè duriora sunt, parere difficile est. Ergo illam officij partem, quæ durior est & grauior, præcipit Apostolus hoc loco. Non nego tamen sub obedientia tanquam potiori parte contineri illam reuerentiam. *Iis qui domini sunt.* Hoc est, iis quos vobis præfecit Deus. Hoc ipsum Domini nomen satis efficax esse debet ad commendandam obedientiam, quum non modò superiorem potestatem, sed etiam Dei ordinationem importet. *Omnis anima superiori potestati subiecta esto*, &c. Rom. 13. 1.

Secundum carnem. Hæc eſt limitatio quædam dominii ac poteſtatis humanæ; qua ſubobſcurè adducta conſolatur ſeruos, vel eo quòd non ſit in ipſos Dominorum ſuorum abſoluta (quam vocant) poteſtas. Dominos igitur vocat ſecundum carnem, hoc eſt, ſecundum corpus & corporalia iſta, in quæ dominis tributa eſt à Deo poteſtas, ius & authoritas: non ſecundum Spiritum, animam, vel conſcientiam, vt ſcilicet erigentes ſibi ipſis thronum in conſcientiis hominum in eas tyrannidem exerceant, & ipſis pro arbitratu ſuo imperent: hoc enim eſſet poteſtatem abſolutam habere. Vnus autem eſt Dominus qui abſolutam habet poteſtatem & *qui poteſt animam & corpus perdere in gehenna.* Matth. capit. 10. 28. Quamobrem hoc loco vt præcipit obedientiam quæ eſt ſecundum carnem: ita vetat pariter obedientiam & ſubiectionem quæ eſt ſecundum Spiritum & conſcientiam, vt quod apertè prohibet. 1. Corinth. capit. 7. 23. Nolite, inquit, fieri ſerui hominum, nempe quoad animam, vel conſcientiam.

In ſumma vt dicam, duo ſunt in ſeruiendo & obediendo extrema mala & vitia, vna autem virtus in mediocritate poſita. *Primum* vitium in extremo eſt, ſi recuſent ſerui obedientiam, quoad carnem & corpus. Id quod docent faciendum Anabaptiſtæ hodierno die, inuehẽtes ſcilicet quantum in ipſis eſt, in orbem terrarum

ἀναρ-

ἀναρχίαν, & horrendam omnium rerum confusionem. Domini, inquiunt, quibus parendum est, vel impij sunt, vel pij: si impij, non est parendum iis, sin pij, tum fratres sunt, adeoque æquales. Vtrunque hoc falsum est, & quòd impiis non sit parendum, quia impij, & quòd piis non sit parendum, quia fratres. Nam, vt de hoc posteriori primùm dicam, Annon Paulus Onesimum fugitiuum illum seruum iam factum Christianum & fratrem, seruum Domino suo Philemoni remisit, vt denuo ei inseruiret. Nam quod dicit ibi de eo recipiendo, non iam vt seruo, &c. vers. 16. non sic intelligendum est ac si non ampliùs ipsi esset seruiendum: sed sensus est, recipiendum eum esse, non tantùm vt seruum, &c. vt verba sequentia facilè convincunt. Impiis verò dominis etiam parendum esse manifestum est ex illis Apostoli verbis. 1. Corinth. 7. 21. Seruus, inquit, vocatus es? ne sit tibi curæ. Quod apertius præcipit Petrus 1. Epist. 2. 18. *Famuli subditi estote cum omni timore dominis, non solùm bonis & æquis, sed etiam prauis.*

Alterum vitiũ & extremum seruitutis est, si tradant serui sub potestatem hominum conscientias suas, quas sibi soli reseruauit dominus. In quo peccant miseri Papistæ hodierno die, qui patiuntur Antichristum, belluam nimirum illam Romanam, tyrannidem in conscientias suas exercere. Vide. 2. Thessal. cap. 2.

vers. 4. Virtus autem in seruiendo est. Hæc quam isto loco præcipit Apostolus. *Serui obedite Dominis vestris secundum carnem.* Quare parete secundum carnem, & tolerate etiam iniurias quæ fiunt in corpus & carnem.

Hactenus fuit præceptum obedientiæ: deinceps hoc versu & sequenti obedientiam quam præcipit circumscribit. *Primùm* ex materia, rebus nimirum in quibus sit obediendum. *Deinde* ex forma. *Tertiò*, ex fonte ipso actionum omnium.

Per omnia ijs qui domini sunt. Hîc habes materiam & res in quibus sit obediendum. Omnes in vniuersum res & actiones, non aliquas: sic enim obedientia esset mutila & imperfecta, quæ non placet Deo, sed omnes & quascunque res, etiam graues ac molestas, quæ mandantur à dominis. An etiam impias, dixerit aliquis? Respondeo, limitata iam ipsorum dominorum potestate, quæ est secundũ carnem, non conscientiam & animum, satis intelligi non esse parendum in iis rebus quæ pugnant cũ conscientia & Dei voluntate, siue non esse tradendã conscientiam vel animam in dominorum potestatem, sic vt ipsi ea abutantur contra voluntatem Dei, imperando quæ Deus prohibuit. Intereà tamen hoc verbo cauetur ne serui voluntatem suam ipsorum fabricẽt sibi regulam actionum suarum & obedientiæ suæ: verùm sequantur normam & præscriptum domi-

mi-

minorum suornm, etiam molesta, grauia & dura imperantium. Quod autem seruis sit parendum Dominis etiam grauia & molesta imperantibus satis apparet ex verbis illis Christi, quæ habentur. Luc. cap. 17. 7. 8. 9. Quis, inquit, *vestrum habet seruum arantem aut pascentem, qui ingresso ab agro dicat statim, procedi, ac discumbe? Imò nonne dicet ei, Para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsque dum edero ac bibero, & posteà edito tu ac bibito. Nunc gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ipsi præcepta erant? Non puto.*

Non obsequiis ad oculum. Nunc formam obedientiæ præscribit ac primùm quidem docet qua forma & modo non sit obediendum, deinde qua forma modóque sit obediendum. Nō obediendum est obsequiis ad oculum exhibitis. Inter cætera vitia quæ in obediendo & seruiendo sunt & hoc quoque numeratur, quod ὀφθαλμοδουλείαν vocat, quæ est quum serui non oculis Dei, non tam ipsis personis dominorum inseruiunt in ipsorum commodum, quàm oculis eorum: ita vt dum domini præsentes intuētur, ac vident quid rerum geratur, diligentes sint in opere: sed vbi primùm obuerterint terga vel omnino cessent ab opere, vel si aliquid agant, quod malum est & dominis suis perniciosum agant. De hoc genere seruorum vide Matth. 24. 48. 49. dum loquitur Christus de seruo malo, qui postquam peregrè abiit domi-

nus, apud animum suum, dicit, *Tardat dominus meus aduentum suum, Incipitque verberare conseruos, quin etiam edere & bibere cum ebrijs.* Adversusquē deinde graue iudiciū denūciat. Huic, illo in loco comparat reprobum & hypocritam.

Vt qui hominibus. His verbis dissuadet illum seruiendi & obediendi modum quem descripsit. quasi dicat, hoc est, eorum qui student placere hominibus, assentatorum & parasitorum. Quare sic non est obediendum. *Nota* igitur; assentator quisque, & qui non Deo, sed hominibus studet placere in obediendo domino suo, nunquam diligens & fidus reperietur. Nam fidelitatis erga homines principium est studium placendi Deo primùm, non hominibus ipsis. Quamobrem, qui velit delectum seruorum facere, deligat sibi eum qui studet placere Deo primùm, non hominibus, & qui Deum ipsi præferat, & non nisi propter Deum ipsi seruiat.

Sed cum simplicitate. Hic est seruiendi & obediendi modus quem præscribit. Est autē vt seruiant cum simplicitate cordis. Simplicitas cordis contraria est ὀφθαλμοδουλείᾳ, de qua proximè, adeò vt quisquis inseruit tantùm oculo domini sui, is non cum simplicitate cordis inseruiat, sed animo ficto ac fraudulento, qui sese prodit statim vbi tergum obuerterit, & sese ex conspectu ipsius receperit dominus. Contrà autem quisquis cum simplicitate cordis obedit

is non

is nō minus eſt diligens ac fidelis abſente quàm pręſente & inſpectante domino ſuo.

Timentes Deum. Hic modus eſt quo aſſequ- tur ſimplicitatem illam quam dixit cordis, nempe ſi timeant Deum. Timor enim Dei cauſa eſt ſimplicitatis ac ſinceritatis cordis & qui timet Deum is cùm ſimplicitate cordis obedit homini. Quamobrem, qui velit delectum boni ſerui facere, deligat ſibi eum potiſſimum, quem putat timere Deum potiùs quàm ipſum, timere autem ipſum propter Deum.

23 *Et quicquid feceritis.* Nunc fontem & principium omnium actionum aperit, nempe ipſam animam, non manum, non externa corporis organa, ſed animam cum omnibus affectibus quos oportet ad quamcunque actionem bonam conſpirare in vnum, & à quibus initium eſt faciendum: vt deinde ad manum & corporis organa veniatur. Secus, profectò ipſa actio mortua eſt, adeóque ipſe homo qui agit cenſetur animæ expers, & inter beſtias, (quæ, cùm ſeruiunt vſibus hominum, id non dicuntur facere ex animo) numeratur veriùs quàm inter homines.

Tanquā Domino. Hic modus eſt quo fiet vt ex animo omnia faciant; nempe ſi inter agendum putent ſe non tam ſeruire hominibus, quàm ipſi Domino Chriſto. Id autem fiet ſi intereà voluntatis Domini rationem habeant, faciántque, quia ipſe vult. Cùm enim inter

agendum aliquid, etiam in gratiam hominum habemus reſpectum voluntatis Domini, ipſe Dominus acceptat quod facimus, non aliter quàm ſi eſſet immediatus ipſius cultus. *Nota* igitur, ſolum Chriſti ſeruum eſſe, qui ex animo aliquid facit alicuius cauſa. Quamobrem qui velit delectum facere boni ac fidelis ſerui, eligat ſibi eũ quem exiſtimat Chriſti ſeruũ eſſe.

24 *Scientes vos à Domino.* Sequuntur argumenta quibus ſuadet hanc quam præſcripſit obedientiam. *Primum* eſt à promiſſa mercede hæreditatis: non ab ipſa mercede ſed mercedis promiſſione: nam promiſſionē oportet prę cedere mercedem, & nos oportet priùs pendere ex promiſſione, quàm re ipſa fruamur. Indignus enim eſt vita qui non credit promittenti vitam. Seruus indignus eſt mercede, qui non ſpe promiſſæ mercedis obedit ſuo domino. Promittitur ergo merces reportanda: ſed à quo? non hominibus, ſciuit enim Apoſtolus omnem hominem mendacem & fallacem eſſe; verùm à Domino, quem ſciuit fidelem eſſe & mentiri neſcium. Qua in re habent ſerui materiam lætitiæ, etiam cùm fraudantur debita mercede à dominis ſuis. Nam certa eſt merces Chriſti Domini.

Hæreditatis, Hîc habes ipſam mercedem quę ſit futura. Futura eſt, non ea merces quam capiunt mercenarij à terrenis dominis ſuis (exiguũ neſcio quid & euanidũ) ſed futura eſt hęreditas,

ditas,eáq; æterni regni,in cęlis,nō in terris po-ſita. Quamobrem qui ſerui ſunt Chriſti,iidem Dei filij ſunt. Nam non ſunt hæredes niſi filij. *Quòd ſi filij, etiam hæredes*, &c.Rom. 8.17.Hîc rurſus habent fideles ſerui materiam lætitiæ ex magnitudine mercedis.Merces enim hæc,vt certa eſt,ita magna eſt.

Sunt autem hoc verſu duo argumenta, quibus probat iis mercedem illam reportandam. *Primum* eſt ab ipſorum ſcientia, vel conſciētia. *Scientes*, inquit, *&c.* Ipſa enim conſcientia futuræ mercedis confirmat nobis & probat eius certitudinem. Igitur impoſſibile eſt, vt fides & ſpes futuræ vitæ nos fruſtretur. nam ſpes non pudefacit. Rom.5.5. *Secundum* eſt ab eo quòd ſerui ſint Chriſti. *Nota* igitur, mercedem neceſſariò repoſitam eſſe iis in cælis qui in hac vita Chriſto ſeruiunt. Non quòd ea ſit dignitas vel meritum operum noſtrorum, ſed quia ipſi ita videtur. Ne time puſille grex, nam viſum eſt Patri veſtro dare vobis regnum.Luc. capit. 12.32. Ex εὐδοκίᾳ igitur eſt & mera ſua gratia, quòd det mercedem: vt non ſit quod aduerſarij meritum operum ex hoc loco concludant.

25 *Qui vero iniuriam intulerit.* Secundum argumentum præcepti,per occupationem. Dici potuit à ſeruis, at intereà multas perferimus iniurias & multis malis afficimur à dominis noſtris? Reſpondet Apoſtolus in genere, qui

iniuriam intulerit referet iniuriam. Ex quo speciem colligere facile est, dominus qui iniuriam intulerit in vos seruos, referet iniuriam. *Nota*, quòd si seruus benè egerit, Domino Christo inseruierit, reportabit mercedem hæreditatis: quod si iniuriam passus fuerit, dominus referet iniuriā ei qui intulerit. Hoc in genere pertinet ad omnes cuiuscunque generis homines. Nam omnium benefacta compensabuntur mercede vitæ æternæ & iniuriæ iis illatæ vindicabuntur, dici enim non potest quàm curæ sint Domino qui sunt sui, etiam infimæ sortis homines.

Videri posset merces hæc hæreditatis & vitę æternæ satis copiosa esse seruis, etsi iniuriæ iis illatæ nunquam sint compensandæ. At non ita videtur Domino, qui non satis putat eorum benefacta compensare mercede vitæ æternæ, nisi etiam eos, quos in hac vita nō pœnituit iniuriarum ipsis illatarum, ipsis præsentibus & intuentibus in inferos deturbet. Hoc enim postulat ipsius erga suos amor, & erga impios odium. Etiam in hac vita sæpè sic punit hostes Ecclesiæ & persecutores vt eorum miserabilem ruinam siccis oculis non possunt intueri pij, quorum mos est benedicere iis qui ipsos insectantur, & precari pro iis qui ipsos etiam occidunt etiam intereà dū occidūt, vt Stephanus quū Iudæi ipsū lapidibus obruerēt, clamauit vocę magna, *Domine, ne statue iis hoc peccatū*. Act. 7.60. Ergo merces piorum duplex futura est, primùm com-

compenſatio benefactorum, deinde compenſatio iniuriarum illatarum. Quare conſtanter & patienter facienda & ferenda omnia Dei cauſa.

Neque eſt perſonarum. Nihil hîc expreſsè de eo qui vlturus ſit iniurias, ab iniuſtis dominis ſeruis illatas. Sed hæc ratio addita ſatis oſtendit quem vltorem ſignificet, nempe Deum. Hoc enim eſt ipſius proprium, non accipere perſonas hominum: ergo dum conſolatur ſeruos aduerſus iniurias à dominis ſuis illatas, non remittit eos ad ſuperiores aliquos inter homines, dominos & iudices, qui iniurias illatas ab inferioribus dominis vlciſcantur. Sciuit enim Apoſtolus quàm corrupti ſint homines in iudicando, maiorem habentes rationem perſonarũ quã rerũ & ęquitatis ipſius vel iniquitatis. Verum remittit eos ad eum qui iuſtè iudicat, & perſonas hominum non accipit. Quemadmodum paulò antè dum promiſit mercedem, eam à Domino Chriſto reportandam dixit; ita nunc dum promittit vindictam iniuriarum, eius authorem fore Deum ſignificat. Qua re oſtendit fiduciam ſuam in Deum, & certam de eius fide & iuſtitia perſuaſionem. Nam qui nouit Deum & fiduciam ſuam in ipſo collocat, Deus bone, quàm multa audet aliis de eo polliceri, viciſſimque ipſi, ſi eum cognitum habeant, quàm ſit natura iuſtus, miſericors, potens, ſapiens, &c. dici non poteſt quanta cum auiditate

promiſſiones illas omnes arripiant,& quaſi totas deuorent, ineffabili cum lætitia atque gaudio. Tanti momenti eſt Deum ſemel perſpectum & cognitum habere,quis ſit natura,quàm iuſtus, quàm potens, quàm miſericors in Chriſto Ieſu.

Sed redeo. Argumentum eſt certę vindictæ à natura Dei iuſtiſſima, quòd non ſit *acceptor perſonarum.* Hanc eſſe Dei naturam non vno in loco pronunciat Scriptura.2. Chro. 19. 7. Iob. 34.19. Act.20.34. Rom. 2. 11. Gal.2.6. Eph.6.9. &c. Perſonas intelligo non ipſas hominum ſubſtantias, ſed qualitates & conditiones aduentitias,cuiuſmodi ſunt genus,forma,diuitiæ, honores,ſapientia carnalis, &c. Deus inter iudicandum has non acceptat aut reſpicit. Perſona autem quam ſolam acceptat eſt interna, nempe Chriſti iuſtitia fide apprehenſa, vel Chriſti ſanguis, quo aſpergitur peccator, dum ſiſtit ſe coram tribunali Dei. Hanc perſonam (vt ſic liceat eam vocare) ſolam acceptat propter ſe: propter eã autẽ,tũ perſonas noſtras,tũ actiones noſtras, & bona noſtra opera accepta habet, dum nimirùm hac Chriſti perfectiſſimâ iuſtitiâ tecta atque induta prodeunt in Dei Iudicis conſpectum. Quamobrem nemo præſidat his externis, ne externa quidem vocatione Chriſtiana, dum ſiſtit ſe coram tribunali Dei. Sed induat ſe Chriſto, ipſius Iuſtitia, ipſius ſatisfactione, atque adeò ipſius

pretioſo

pretioſo ſanguine totum ſe illinat atque tingat. Sic enim fiet vt poſſit conſiſtere coram illo tribunali. Nam in illo ſolo ſanguine conquieſcit Dei ira.

Non eſt prætereundum hoc loco quod ad Eph. 6. 9. vtatur hoc ipſo argumento à iuſtiſſimâ Dei naturâ, quæ perſonas hominum non acceptat, tanquam terrore quodam ad mouendum dominos ad hoc vt faciant officium ſuum. Quo igitur terret dominos, eodem illo conſolatur ſeruos: vt diſcamus nihil in Deo eſſe tam terribile iis qui alios affligunt & impiis, quod ipſũ non miniſtret conſolationẽ afflictis, & piis, qui ſecurè deliteſcũt ſub alis Iuſtitię & irę diuinæ, quam tantoperè exhorreſcunt impij, & qui in alios tyrannidem exercent. Vt meritò dici poſſit piis nihil in Deo eſſe præter ſummam ſuauitatem & miſericordiam.

* * *

AR-

Ex quo nota discrimen inter mercedem quam tribuunt terreni isti Domini, nempe id quod iustum est vel æquale, & eam quam tribuit Dominus ille cælestis; qui non dimetitur nobis exile nescio quid & modicum, sed liberalissimè nobiscum agit, vt cum filiis suis. Ex quo sequitur & alterum, nempe mercedem istam terrestrem esse debitam, cælestem autem illam non esse debitam: id quod vel solum illud hæreditatis nomen satis arguit. Hæreditas enim est quæ ex benevolentia datur liberis à parentibus suis.

Scientes vos quoque. Hoc argumentum est à cælesti Domino, qui non est προσωπολήπτης, sed iniurias dominorum in seruos vlciscitur. Vt enim domini faciant officium in seruos suos, oculi eorum subinde erigendi sunt ad Dominum illum qui suprà ipsos longè eminet, cuius metu contineri eos necesse est. Quòd enim sæpe in tyrannos degenerent terreni domini, in causa est: quòd non eleuent oculos supra se, sed se duntaxat intueantur, esseque admirentur.

Sed ponderanda verba. *Scientes*, inquit. Opus est dominis scientia. Cuius autem rei? quod *habetis*. Quid auté habent? *Dominum*. Opus est dominis istis omnibus cognitione Domini sui: vbi autem est ille Dominus omnium dominorum? *In cælis*, inquit. Ergo ipse longè supra eos eminet, & ipsi longè infra eũ resident, & tantũ

intes

inter ipsos interuallum est, quantum est inter supremos cælos & terram quam habitamus.

Addit eos etiam *habere* hunc *Dominum.* quâ particulâ parem esse eorum cum seruis conditionem significat. Nam quemadmodum alii respectu ipsorum serui sunt: ita ipsi pariter respectu Domini illius supremi serui sunt, & serui sunt reuera viliores respectu supremi illius Domini, quàm sunt alii, etiam vilissimi, respectu ipsorum, cùm ipsi vnà cum aliis in terris his pariter degant, cælestis autem ille Dominus thronum suum longè supra ipsos in cælis positum habeat. Atque hæc de verbis hactenus.

Hoc vnum addo postremo loco. Suprà, quum seruis præcipit, argumẽtis vsus est quibus ipsos suauiter mouit ad officiũ faciendũ. Nunc verò quũ dominos admonet officii sui, horrorem iis incutit. Vt sciamus aliter atq; aliter agendũ esse cum aliis atq; aliis, prout cuiusq; fert conditio. Aliter cũ seruis & oppressis quibusuis, aliter cũ dominis & superbis agendũ esse: opus auté habere terrenos istos principes ac dominos terroribus, quibus impellantur ad officium suum faciendum. Dominatus enim & imperiũ ferociores reddit homines, vt qui naturâ inepti sunt ad imperandum vel ipsis belluis.

2 *In precibus perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione:*

3 *Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus ape-*

riat nobis ostium sermonis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam sum vinctus:

4 *Vt,* inquam, *illud patefaciam sicut oportet me loqui.*

2 IN *precibus perdurate.* Hactenus insertæ sunt specialia aliquot præcepta ad certas quasdam hominum conditiones spectantia. Nunc reuertitur ad generales parænefes. Et his verbis hortatur ad preces. De precum ac orationis causis non opus est dicamus pluribus. Accurata enim tractatio orationis ad locorum communium doctrinam pertinet. Tantùm in præsentia sciendum: & præceptum Dei, & promissionem, & necessitatem, ac inopiam nostrã, & denique copiam illam, quę in Deo est rerum omnium, tam temporariarum, quàm æternarũ, flagitare vt precemur Deum. Precari autẽ Deũ nihil aliud est quàm ab eo mendicare, vt si nihil aliud esset quòd doceret nullũ esse operum nostrorũ meritũ, sed omnia gratis nobis donari, vel sola hæc precatio & oratio, pro argumento eius rei satis esse possit.

In textu duas precum qualitates siue proprietates exigit. *Prima* est vt perseuerent in oratione, vel vt oratio sit assidua, ac sine intermissione, id quod postulat primùm inopia nostra, quæ assidua est, & nullo tempore nobis non debet ob oculos versari. Id certè vel imprimis postulat defectus sensus illius quem oportet

esse

esse inopiæ nostræ, qui profectò inopiam efficit longè periculosissimam. Quare vel hæc sola sensus indigentiæ, ac miseriæ nostræ inopia nos vrgere debet ad perseuerantiá. *Deinde* perseuerantiam postulat. Nam Deus de industria non statim nos audit, & petitionibus nostris satisfacit, vt exerceat fidem ac patientiam nostram: quod profectò sępenumero bonum est, nihilo minus quàm est illud ipsum quod petimus. Ná perseuerãtia in precibus donũ est Dei. Quare his de causis in precibus perseuerandũ, id quod ipse Christus præcipit. Luc. 18. 1. *Oportet sẽper orare.* Et Apost. 1. Thess. 5. 16. *Sẽper orate.*

Inuigilantes iis. His verbis est altera illa precum quam postulat proprietas, nempe in precibus ardor ille & feruor, qui opponitur frigiditati & oscitantiæ, quod vitium est precum nimis frequens, & quæ causa est cur Deus preces nostras sæpè non exaudiat. Nam quò maior in precibus ardor est, eò propior Deus est ad auxiliũ ferendũ, & ideò differt opé suam vt precũ sit ardor & feruor. Hæc duo si coniungãtur in precibus, perseuerãtia & feruor siue intétio spiritus, fieri nõ potest quin efficaces sint.

Cum gratiarum actione. Cum precibus coniungit gratiarum actionem. Non enim oportet sic occupari sensu præsentis necessitatis, vt anteactorum Dei beneficiorum planè simus immemores: neque etiam, si exaudiat Deus petitiones nostras, sine gratiarum actione ex eius

manu beneficium recipere debemus. Imò verò, etsi non statim audiat, tamen non oportet de eo queri, aut aduersus eum murmurare, sed cum patientia & gratiarum actione expectare tempus, quod ipse præstituit nobis nostrisque precibus audiendis, contenti vel solo illo perseuerantiæ in precibus dono. Nam beneficium Dei est rarum ac singulare. Quòd si preces cum gratiarum actione coniunctæ fuerint, necesse est impetremus à Deo pacem illam, quæ superat omnem intellectum, vt ea sit præsidio cordibus nostris & mẽtibus nostris in Christo Iesu. Philip. 4. 7.

3 *Precantes simul pro nobis.* Nominatim hortatur, vt pro se orent Deum. Id quod in tanto Apostolo argumẽtum est insignis modestiæ, quod oportet imitentur quotquot sunt in Ecclesia Pastores, etiam alioqui donis excellentissimis prædití. Ná quũ commune sit omnibus sanctis, etiam infimis, donum illud sacerdotij, quod in eo positum est vt offerant preces Deo, tam pro se, quàm pro aliis, profectò ne infimæ quidem sortis Christiani contemnendi sunt, sed eorum pro nobis preces seriò sunt flagitandæ. Fieri enim non potest vt frustrà iis concessum sit à Deo illud donũ, & frustrà vocati sint ad illud sacerdotiũ. Habẽt quoq; Ecclesię documẽtũ quoddá officii illius mutuiꝙ ab ipsis Pastorib⁹ suis debetur. Quemadmodũ enĩ Pastores tenẽtur pro Ecclesiis precari, ita viciſſim tenentur Ecclesiæ

pro

pro pastoribus suis orare, idque, non tantùm pastorum ipsorum, sed suo etiam bono.

Notandum deinde quod dicat, *Simul etiam precantes pro nobis.* Verba enim hæc præsupponunt preces pro seipsis iam primùm conceptas, vt deinde sit locus precibus pro aliis, nominatim pro Paulo. Neque hoc immeritò. Nam qui se ipsum non potest iam primùm precibus suis sanctificare, is aliis prodesse non poterit. Et prophanus quilibet, cui nihil curæ est sua salus, quomodo sollicitus erit de salute aliorum? Qui non credit ipse, quomodo alios adducet ad fidem? *Credidi,* inquit Apostolus. 2. Corinth. 4. 13. *& ideò loquutus sum.*

Vt Deus aperiat, Commendat iis preces, non tam suâ causâ, quàm Euangelii sibi concrediti: vt discamus Euangelium magis sibi curæ fuisse quàm seipsum: libertatem Euangelii, quàm libertatem suam. Is enim est zelus piorum, vt pro libertate Euangelii sese libenter offerant vinculis, & iam vincti non tam solliciti sint de vinculis suis, quàm de libertate Euangelii. Præterea hæc Pauli solicitudo & cura, quam in vinculis habet, Euangelii & libertatis ipsius, arguit non paruam difficultatem esse in liberè loquendo & prædicando Euangelio temporibus persecutionum. Imò non minorem eam esse arguit phrasis ista Apostoli, quàm quæ est in perrumpendo per ianuam vel ostium clausum & obseratum. Inde est quòd tam seriò flagitet ab

iis vt pro se orent Deum , vt velit aperire sibi ostium sermonis. Significat enim ostium illud sermonis perpetuò occlusum manere & obseratum difficillimis illis temporibus, nisi serio cum Deo agatur ad ipsum reserandum & aperiendum.

Sed consideranda sunt verba. *Vt Deus*, inquit, &c. Apertionem ostii, non homini, (ne Neroni quidem, qui ipsum tum in vinculis detinebat) sed soli Deo tribuit, vt sciamus penes solũ Deũ esse largiri donum hoc παῤῥησίας & libertatis in prædicando Euangelio, adeò vt si ipsi visum sit aperire os, etiam eius qui quàm arctissimis vinculis constringitur, nemo sit qui possit ei os claudere. Paul. 2. Timoth. 2. 9. dixit se afflictum ad vincula, sed addidit, sermonem Dei non fuisse vinctum. Rursus si ipsi visum sit os cuiusquam claudere nemo mortalium sit qui possit ei os aperire, ad hoc vt liberè eloquatur Euangelium Dei: vt agnoscant omnes hoc donum παῤῥησίας à solo Deo pendere, ab eóque petendum esse.

Ostium sermonis. Non dixit ostium carceris, illius nimirùm in quo tum vinculis reseruabatur, sed *ostium sermonis*, hoc est, os ipsius ex quo sermo profluit. Maiori enim cum gaudio ipsorum Pastorum aperitur ipsis os vt liberè loquantur & prædicent Euangelium Christi, etiam in vinculis, quàm soluuntur vincula quibus constricti asseruantur: cum maiori etiam

Ecclesiæ

Ecclesiæ commodo id ipsum fit. Nam aperto semel ore fidelis pastoris, etiam vincti, necesse est nō frustrà id fiat, sed oportet sermo ille profluens ex ipsius ore simul adaperiat aliorum corda: vt soluto iam & aperto ore Apostoli ad prædicandum Euangelium adapertum est cor Lydiæ. Act. 16. 14.

Vt loquamur. Hic finis est apertionis ostij sermonis; nempe vt aperto iam illo ostio loquatur mysterium Christi. Quid inclusum sit hoc mysterio tanquam inuolucro indicat, dum addit, *Christi.* Inscrutabiles enim opes & sapientia Dei, quam Deus præfinierat ante sęcula in gloriam nostram, in Christo eius Euangelio latent quasi occultæ & abstrusæ. 1. Cor. 2. 7. Hic autem finis quem affert apertionis ostii sermonis continet argumentum cur pro ipso sit orandum: Dignitas enim rei quam eloquuturus est, postulat vt precibus suis intercedant apud Deum. Nam vel solum hoc tanti mysterij nomen in se satis argumenti habet, cur omnes obnixè petere debeant à Deo, vt iis quibus concredita est dispensatio huius mysterii aperiatur ostium sermonis, vt ipsum possint liberè eloqui. Cælari enim tantū mysteriū indignū est, quod nō cælatur & occultatur sine sūmo detrimēto mūdi, & iactura salutis humanæ. Quamobrē, siue dignitatē, siue necessariū vsum huius mysterii respicias, nunquam satis orare Deum possumus vt

ipſum in lucem proferatur.

Propter quod. Hoc alterũ argumentũ eſt quo ipſos mouet ad orandũ non tã ſua, quã myſterii huius cauſa. Eſt autem ab ea afflictione quam ipſe pro myſterio patitur, quòd nimirum pro eo vinctus ſit. Quod ſi ipſe afflictus ſit & vinctus pro eo, an ii rem magnam ſunt facturi pro eo, ſi liberi vinculis pro vincto orent Deum, vt liberè in vinculis eloquatur hoc myſteriũ? Quòd ſi quis nolit pro iis precari, an fieri poteſt, vt is pro Euangelio lubens vnquam affligatur. Hîc obiter quoque remouet ſcandalum vincolorũ ſuorum: quòd hæc vincula, Euangelii ſint vincula, afflictiones, & vt ad Timotheum loquitur. 2. Timoth. 1. 8. Euangelii afflictiones.

Afflictiones quidem in ſe & ſuâ naturâ probroſæ ſunt, ſed Euangelium, cuius cauſa patimur, ſuâ gloriâ tegit totum hoc probrum, redditque ipſa vincula glorioſa. Imò potentiâ ſuâ ſic vinctos & afflictos corroborat atque ſuſtentat, vt ipſi in mediis afflictionibus & perſecutionibus, imò morte, seriò triumphent. Quare vel ipſæ afflictiones martyrum ſolæ arguunt gloriam, dignitatem, veritatem, potentiam Euangelii.

4 *Vt inquam illud.* Locutionem illam quã dixit myſterii Chriſti ipſe exponit manifeſtationem ipſius. Moſes & Prophetæ locuti quidem ſunt hoc myſterium Chriſti, ſed ipſum non patefecerunt & aperuerunt: neque enim non-

nondum patefacto Christo illud patefacere potuerunt. At verò Apostoli, manifestato iam in carne Dei Filio, mysterium illud patefecerunt. Hoc est, quod dicit Apost. Ephes. cap. 3. v. 8. 9. *euangelizauerunt inscrutabiles illas opes Christi, & notum fecerunt omnibus quæ sit communio mysterij à sæculis absconditi in Deo.* vno verbo, mysterium in Euangelium commutarunt. Mysterium enim & Euangelium Christi non differunt re, sed ratione tantùm. Mysterium enim nihil aliud est quàm Euangelium occultum & absconditum, Euangeliũ verò nihil aliud est quã mysterium patefactum & euolutum, sic vt illæ opes Christi quæ prius in mysterio latebant in lucem proferantur, & omnibus inspiciendæ proponantur. Distant igitur hoc loco ministri verbi & dispensatores illius mysterii quonam modo loquantur hoc mysteriũ Christi, caueant ne de eo loquantur omnino, nisi ipsum patefaciant, ne ipsum manu attingant nisi tanquam periti artifices inuolutum possint euoluere, hoc est, quod dicit Apostolus nisi possint cum euidentia loqui & cum demonstratione Spiritualis potentiæ. 1. Cor. 2.

Sicut oportet. Meo iudicio his verbis non tantùm decorum quod obseruandum est in patefaciendo illo mysterio, sed etiam necessitatem indicat, de qua. 1. Cor. 9. 16. *Etenim si euangelizem non est quòd glorier. Necessitas enim mihi in-*

cumbit: vt autem mihi est nisi euangelizem. Quamobrem necessitate quadã patefaciendũ est hoc mysterium iis qui eius dispensationem acceperunt: patefaciendum, inquam, totum, neque de eo quidquam silendum. Vt Paulus Act. 20. 27. *Non subterfugi* (inquit) *Quominus annuntiarem vobis omne Dei consilium.*

Hanc necessitatẽ sibi impositam si omnes ministri Euangelii agnoscerent, & (*Va*) illud sibi impendens si non euangelizent, & patefaciant mysteriũ illud Christi, seriò expenderent, Deus bone, quàm solliciti essent de Euangelio prædicando, idque cum euidentia & demonstratione spiritualis potentiæ: & quàm ægrè ferrent παῤῥησίαν hanc & libertatem in annunciando Euãgelio sibi ab vllo homine eripi? Rursus verò si hanc ipsam necessitatem euangelizandi & liberè loquendi Euangelium Christi ministris verbi impositã esse serio agnoscerent Principes terræ, qui conantur libertatem istã imminuere, profectò non imponerent iis legẽ huic legi Dei ipsis impositæ contrariam, nempe ne liberè loquantur & μετὰ παῤῥησίας. Libertatem enim Euangelii Christi pauci admodum ex principibus terræ sunt qui ferre possunt.

5 *Sapienter vos gerite erga extraneos, oportunitatem redimentes.*

ET hoc quoque præceptum est generale ad omnes hominum conditiones pertinens.

Præ-

Præcipit itaque ambulandum eſſe. hoc verbum eſt originale: quod ideò obſeruo, vt ſciant omnes nos ad hoc vocatos, nõ vt deſideam⁹ otioſi, ſed ambulemus perpetuò, & in itinere ſimus, quouſque hîc peregrè agimus. Quiſquis enim verè Chriſtianus eſt, is homo eſt in hac vita occupatiſſimus & diligẽtiſſimus. Sed de hoc ſatis.

Sequitur modus quem præſcribit ambulandi. *Ambulate*, inquit, *ſapienter.* Ad Epheſ. 5. 15. *Videte*, inquit, *quomodo accuratè incedatis, non vt inſipientes, ſed vt ſapientes*: quibus verbis habes ambulandum & incedendum accuratè, conſideratè, circumſpectè, ſic vt in ambulando rationem habeamus omnium circumſtantiarum, loci, temporis, perſonarum, &c. vocatio enim Chriſtiana hoc poſtulat, & Chriſtianum hominem ſapientem eſſe oportet. *Eſtote prudentes vt ſerpentes, ſimplices autem vt columbæ.* Matth. cap. 10. 16. Sapientia ſiue prudentia ea poſtulatur, quæ ſit cum ſimplicitate coniuncta, hoc eſt, prudentia non qualis eſt mundi huius, quæ aſtutiæ & caliditatis potiùs nomen, quàm ſapiẽtiæ, & prudentiæ, meretur.

Genuinæ ac ſimplicis ſapientiæ exemplum habes in Paul. Act. capit. 2. 3. *Primùm* enim ex ſimplicitate animi vitam anteactam ſuam qualis fuerit profitetur, deinde ex eadem ſimplicitate & libertate iudicium in Ananiá pontificem futurum denunciat. *Poſtea* ex prudentia commiſſis inter ſeſe, ſine mendacio, ſine iniuria,

cuiusquam, Pharisæis & Sadducæis, sese liberat & eripit ad Ecclesiæ vsus & Dei gloriam.

Ephes. 5.17. sapientiæ huius definitionem quandam habet: *Ne estote*, inquit, *imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini*. Ecce prudentiam descripsit intelligentiam voluntatis domini: hæc enim est hoc loco prudentiæ circumlocutio. Regula itaque prudenter agendi est voluntas Dei, vt is sit solus verè sapiens, qui ex voluntate Dei agit omnia, stultus autem, qui ex arbitratu suo viuit: exitus enim id probabit, eum, qui vel ambulauerit, vel cucurrerit in hac vita ex voluntate sua in incertum cucurrisse & ambulasse, vt Apostolus loquitur. 1. Corinth. 9.16.

Erga extraneos. Hîc habes eos quorum rationem potissimùm habere eos oportet in sapienter ambulando habere quidem oportet respectum quorumcunque, etiam domesticorum & maximè familiarium, sed extraneorum maximè habẽda ratio. Extraneos vocat ethnicos homines, nondum conuersos ad Christum, inter quos vixerũt quotquot ex Colossensibus in Christi fide initiati erant. *Extranei* ergo sunt ii qui sunt extra Ecclesiã visibilem quæ ciuitati similis est, in qua habitant *municipes regni cælorum*. Phil. 3.20. & qui vocantur *luminaria in mundo sermonem vitæ prætendentia*. Phil. 2.16. Extra autem eã est *natio illa praua ac peruersa*, de qua Phil. 2.15. *quæ viuit absque Christo, aliena à Republica Israelis*

raelis, extranea à pactis promissionis, spem non habens, & Dei expers in mundo. Eph.2.12.

Extraneorũ potissimùm in sapienter agendo eos rationem habere vult, tum propter ipsos extraneos, ne Colossensium conuersorum vita stulta ac mala eos offendat & arceat à Dei ciuitate: tum propter Colossenses conuersos, ne ipsi eorum corruptis sermonibus & moribus peruertantur, quibuscum conuiuebant, & negocia huius vitæ communicabant necessariò, tum denique propter Euangelium, ne ipsum malè audiat & blasphemetur eorum causa. *Propter vos nomen Dei blasphematur inter Gentes.* Rom.2.24. Atque hæc est causa præcipua cur erga extraneos sapienter sit viuendum. Ante omnia enim Christi & Euangelij ipsius rationem habere oportet. Ratio autem eius habetur imprimis, tum quum sapienter erga extraneos, prophanos homines, & veritatis hostes Papistas viuitur, qui non citiùs vel labeculam aliquam in vita nostra deprehendunt quàm in Euangelium hoc Christi quod profitemur sunt blasphemi. Imò sæpenumerò scandalum non datum accipiũt, qua sunt in blasphemiam propensione.

Oportunitatem. Sapientia siue prudentia cernitur in accurata obseruatione circumstantiarũ omnium inter agendum. Ex circumstantiis præcipua est occasio & oportunitas aliquid faciendi. Quamobrem, quisquis sapienter viuit

oportunitatis præcipuè rationem habet,& occasionem benè agendi omnem captat. Stultus autem est qui oblatas occasiones & oportunitates non sibi arripit. Eò enim magis arripienda est occasio,quòd ipsa non maneat: & Deus sic præscribat rebus agendis sua tempora & oportunitates suas, vt si oblatas occasiones non arripiamus, simul cum occasionibus facultatē agendi amittamus. *Ecce nunc* (ait Apostolus) *tempus acceptum, ecce nunc dies salutis*.2. Cor.6. 1.*Quamobrem.dum dicitur, hodie si vocem eius audiueritis,ne obdurate corda vestra*.Heb.3.15.Nam *metuendum,ne non arrepta occasione videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus*.Heb.4.1.

Redimentes. Difficultatem arripiendi etiam oblatam benè agendi oportunitatem significat hoc verbo. Namque oblata non obtinetur nisi redimatur. Causam huius rei expressit. Eph.5. 16.*Quoniam*,inquit,,*dies mali sunt*,id est,tot tátáque impedimenta sese ingerunt, vt nisi redimatur etiam oblata oportunitas, non possimus ea vti. Metaphora sumpta est à mercatoribus, qui etiam periculo vitæ suæ oblatam lucri faciendi occasionem redimunt. Sic nobis quoque faciendum, & Christianum quemque oportet mercatorem èsse prudentem. Mercaturam autem primam oportet esse temporis & occasionis ipsius, vt deinde redempta occasione aliarum rerum mercaturam exerceat. *Nota* deinde occasionem benè agendi esse

tum,

tum, cùm mille impedimenta ſeſe obiiciunt, & dies mali ſunt, vt non ſit quòd metiamur occaſiones & oportunitates ex impedimentis & difficultatibus, putemúſque non eſſe occaſionem, quia ſunt impedimenta. Contrarium ſenſit Apoſtolus 1. Corinth. 16. 9. cùm dixit, *oſtium mihi apertum eſt magnum & efficax, & aduerſarij multi.*

6 *Sermo veſter ſemper cum gratia* ſit *ſale conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.*

ALiud eſt præceptum generale ad ſermonem pertinens. Duas requirit in ſermone conditiones; vna eſt, vt ſit cum gratia; altera, vt ſit ſale conditus. *Gratioſus ſermo* dicitur qui gratiam affert auditoribus. Eph. 4. 29. Gratiæ nomine intelligo bonum aliquod, quod peruenit ad auditorem ex loquentis ſermone, ſiue ad doctrinam, ſiue ad mores pertinens. Vnde damnantur omnes hominum ſermones laſciui, otioſi, vani, qui neque loquenti, neque audientibus vllam miniſtrant vel cognitionem, vel conſolationem, vel informationem ad vitam tranſigendam, vel vtilitatem aliam quamcunque, ſed animum & loquentis & auditorum ab vtilibus & honeſtis cogitationibus abducunt.

Sale cõditus. Altera proprietas ſermonis, vt ſit

ſale conditus. Vt gratioſus ſit ſermo, neceſſe eſt primum ſit *conditus*: non enim poteſt gratia in animo auditoris ſequi ſermonem nō conditum. Et quo condimento? Sale. *Sal* quo ſermo conditur eſt ſanctitas. Nam neceſſe eſt ſanctitatem primùm in corde eſſe, & omnes cordis affectus occupare, deinde extendere ſe ad membra externa, & externas membrorum actiones & operationes quaſcunque. Si enim ſancti ſint affectus cordis, etiam manus ſanctè operabitur, & pes ſanctè incedet, & oculus ſanctè aſpiciet, & lingua ſanctè loquetur. Nam neceſſe eſt linguæ ſermonem cordis ſequi diſpoſitionem, quia ex abundantia cordis os loquitur.

Salis duo ſunt vſus præcipui, vnus, vt cibos ſapidos reddat, ſuauiores ad eſum, & palato magis arridentes: alter vt res quaſcunque conſeruet à putredine & corruptione. Ita ſanctitas primùm ſermones reddit gratioſos, iucundos & ad ædificationem commodos, ideoque aptos & idoneos qui auditorum auribus ingerantur. Deinde ſermones purgat & conſeruat ab omni impuritate, fœtore, putredine, corruptione, cùm alioqui ſine ſanctitate ſermo putris fit & corruptus, auditorum animos quaſi putredine ſua inficiens, quem nominatim prohibet Apoſtolus. Eph. 4. 29. *Nullus ſermo putris egreditor ex ore veſtro.*

Semper. Non ſatis eſt, vt ſermo aliquando & ad aliquod tantùm tempus ſanctus ſit & gratio-

ſu.

ſus,ſed attendendum eſt perpetuò,vt, cùm loquendum eſt nobis, loquamur ſanctè & ad aliorum commodum & ædificationem. Putant homines ſatis eſſe, ſi interdum ſanctis vtantur ſermonibus,ita vt liceat etiā ipſis nonnunquam etiam iocis his profanis, & ſermonibus obſcœnis, & otioſis & inutilibus indulgere:ſed longè aliud præcipit Apoſtolus,qui ne permittit quidem,vt vnquam egrediantur ex ore noſtro putres ſermones,ſed requirit,vt ſemper ſint ſancti & ad ædificationem comparati.

Vt ſciatis. Ex perpetua conſuetudine ſanctè & gratioſè loquendi oritur ſpiritualis prudentia & diſcretio,quâ apti ſumus ad reſpondendū rectè & appoſitè vnicuique nos de re quacunque interroganti. *Vnicuique*, inquit: quia imprimis in reſpondendo habendus eſt reſpectus perſonarum quibuſcum loquimur.Illi cum quibus ſermones conferimus, vel *extranei* ſunt, vel *fratres* & *domeſtici* fidei, quorum alij firmi, alij infirmi. Cum extraneo ita eſt loquendum, vt, ſi fieri poſſit lucrifiat Chriſto ſaltem vt ne occaſionem arripiat blaſphemandi ex ſermone noſtro. Cum fratribus infirmis,vt ſermone noſtro non offendantur, ſed potius confirmentur ac corroborentur in fide: cum firmis denique ad mutuam conſolationem & ædificationem, vt Chriſtiano homini potiſſimùm maximo verborum delecto opus ſit.

Nota igitur in ſermone noſtro& oratione plu

rimum inesse virium, non tantùm ad animum auditoris aliquo modo afficiendum, vel sancti-ficandum & erudiendum si sanctus sit & purus, vel corrumpendum si putris sit & impurus, sed etiam ad ipsius loquentis animum aliquo modo informandum & imbuendum spirituali prudentia.

7 *Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus Minister ac conseruus in Domino.*

8 *Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra consoletur.*

9 *Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia* igitur *vobis exponent quæ hîc aguntur.*

7. RES *meas.* Capitis pars tertia, Epistolæ autem sexta, in qua res suas priuatas, quarum cognoscendi desiderio teneri sciebat Colossenses, & quas periculosum putabat incertis rumoribus reddere per Tychicum, coràm ipsis exponendas renunciat, quem ob hoc ipsum se Colossos missum profitetur, vt & Apostoli res notas Colossensibus faceret, & eorum res cognosceret, & corda Colossensium consolaretur ac confirmaret in fide. Tychicus hic homo fuit Asianus, qui Paulum proficiscentem in Asiam comitatus est. Act. 20. 4. hic vnà cum Paulo fuit tũ cùm Romæ captiuus detineretur & ab eo missus est ad Colossẽses cũ hac Epistola, & ad

&ad Ephesios cum Epistola ad ipsos perscri-pta.vide Ephes.6.21.22. & 2.Timoth.4.12.*Porrò Tychicum*,inquit,*misi Ephesum*.

Vt autem personæ dignitas plus authoritatis & fidei ipsius testimonio conciliaret apud Colossenses, describit eum primùm à generali & communi vocatione Christianorum omniũ, quòd sit *frater* nec frater modò,sed etiam *dilectus*: significans vocationi Christianæ deberi charitatem ac dilectionem, adeò vt si quis Christianus sit, ac proinde frater noster, hoc ipso nomine teneamur nos eum maiori dilectione complecti. Diligendus suo modo est quiuis, etiam qui non est Christianus: verùm singularis quidam amor debetur Christiano, qui nobiscum eiusdem corporis membrum est: neque tam alius homo à nobis, quàm vnus idemque nobiscum. Sunt enim omnes Christiani membra vnus eiusdemque hominis coalescentia nobiscum ad conflandum illud Christi corpus & constituendum illum vnum nouum hominem, cuius caput est Christus, corpus autem omnes Christiani; de quo vide Ephes.2.15.

Deinde describit eũ speciali vocatione,qua respectu quidẽ Christi *minister* fuit & seruus ei nimirũ in ministerio & prędicatione Euangelij seruiẽs summa fide& integritate(nõ enim simpliciter minister dicitur, sed *fidus* minister) respectu verò Apostoli fuit conseruus in Domino, quia

eidem Domino Iesu Christo vterq; in ministerio suo seruiebat.

Quem misi ad. Causæ propter quas missus est Tychicus ab Apostolo ad Colossenses duæ exprimuntur, vna vt ipse per Tychicum cognosceret res Colossensium, altera, vt ipsorum corda consolaretur. His aliam quandam non minoris momenti præmisit, vt res suas notas faceret Colossensibus.

Cum Onesimo. Cum Tychico vnà etiam ad eos mittit Onesimum, vt plus ponderis haberet legatio, & duorum tam insignium testium relatione magis confirmarentur de veritate eorum quæ erant exponenda de Apostoli conditione. Hic ille *Onesimus* fuit, quem Paulus Philemoni in Epistola ad eum scripta commendauit, seruus Philemonis fugitiuus & nequam, sed posteà à Paulo captiuo ad Christum conuersus, & ad Philemonem remissus. Hunc Colossensibus commendat, primùm à communi vocatione, qua per fidem Christo insitus factus est delectus in eo frater. Qui hîc *fidus* dicitur & *dilectus frater* eum in Epistola ad Philemonem vers. 10. vocat filium suum quem genuerit in vinculis suis. Quos enim gignunt Ministri per Euangelium adducunt ad Christum, eos faciunt quidem gignendo filios, iam verò genitos agnoscunt esse fratres suos, vtpote eiusdem cum ipsis patris filios in Christo eorum omniũ fratre primogenito. Sic Apostolus Corinthios,

quos

quos vt filios ſuos in Chriſto per Euangelium à ſe genitos admonebat.1.Cor.4.14. paſſim ſolet fratres compellare. Deinde commendat Oneſimum Coloſſenſibus,quòd ex ipſis ſit,hoc eſt, eiuſdem Patriæ cōmunione cum ipſis coniunctus.

Obſerua 1. Paulus in manu inimicorũ in vinculis detentus, non putans ſatis eſſe ſcripta hac Epiſtola Coloſſenſes in fide confirmare,Tychicum etiam ad eos mittit,vnáque cum eo Oneſimum(quem apud ſe ad miniſtrandum ſibi in vinculis Euangelii retinere poterat) per eóſque vult res ſuas priuatas iis exponi; vult ipſorum res cognoſcere. Hinc *diſce*,quanta fuerit Paulo ſolicitudo de Eccleſiis, quarum commodum & ædificationem in Chriſto ſolam,quaſi neglecta vita & ſalute ſua, ſemper habet ante oculos.Hanc ſolicitudinẽ ipſe profitetur.2.Cor.11. 28.29.*Abſque iis*, inquit, *quæ intrinſecus eueniũt, vrget agmen illud in me quotidie conſurgens, id eſt, ſolicitudo de omnibus Eccleſiis. quis affligitur,quin ego affligar?. Quis offenditur, quin ego vrar?* Quàm deploranda eſt calamitas horum temporum, quibus vix quenquam ex Euangelii miniſtris reperias, cui non carior ſit ſalus ſua quàm vel totius Eccleſiæ Chriſti incolumitas! qui non in diſcrimen adductus,neglectâ Eccleſiâ,de ſe ſolũ cogitet?Sed profectò ſi ea eſſet hodierno die hominũ fidelitas & zelus in miniſterio qui fuit olim Pauli pro nihilo ducerent pericula quæcun-

V.

que, & fæteret iis ista vita præ Christi gloria.

Obser. 2. Paulus non contentus Onesimum commendasse à fraternitate & coniunctione in Christo eo etiam nomine commendat eum Colossensibus, quòd ipsorum gentilis fuerit: sic posteà Epaphram iis commendabit vers. 12. & hunc ipsum Onesimum in Epistola ad Philemonem vers. 16. ostendit eo magis debere dilectum esse Philemoni, quòd ipsius seruus fuerit. Hinc *collige* naturales istas & ciuiles coniunctiones quibus communicant homines inter se consanguinitate, affinitate, natione, patria, &c. iis qui Christo per fidem insiti sunt causas & occasiones esse debere maioris in Domino dilectionis mutuæ. Necessaria quidem primùm est spiritualis illa in Christo κοινωνία, qua fit vt omnes in eo fratres simus, vt sine qua nulla vera aut sincera dilectio esse potest, quamuis alioqui coniunctissimæ sunt personæ. Nam extra Christum nulla potest esse cordis sinceritas. Si tamen ad spiritualem illam coniunctionem accedat etiam coniunctio aliqua naturalis aut politica, maior etiam quidem dilectionis gradus requiritur: vt teneantur fideles præ aliis eiusdem fidei communione sibi vnius amare & charos habere eos qui secundum carnem aliquo modo coniuncti sunt; quod significat Apostolus. 1. Tim. 5. 8. si quis suis, & maximè domesticis nō prouidet, fidem abnegauit & est infideli deterior.

10 *Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consolobrinus Barnabæ de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.*

11 *Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circumsione: hi soli adiutores in regno Dei fuere mihi solatio.*

S*Alutat vos.* Capitis pars quarta, Epistolæ septima, continens salutationes, quarum quædam *missæ* sunt, de quibus aduersum 15. aliæ rogatæ, de quibus vers. 15. *Missæ* sunt partim à Circumcisis, partim ab aliis. *Circumcisi* tres sunt, qui singuli primùm speciali quadam sua descriptione Colossensibus commendantur, deinde adiicitur descriptio omnibus communis. Horũ primus nominatur *Aristarchus.* Hic Macedo fuit Thessalonicensis, qui ministerio Pauli conuersus ad Christum, eiq; peregrinationis socius in tumultu. Ephesino cum Gaio correptus est, & sedato tumultu dimissus Paulum in Asiam proficiscentem comitatus est, cúmque eo vnà captiuus abductus est Romam. Vnde describitur hoc loco captiuitatis Pauli socius. Vide Act. 19. 28. & 20.4. & 27.2. Eius etiam mentio fit in Epistola ad Philemonem, vers. 24. vbi cum aliis, qui illic enumerantur, adiutor Pauli vocatur.

Et Marcus. Secundus ex circumcisis est Marcus, quisnam hic fuerit satis colligi potest ex historia. Act. 12.12. & 13. 5.13. & 15.37. & deinceps. *Ioannes* cognomento *Marcus* filius fuit Mariæ

cuiusdam piæ fœminæ, in cuius domum se contulit Petrus è carcere liberatus. Assumptus à Paulo & Barnaba reuersis ex Hierusalem iis in itinere ministrabat: vsque dum peruenissent ad Pergen Pamphiliæ vrbem, vbi ab iis abscedens reuersus est Hierusalem, cuius causa insignis illa inter Paulum & Barnabam à Synodo Hierosolymitana reuertentes orta est cõtrouersia: qua seiuncti sunt alter ab altero, & assumptus à Barnaba Marcus eum in Cyprum comitatus est. Posteà tamen reconciliatus est Paulo, & cum eo captiuo Romæ fuit ei ministrans in vinculis, vt licet colligere, tum ex hoc loco, tum ex Epistola ad Philemonem vers. 24. & 2. Tim. 4. 11. *Marcum assumptum adduc tecum, est enim mihi perutilis ad ministerium.* Describitur autem hoc loco primùm ab affinitate ea qua cum Barnaba coniunctus est, quòd ipsius fuerit consobrinus. Affinitas enim magnorum in Ecclesia virorum debet homines, alioqui pios & fideles, nobis commendatiores reddere, & maiorem parere in animo nostro ipsorum existimationem, vel affinium suorum causa per quos gloriam nominis sui Dominus propagauit.

De quo accepistis. Describitur deinde à mandatis Pauli de eo ad Ecclesias datis, & inter cæteras ad Ecclesiam hanc Colossensem: de hoc enim peculiariter dederat Colossensibus mandata, vt illum si veniret ad ipsos exciperent, &

debi-

debito honore vt verum Christi seruũ prosequerentur. Causa mandati erat, quòd, cùm eum antea Paulus recusasset secum assumere, vt qui ab ipso & Barnaba in Pamphilia abscessisset, & eorum comes esse in illo domini opere renuisset, fortasse iudicassent Colossenses eum si ad ipsos venisset, indignum esse qui exciperetur. Proinde Apostolus expertus eius resipiscentiá & sincerum studium in promouendo Euangelio, eum rursus commendauit Ecclesiis.

Et Iesus. Tertius ex Circumcisis est Iesus cognomento Iustus. *Hi soli.* Generalis horum trium *commendatio*, , eáque duplex. *Prima*, quòd fuerint ei cooperarii in regno Dei. *Secunda.* quæ ex prima sequitur, quòd ipsi fuerint solatio. Regnum Dei hoc loco est Euangelium, per quod tanquam vexillum erectum Deus colligit Ecclesiam, & aditum in eam patefacit hominibus. Per quod etiam Ecclesiam suam regit & administrat. Duplex ista horum commendatio amplificatur ex eo, quòd hi soli ex circumcisis ipsum adiuuerint in promouendo regnum Christi Romæ, & eum aliqua consolatione affecerint.

Obserua primùm ex mandatis ab Apostolo de Marco datis, quæ cura & diligentia fuerit in primitiua Ecclesia in perhibendis testimoniis, quibus discernerentur viri probi & fideles ab impostoribus & falsis fratribus. Ea si hodie esset inter Christianos, qui diuersas regiones

incolunt, aut etiam inter eos qui in eadem degunt prouincia, non possent circuitores isti tantoperè in seducendis & abducendis à Christo hominibus proficere.

Obserua secundò, Probabile est ex hoc loco Petrum Romæ nunquam fuisse. Nam si Romæ fuit vnquam, quando potius Romæ fuisse putandum est quàm paulò ante illud tempus, quod ipsius passioni assignant, hoc est, ipsum illud tempus assignant quo hæc epistola scripta est, cùm eodem anno passum & crucifixum velint Petrum quo & Paulus. Atqui tunc Romæ non fuit cùm scripta est hæc Epistola. Quî enim credibile est, eum si tunc Romæ fuit non adiutorem fuisse Paulo in promouendo Christi regno? aut si fuit, quis credat id dissimulaturum fuisse Paulum? Certè si Romæ fuit Petrus, mirum est Apostolum, cùm tot inferioris ordinis & nominis doctores in Epistolis Romæ scriptis nominare consueuerit, nullam tamen vnquam illius mentionem facere, quem alioqui tanquam ecclesiæ columnam laudauit, Gal. 2. 9.

12 *Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, seruus Christi, semper decertans pro nobis in precibus vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.*

13. *Hoc enim de eo testor eum multo vestri studio ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.*

Salu-

SAlutat vos Epaphras. Sequuntur ſalutationes aliorum,& primùm Epaphræ,quem deſcribit.1.Quòd ſit ex ipſis,eoque iis debeat eſſe acceptior.2. Quòd ſit ſeruus Chriſti.Supra cap. 1.7.dictus eſt fidus pro Coloſſenſibus miniſter Chriſti. Ergo ſeruus Chriſti dicitur à ſpeciali vocatione,quâ Chriſto inſeruiuit in prædicatione Euangelij.3.Deſcribitur à precibus pro Coloſſenſibus, quibus ſincerus ipſius erga eos affectus declaratur.In his precibus tria notantur, 1.eſt modus quo precabatur.2. pro quibus. 3. ipſa precum materia.

Modus precandi fuit cum pugna & certamine. *Decertans*, inquit,*in precibus*.Certamen hoc non carnale fuit, ſed ſpirituale, cum hoſtibus illis ſalutis noſtræ, Satana, carne, mundo, qui vt ſemper parati adſunt ad impediendum motus Spiritus quoſcunque in cordibus noſtris, ita imprimis opponunt ſe in precibus;primùm omnia obſtacula obiiciendo, quæ nos à precando auocare poſſunt:deinde,cùm vident non poſſe nos impediri ne precemur,omnibus modis laborant, ne continuemus preces noſtras,& ne ſperemus nos exauditos iri, obiiciendo noſtra & aliorum pro quibus oramus peccata. Nobis verò illis Spiritus armis,hoc eſt,fide & ſpe decertandum eſt, neque permittendum vt plus illi poſſint in impediendis precibus noſtris, quàm potentia Spiritus in iis promouendis.

Semper. Non ad tempus tantùm certandum, sed perpetua & assidua debet esse hæc pugna, vt & preces debent esse perpetuæ: Nam & semper tam nobis quàm aliis pro quibus precamur opus est nouo aliquo beneficio, ac diuinæ gratiæ incremento, & singulis momentis amitteretur gratia semel accepta, nisi Deus, qui eá dedit, eam etiá in nobis & aliis conseruaret, nec vnquam precamur, quin sentiamus Sataná se nobis opponere, & preces nostras impedire.

Pro quibus verò precabatur? *Pro vobis*, inquit. Pro omnibus quidé precandum, & in precibus decertandum est, 1. Tim. 2. 1. *Adhortor igitur ante omnia vt fiant deprecationes preces postulationes, gratiarum actiones, pro quibusuis hominibus*: magis tamen obligati sumus ad precandum pro iis, qui in eandem nobiscum corporis Ecclesiæ societatem asciti sunt quá pro aliis, & ex fidelium numero imprimis deuincti sumus ad precandum pro iis qui cognati nobis sunt secundum carnem & sanguiné iuncti. Nam etiam naturalis hæc coniunctio maiorem aliquem amoris gradum gignit in iis qui alioqui in Christo vniti sunt. Quò enim plura sunt vincula eò maior debet esse mutua cura & solicitudo pro aliorum salute. Ita Paulus profitetur, Rom. 9. 2. 3. se imprimis solicitum fuisse pro Israelitis cognatis suis secundum carnem. Et Phil. 2. 26. laudat Epaphroditum, quòd grauissimè angeretur ob tristitiam Philippésium quo-

rum

rum erat apud Apostolum legatus.

Vt stetis. Hæc est summa precum Epaphræ pro Colossensibus. Precatus est, vt stent *perfecti & completi*, &c. Nō precatur simpliciter vt sint perfecti, sed vt stent perfecti, hoc est, constanter perseuerent & progrediantur in ista perfectione. Nam verbum standi constantiam & perseuerantiam significat cum animi fortitudine coniunctam. *Perfectio* nostra posita est in agnitione Dei, iustitia, sanctitate. Estque duplex: vna est *imputata*, illa nimirùm Christi perfecta: iustitia & satisfactio, quam Deus nobis in Christum credentibus per fidem imputat, & in qua perinde nos censet perfectos, ac si in nobisipsis plenè iusti ac sancti essemus. Altera est *inhærens* in nobis, cùm Spiritus sanctus operatur in mentibus nostris agnitionē Dei, & voluntatis ipsius, & in cordibus sanctitatem ac iustitiam, nosque totos interiùs purgat à peccato & inhærēte corruptione.

Prior illa omnibus suis numeris absoluta est, etiā in hac vita: estq; causa perfectionis in nobis inhærentis, quę tota profluit à coniunctione nostri & κοινωνίᾳ cū Christo, sine qua nulla omnino esset in nobis perfectio. *Inhærens* autem illa perfectio, per Spiritum regenerantem in nobis effecta, nō potest planè & omnibus suis gradibus absolui in hac vita, propter reliquas aliquas tenebras in mente. (*Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus*. 1. Cor. 13. 9.) & reli-

quas peccatorum ac corruptionis sordes, quæ nunquam prorsus abolebuntur: donec per Spiritum Christi plenè inhabitãtem in nobis, perfectè liberemur ab impuritate & omni pollutione, quod in altera demùm illa vita, cùm præsentes erimus cum Domino, futurum est. Enitendum tamen nobis est & contendendum perpetuò, vt plenè perfecti euadamus, & maiorem indies perfectionem assequamur, sic præcipiente Christo. Matth. 5. 48. *Estote perfecti.* Nisi enim progrediamur cõtinuò in perfectione in hac vita, nunquã eã habebimus omnibus suis gradibus absolutã in altera. Atq; hoc est, quod hîc Apostolus dicit Epaphrã precari Colossẽsibus, vt perseuerẽt & progrediãtur indefesso cursu perfecti.

Et completi in omni. Definit quodãmodo hanc perfectionem. Hoc idem est cum eo quod ipse Paulus Ephesiis precatur: vt *impleantur ad omnẽ vsque plenitudinẽ illã Dei.* Eph. 3. 19. Nam illa omnis plenitudo Dei nihil reuera aliud est quàm completio in omni voluntate Dei. Vtrobique Apostolus adiecta vniuersali particula significat non satis esse ad perfectionẽ ac impletionẽ, vt in vna aliqua re aut pluribus studeamus Deo placere, sed necesse esse vt in omnibus ad ipsius voluntatẽ formemur: quod tũ demũ fit cùm illuminantur mentis oculi, vt ipsum ipsiúsq; voluntatem agnoscamus, & sanctificãtur corda omnesq; cordis affectus ad obsequiũ ipsius, & omnes actiones nostræ, tã internæ, quàm externæ,

ad legem eius, tanquam ad exactissimá iustitiæ normam conformantur.

Hoc enim de eo. Ostendit serias illas Epaphræ pro Colossensibus preces profectas esse nó solùm à summo studio & pio zelo erga ipsos, sed etiam erga eorum vicinos, Laodicenses & Hierapolitanos, pro quibus etiam proculdubiò, vt pro Colossensibus, in precibus semper decertabat. Nó enim possumus seriò pro quoquá preces ad Deũ fundere nisi priùs corda nostra intimo amore erga ipsũ afficiantur. Summum hoc Epaphræ erga eos studium, vt eò magis persuasum sit & certiùs constet, confirmat testimonio suo, quod, in tanta Apostoli authoritate, Colossensibus minimè fallax aut leue videri poterat.

Obserua. 1. Precari nó est res tam facilis quàm vulgò homines existimant: sed magni est laboris. Si quis seriò precari velit, sexcenta impedimenta sentiet à Satana sibi obiecta, quæ eum à precando auocent, aut precantem remorentur. Nec alia causa est cur passim homines in precádo nihil inueniant obstaculi, quam quia verbis quibusdam in ore natis, non in corde, contenti, sine vera fide & serio animi affectu precantur. At huiusmodi precibus, (si modò preces dicendæ sunt) nó tátopere se Satanas opponit, vtpote quas nouerit non magnopere sibi & regno suo obfuturas: seriis verò piorũ precibus totis viribus resistit, quascunq; potest tétationes obiiciés, quia nouit iis suũ regnũ plurimũ iri diminutũ.

Obſerua deinde in perſona Epaphræ, Paſtoris officium eſſe non præſentem ſolùm gregẽ ſuum erudire & inſtruere in doctrina Euangelii, ſed etiam abſentem quaſi in corde ſuo circumferre, & perpetuo eius ſtudio ac zelo teneri, eius ſalutem ardentibus votis expetere, & pro eo preces ad Deum perpetuò fundere.

Obſerua 3. Epaphram imprimis & præter omnes cõmendat Apoſtolus Coloſſenſibus, quia ipſorum erat miniſter in prædicando Euangelio: eum etiam ornat teſtimonio egregii cuiuſdam ſtudii erga ipſos. Sic Timotheum quem ad Philippenſes erat miſſurus: ſic miſſum ad ipſos Epaphroditum commẽdauit. Phil. 1. 19. & deinceps. Obſerua igitur, maximè neceſſarium eſſe in Eccleſia aliqua particulari vt ſumma ſit apud omnes qui in ea verſantur Paſtoris exiſtimatio, ſintque perſuaſi, non in genere tantùm de eius probitate, pietate, fide, charitate, & his donis ad miniſterium neceſſariis, ſed etiam de ſingulari eius amore, cura, ſtudio erga ſe imprimis, vt ita poſſideat quaſi animos gregis ſui, eoſque habeat arctiſſimè ſibi vnitos. Sic enim faciliùs poterit volentes eos, & paſtoris fidei ſe committentes, ad obedientiam Chriſti adducere. Vbi non eſt iſta de Paſtore perſuaſio parùm profuerit quãtuſcunque ipſius labor erga gregem.

14 *Salutat vos Lucas medicus ille dilectus & Demas.*

Se-

SEquuntur aliæ ſalutationes eorum qui erant ex præputio, vt Lucæ & Demæ. Lucas hic perpetuus Pauli comes fuit, vt conſtat ex hiſtoria Actorum, ab ipſo conſcripta, manſitque cũ Paulo etiam tum cùm amandatis aliis derelictus eſt à Dema. 2. Timoth. cap. 4. 11. *Lucas mecum eſt ſolus.* In epiſtola ad Philemonem verſ. 24. vocatur *adiutor Pauli*, hoc eſt, in miniſterio cooperarius. Hîc deſcribit eum à vocatione, quam habuit antequam ſegregauit eum Deus ad prædicationem Euangelii: erat vocatione Medicus. Nulla politica & ciuilis vocatio aut occupatio impedire poteſt vocationem illam Dei ad miniſterium Chriſti, ſed vocat quoſcunque vult ex quocunque hominum genere. Mattheum à telonio vocat ad Apoſtolatum: Petrũ, Andream, Iohannem, Iacobum, capiendis piſcibus priùs occupatos facit piſcatores hominum. Amoſum bubulcum elegit in Prophetam. Eadem in aliis permultis ratio eſt. Ita Lucam hîc ex medico facit Euangeliſtam. Deus enim liberrimus eſt, nõ alligatus ad vllam vocationem aut conditionem hominum, ſed ſeligens quos vult & quomodo vult ad opus ſuum efficiendum, eoſque ornans donis ad defungendum munus ſuum neceſſariis, pro beneplacito ſuo. Non ſolùm medicum eum vocat, ſed etiam *dilectum*. quo nomine commendatur ab illo Apoſtoli amore quo ipſum eſt complexus, tanquam Chriſtianum & hominem ſibi intimum ac fa-

miliarem. Dilectio enim Apostoli Christi, & familiaritas cum eo intercedens, non parùm hominem commendat.

Et Demas. Hic ille fuit à quo derelictum se queritur Apostolus. 2. Tim. 4. 10. *Demas me dereliquit, amplexus præsens sæculum.* In Epistola ad Philemoné vocatur adiutor Pauli. Vnde verisimile est eum hoc quidem tempore ministrũ fuisse Euangelij, sed posteà deserta vocatione sua defecisse ad quærendas opes: amor enim præsentis sæculi non potest consistere cum ministerio Euangelij. *Nemo*, ait Dominus *potest duobus dominis seruire: aut enim vnum habebit odio & alterum diliget, aut vni adhærebit & alterum contemnet. Nemo potest Deo seruire & mammonæ.* Mat. 6. 24. Si animus rerum mundanarum curâ distrahatur, non potest totus occupari in quærendo Christo, & illius gloria, sed mundũ Christo anteponit.

15. *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, Nymphã & Ecclesiam quæ in domo illius est.*

HOc versu sunt salutationes *rogatæ*. Salutare iubet suo nomine primũ fratres qui sunt Laodiceæ, quia volebat apud eos legi hanc epistolam: deinde quendam Nympham, & Ecclesiam quæ est domi ipsius. *Obserua* eos tantùm ex Laodicensibus salutari vult qui sunt fratres, hoc est, qui eiusdem Patris filij sunt adoptati in Christo, cui insiti sunt per fidem. Ratio est, quia cum his solis vnimur ac coniungimur in Chri-

sto,

ſto. *Salutationes* autem ordinaria quædam media ſunt à Deo inſtituta ad conſeruandam & fouendam vnionem illam & coniunctionem membrorum Chriſti, quæ corpore tenus à ſe inuicem diſtincta ſunt ac ſepareta in præſente hac vita. *Deinde*, in perſona Nymphæ obſerua officium patrum familias eſſe vt ita regant familias ſuas, inſtituant in cognitione Chriſti ac ſalutis, ad vitæ integritatem ac ſanctimoniam aſſuefaciant, vt eas habeant particulares Eccleſias fide & ſanctitate apud omnes pios commendabiles.

16 *Et quum perlecta fuerit apud vos epiſtola, facite vt etiã in Laodicenſiũ Eccleſia recitetur & eã quæ ſcripta eſt ex Laodicea, vt vos quoq; legatis.*

17 *Et dicite Archippo, vide vt miniſterium quod accepiſti à Domino impleas.*

16 E*T quum*. Quinta pars capitis in qua ſpecialia quædam præcipit Coloſſenſibus, partim ad ipſorũ, partim ad Laodicenſium bonũ ſpectãtia. *Primum* eſt, vt lecta apud Coloſſenſes hac epiſtola efficiant vt etiã recitetur in Eccleſia Laodicenſium. Apparet hanc epiſtolam imprimis miſſã eſſe ad Eccleſiæ Rectores & Preſbyteros, ideoque vult Apoſtolus eam primùm in Eccleſia Coloſſenſiũ publicè legi, vt ab omnib⁹ ſanctis cognoſcatur & intelligatur: deinde vult eã cõmunicari etiã cũ tota Eccleſia Laodicenſium. Cauſa cur cũ tota Eccleſia cõmunicãda ſit hæc epiſtola, eſt ſumma ipſius vtilitas, qua

ſingulis fidelibus prodeſſe potuit ad ſalutem.

Obſerua primum non ſatis eſſe vt à Paſtoribus, Doctoribus, Presbyteris, cognoſcantur Scripturæ ſacræ, quarum hæc Pauli epiſtola, aliquota pars eſt, ſed neceſſe etiam eſſe vt cum vulgo Chriſtianorum & ſingulis fidelibus communicentur. Ideoque obſtricti ſunt Eccleſiæ præſides ad eas publicè legendas & proponendas populo in cœtibus eccleſiaſticis, ad eas vertendum in linguas vernaculas vt etiam à vulgo legi & intelligi poſſint, ad curandum denique omnibus modis ne liber ille Dei, ſit vulgo hominum liber clauſus. Quàm longè abſunt doctores pontificii ab hac mente, qui Laicis, quos vocant, interdicunt ſacrarũ ſcripturarum lectionem, & ne ab iis legi poſſint prohibent earum verſiones in linguas vernaculas fieri, egregiè hac in re Satanæ operam nauantes, qui, cùm ſciat quàm ad ſalutem neceſſaria ſit ſcriptura, ſemper in id imprimis obnixè incubuit ne ſacra Scriptura veniret in hominum manus.

Obſerua deinde, Etſi epiſtolæ Paulinę, vt & alii plerique ſacræ Scripturę libri, ad certam aliquam Eccleſiam, aut certum aliquem hominem ſcriptæ ſunt, ad omnes tamẽ Chriſtianos indifferenter pertinẽt, quia doctrinã continent perpetuam, & omnibus Chriſtianis communem, ſúntque non minùs ſcriptæ ad doctrinã & conſolationem noſtram, quàm eorũ quibus nominatim ſunt inſcriptæ. Nam quod de Prophetarũ ſcri-

ſcriptis dixit Apoſtolus: Rom.15. 4. *Quæ ante ſcripta ſunt ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus*, id de omnibus omninò ſacris libris eſt certiſſimum. 2. Tim.3. 16. *Omnis Scriptura diuinitus inſpirata vtilis eſt ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem quæ eſt in iuſtitia.*

Et eam quæ eſt. Secundum ſpeciale quod præcipit, vt ipſi Coloſſenſes legant eam epiſtolam quæ ſcripta eſt ex Laodicea. Quænam hæc Epiſtola fuerit haud ſatis conſtat. Non certè fuit aliqua ab ipſo Paulo conſcripta, ſed veriſimile eſt fuiſſe epiſtolam, vel à tota Laodicenſium Eccleſia, vel certè ab illius paſtore ad Paulum, miſſam, cuius lectio vtilis eſſet Coloſſenſibus, quod vicinarum Eccleſiarum non diſſimilis eſſet conditio. *Nota* igitur, Quamuis & ad dogmata Chriſtiana fidei confirmanda, & ad mores formandos abundè ſufficiat ſacra Scriptura, in qua nihil deſiderari poteſt, quod vel ad doctrinam vel ad vitæ ſanctimoniam neceſſarium ſit: tamen vtile etiã eſſe ad ædificationẽ noſtram ſanctorum ſcripta legere, etſi longè diſparis cum verbo Dei authoritatis. Nam ſi ædificari poſſumus ex ſermonibus gratioſis, fidelium membrorum Chriſti, & ex eorum ſancta vita, quidni etiam ædificare nos poſſunt aliqua ratione eorum ſcripta cum verbo Dei conſentanea.

Et dicite Archippo. Tertium ſpeciale, de admonendo Archippum officij ſui Archippus miniſter Euangelij videtur fuiſſe in Eccleſia Coloſſenſi, vnà cum Epaphra, qui tum Romanæ erat apud Paulum. Vnde & in Epiſtola ad Philemonem verſ.2. vocatur Pauli commilito, hoc eſt, cooperarius & adiutor in Euangelio prædicando. Apparet eum in officio ſuo fuiſſe negligentem. Ideò præcipit Eccleſiæ vt eum moneat ſui officij. Nota igitur, Eccleſiæ eſſe, ſi quem videat ex miniſtris ſuis non ſatis ſedulum in officio faciendo, eum admonere, ita tamen vt hoc fiat cum ea reuerentia & modeſtia, quæ gregem deceat erga Paſtorē ſuum, quem debet vt à Deo miſſum honorare. Neque huiuſmodi admonitiones debet Paſtor contemnere aut pro nihilo habere, ſed iis tanquã ſtimulis excitari & prouocari ad maiorem in miniſterio ſuo fidelitatē declarandam.

Vide vt miniſterium. Præſcribit Apoſtolus formulam verborum, grauem ſimul & modeſtam, qua admonere debeant Paſtorem ſuum. *Duo* ſunt de quibus monendus eſt Paſtor ab Eccleſia: *primum* eſt vt videat miniſterium quod à Domino accepit, hoc eſt, diligenter conſideret quodnam illud ſit & quanti momenti, ponderet quàm grauis, quàm laborioſa, quàm excellens vocatio, ipſius partes examinet, nihil denique omittat quod ad plenam paſtoralis muneris cognitionem requiratur. *Alterum* eſt, vt miniſte-

ministerium ita exactè cognitum impleat, hoc est, omnes partes officij perficiat, & fideliter exequatur: ita vt nihil in eo desideretur quod ad plenã ministerij perfunctioné spectet.

Duo hæc necessariò debēt esse coniuncta in quacunque vocatione, *cognitio officij*, eiusque *executio*. Neque enim satis est vt quis cognoscat quid sit officij sui, nisi etiam illud reipsa exequatur: neque facere potest officium suum, eóque cum fide & bona conscientia defungi, nisi priùs intelligat ad quid præstandum ex vocatione obligatus sit.

Obserua 1. vt excitetur Archippus ad ministerium implendum argumentum sumi vult à ministerij authore, Deo. *Quod accepisti*, inquit, *in Domino*. Nota igitur, Conscientia vocationis Dei, non mediocris stimulus esse debet ad nos excitandos ad fidelitatem in ministerio. Sic Paulus, cùm Presbyteros Ephesinos exhortaretur vt attenderent se, & totum gregem, ad pascendam Ecclesiam Dei, argumento vtitur sumpto à Spiritu sancto ipsos ad episcopatum Ecclesiæ Ephesinæ vocante: *In quo*, inquit, *vos Spiritus sanctus constituit Episcopos*, quo docet nihil esse quod debeat efficaciùs nos stimulare ad officium faciendum, quàm si consideremus nos ministerium accepisse à Deo, vt cui tenetur minister Euangelij se probatum sistere, operarium qui non erubescat. 2. Timoth. 2. 15.

Obserua. 2. Vt quis officio suo in ministerio

rectè defungatur, non ſatis eſt vt in vna tantùm ipſius parte laboret: verbi gratia, in docẽdo tã-tùm, in exhortãdo tantũ, &c. ſed neceſſe eſt oẽs miniſterij partes diligenter exequatur, & in tota domo Dei fidelis ſit, vt de Moſe dicitur. Heb. 3. 2. Nam hoc demùm eſt *implere miniſterium*. Apoſtolus. 2. ad Tim. poſtquàm in fine cap. 3. præcipuos ſcripturæ vſus enumeraſſet, quòd vtilis ſit *ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem quæ eſt in iuſtitia*, quæ totidem ſunt partes miniſterij, in quibus poſita eſt ὀρθοτομία illa ſermonis veritatis de qua in eadem Epiſtola. 2. 15. ſtatim initio capitis 4. cum graui obteſtatione vrget Timotheum vt in his omnibus inſtans ſit & vigilans. *Obteſtor igitur*, inquit, *coram Domino Ieſu Chriſto qui iudicaturus eſt viuos & mortuos in illuſtri illo ſuo aduentu & regno ſuo, Prædica ſermonem, inſta tempeſtiuè, intempeſtiuè; argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.* & verſ. 15. *At tu vigila in omnibus.*

18 *Salutatio mea manu Pauli. Memores eſtote vinculorum meorum. Gratia* ſit *vobiſcum. Amen.*

POſt enumeratas aliorum ſalutationes, poſtremo loco cõcludit epiſtolam ſalutatione ſua gratiam iis à Deo comprecatus. Sunt enim ſalutationes nihil aliud reuera quàm precationes ſiue optationes, quibus gratiam & bona omnia iis cõprecamur quos ſalutamus, atque ea re beneuolentiam noſtram iis teſtatã facimus

cimus. *Primum* autem pręfatur se hanc salutationem scribere sua manu, idque in eum finem, vt sit quasi signum & sigillum, quo suo more omnes epistolas suas obsignabat, vt ipse profitetur. 2. Thess. 3. 17. Nam videtur Apostolus in plerisque omnibus epistolis suis scribendis amanuensis opera vsus esse, donec ad vltimam salutationem ventum est, quam ipse semper sua manu exarauit, ad hoc vt Pauli ipsius chirographo constaret & omnibus eam veram & germanam esse Pauli epistolam, non adulterinam, aut suppositititiam.

Erant enim, etiam Apostoli ætate vt apparet ex 2. Thess. 2. 2. qui ementito Pauli nomine impios errores spargebant ad sanam doctriná adulterandam. Nam fuit hoc vetus Satanæ artificium, suppositititia scripta obtrudere ad corrũpendam Ecclesiam Dei. Deus contrà sic prospicit Ecclesiæ suæ, vt scripta Prophetica & Apostolica suis quibusdam notis distinxerit ab aliis hominum scriptis quibuscunque. Epistolæ Pauli veræ & germanæ à nothis & suppositititiis distinctæ sunt ipsius Pauli chirographo. Verùm scripturæ authenticæ sunt aliæ quædam suæ notæ multò certiores, eæque perpetuæ, cuiusmodi sunt diuina maiestas in maxima alioqui sermonis simplicitate resplendens, cælestis puritas & summa sanctimonia vbique emicans, spiritualis gratia quæ elucet tam in verbis quá in rebus; & aliæ permultæ, de quibus non est

nunc dicendi locus.

Memores estote. Priusquā subiiciat salutationis verba commendatiis primùm memoriam vinculorum suorū quæ patiebatur pro defensione Euangelii. Memoria hæc vinculorū Pauli nō tātū eo pertinet, vt animarētur Colossēses exemplo patientiæ ipsius ad fortiter ferendum persecutiones quascunque pro Euangelii veritate, sed etiam, & quidem multò magis, ad hoc vt seriis precibus ipsum Deo commendarent, idque non tam causa sua quàm Euangelii, propter quod vinctus erat, vt apparet ex iisquę dicta sunt suprà vers.3. huius cap.& Ephes.6.19

Gratia sit. In hac salutatione bonum quod Colossensibus precatur est *gratia*: quod nomen significat primùm gratuitum Dei fauorem in Christo, deinde spirituales omnes benedictiones, quæ ex gratuito illo fauore emanant, cuiusmodi sunt remissio peccatorum, iustificatio, sanctificatio, vita denique æterna. Hanc gratiam, cùm primùm eos salutaret in principio huius epistolæ, optauit iis à Deo Patre & Domino Iesu Christo: nunc autem in extrema salutatione non aliud aliquod bonum iis comprecatur quàm eandem hanc gratiam. Id enim huic Apostolo solenne est in omnibus epistolis, vt à gratia exorsus in gratiam desinat.

Vnde sequitur nihil cuiquam hominum contingere posse præstantius & optabilius quàm hoc gratiæ bonum. Quid enim excogitari potest

test vel vtile, vel necessarium, siue ad præsentem hanc vitam, siue ad futuram illam, quod non habeamus communicata nobis semel ista gratia in Christo? Pietatem dixit Apostolus. 1. Tim.8. vtilem esse ad omnia, vt quæ promissiones habeat vitæ præsentis & futuræ: at hæc pietas vnde est nisi ex gratia? Imò quid vspiam boni est quod nobis vsui esse possit quod aliunde sit quàm ex gratia? Nullus igitur meritis nostris locus est in vllo bono nobis procurando. Apostolus suprà, capite primo commendauit Colossenses hos, à fide & charitate in omnes sanctos. Sed an propterea vllam ipsis mercedem charitatis operibus debitam à Deo comprecatur? Nihil minùs: imò quod ipsis precatur id totum gratia est, vt discamus in solidum à Dei gratia pendere, & omnia ei tribuere, vt in omnibus bonis, quæ Ecclesiæ communicantur. Deo sit gloria gratiæ suæ in Christo Iesu, Amen.

FINIS.

M

I G